SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT III · SOYUN SIRRI VE KANIKEY'IN UZUN GECESI

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT III

Bölüm 1 · Kül-Tokoy'da Yırtılan Perde
Bölüm 2 · Ananın Vasiyeti: Talas Yolu
Bölüm 3 · Emanetlerin Destanı: Kanıkey'in Uzun Gecesi

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 20.869–31.256 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	Kül-Tokoy'da Yırtılan Perde	Cilt III — bu ciltte
2	Ananın Vasiyeti: Talas Yolu	Cilt III — bu ciltte
3	Emanetlerin Destanı: Kanıkey'in Uzun Gecesi	Cilt III — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜL-TOKOY'DA YIRTILAN PERDE

Buhara sarayının gölgesinde, öz adını bilmeden büyüyen on iki yaşındaki Semetey'in kaderi bu bölümde dönmeye başlar. Kendini "abla" diye tanıtan Kanıkey, Mekke yakınında dervişten kalma, göklerden inme Boz kise'yi oğlunun beline kuşatır ve onu Kokonlu Sartların kurduğu tuzağa karşı uyararak Buhara'ya gönderir: Kuşbegi'nin adamları on üç gün içinde çocuğu "ak evli" rehin alıp zehirli bozayla öldürmeyi kurmaktadır. Yolda mavi öküze binmiş doksan yaşında bir derviş kılığında beliren Hızır, yiğide hırkasını, duasını ve Böyön Han'dan Cakıp'a, Cakıp'tan Manas'a uzanan soy kütüğünü verir. Buhara'da Semetey, Temir Han'ın Akbarañ tüfeğiyle zülfikarını kaptığı gibi altmış pehlivanı devirir, Sart komplosunu bozguna uğratır; sonra da yasaklanmış Kül-Tokoy ormanına, Hızır mıdır sülün müdür bilinmez bir kuşun peşinde dalar.

Ormanın isli ocağında bekleyen tek gözlü kömürcü Sarı Taz, kamçı yiyince dilindeki mührü çözer ve taşlama taşlama gerçeği haykırır: "Baban Manas, abla dediğin Kanıkey öz anan, yurdun Talas, nişanlın Ayçürök'tür!" Yıldırımla vurulmuşa dönen Semetey Buhara'ya "Manas! Talas!" diye haykırarak döner; Temir Han'ın yüz kızlı, yüz gelinli karşılama şenliğine yüz vermez, gözetleme kulesinin dibinde yüzü kıbleye dönük, on iki gün yemeden içmeden yatar. Kişimcan'ın kırgın bedduası ile Kölöy Han'ın dobra sözü gerçeği perçinler. Ayağa kalkan yiğit, aybaltasına dayana dayana Kanıkey'in üstüne yürür; köşeye sıkışan ana, büyük bir ağıtla her şeyi itiraf eder —

Manas'ın ölümünü, altı haramın zulmünü, bebeğini koynunda taşıyarak kışın ortasında Sır-Derya'yı kırk iki kez geçen kaçışını. Perde yırtılmış, yetim artık Manas'ın oğlu olduğunu öğrenmiştir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kanıkey, "abla" kimliğiyle on iki yaşındaki Semetey'i Manas'ın göklerden inme emaneti Boz kise ile kuşatıp Buhara'ya gönderir; Kokon, Altı-Şaar, Andican ve Margalañ Sartlarının onu on üç gün içinde rehin alıp zehirli bozayla öldürme planını haber verir.
- Yolda mavi öküze binmiş doksan yaşında bir derviş suretindeki Hızır, Semetey'e mavi hırkasını, hayır duasını ve Böyön Han'dan Karakan'a, Cakıp'tan Manas'a uzanan tam soy kütüğünü verir.
- Buhara'da Semetey, Temir Han'ın Akbarañ tüfeği ile zülfikarını ele geçirir, altmış Sart pehlivanını öldürerek komployu dağıtır ve seksen katır yükü ganimeti Kanıkey'e armağan eder.
- Kül-Tokoy ormanının tek gözlü kömürcüsü Sarı Taz — Kölöy'ün kardeşi, Buhara hanlığı için yedi yıl savaşıp yenilmiş, Temir Han'a ayda seksen deve yükü kömür ödeyen adam — kamçılanınca gerçeği açıklar: Semetey'in babası Manas, anası Kanıkey, yurdu Talas, nişanlısı Akun Han'ın kızı Ayçürök'tür.
- Buhara'ya dönen Semetey on iki gün boyunca Akkañkı eyerine başını koyup yüzü kıbleye dönük, yemeden içmeden yatar; Temir Han'ın yalvarışları fayda etmez, Kişimcan'ın bedduası ile Kölöy Han'ın açık sözü gerçeği doğrular.
- Kanıkey büyük ağıtla itiraf eder: Manas ölünce altı haram — Abıke, Köböş, Çıybıt, Koçkor, Adıbay, Kölbay — malı kamçıyla bölüşmüş, göğsüne vurmuşlar; o da bebeğiyle kışın kaçmış, Bakay'ın mektubu ve iki yörük atıyla babası Temir Han'a sığınmıştır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
On dördümde kavuştum ona.	*At fourteen I was joined to him.*
Otağ kurup, can oldum,	*I raised the royal tent, became his soul,*
Öbür dünyaya göçen enişteni	*Your brother-in-law who passed to the other world*
Âleme yeten han kıldım.	*I made a khan whose fame reached all the world.*
Kopmuş olanı uladım,	*What was torn asunder I joined again,*
Kırk boy halkın içinden	*From among the people of forty tribes*
Enişteni kırk yiğidini	*Your brother-in-law's forty braves*
topladım. Ulu evliya Bakay	*I gathered. The great saint Bakay*
Karşı çıkan düşmanını yıktım,	*I struck down the foe who rose against him,*
Kıyamete göçen enişteni	*Of your brother-in-law gone to eternity*
Dağılanını yeniden toplattım.	*I had the scattered gathered once more.*
Altay'da doğdu er enişten,	*In the Altay your hero brother-in-law was born,*
On ikisine geldiğinde	*When he came to his twelfth year*
Arayıp buldu Talas'ı,	*He sought and found Talas,*
Anlatayım enişten Manas'ı.	*Let me tell of your brother-in-law Manas.*
Hızır'ın dokunduğu aslandı o,	*He was a lion touched by Hızır,*
Yiğitlerin hepsi ona kavuşmuş,	*All the braves had gathered to him,*
Talihi üstün bir erdi.	*He was a man of surpassing fortune.*
Bahadır enişten, yıldız alınlı,	*Your batyr brother-in-law, star-browed,*
Baabedin'e kurban kesen erdi.	*Was a man who slew offerings to Baabedin.*
Pehlivanların hepsi birleşmiş,	*All the pehlivans had united,*
İşte böylesi çetin bir aslandı.	*Such a fierce lion was he.*
Kâfirlerin acayibini,	*The monstrous marvel of the infidels,*
Alööke Hıtay'ı yad ellerde,	*Alööke the Hıtay in foreign lands,*
O acayibi kırıp geçirip,	*That marvel he crushed and cut down,*
Kaşgar'dan aşağı kovduğunda,	*When he drove him down past Kaşgar,*
Alööke'yi kovup boğazladığında,	*When he chased Alööke and cut his throat,*
Ganimetine doyduğunda,	*When he had his fill of the spoils,*
On iki iklimde iz komadan,	*Leaving no trace in the twelve climes,*
Kement çevirecek kimse kalmadan,	*With none left to whirl a lasso,*
Kırgız'dan Manas han çıkıp,	*From the Kırgız rose Manas the khan,*
Sesinden canlar çıkıp,	*At his voice souls fled from bodies,*
Akkula'sının basmadığı	*Where his Akkula had not trodden*

Yerde sağlam hiçbir şey kalmadan.
Haykırışını duymayan
Elde sağlam kimse kalmadan,
Kokon'a zulüm saldığında,
Margalañ'ı bozup aldığında,
Kara benekli kaplan

No place remained whole upon the earth.
Of those who had not heard his war-cry
No one in the land remained unshaken,
When he loosed terror upon Kokon,
When he broke and took Margalañ,
The black-spotted tiger

Yanı başında atılıp,
Görünmezden destek olup durduğunda,
Gökten yıldızlar kımıldayıp,
Evliya ile dost olup,
Kırk boy yıldız kımıldayıp,
Hızır ile dost olup,
Hızır gelip dokunduğunda,
Ahiretlik dost olup,
Yoldaş olup kaldığında,
Argın hanın Acıbay'ı
Kalıypa'dan mektup alıp,
Hunhârı özleyip atlanıp,
Yiğitliğinden coşup,
Er Manas'a kavuşup,
Gökteki yıldızlar gibi
Dizilip durduklarında,
Öbür dünyalık yâr olup,
Üç yandan gelip üç yaman
Birleşip durduklarında,
Mekke'ye sefer eylediğinde,
Medine boyunca girdiğinde,
Mediyan çölünden,
Gaipten pınar suyu çıkıp,
Gökten bir ses, bir seda gelip,
Dileğini vermiş Yaradan.
Yalınayak, baş açık,
Donsuz, çırılçıplak,
Buğday yüzlü, ak benizli,
Kır sakallı bir derviş,
Derviş değil, evliya:
«Altı aslanın küçüğü,
Üstünüm Manas, sendin sen.

Sprang up close at his side,
When it stood by him unseen, lending aid,
The stars stirred in the sky,
He became a friend of the saints,
The stars of forty tribes stirred,
He became a friend of Hızır,
When Hızır came and touched him,
Becoming his friend for the hereafter,
When he remained as his companion,
Acıbay of the Argın khan
Took a letter from Kalıypa,
Longing for the blood-shedder, mounted up,
Surging with his own valor,
Was united with Er Manas,
Like the stars in the sky
When they stood arrayed in ranks,
Becoming friends for the world to come,
Three fierce ones coming from three sides
When they stood united,
When he made his march on Mekke,
When he entered along Medine,
From the desert of Mediyan,
Spring water rose from the unseen,
From the sky came a voice, a call,
The Creator granted his desire.
Barefoot, bareheaded,
Without breeches, stark naked,
Wheat-faced, fair of countenance,
A dervish with a grizzled beard,
No dervish he, but a saint:
«Youngest of the six lions,
My peerless Manas, it was you.

Hüda'nın buyruğuyla
Önüne gelen Kayıp koca,
Baban Kayıp benim işte.
Eğrini doğrulturum,
Oğlum, seni dar yerde
korurum.

By the command of Hüda
The elder Kayıp who came before you,
I am your father Kayıp, behold.
I make straight what is crooked,
My son, in the narrow place
I guard you.

Sayısız orduyla yürürsen buluşurum,

Yalnız yürürsen kulunum,
Bin er ile yoldaşınım,

March with a countless host and I shall meet you,
If you march alone, my foal,
With a thousand men I am your companion,

Çekip aldığı kise» – deyip,–
Emanet olarak bir eşya veririm,
Üstünüm Manas, alınız,
Belinize sıkıca kuşanınız,
Kâfire gaza açınız.
Avuç kadar İslâm,
Bir avuççuk türlü Müslüman,
Ata olup sahip çıkınız.
Azıcık Müslüman'ı,
Dar günde çetin düşman gelirse,
Bu dünyadan geçinceye dek,
Seferiniz bitinceye dek,
Sağ esen koruyunuz.
Saçılanı topla,
Dilersen imanın güzel olsun,
Gazada kuşanılan Boz kise,
Haykırıp bele kuşanıldığında
Kırk çilten yoldaş oluverirdi, Bir
bağrına biriciğini
Nara atıp bele kuşanıldığında

The kise that he drew forth» – saying,–
I give you a thing in trust,
My peerless Manas, take it,
Gird it tight about your waist,
Open holy war upon the infidel.
Islam but a handful,
A small handful of sundry Muslims,
Be a father to them, take them in your care.
The few and scattered Muslims,
If a grim foe comes on the day of need,
Until you pass from this world,
Until your campaign is done,
Guard them safe and sound.
Gather what is scattered,
If you wish it, may your faith be fair,
The Boz kise girded on in holy war,
When girded on the waist with a war-cry
The forty çilten would become companions,
Her only one against her breast
When girded on the waist with a battle-roar

Ak işan yoldaş oluverirdi,
Gökten inen Boz kise,
Aziz canla dost kise,
Haykırıp bele bir kuşanırdı,
Kaynayan yığın düşman olsa

The white işan would become a companion,
The Boz kise descended from the sky,
A kise that is friend to the dear soul,
With a cry he would gird it on his waist,
Were there a seething mass of foes

Haykırıp enişten kavga salardı.

Armağan olarak veririm bunu,
Yiğidim kardeşim, alıp git,
Yiğidim, enştemindir – deyip,–

Armağan edip, kardeşçiğim,
Beline bunu kuşanıp git.
Ablacığım dulmuş» – deyip,–
Şimdi kardeşim, hatırla,
Kıyamete göçtü demeden,
Aklına getir enişteni.
Bilen kişi şöyle der:
«Gökten inmiş Boz kise».
Bilmeyen kişi derdi ki,

«Kokon'a zulüm saldığında,
Margalañ'ı vurup aldığında,
Kurumlanan hocada
Böyle kise olur mu,
İşte duran Boz kise,
Böyle diyenin işi rast gider mi,

Armağan verdim, alıp git.
Zahmetini alayım,
Beline sıkıca kuşanıp git,
Kardeşim, ara sıra gele dur,
«Hâli ahvali nasıl» – deyip,–
Ablanın yüzünü göre dur».
Usulca yürüyüp Kanıkey
Boz kise'yi ele aldı işte.
Güç bela kavuştuğu yavruya

Emanet edip Boz kise'yi
Beline sımsıkı kuşattı işte.
Ay aydınlığı var, yel yok,
Yürüyeyim der, çare yok.
Yaradan'ın cilvesi bu,
Kudretin zoru bu,

Your brother-in-law would roar and loose the battle.
I give this as a gift,
My brave, my brother, take it and go,
My brave, it is your brother-in-law's – saying,–
Giving it as a gift, dear little brother,
Gird this on your waist and go.
My dear elder sister is a widow» – saying,–
Now, my brother, remember,
Say not that he passed to eternity,
Call your brother-in-law to mind.
One who knows will say:
«The Boz kise came down from the sky».
One who knows not would say,

«When he loosed terror upon Kokon,
When he struck and took Margalañ,
Could a swaggering hoca
Ever own a kise like this,
Here stands the Boz kise,
Would the affairs of one who speaks so prosper,
I have given a gift, take it and go.
Let me take your toil upon me,
Gird it tight on your waist and go,
My brother, come by from time to time,
«How does she fare» – saying,–
Keep coming to see your elder sister's face».
Walking softly, Kanıkey
Took the Boz kise in her hands, behold.
To the child she had gained through such travail
Entrusting the Boz kise,
She girded it tight about his waist, behold.
There is moonlight, there is no wind,
She would go on, there is no way.
This is the Creator's caprice,
This is the force of the Almighty's power,

Kapıyı açıp çıkarıp,
Güç bela ata bindirip,
Usulca söyleyip boynunu büküp,
Kardeşçiğim – deyip yakarıp:
«Atının başını çevire dur,
Bir söz daha söyleyeyim,
Öndeki yerde dura dur!
Kapılı Bukar şehrine
Sapmadan, kardeşim, vara gör,

Atan Temir han'ın altın tahtı,
Padişahlı çınar bağı,
Çok söylemeden, dil dökmeden,

Gündüz yürü, gece yol tepme,
Akbarañ'ı ele ala gör,
Dutar çalan Sartları
Şakır şakır döve gör.

Malını bozup yağmala gör,

Fesada doğmuş hainlerin
Heybesindeki malı boşalta gör.

Karşılık vereni
Kurban ediver gör.
Haram gönüllü Kakşaal'a
Bir oyun ediver gör.
Tepesinden basa gör,
Dört türlü malını saça gör,
Malını yağmalayıp ala gör,
Fesadı sıkıca sala gör.
Saldır; katırına, kısrağına,
Çıkarıp gel onların
Ta nerelerdeki öcünü.
Haram soylu yaklaşırsa
Yumrukla, beynini saçarak.
Ağır fesat sala gör,
Altmış katır yükü var,

Opening the door, leading him out,
With great pains setting him on the horse,
Speaking softly, bowing her neck,
Dear little brother – saying, imploring:
«Keep turning your horse's head this way,
Let me say one word more,
Stay a while there just ahead!
To the gated city of Bukar
Without straying, brother mine, be sure to go,
Your father Temir han's golden throne,
His royal grove of plane-trees,
Without much talk, without honeyed words,
Travel by day, tread no roads by night,
Be sure to take the Akbarañ in hand,
The dutar-playing Sarts
Be sure to thrash them soundly.

Be sure to break open and plunder their goods,
Of the traitors born to mischief
Be sure to empty the goods from their saddlebags.
Whoever offers resistance
Be sure to make of him a sacrifice.
On the foul-hearted Kakşaal
Be sure to play him a trick.
Be sure to stamp upon his crown,
Be sure to scatter his four kinds of stock,
Be sure to plunder and take his goods,
Be sure to loose havoc hard upon them.
Fall upon them; on mule and mare,
Come back having wrung from them
Vengeance from times long past.
If the foul-born one draws near
Strike with your fist, scattering his brains.
Be sure to loose heavy havoc,
There are sixty mule-loads,

Yükü ipek pamuktur,
Dediğime uyuver git,
Ablan ben kara bahtlı bîçareye,
Armağan edip veriver git.
Altı-Şaar, Margalañ,
Ucu Kokon, Samarkan,
Karşı yanda Ancıyan,
Yukarıdaki sakal Özübek,
Aşağıdaki sakal Kozubek,
Ancıyan'ın çatal sakalı Sınçıbek,
Kokon size yer değil,
Kokon'daki Kuşbegi
Çadırı kurup durup,
Ardı kucak dolusu koca komuz,
Dutarlarını çaldırıp,
Balını iyice kaynatıp,
Aşını yemeğini donatıp,
Aygırını ayrı güttürüp,
Altmış kadar Sartına
Ezgisini iyice söyletip,
Atan Temir han'ı Hüda almıştır,
Sonunda seni sağ komaz.
O Sartların hepsi

Their burden is silk and cotton,
Do just as I have said and go,
To your elder sister, this black-fated wretch,
Give it as a gift and go.
Altı-Şaar, Margalañ,
At its edge Kokon, Samarkan,
On the far side Ancıyan,
Above, the bearded Özübek,
Below, the bearded Kozubek,
Ancıyan's fork-bearded Sınçıbek,
Kokon is no place for you,
The Kuşbegi in Kokon
Has pitched his tent and stands,
Behind him armfuls of great komuz,
Having his dutars played,
Boiling his honey well,
Setting out his food and feast,
Having his stallion grazed apart,
To his sixty-odd Sarts
Having them sing their airs full well,
Hüda has taken your father Temir han, In the end he will not leave you alive.
All of those Sarts

Seni ak evli rehin istemişlerdir,
Göğsün sevince kapılıp,
Vereyim deyip söz koymuştur.

Ara vade on üç gün
Vaat edip söz bağlamıştır,
Senin için bile bile pusu kurup,
Ak evli diye istemişlerdir.
Ak evli gidersen hayrını görmezsin,
Kardeşim, sonunda seni sağ komaz.

Hazırladığı zehri, tuzağı var,
Onların yalandan hazırladığı kızı var.
Oyun kurup oynatır,
Onmasıca, seni yerde süründürür.

Have asked for you as an ak-evli hostage,
His breast carried away with joy,
He has pledged his word, saying he would give you.
A term of thirteen days between
He promised and bound his word,
Knowingly laying an ambush for you,
They asked for you as ak-evli.
If you go as ak-evli you will see no good of it,
My brother, in the end they will not leave you alive.
They have poison prepared, and a snare,
They have a girl made ready as a lie.
They set up games and make her dance,
The accursed one will drag you in the dust.

Ak evli gidersen hayrını görmezsin,
Kardeşim, sonunda seni sağ komaz,

Fıçıya basılmış boza var,
Güleç Sartın evinde
Yakıcı zehri de vardır.
Bozasını içip kanma,
Sen, kardeşim, olmadık derde düşme!

O yakıcı Sartın evinde
Pirinçten kurulmuş boza var,
İçinde yakan zehri de var.
Bozasına kapılma,
Kardeşçiğim, ölüme böyle düşme!
Altı-Şaar size yer değil,
O Sart sana yurt olmaz.
Kabaran itler el olmaz.
Sinsilik durur gözünde,
Gücü yetse Kakşaallar
Seni devirmeye bakıyor,
Eğrilik durur özünde,
Çarpıklık durur sözünde.
Fırsatını bulsa, kardeşçiğim,

Sana kıymaya duruyor,
Ak evli gidersen hayrını görmezsin,
Sartların hepsi ant içti,

If you go as ak-evli you will see no good of it,
My brother, in the end they will not leave you alive,
There is boza pressed into casks,
In the smiling Sart's house
There is burning poison too.
Drink not his boza, be not beguiled,
You, my brother, fall not into undreamt-of woe!
In that scorching Sart's house
There is boza brewed from rice,
And burning poison in it too.
Be not taken by his boza,
Dear little brother, fall not thus to death!
Altı-Şaar is no place for you,
That Sart will be no homeland for you.
Swelling curs will never be kin.
Slyness stands in their eyes,
If their strength sufficed, the Kakşaals
Are looking to bring you down,
Crookedness stands in their core,
Twistedness stands in their words.
Should they find their chance, dear little brother,
They stand ready to slay you,
If you go as ak-evli you will see no good of it,
All the Sarts have sworn an oath,

Vaadi sağlam bağladı.
Ak evli diye kandırıp almaya,
Kurban diye kesmeye,
Bu dünyadan yok edip,
Kökünü kurutup komaya,
Başını kesip bağlayıp,
Kat kat müjdelik almaya.
Karşına dikilen düşmanın çok,
Müjde vermeye koşmaya.
Sayısız hazine, mal, altın
Ödül diye almaya

They bound the pledge fast.
To lure and take you as ak-evli,
To slaughter you as a sacrifice,
To wipe you from this world,
To dry up your root and leave it so,
To cut off your head and bind it,
To take reward on reward for the tidings.
Many are the foes who rise before you,
Racing to carry the glad news.
Countless treasure, goods, and gold
To take as their prize

Ak buğday ununu çiğneştiler,
Babasından da üstün görünüp.
Kelime-i şerifi tutuştular.
Vaadi sağlam bağladı,
Seni boğazlayıp atmaya
Ölesiye ant içtiler».
Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Feryat edip ağladı işte,
«Sıkılan canı sevindirip,
Güç bela kavuştuğu biriciğini
Bukar'a doğru saldı işte.
Benim gibi garibe
Bukar'a yürüdü coşarak,
Öfkelenip kızışarak,
Çarpacak dağ bulamadan,
Dövüşecek düşman bulamadan,
Basıp geçecek kor bulamadan,
Karşılaşacak ok bulamadan,
Varıp dönülmez yol bulamadan,
Yolumu şaşırırsam yol ver,
Karşılaşıp cenge tutuşmaya,
Geniş bin kişilik ordu bulamadan.
Altı tümenden çok asker ver.
Sancak elinde dalgalanıp,
Altın yakalı ak cepken
Omzunda parıldayıp.
Görenin gönlü bölünüp,
Kutlu Boz kise
Her uzvu, heybeti
Babası gibi görünüp,
Aslan gibi gerinip,
Yolda yürümekten sıkılıp,
Bukar'a doğru yol alıp, O zaman derviş durup şöyle der:
Çocuk yakınına vardığında

They chewed white wheat flour together,
Each seeming greater than his own father.
They took hold of the holy word together.
They bound the pledge fast,
To cut your throat and cast you down
They swore an oath unto death».
Saying so, then speaking this,
She cried out and wept, behold,
«Gladdening the anguished soul,
The only one she gained through travail
She sent off toward Bukar, behold.
For a poor wretch like me
He marched to Bukar exulting,
Growing wrathful, growing heated,
Finding no mountain to smite,
Finding no foe to fight,
Finding no embers to tread across,
Finding no arrow to meet,
Finding no road of no return,
If I lose my way, grant me a way,
To meet and grapple in battle,
Finding no broad host of a thousand men.
Grant me more soldiers than six tümen.
The standard waving in his hand,
The white tunic with golden collar
Gleaming on his shoulder.
The heart of all who saw him was riven,
The blessed Boz kise
His every limb, his majesty
Seeming like his father's,
Stretching like a lion,
Weary of plodding the road,
Taking the road toward Bukar, Then the dervish stood and spoke:
When the boy drew near

Hüda verdi bir meşakkat,
Karşısına çıkıverdi
Gök boğaya binmiş bir derviş.

Hüda sent a tribulation,
There appeared before him
A dervish mounted on a gray-blue bull.

Ak sarığı başında,
Kendisi doksan yaşında.
İnsandan başka bir görünüşü var,
Her uzvu bambaşka,
Evliyanın heybeti var.
Dervişi görünce
Gönlü gitti bölünüp,
O duran dervişin önünde
Küheylandan sıçrayıp indi işte,
Düğüm düğüm bağlı ak yuları
Boynuna sıkıca dolayıp,
İki eli bağrında,
Dervişe yalvarıp:
Hayır dua kıl derviş,
Ata ol bana derviş.
Çocuk olduğumu görüp geç,
Peygamber misali, ey ata,
Bana güzelce dua verip git!
Derviş ata, acıkırsam doyur,
Zayıf düşersem semirt,
Cenk eden düşmana düşersem,
Üşüdüm, kürkünü ver,
Gerçeksen eğer, atacığım,
Rızık saçan elini ver!»
Manas'tan kalma değil mi,
Boynuna sıkıca dolar,
Böyle söyleyip Semetey
Dervişe yalvarır.
«Kurbanın olayım, kulunum,

A white turban on his head,
Himself ninety years of age.
His look was other than a man's,
His every limb was wholly strange,
He had the majesty of a saint.
When he saw the dervish
His heart went riven within him,
Before that standing dervish
He leapt down from his charger, behold,
The white halter tied knot upon knot
He wound tight about his own neck,
His two hands on his breast,
Imploring the dervish:
Give me your blessing, dervish,
Be a father to me, dervish.
See that I am but a child, and pass it by,
Like the Prophet, O father,
Give me your fair blessing and go!
Dervish father, if I hunger, feed me,
If I grow weak, fatten me,
If I fall among warring foes,
I am cold, give me your fur cloak,
If you are true, dear father,
Give me your bounty-scattering hand!»
Is he not the one left of Manas,
He winds it tight about his neck,
Speaking thus, Semetey
Implores the dervish.
«Let me be your offering, my foal,

Senin yurduna gelmem,
Hayırlı dua vermem,
Vermeyişimin sebebi –
Kalenderi hapsedersin,
Derviş olsa perişan edip,
Kaçamayanı döversin,
Hoca olsa tokatlayıp,
Kulunum, mescidine tıkarsın.
Bir de bakmışsın kulunum,

I will not come to your land,
I will not give my blessing,
The reason I withhold it –
You imprison the kalender,
Be he a dervish, you leave him wretched,
You beat the one who cannot flee,
Be he a hoca, you cuff him,
My foal, you cram him into his mosque.
And before one knows it, my foal,

Öfken kabardığında
Beni de katıp döversin.
Yedi günün biri ölüm,
Kulunum, sonunda bir gün ölürsün,
Ak sakallı derviş
Tan mahşer gününde
Peygamberin huzurunda
Ne deyip cevap verirsin».
Deyip, öyle deyince,
Semetey durup şöyle der:
«Oyunbaz çocuk, sarhoş çağda,
Çubuğa binilen genç çağda,
Kim dövmemiş, kim bırakmış,
Rakı içilen sarhoş çağda,
Aklın kapalı olduğu genç çağda.
Kim tokatlamaz, kim vurmaz,
Kim yaramazlık etmez ki.
Çocukluğu bıraktım,
Yeni bir düzene başladım.
Otağ kurup, han oldum,
Makam sahibi can oldum.
Şimdi ata, hocaya dokunursam
onmayayım,
Kalendere sataşırsam
Dini bütün Müslüman olmayayım!
Kalenderi dövmem asla,
Hocaları hapsetmem.
Ata, çocuk olduğumu bilip geç, Âmin!
Oğlum, tevekkül!
Şimdilik veririm gök cepkeni,
Duanı verip, giyip git!
Atacığım, cepkenin hayrını göresin,
Uluğ evliya Mansur'dan,
Ölçüsüz dua bana veresin»,

Omzundaki gök cepkeni
O derviş garibe
Çıkarıp verdi hemencecik.

When your wrath boils up
You will beat me along with the rest.
One of the seven days is death,
My foal, in the end one day you die,
A white-bearded dervish —
On the dawn of the day of gathering
In the presence of the Prophet
What answer will you give?».
Saying so, when he spoke thus,
Semetey stood and spoke:
«A playful child, in the drunken season,
In the young season of riding stick-horses,
Who has not beaten, who has left off,
In the drunken season of drinking rakı,
In the young season when the mind is shut.
Who does not cuff, who does not strike,
Who does not do mischief at all.
I have left childhood behind,
I have begun a new order of life.
I raised the royal tent, became a khan,
I became a soul possessed of rank.
Now, father, if I touch a hoca, may I not prosper,
If I molest a kalender
May I be no Muslim sound in faith!
Never will I beat a kalender,
I will not imprison hocas.
Father, know I am but a child, and pass it by, Âmin! My son, trust in God!
For now I give you the blue tunic,
Give your blessing, put it on, and go!
Dear father, may you see the good of the tunic, From the great saint Mansur,
May you give me blessing without measure»,

The blue tunic from his shoulder
To that poor dervish
He took off and gave straightway.

Hüda'nın gerçekten yarattığı
Kulu olduğunu gördün mü?
Rahmetli Manas tekinin
Oğlu olduğunu gördün mü?
Çocuğun sultan olduğunu
O derviş bildi işte,
Omzundaki cepkeni
Hemen verince giydi işte.
Kıbleye yüzünü dönüp,
«Allah!» – deyip elleri kaldırdı,
Boğanın başını çevirdi işte,
Derviş değil, Hızır'dır,
Duasını verip durdu işte:
«Âmin! Çocuk, elini aç,
Kök atanız tümden han,
Kökünden Hızır uğramış,
İlk atalarının hepsi han,
Başından Hızır uğramış,
Evliya soyunun tohumu.
Gökteki yıldız tanığın,
Nara atıp düşmana el salarsan –

Aç Arslan olsun yoldaşın.
Koruyucun Kocosan
Birlikte yoldaşın olsun.
Sağ yanından kırk çilten,
Kara çaparlı kaplan
Yan başından atılsın,
Çolak boz yeleli Arslan
Yanına yanaşıp hazırlansın.
Hüda açsın yolunu!
Şimdi kaldır elini,
Soyun kırk kızdan yayılmış,
O günden beri atalarını

Sırasıyla söyleyip vereyim,
Hiçbirini bırakmadan
Bilerek söyleyip vereyim.
Kök atan Tümönkan,

Truly created by Hüda —
Did you see he was His servant?
Of the late peerless Manas
Did you see he was the son?
That the boy was a sultan
That dervish knew, behold,
The tunic from his shoulder
As soon as it was given he put it on, behold.
Turning his face to the kıble,
«Allah!» – saying, he raised his hands,
He turned the bull's head, behold,
No dervish he, but Hızır,
He stood giving his blessing, behold:
«Âmin! Child, open your hands,
Your root-fathers were khans one and all,
Hızır visited your root,
Your first fathers were all khans,
Hızır visited them from the first,
Seed of a line of saints.
The stars in the sky your witness,
If with a battle-roar you set hand upon the foe –
May the hungry Lion be your companion.
May your guardian Kocosan
Be your companion at your side.
On your right hand the forty çilten,
The black-dappled tiger
May it spring from close beside you,
The maimed gray-maned Lion
May it draw near and stand ready.
May Hüda open your road!
Now lift up your hands,
Your line spread from forty maidens,
Your fathers since that day

Let me name for you in order,
Leaving not a single one
Let me name them knowingly.
Your root-father Tümönkan,

Gece yol tepip çok akın etmiş.
Ondan sonra Sançıkan,
Yürüyüşünden can çıkmış,
Sesinden kan çıkmış.
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Sonra atan Akcoltoy,
Ondan sonra Sankoldoy.
Egidey, Şeeyren ikisinden
Ondan sonra Böyön han,
Böyön handan Çayan han,
Çayan handan Balakan,
Balakan'dan türeyen,
Bahadır çıkan Karakan.
Avuç kadar Müslüman'a
Sığınak olup durmuşlar,
O da Hıtay'la kırk gün
vuruşmuş. Temir han'ın hazinesi
Karakan'dan Cakıp han,
Kara boz yeleli bahadırdan
Yâd elde doğan Semetey.
İzini Hüda düzeltsin,
Önceki aslanlar korusun!
Giydiğin ok geçmez olsun,
Kulunum, bildiğin üstün olsun!»
Kınıyla birlikte asılıp,
Duasını verip salıp,
İşte o duran derviş
Gözden kayboluverdi.
Çocuğun az önce verdiği cepken
Hâlâ durur sırtında,
Kadri yüce biriymiş, gün gibiymiş,
Duasını veren o kişi
Hızır'ın ta kendisiymiş.
Baksa göze ilişmez,
Dua veren derviş

Nerede olduğu bilinmez.
Çocuk atını sürmeden şaşırıp,

Trod roads by night and made many raids.
After him Sançıkan,
At his marching souls fled,
At his voice blood flowed.
Who drank at will yet was not sated,
Who never left off his greed,
Then your father Akcoltoy,
And after him Sankoldoy.
From the two, Egidey and Şeeyren,
After them Böyön han,
From Böyön han, Çayan han,
From Çayan han, Balakan,
Sprung from Balakan,
Karakan who rose a batyr.
For the handful of Muslims
They stood as a refuge,
He too with the Hıtay for forty days
did battle. Temir han's treasury
From Karakan, Cakıp han,
From the black-gray-maned batyr
Semetey, born in a foreign land.
May Hüda make straight your path,
May the lions of old protect you!
May what you wear turn every arrow,
My foal, may your knowledge prevail!»
Hung together with its sheath,
Giving his blessing and sending him off,
Behold, that standing dervish
Vanished from sight in a moment.
The tunic the boy had given but now
Still rests upon his back,
He was one of high worth, like the sun,
That one who gave his blessing
Was Hızır his very self.
Look, and he meets no eye,
The blessing-giving dervish

None knows where he is.
The boy, bewildered, not urging his horse,

Dervişin duası
İçine süt gibi sinip, şaşakalıp:
«Bu nasıl iş, derviş

Başka sözden başladı.
Ismayıl ile Şaatemir –
Babamdı bu ikisi,
Bunları nereye bıraktı?
Kalenderi hapsederim,
Dervişi ben böylesine
Delirmişçesine döverim».
Deyip, böylece bunu söyleyip,
Kıyı Ak-Çiy'i bastı işte,
Ceti-Moynok, dört sırtı
Bunları çocuk aştı işte.
Dar sokağından süzülüp,
Boz yeleli Bukar'a girdi dolanıp.
Şiddetli kargaşa saldı işte,
Önce ablasının dediği bir söze
İçi yanıp kaldı işte.
Dolanıp girip vardı işte.
Temir han'ın Akbarañ'ını
Askısından çekip almadı mı?
Ak heybede ok ve barutu
Kaldırıp ata yükledi işte.
Temir han'ın zülfikârını
Aceleyle telaşla Semetey,
Aktulpar'a koşup,
Yanından sıçrayıp küheylana
Koyun gibi atlayıp bindi işte.
Altın yanaklı aybalta
Bileğine dolanmış,
Düşmanı bozan sırlı mızrak,
Dizinin dibinde asılı.
Aktulpar ile koşturup,
Ordadaki sekiz hana

Coşmuş hâliyle Semetey
O anda girip vardı işte.

The dervish's blessing
Sinking into him like milk, astonished:
«What manner of thing is this — the dervish
Began from other words.
Ismayıl and Şaatemir –
These two were my fathers,
Where did he leave them out?
That I imprison the kalender,
That I beat the dervish thus,
Like a man run mad».
Saying so, speaking this,
He trod the shore of Ak-Çiy, behold,
Ceti-Moynok, its four ridges
These the boy crossed over, behold.
Gliding through its narrow lanes,
He wound his way into gray-maned Bukar.
He loosed a violent tumult, behold,
At a word his elder sister had spoken before
His heart stayed burning, behold.
He wound his way in and arrived, behold.
Temir han's Akbarañ
Did he not pull down from its hook?
The shot and powder in the white saddlebag
He hoisted and loaded on his horse, behold.
Temir han's zülfikâr blade
In haste and hurry Semetey,
Running to Aktulpar,
Leaping from beside it onto the charger
He vaulted astride as onto a sheep, behold.
The gold-cheeked moon-axe
Wound about his wrist,
The charmed lance that breaks the foe
Hangs close beneath his knee.
Galloping on Aktulpar,
To the eight khans in the orda

In his surging fury Semetey
That instant entered in, behold.

Rakkaslarını önüne katıp
Bir o yana bir bu yana oynatıp,
Ardı kucak dolusu koca dutarı
Ozanına çaldırıp,
Dutarlarını çaldırtıp,
Altmış kadar yiğide
Hep bir ağızdan ezgi söyletip,
Dutarlarını çalmışlar,
Hep birden oynayıp durmuşlar,
Eğlenceye dalmışlar,
Çocuğu ak evli rehin istiyorlarmış.
Müjde verip varırcasına,
Davulunu düzenleyip,
Çalacakları zamanmış,
Ak evli rehinliğe çocuğu
Alacakları zamanmış,
Apar topar namaz kılıp,
Küheylanlarını eyerleyip,
Çocuğun hâlini görünce
Ürküp duruyorlarmış.
Çocuğun hâlini sorarsan –
Ağzından duman sökülüp,
Kapı kanadı gibi aziz dişleri
Darı tanesince bölünüp,
Ağzından alev fışkırıp,
Kürek gibi olan ön dişleri
Sıktıkça çatırdayıp,
Kokon hanı Kuşbegi'nin üstüne
Atını salıp girdi işte.
Atını salıp varıp Semetey
Yerinde sözler söyledi işte:
«Atanın körü, ayt, Kokon,
Kırgına uğrayıp kalırsın,
Biriniz kalmadan, dön Kokon!

Altı-Şaar, Kokon han,
Yurduna şimdi çekilip git,
Biriniz kalmadan ölürsünüz,
Benden bir belâ görürsünüz.

Driving their dancers before him
Making them dance this way and that,
Behind, armfuls of great dutars
Having their minstrel play,
Having their dutars strummed,
Having sixty-odd young braves
Sing airs with one voice,
They played their dutars,
They danced all together on and on,
They plunged into revelry,
They were asking the boy as an ak-evli
hostage. As if racing to bring glad tidings,
Making ready their drum,
It was the hour they would strike it,
As ak-evli hostage, the boy —
It was the hour they would take him,
Praying helter-skelter,
Saddling their chargers,
When they saw the boy's state
They stood there quaking.
If you ask the boy's state –
Smoke tearing from his mouth,
His dear teeth like door-leaves
Split fine as millet grains,
Flame spurting from his mouth,
His front teeth like spades
Cracking as he clenched them,
Upon Kuşbegi, khan of Kokon,
He loosed his horse and charged, behold.
Loosing his horse, arriving, Semetey
Spoke words fit for the moment, behold:
«Blind wretch of a father, ayt, Kokon,
You will meet with slaughter and be left,
Not one of you will remain — turn back,
Kokon!
Altı-Şaar, khan of Kokon,
Withdraw now to your homeland and go,
You will die with not one left,
You will see calamity from me.

Atanın körü, Ancıyan,
Gök pabucunla kasılma,
Küheylanınla böbürlenme.
Azaplı yere konarsın,
Şimdi kırgına uğrarsın.
Dönüp bakarsan benden ölürsün,
Kıyametin yüzünü görürsün!
Beni isteyip alacakmış,
Ak evli rehin götürecekmiş,
Aşıma zehir katacakmış,
Başımı kesip alacakmış,
Bel bağlaşan düşmanların hepsinden,
Onlardan bolca altını
Ödül diye alacakmış,
On iki yaşımdaki canımı
Söndürüp yok edecekmiş,
Fesada doğmuş soysuz Sart,
Malını yağmalayıp aldım mı,
Fesadını saldım mı?
Alaca malını kaçırdım mı,
Senin akçadan malını saçtım mı?
Kulanını kovup kaçırdım mı,
Karnında düşman kesildin,
Heybendeki malını saçtım mı?
Kırlarını boylayıp kondum mu,
Altı hanlı halkınla duruyorsun,
Arpanı ham iken biçtim mi?
Yere batası yedi han,
Yedeğe aldığın göçün yok,
Ak evli varıp kesilesiymişim,
Ölüme yatırılasıymışım,
Bende yedi atanın öcü yok!
Haydi Kokon, atının başını çek,
Kokon!»
Kilitli* ak heybenin
Aceleyle ağzını açtı işte,
Eksilmeyen ok ve barutu
Temir han'ın Akbarañ'ına

Blind wretch of a father, Ancıyan,
Swagger not in your blue slippers,
Boast not of your charger.
You will camp on a ground of torment,
Now you will meet with slaughter.
Turn to look and you die by my hand,
You will see the face of doomsday!
So he would ask for me and take me,
Would carry me off as ak-evli hostage,
Would mix poison into my food,
Would cut off my head and take it,
From all the foes bound in league,
Gold from them in plenty
Would take as his reward,
My life of twelve years
Would snuff out and destroy,
Base-born Sart, born to mischief,
Did I plunder and take your goods,
Did I loose havoc on you?
Did I drive off your dappled stock,
Did I scatter your goods of silver coin?
Did I chase off your kulan,
In your belly you turned foe,
Did I scatter the goods in your saddlebags?
Did I range your steppes and camp there,
You stand with your people of six khans,
Did I reap your barley while yet green?
Seven khans, may the earth swallow you,
You have no caravan led in tow,
So I was to go as ak-evli and be slaughtered,
I was to be laid down for death,
I bear no vengeance of seven forefathers!
Come, Kokon, pull your horse's head about,
Kokon!»
Of the locked white saddlebag*
He hastily opened the mouth, behold,
The never-failing shot and powder
Into Temir han's Akbarañ

Avuçlayıp doldurdu işte.
Akbarañ'ı ele aldı işte,
Önde duran Sartları
Patır patır vurmaya durdu işte.

Küheylanı üstünde kasılıp,
Gök pabucunu dikleştirip,
Ancıyan kaçtı bir yana.
Sen söyledin – deyip söylenip,
Birbirine hışımlanıp,
Kokon kaçtı bir yana.
Söylesen de olmaz, söylemesen de,
Akla gelmedik şey bırakmazsın,
Hepimizi kırar – deyip,–
Kırıp da canı rahatlar – deyip,–
Malı yağmalayıp alır – deyip,–

Belayı başa sarar – deyip,–

Kömür söndürüp kara olmuş,
Hanzadenin oğluna
Sataşan sağ kalmaz – deyip,– Küçük kardeşiydi,
Karşılık veren onmaz – deyip,–
Sarı taz'dan şüphesi var.
Margalañ kaçtı bir yana.
Semetey on ikisine geldiğinde
Malını yağmalayıp aldı işte,
Fesadı böylesine saldı işte,
Tepesinden bastı işte,
Dört türlü malını saçtı işte.

Altmış kadar pehlivanı
Bukar'da ölüp kaldı.
Görülmedik kargaşayı
O zaman salıverdi Semetey,
Yerli yurt bozuşup,
Seksen katır eline,

He scooped by handfuls and loaded, behold.
He took the Akbarañ in hand, behold,
The Sarts standing in front
He began to shoot down thick and fast, behold.
Swaggering astride his charger,
Cocking up his blue slippers,
Ancıyan fled to one side.
It was you who spoke – saying, grumbling,
Raging at one another,
Kokon fled to one side.
Speak or hold your peace, it avails not,
You leave undone no unimagined thing,
He will slay us all – saying,–
He will slay and ease his soul – saying,–
He will plunder and take the goods – saying,–
He will wind calamity round our heads – saying,–
Blackened with the quenching of charcoal,
The prince's son —
Who molests him stays not alive – saying,–
He was the younger brother,
Who resists will not prosper – saying,–
He has his doubts of Sarı taz.
Margalañ fled to one side.
When Semetey came to his twelfth year
He plundered and took their goods, behold,
Such havoc did he loose, behold,
He stamped upon their crowns, behold,
He scattered their four kinds of stock, behold.
Some sixty pehlivans
Lay dead in Bukar.
Tumult never seen before
Semetey loosed then and there,
The settled land fell to ruin,
Eighty mules into his hands,

Malı ganimet düşüp	*The goods fell to him as spoils*
Alıp kaldı Semetey.	*And Semetey kept them.*
Sartın düşman olduğunu	*That the Sart was a foe*
O zaman çocuk gördü işte.	*The boy saw then, behold.*
Sürgün gezen Kanıkey'e	*To Kanıkey wandering in exile*
Seksen katır malı	*The goods of eighty mules*
Armağan edip verdi işte.	*He gave as a gift, behold.*
Dün, yaslı varan Kanıkey, Üç ağabeyi düşman olup,	*Yesterday Kanıkey who came in mourning, Her three elder brothers turned foes,*
Kaçıp varan Semetey,	*Semetey who came in flight,*
Malını yağmalayıp düzelip,	*Plundering goods and mending his estate,*
Boz yeleli Bukar'a varıp büyüyüp,	*Coming to gray-maned Bukar, growing tall,*
Kimse ona eziyet etmedi,	*No one did him harm,*
Çocuğa kement çevirecek kalmadı.	*None remained to whirl a lasso at the boy.*
On iki uzvu denk olup,	*His twelve limbs come to their measure,*
Boz yelelin babasına çekmiş aslan olup,	*In gray-maned Bukar, a lion after his father he became,*
Kargaşa çıkarıp düzelip,	*Raising tumult, mending his estate,*
Boz yelelin Bukar'a girip büyüyüp,	*Entering gray-maned Bukar, growing tall,*
Elifbayı okuyup, denk olup,	*Reading his alphabet, coming to his measure,*
Âlemi bozacak aslan olup.	*Becoming a lion who would shatter the world.*
Bukar'daki Temir han'ın	*Temir han in Bukar*
Söyleyecek sözü var,	*Has words he means to say,*
On ikisindeki yavrudan	*Of the twelve-year-old child*
Ürküp durduğu hâli var.	*He stands in a state of dread.*
Çok ormana sahip olan,	*The master of many forests,*
Alâmetli Sarı taz'ın	*Of portent-marked Sarı taz*
Fesat salacak diye şüphesi var,	*He harbors suspicion he will loose mischief,*
Eğip bükmeden söylediği sözü var,	*He has words he speaks without bending or twisting,*
Doğruyu söyler sözü var,	*He has speech that tells the truth,*
Alnında çanak kadar tek gözü var.	*On his brow a single eye big as a bowl.*
Kölöy'den küçük kardeşi,	*Younger brother to Kölöy,*

Akıldan Temir han zavallı şaşmış,
O, Bukar'ın hanlığını
Yedi yıl boyu çekişmiş.
Yedekten aygır binişip,
Yerden sırık kapışıp,
«Yâ P'irim!» – deyip vuruşup,
Fena bir savaş etmişler.
Halk kırılıp, er ölüp,
Halkın kaybı çok olup,
Zavallı kalmış Sarı taz.
Onun bastığı yer çukur olup,
Zavallının kendisi kel olup,

Poor Temir han was driven from his wits,
He, for the khanship of Bukar
Contended seven years long.
Mounting stallions from the reserve string,
Snatching poles up from the ground,
«Yâ Pîrim!» – saying, they fought,
A grievous battle they made.
The folk were slaughtered, men died,
The people's losses were many,
Sarı taz was left a wretch.
Where he trod became a hollow,
The poor man himself gone bald,

Bütün Bukar halkı hasım olup. Gidip durur Sarı taz.
Altındaki Tuuçunak
Küheylan atı tok olup,
El bozulup, yurt peşine düşüp,
Yanında bir karaltı kalmayıp,
Öz yakını hasım olup,
Görecek günü az olup.
Atından ayırıp yaya edip,
Küleşen'in Kül-Tokoy'unda
Kömür söndürtüp işine koşup,
Yoksa Sarı taz zavallı mahvolurdu,
«Yetimim ne zaman gelir? – deyip,–
Her ay seksen devenin kömürünü
Ot çadırdır mekânı,
Bukar'ın Temir hanına
Vergi olarak verip dururdu.
Vergisine dayanamayıp,
Bahtı kararan Sarı taz
Kömür söndürüp kavrulurdu.
Vergiden bir deve eksilse,
Altmış pehlivan Bukar'dan
Onu sürüp, döve döve vururdu,

Ateşte tazın yanardı,
Temir han'ın şehrine

All the folk of Bukar turned against him.
Off goes Sarı taz.
Beneath him Tuuçunak,
His charger, was well fed,
His tribe broken, chasing after a homeland,
Not one shadow left at his side,
His own kin turned adversary,
Few the days left him to see.
Parted from his horse, made to go afoot,
In Küleşen's Kül-Tokoy
Set to quenching charcoal, driven to his task,
Else poor Sarı taz would perish,
«When will my orphan come? – saying,–
Each month the charcoal of eighty camels
A grass tent is his dwelling,
To Temir han of Bukar
He kept giving as tribute.
Unable to bear the tribute,
Sarı taz, his fortune darkened,
Was scorched quenching charcoal.
If one camel fell short of the tribute,
Sixty pehlivans from Bukar
Would drive him, beating and striking him,
His bald pate would burn in the fire,
To Temir han's city

Kanıkey sürülüp geldi – deyip,–
Kulaktan kulağa duyardı.
Yetim gelip Semetey'i,
Ismayıl besleyip aldı – deyip,–

Elden duyup dururdu.
Ulu imiş Sarı taz,
Haberden habere ulanan,
Gelenlerden soran,
Çakıl taşıyla gün sayarak,
Horluk içinde gezer Sarı taz,
Kardeşi düşman it olup,
Zorluk içinde gezer Sarı taz,
Görülmedik azabı
Çeke çeke gezer Sarı taz,
Semetey gelirse babasını
Anlatmaya durur Sarı taz.
Semetey ile Kırgız'a

Temir han'ın köküne
Bir yolunu, çaresini bulup,
Ermeye bakar Sarı taz.
«On ikisine geldi – deyip,–
Dileğimi Hüda verdi» – deyip,–
Baabedin'e dua eder,
Zavallı doğmuş Sarı taz
Koroşon'a koyun adar.
«Dileğim ne zaman verilir» – deyip,–

Geceleyip durur Sarı taz.
Bir olan Allah Teâlâ'dan
«Yetimim ne zaman gelir?» – deyip,
Dileyip durur Sarı taz.
Sarı taz'ın merakını,
Önceden bilir Bukarlı,
O azmış Taz'ın fesadını.
Oduncu Taz'dan söz duysa,
«Soyun başkadır» – diye duysa,
Malımı yağmalayıp alır mı,

Kanıkey came, driven into exile – saying,–
He heard it from ear to ear.
That Semetey came an orphan,
That Ismayıl took him in and reared him – saying,–
He kept hearing from the people.
Great indeed was Sarı taz,
Joining tidings to tidings,
Asking of all who came,
Counting the days with pebbles,
Sarı taz goes about in scorn,
His brother turned a hostile cur,
Sarı taz goes about in hardship,
Torment never seen before
Sarı taz goes about enduring it,
If Semetey comes, of his father
Sarı taz stands ready to tell.
For Semetey and the Kırgız

To the root of Temir han
Finding some way, some means,
Sarı taz looks to reach it.
«He has come to his twelfth year – saying,–
Hüda has granted my wish» – saying,–
He prays to Baabedin,
Sarı taz, born to wretchedness,
Vows a sheep to Koroşon.
«When will my wish be granted» – saying,–
Sarı taz passes his nights.
Of Allah Teâlâ the One,
«When will my orphan come?» – saying,
Sarı taz keeps beseeching.
Sarı taz's yearning
The Bukaran knows of old,
The mischief of that wayward Taz.
If he hears word from the woodcutter Taz,
If he hears «Your line is other» – said,
Will he plunder and take my goods,

Fesadı sıkıca salar mı?
Hazinemi bozup gider mi,
Yetimim toptan köküme erer mi?
Hazırlayıp kazıp çukurumu,
Yetimim kaynatır mı ki çilemi.
Ölmeyip durursa o yetim
Gösterir elbet görülmediği!»
(Söyleyecek sözü var,
Ürküp durur Temir han,
Sarı taz'dan şüphesi var.)
«Ormana çocuk gider mi,
Kök atasını sırayla anlatıp,
Köküme toptan erer mi?
Eski öcü olan o domuz
Köküme toptan erer mi?
Kömür söndüren tazından
Şüphelenen korkusu var,

Korkusundan ürken Temir han'ın
Çocuğa söyleyecek cevabı var.
Sarı taz'dan şüphesi var,
«Ormana sungur salma» – deyip,–
Temir han'ın her gün söylediği
sözü var. Onun öte yanında
Boynuna kuşağını dolayıp,
Bir türlü durmaz Temir han,
Semetey'e yalvarıp:
«Vadili ırmak pınarım,
Semetey, güç bela kavuştuğum yavrum.

Hıtay'dan gelen kırk bin asker,
Fesat dile kanma dur,

Küleşen'in Kül-Tokoy'una
Gülüp sungur salma dur.
Zevkine insan doymamış,
Küleşen'in ormanına
Kimse gülüp sungur salmamış.
Rastlayan sağ kalmamış,

Will he loose havoc hard upon me?
Will he break open my treasury and go,
Will my orphan reach my very root entire?
Digging and making ready my pit,
Will my orphan set my torment boiling?
If that orphan does not die
He will surely show what was never seen!»
(He has words he means to say,
Temir han stands in dread,
He has his doubts of Sarı taz.)
«Will the boy go to the forest,
Telling his root-fathers in order,
Will he reach my root entire?
That swine with his ancient grudge —
Will he reach my root entire?
Of his charcoal-quenching taz
He has a suspicious fear,

Temir han, quaking with his fear,
Has an answer to give the boy.
He has his doubts of Sarı taz,
«Loose no falcon in the forest» – saying,–
These are words that Temir han speaks
every day. On the far side of it
Winding his sash about his neck,
Temir han can find no rest,
Imploring Semetey:
«My spring of the valleyed river,
Semetey, my child gained through such travail.
Forty thousand soldiers come from Hıtay,
Be not beguiled by a mischief-making tongue,
Into Küleşen's Kül-Tokoy
Loose no falcon there in sport.
No man has had his fill of its delight,
Into Küleşen's forest
No one has loosed a falcon in sport.
Whoever chanced there stayed not alive,

Denk gelip insan varmamış,
Rastlayan diri kalmamış.
Varan insan çok olmuş,
Dönenlerse hiç olmamış.
Yamacını boz duman inip sarmış,
Atan Temir han'ının
Hıtay'dan gelen kırk hilebaz,
Kâfirin acayibi* yerleşmiş.

O Hıtay'ın acayibine
Adım atıp insan varmamış,
Sataşan sağ kalmamış,
Yanaşıp insan varmamış,
Yanaşan diri kalmamış.
Derin kazılmış çukuru var,
Basıp geçenin çilesi var.
Urus'un hanı Kerki han'ın
On bin pehlivan askeri var.
Canlıyı kurtarmaz,
Onun demir halat ağı var,
O ormana varanın
Kaynayıp duran çilesi var.
O Hıtay'ın acayibi,

No man has happened there and entered,
Whoever chanced there stayed not living.
Many are the men who went,
But of returners there were none.
Gray mist has sunk and wrapped its slopes,
Of your father Temir han —
Forty tricksters come from Hıtay,
The infidel's monstrous marvel has settled there.*
To that marvel of the Hıtay
No man has stepped and gone,
Whoever molested them stayed not alive,
No man has drawn near and gone,
Whoever drew near stayed not living.
It has a deep-dug pit,
Torment for any who tread across.
Kerki han, khan of the Urus,
Has ten thousand pehlivan soldiers.
It lets no living thing escape,
He has a net of iron cable,
For whoever comes to that forest
There is torment ever seething.
That marvel of the Hıtay,

Kulunum, şimdi sırrını söyleyeyim,
Rastlayan kişi sağ olmaz,
Kaplanı on beş kez yavrulamış.
İnsanı emip yutuveren
Ejderhası altmış,
Kılıç burunlu bil'i var,
Ormana varmak cehennem iş,
Kıymetlim, oğlum, bilmiş ol!
Onun öte yanında
Bela basıp geldiğinde
Kıpırdayıp insan kurtulmaz,
Böylesine belalı bir yol,
Coşup varılacak bel değil,
Oyun edilecek yer değil.
Ejderhası var, bil'i var,

My foal, now let me tell you its secret,
Whoever chances on it stays not alive,
Its tigress has whelped fifteen times.
Sucking men in, swallowing them whole —
Its dragons number sixty,
It has a bil with a sword-blade snout,
To go to that forest is hell's own work,
My precious, my son, know it well!
On the far side of it,
When calamity comes pressing down
No man escapes though he stir,
So calamitous a road it is,
No pass to be stormed in high spirits,
No place for games.
It has its dragon, it has its bil,

İnsanı çiğneyip atan
Azılısı dahi var,
Türlü türlü sözü var,
Ormanda kişi görünse,
Başında tek gözü var,
Bunca söyleyecek sözü var».
Her gün söyler, boş durmaz,
Gece de söyler Temir han.
Umudunu kesmeden bu sözden,
Her gün söyler Temir han.
Bu haberi duyduğunda
Küheylan başını çevirir mi,
Doğanının biriciği
Sungur salmadan durur mu?
Yavru coşup gitmeden,
Uslu dursa, Hüda mı çarpar?

Otlu yeri tutuşturan,
Çayırlı yeri yakan,
Kara suya kan döken,
Börk al dese, baş kesen,
Su iç dese, zehir içen,

Kan dök dese, cin döken.
Hunhâr Manas'ın biriciği
Temir han'dan söz duyup,
Küleşen'in Kül-Tokoy'una
Hayret, giden geri dönmez – diye
Atışa çıkan düşman olsa
duyup: Sürüp götürüp parçalayıp,

«İşte o duran ormanın
Çevresini bir dolaşayım,
Urus ile Hıtay'dan
Tutuşmaya gelen düşman çıksa,
Hepsini kırıp geçireyim.
Ejderini, bil'ini saçayım,
Ormanın yolunu açayım.
Ormana girip oturup,

That tramples men and casts them down —
It has even its fiercest beast,
There is talk of it of every kind,
If a man shows himself in the forest,
It has a single eye upon its head,
So much there is to tell of it».
He says it every day, never resting,
Temir han says it by night as well.
Never leaving off these words,
Temir han says it every day.
When he heard these tidings
Does the charger turn its head aside,
The falcon's only darling —
Will he hold back from loosing his falcon?
Before the child rushed off in high blood,
Were he to sit quiet, would Hüda strike him?
He who sets the grassland aflame,
Who burns the meadowed ground,
Who spills blood into black water,
Bidden fetch a cap, he cuts a head,
Bidden drink water, he drinks poison,

Bidden spill blood, he spills demons.
The only one of blood-shedding Manas,
Hearing these words from Temir han,
Of Küleşen's Kül-Tokoy —
Marvel — who goes returns not – so
Were there a foe come out to shoot,
hearing: Driving them off, tearing them apart,
«That forest standing there —
Let me ride once around it,
If from Urus and Hıtay
A foe comes out to grapple,
Let me cut them all down.
Let me scatter its dragon and its bil,
Let me open the forest road.
Let me enter the forest and settle,

Kazdığı çukuru doldurup,
Yardan kalabalık düşman çıksa,
Kin besleyen hasım çıksa,
Boz dumandan kor çıksa,
Vınlaması sert ok çıksa,
Can esirgemeden vuruşup,
Altay'a dek boğuşup,
Ordasını bozup saçayım,
Söylenen düşmanını bastırayım.
Yaktığı ateşini söndürüp,
İşte şu duran Bukar'ı
Topunu birden göçürüp,
Kaygısıyla baş başa bırakıp,
Kocamış atam Temir han'ı
Korkusuyla birlikte kondurup,

Aziz başı aslan ederim,
Haydutların hepsini
Parçalayıp sürüp salıp,
Kül-Tokoy'u yurt ederim.
Urus'tan gelen düşman olsa,
Ombu'ya dek sürmezsem,
Beecin'den Hıtay düşman olsa,
Kakan'a dek sürmezsem.
Müslüman'dan düşman çıksa,
Mekke'ye sürüp girmezsem,

Körpe kuray olgunlaşıncaya dek,
Mıyzam külü uçuncaya dek,
Tam altı ay vuruşup,
Çepeçevre yurdu toplamazsam,
Tümünü kırıp geçirmezsem,
Doğmamışa dönüp çökeyim,
Genç yaşımda el için,
Aylak aylak gezineceğime,
Kıyametin yüzünü göreyim.
Kızıl kırgına, yanan kora
Yiğit bakıp durur mu?
Hanzadenin oğlu

Fill in the pit they dug,
If foes in crowds come from the cliff,
If a grudge-nursing adversary comes,
If embers come from the gray mist,
If arrows come whining hard,
Fighting with no thought for life,
Grappling all the way to the Altay,
Let me break and scatter their orda,
Let me crush the foe they tell of.
Quenching the fire they lit,
This Bukar standing here —
Let me uproot the whole of it at once,
Leave it alone with its sorrow,
My aged father Temir han —
Let me settle him down together with his fear,
I will make his dear head a lion's,
All of the brigands
Tearing apart, driving off, letting loose,
I will make Kül-Tokoy my homeland.
Should the foe come from Urus,
If I do not drive them to Ombu,
Should the Hıtay foe come from Beecin,
If I do not drive them to Kakan.
Should a foe rise from among the Muslims,
If I do not drive them into Mekke,

Till the tender kuray ripens,
Till the mıyzam ash blows away,
Fighting six full months,
If I do not gather the land all around,
If I do not cut them down entire,
May I sink down as one unborn,
Rather than in my youth, for the people,
Loafing idly about,
Let me see the face of doomsday.
At red slaughter, at burning embers
Does a brave stand looking on?
Does the son of a prince

Ölümden korkup durur mu?
Yedi günün biri ölüm,
Allah'ın çizip koyduğunu
Bu emanet can görmez mi!»
Ordadan sıçrayıp fırlayıp,
Coşup bunca söz söyleyip,
Ok geçmezi giyinip,
Kanıkey'in verdiği Boz kise'yi
Sımsıkı bele kuşandı işte,
Gök demirden tulgayı
Kaldırıp başına koydu işte.
O davulu, aybaltayı,
Alıp yerine yerleştirip,
Cenk pusatının tümünü
Kaplandan kalan yavrun
Yerli yerine bağlayıp,
Altın yanaklı aybaltayı
Bileğe sıkıca doladı işte,
Eksilmeyen ok ve barutu
Kaldırıp ata yükledi işte.
Aceleyle namaz kılıp,
Aktulpar'ı eyerleyip,
Bukar'dan çıkıp coşup,
Ismayıl'a boyun eğmeden,
Temir han'a boyun eğmeden,

Haberin var mıdır,
Kara gök soyunun tohumu.
Altında bindiği –
Temir han'ın küheylanı,
Elinde tuttuğu –
Ismayıl'ın sunguru,
Bukar'dan çıkıp ayrılıp,
Evliya dokunuşlu civanın
Opol-Too gibi görünüp,
Yamaç yoldan ayrılıp,
Hızır dokunmuş garibin
Gök doruklu dağ gibi görünüp,
Aşıp koşup yol yürüyüp,

Stand fearing death?
One of the seven days is death,
What Allah has traced and set down
Shall this borrowed soul not see!»
Leaping up, darting from the orda,
Speaking all these words in his fervor,
Donning his arrow-proof mail,
The Boz kise Kanıkey gave
He girded tight about his waist, behold,
The helm of blue iron
He raised and set upon his head, behold.
That drum, that moon-axe,
He took and set each in its place,
All of his gear of war
Your cub left of the tiger
Bound each fast in its proper place,
The gold-cheeked moon-axe
He wound tight about his wrist, behold,
The never-failing shot and powder
He hoisted and loaded on his horse, behold.
Praying in haste,
Saddling Aktulpar,
Riding out of Bukar in high blood,
Bowing not to Ismayıl,
Bowing not to Temir han,

Have you heard the tidings —
Seed of the black-blue line.
What he rides beneath him –
Temir han's charger,
What he holds in his hand –
Ismayıl's falcon,
Riding out of Bukar, parting,
The saint-touched young blade
Seeming like Opol-Too,
Leaving the hillside road,
The Hızır-touched poor wanderer
Seeming like a blue-peaked mountain,
Crossing, coursing, riding the road,

Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Çevresine bakmadan,
Denkleşecek düşman çıkıp,
Deniz başı nasıl olur – deyip,– Öbek öbek sazı var,
Hiçbir şey düşünmeden,
Hep o yavru yol yürüyüp,
Altındaki küheylana
Sağlı sollu kamçı vurup,
Ölçü bilmez çocuk yol yürüyüp,

Atı esirgemeden bol yürüyüp.
Hiç sakınmadan yol yürüyüp,
Semetey durmadan, sakınmadan,
Geniş Ak-Çiy'e dayanıp,
Kıyıdan geçen tek yol ile
Yine o çocuk, koca yetim,
Ak-Çiy kıyısını sıyırıp,
May-Bulak'ı dolaşıp,
Ablası Kanıkey'in
Kızlık çağında bi̇çarenin
Seyrana çıktığı
Kutlu Keñ-Kölçük,
Keñ-Kölçük dağına dayanıp,
Keñ-Kölçük'ün geniş beline
Çocuk çıkageldi işte,
Önü tozlu pusun içinde
Boz çalılığı gördü işte.

Pus içinde köşelenir,
Alacakaranlık olup uçlanır.
Kimi, kimi yerinden
Ev gibi çınar görünür,
O çınarı görünce
Çocuğun gönlü bölünür.
Küleşen'in Kül-Tokoy'u,
Ormanı güzel yermiş.
Engebe engebe beli var,
Engebeli geçit yeri var,

Riding hard, not sparing his horse,
Not looking about him,
Should a matching foe come forth,
What is the sea's head like – saying,– It has reed-beds clump on clump,
Thinking of nothing at all,
Still that child rides the road,
On the charger beneath him
Laying the whip right and left,
The boy who knows no measure rides the road,
Riding hard, not sparing his horse.
Riding the road with no caution at all,
Semetey without pause, without caution,
Pressing on to broad Ak-Çiy,
By the single road that skirts the shore
Again that boy, the great orphan,
Grazing the edge of Ak-Çiy,
Rounding May-Bulak,
Where his elder sister Kanıkey
In her maiden days, poor soul,
Would go out to take the air —
Blessed Keñ-Kölçük,
Pressing on to Mount Keñ-Kölçük,
To the broad saddle of Keñ-Kölçük
The boy came climbing up, behold,
Ahead, within the dusty haze
He saw the gray scrubland, behold.

It nooks itself within the haze,
It tapers into twilight.
Here and there, from places,
Plane-trees show, big as houses,
When he saw those plane-trees
The boy's heart is riven.
Küleşen's Kül-Tokoy —
Its forest was a lovely place.
It has passes rise on rise,
It has rugged crossing-places,

Kır kır bel imiş,
Kırlı geçit yer imiş,
Alt yanına Kül-Tokoy atam der imiş.
Küleşen'in Kül-Tokoy'una,
Gülerek girip vardı işte.
O ormanın içinde
Bölük bölük uçan kazı var.
Kıl kuyruk kaynaşıp kıpırdar,
Kızıl başı salınıp durur,
Karkarası çığrışıp,
Turnası ses verse,
Eri ölmüşçesine çığlık kopar.
Dağında karı var,
Ormanında avı var,
Türlü canlı, hepsi var.
Yaratmış meğer bir Hüda,
Böylesi bir ormanı
Adamakıllı düzene koyup.
Kayında yumurtlayan kuşları,
Hayret, uçmaya hazırlanıp durur,
Kavakta yumurtlayan kuşları,
Depinip durur uçmaya.
Ev gibi kızıl çınarı –
Üst üste haykırıp,
Sesi güzel ular kuşu.
Altmış gün oynasa,
Yine de kanmazmış meğer,

Ridge upon ridge of passes,
A place of ridge-set crossings,
Its lower side my father called Kül-Tokoy, so they say.
Into Küleşen's Kül-Tokoy
He entered laughing, behold.
Within that forest
There are geese flying flock on flock.
The pintails teem and stir,
The redheads bob and sway,
Its herons crying out together,
When its cranes give voice,
A wail breaks out as if a man had died.
There is snow on its mountains,
There is game in its forest,
Creatures of every kind, it has them all.
So Hüda alone had made it,
Such a forest as this,
Setting it in perfect order.
Its birds that nest in the birches,
Wonder — stand making ready to fly,
Its birds that nest in the poplars,
Keep straining to take wing.
Its red plane-tree big as a house –
Crying out over and over,
The sweet-voiced ular bird.
Though one played sixty days,
Still one would not be sated, they say,

Bu ormanın tutkusuna.
Guguk kuşları coşar,
Dal dalında söyleşir.
Guguğu ötüp coşunca
Dertli insan dinleyemez,
İçinden bir adım çıkası gelmez.
Bülbülü öterek tan atmış,
Ustaca sungur salınan çağ,

Bülbül sesi bin türlü,

With the passion of this forest.
Its cuckoos grow exultant,
Conversing branch to branch.
When its cuckoo sings in exultation
A grieving man cannot bear to listen,
He would not take one step outside it.
Its nightingale sang the dawn in,
The season for loosing falcons with a master's hand,

The nightingale's voice a thousand kinds,

Kederli olan bakıp dinleyemez,
Derdi olanın hepsi
Bu ormandan çıkamaz.
Küleşen'in Kül-Tokoy'u,
Gülüp oynanacak yermiş,
Her bir hoş işini
Bilerek oynanacak yermiş,
Kendi bildiğini yiğidin
Yapıp oynayacağı yermiş,
Gönlünce er yiğidin,
Olup kalacağı yermiş,
Çadır kurup, kısrak bağlayıp,
Konup kalınacak yermiş.
Elması olgunlaşıp yığın olmuş,
İğdesi dökülüp dere dolmuş,
Yaprağı deri gibi,
Bunun kara kurdu parmak gibi, Davulu ortaya
Baldırganı bilek gibi,
Maralı kaçıp çü dese –
Kula akıtmalı inek gibi.
Sülünü kızıl kova gibi,
Dolaşıp oynanacak yermiş,
Kutu içine yerleşmiş
Kül-Tokoy atam derlermiş.
Dimdik uçup vınlayıp,
Kıvrılan su boyunca,
Göğü göstermez söğütlerle
Sevinip çocuk uçurup,
Akşumkar'ı fırlatıp,
Kazı, ördeği kaptırıp,
Terkisinin tümünü
Kaz ile kuğuya belletip,
Yamacına eriştirip,

Kül-Tokoy'u kıyılayıp,
Terkiye sığmasa
Kuskuna iliştirip,
Bindiği atı Aktulpar,

The sorrowful cannot look and listen,
All those who carry grief
Cannot leave this forest.
Küleşen's Kül-Tokoy
Was a place for laughter and play,
Every pleasant pastime —
A place to play it with knowing skill,
Where a brave what he himself knows
Might do and play — such a place it was,
To his heart's content, for a hero brave,
A place to be and to remain,
Pitching tents, tethering mares,
A place to camp and linger.
Its apples ripened into heaps,
Its oleaster dropped and filled the vales,
Its leaves like leather,
Its black worms thick as fingers, The drum into the midst
Its hogweed thick as a wrist,
Its maral deer, when it bolts at a cry of çü –
Like a dun cow with a blaze.
Its pheasant like a red pail,
A place to roam and play,
Settled as within a casket —
Kül-Tokoy my father, they would call it.
Flying straight up, whirring,
Along the winding water,
With willows that hide the sky,
The boy, rejoicing, let it fly,
Casting off Akşumkar,
Letting it seize goose and duck,
The whole load behind his saddle
He stocked with goose and swan,
Reaching to the hillside,

Skirting Kül-Tokoy,
When it fit not behind the saddle
He hooked it to the crupper-strap,
The horse he rides, Aktulpar,

Elindeki Akşumkar,
Hoş yere girdiği çağ,
Dünya çıkıp aklından
Çocuğun oyuna daldığı çağ.
Akşumkar'ını hazırlayıp,
Salınıp gezer Semetey,
«Çok sevinç, çok eğlence –
Gördüm bugün hoşça» – deyip,
Keyifle gezer Semetey.
Batkaktuu'nun başına,
Söğüt karışık dikenli
Sık çalılığın koynuna
Oynayıp çocuk durdu işte.
Ismayıl'ın davulu –
Kamçı değse çınlayan,
Sopa değse tümüyle
Yer sarsılıp gümleyen.
Kara saplı kamçıyı
Kavrayıp çevirip,
Semetey çekip vurup,
Keskin çığlık, kuru nara
O ormana saldı işte,
Kovacık gibi boz bostek –
Mahmuzu demir, pençesi tunç,
Kanadı altın, iki arşın,
Gün doğusuna doğru fırlayıp.
Ay değmiş gibi görünüp,
Manas'ın oğlu yetimin
Bostek'e tutkun olup
Gönlü fena bölünüp.
Sülün değil, Hızır mı?

On his hand, Akşumkar,
The hour he entered the pleasant place,
The world gone from his mind,
The hour the boy was lost in play.
Making his Akşumkar ready,
Semetey rides at his ease,
«Much joy, much merriment –
I have seen today in delight» – saying,
Semetey rides in high content.
To the head of Batkaktuu,
Into the thorn-mixed willow brake,
Into the bosom of the dense thicket
The boy stood at his play, behold.
Ismayıl's drum –
Ringing at the touch of a whip,
At the touch of a cudgel, wholly
Booming till the earth shook.
The black-hafted whip
He gripped and whirled,
Semetey drew and struck,
A piercing cry, a dry battle-roar
He loosed upon that forest, behold,
Like a little pail, the gray bostek –
Its spurs of iron, its talons bronze,
Its wings of gold, two arşın wide,
It darted toward the sunrise.
Seeming as if the moon had touched it,
The orphan son of Manas —
Grown captive to the bostek,
His heart was sorely riven.
No pheasant this — is it Hızır?

Araya giren elçi mi?
Evliyalığın gözü mü,
Sarı han ile Semetey'i
Buluşturacak çağ mı?
Sülünü görüp dayanamayıp,
Aktulpar'ın başını çevirdi işte,
Yana eğilip Semetey

An envoy come between?
The eye of sainthood, is it,
Sarı han and Semetey —
Is it the hour to bring them together?
Seeing the pheasant, unable to hold back,
He turned Aktulpar's head, behold,
Leaning aside, Semetey

Akşumkar'ı saldı işte.
Üstün pehlivan, aziz aslan,
Ah, horoz gibi aziz er, Altındaki
Aktulpar
Hışmı sert başlattı,
Güçle salınan Akşumkar,
Altındaki Aktulpar
Düşeyazdı az kalsın.
Tökezleyip yitip,
Sendeleyip düzelip,
Bukağılığı bükülüp,
Dönenip sendeleyip,
Baştan sona yürük Aktulpar
Ancak güçlükle düzeldi.
Elden çıkan Akşumkar
Yükselip doğrulup,
Görmez olmuş gibi olup,
Dönenip süzülüp,
Ters uçup yalpalayıp.
Mahmuzu demir, pençesi tunç,
Çepçevre iki göz,
Gözü kara, gök kaslı bacak,
Gördüğünü bırakmayan,
Kova dolusu ete doymayan,
Çırpınmayı bırakmayan,
Tabak dolusu ete doymayan,
«Kanadını toplayıp süzülmez,
Kazı gölden uçurmaz,
Kuyruğunu toplayıp süzülmez,
Seni Hüda mı çarptı!
Sülün değil, Akşumkar
Kuğuyu gölden uçurmaz,
Bağını çözüp gevşeyip,

Cast off Akşumkar, behold.
Peerless pehlivan, dear lion,
Ah, dear hero proud as a cock, Beneath
him Aktulpar
Began its onset fierce and hard,
Akşumkar cast with all his strength,
Aktulpar beneath him
Came within a hair of falling.
Stumbling, losing footing,
Staggering, righting itself,
Its fetlock twisting under it,
Wheeling about, staggering,
Aktulpar, swift from first to last,
Righted itself, but hardly.
Akşumkar, slipped from the hand,
Rising, steadying,
As though it had gone blind,
Wheeling, gliding,
Flying awry, lurching.
Its spurs of iron, its talons bronze,
Two eyes that sweep all round,
Black-eyed, legs blue-sinewed,
That never leaves what it has seen,
Never sated with a pailful of meat,
That never leaves off its beating wings,
Never sated with a platterful of meat,
«It gathers not its wings to glide,
It flushes no goose from the lake,
It gathers not its tail to glide,
Has Hüda struck you down!
No pheasant this — Akşumkar
It flushes no swan from the lake,
Loosening, slipping its leash,

Bu ormanda vedalaşıp,
Veda sözümü söylemezsem,
Şu yerden yabancı olup,
Bukar'a doğru dönmezsem,»–
Deyip, o zaman bunu söyleyip,

Bidding farewell in this forest,
If I speak not my word of parting,
Becoming a stranger to this place,
If I turn not back toward Bukar,»–
Saying, then speaking this,

Öfkelenip bağırıp,
«Temir!» diye uran çağırıp,
Kara yanaklı kamçıyı
Kavrayıverip çevirip,
Atın butuna çalıverip,
Sepiye yatırılmış ak dizgini
Çekmeden salıverdi şimdi,
Kan içicinin soyu
Sülünü kovalamaya koyuldu şimdi.
Aç çığlık, kuru nara,
Var gücüyle ses saldı şimdi,
Sülünü kovalamaya koyuldu şimdi.
Sülün gökte, bu yerde,
Bu yere şenlik saldı.
Etine gelmiş Aktulpar
Bastığı yer paramparça,
Koca kazan gibi kesekler
Çocuk beyin, yaramazın
Tepesinde vızıldayıp.
Tabanlar yerde takırdayıp,
Kara çelik gem
Damağında çatırdayıp,
Ejder gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsünde saçılıp.
Yer yarılıp buğulanıp,
Kanatlı yürük Aktulpar
Tekerlenip koşup yaklaşıp.
İsmayıl'ın Akşumkar'ı
Kısa uçup dönerek,
Oktan önce atılıp,
Kısa dönüşle çevrilip,
Sülüne doğru salınıp,

Yetişip kapacakken
Dimdik dalıp tutuldu,
Ot çadıra, yarım eve
Sülün kaptırmadan girip kurtuldu.

Growing wrathful, shouting out,
Crying his battle-cry «Temir!»,
The black-cheeked whip
He seized at once and swung about,
Lashed it on the steed's haunch,
The white rein steeped in tanning
He loosed now without pulling,
The seed of the blood-drinker
Set now to chasing the pheasant.
A hungry scream, a dry war-shout,
He loosed his voice with all his might now,
Set now to chasing the pheasant.
The pheasant in the sky, upon this ground,
Cast merriment upon this place.
Aktulpar, come into his prime of flesh,
The ground he trod smashed all to pieces,
Clods big as a mighty cauldron
Above the boy-bey, the young rascal,
Whizzing over his very crown.
Hooves clattering on the earth,
The black steel bit
Crackling against his palate,
His mouth gaping like a dragon's,
White foam mingled with blood
Scattering across his breast.
The earth splitting, steaming,
Winged swift Aktulpar
Rolling onward, running, drawing near.
İsmayıl's Akşumkar
Flying short, wheeling round,
Darting swifter than an arrow,
Turning in a tight-curved circle,
Swooping down toward the pheasant,

Just as it would overtake and seize,
Plunging headlong it was checked,
Into a grass tent, a half-built hut
The pheasant slipped unseized and so escaped.

Merakla kapıldığı sülüne
Hızırlı yetim varmıştı,
Davulbazı tıkırdatıp,
Sertçe bakıp salmıştı.
Sülünü bulup almaya,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Ormanı çiğnetip,
Öfkesi gelip gerilip,
Avı alamayan sungura
İnsandan beter çıkışıp:
«Çaylak da kuş, sen de kuş,
Sen çaylak değilsen eğer –
Yakalayıp versen sülünü,
Helalce boğazlayıp ben alsam,
Terkime ben bağlasam,
Zavallı ablam Kanıkey,
Kaçıp gezen dul kadına
Armağan edip ben varsam,
Han eniştem bozkurt Manas'tan

Saklı yatan çok malı
Geri isteyip ben alsam,
Oynasam gönlüm tok idi,
Babanın körü, Akşumkar,
Sana bir gücenmem yok idi!
Sülüne yetişip sen bassan,
Fal taşı gibi gözünü bir açsan,

Yeniden bağlayıp sarıp,
Terkime emanet edip,
Büyük hanım dünüre
Yakalayıp versen sülünü,
Armağan edip varırken,
Eniştem Manas'tan kalma düşman
ölçer, «Karakçı» diye han babam

O pahalı dürbünü.
Hediye diye isteyip alırken,

To the pheasant that so gripped his fancy
The Hızır-favored orphan had come,
Rattling his hunting-drum,
He had glared harshly and loosed the bird.
To find and take the pheasant,
Without a glance about him,
Sparing his own life not at all,
Letting the forest be trampled down,
His anger rising, tautening,
At the gyrfalcon that missed its prey
He railed worse than at a man:
«The kite is a bird, you too a bird,
If you are no kite indeed –
Would you but catch and give the pheasant,
Were I to slaughter it clean and lawful,
Were I to tie it behind my saddle,
My poor elder sister Kanıkey,
To the widow wandering in flight
Were I to go bearing it as gift,
From my khan brother-in-law, grey wolf Manas,
The many goods that lie in hiding
Were I to ask back and take them,
Were I to play, my heart were then content,
Your father's blind wretch, Akşumkar,
I would bear you no grudge at all!
If you overtook the pheasant and struck,
If you but opened your eyes like divining-stones,
Binding and wrapping it anew,
Entrusting it behind my saddle,
To the great lady, our kinswoman-in-law,
Would you but catch and give the pheasant,
While I went bearing it as gift,
The foe-measurer left from my kinsman Manas, «Brigand» saying, my khan father
That costly spyglass.
While asking and taking it as a present,

Birini dünüre, ablama
Armağan edip varırken,
Sülüne yetişemeyip
Seni Tanrı mı çarptı?
Toklu koyunun aşık etini
Dün, aşığını kesip verdiğinde,

Devirip seni kıvamından,
Yoksa beni mi Tanrı çarptı?
Fazlaca kovalayıp, gönül vermeden,
Seni Tanrı mı çarptı?
Bozup da, sır bilmeden,
Beni Tanrı mı çarptı?»
Güm güm edip coşarak,
Gürleyip durur Semetey,
Avı alamayan sungura
İnsandan beter söylenip.
O orman boyunda,
Sırtında dört urgan var,
Keçi kürkü teninde,
Deri şalvarı bacağında,
İt yürümez yolu var,
İnsan gibi kımıldayıp,
Gövdesinde iki kolu var,
Yatan it gibi kaşı var,
Koca kazan gibi başı var,
Alnında tek gözü var,
El yüzünü az görmüş,
Tepesinden mançulu kelleri

döktüren,
Çanak gibi olmuş gözü var,
O zaman Sarı taz'ı gördü,
Görgüsünün azlığını gördü,
Hortlak gibi bir kel gördü.
Kömür söndürüp is olmuş,
Koca ormana sahip olmuş,
Gecesi karanlık değil galiba,

While to the in-law, to my sister
I went bearing one as gift,
Failing to overtake the pheasant,
Has God then stricken you?
The knucklebone-meat of the yearling sheep
Yesterday, when I cut and gave you its knuckle,
Throwing you clean out of your temper,
Or is it me that God has stricken?
Chasing overmuch, giving no heart,
Has God then stricken you?
Spoiling all, knowing no secret,
Is it me that God has stricken?»
Booming, surging up with passion,
Semetey stands there thundering,
At the gyrfalcon that missed its prey
Grumbling worse than at a man.
Along that forest's length,
On his back there are four ropes,
A goat-fur coat upon his hide,
Leather breeches on his legs,
He has a path no dog would walk,
Stirring like a man,
He has two arms upon his trunk,
He has brows like a dog lying down,
He has a head like a mighty cauldron,
He has a single eye upon his forehead,
Little has he seen of humankind,
One who from his crown sent Manchu-tufted scald-heads
tumbling,
He has an eye grown like a bowl,
Then he saw Sarı taz,
Saw how little breeding he possessed,
Saw a bald one like a ghoul.
Quenching charcoal, turned to soot,
He had made the great forest his own,
His night, it seems, is not dark,

Böyle söyleyip dururdu,
O haydutların biri galiba.

So he kept on speaking,
One of those brigands, it seems.

Sazlıkta yattığı günü galiba,
Kür! – dedirtip bir yudumlayıp,
Celmoguz'un biri galiba.
Sunguru bırakıp aylak dolanıp,
Sarı amcana şaşakalıp.
Deve boyunlu koca orak
Beline sımsıkı bağlı,
Çift elle kavrayıp almıştı, Boz boğa gibi eşinip,
Yanına insan varılmaz,
Ayı dayanıp duramaz,
Önündeki kara ormanı
Orakla vura vura,
Köküyle yok ederek,
Deve gibi devirip durmuştu.
Göz açıp kapayıncaya,
Şöyle böyle deyinceye,
Dağ gibi yığıp,
Kabarmış çalının hepsini,
Sopa, değnek elinde,
Hiç bırakmadan döverek.
Kelinin şu marifetine bak:
Çin çakmağı, çakmak taşı
Çakıp kıvılcım düşürüp,
Kuru tezeğe ateş verip,
Küü! – dedirtip bir üfleyip,

The day he lay in the reed-beds, it seems,
Making it say Kür! – with one gulp,
One of the Celmoguz, it seems.
Leaving his gyrfalcon, roaming idle,
Struck with wonder at your uncle Sarı.
A great sickle, camel-necked,
Bound fast about his waist,
He had gripped and seized it with both hands, Pawing the ground like a grey bull,
No man may come near his side,
No bear can stand against him,
The black forest there before him
Striking, striking with the sickle,
Destroying it root and all,
He kept felling it like camels.
In the blinking of an eye,
In the time to say this-and-that,
Heaping it up like a mountain,
All of the swollen brushwood,
Club and staff in hand,
Beating without ever ceasing.
Behold this skill of the bald one:
A Chinese striker, a flintstone
Striking, dropping sparks,
Setting fire to the dry dung,
Making it say Küü! – with one blast of breath,

Kırk kulaç köseği elinde,
Çevresini toplayıp,
Kara köseği bırakmadan,
Küçük yurt gibi büzüp.
Kömürleri görünüp,
Kova gibi olmuş masmavi kor
Yeryüzünde görmüş değil.)
Köseğiyle bölünüp,
Kömür söndüren kelinin

A forty-fathom fire-poker in his hand,
Gathering all about it,
Never letting go the black poker,
Drawing it close like a little yurt.
Its coals now showing forth,
Deep-blue embers grown bucket-vast
Has ever seen upon this earth.)
Parted about with his fire-poker,
Of the coal-quenching bald one

Hüneri göze görünüp.
Altı kova su alan
Öküz başlı kara çanağı
Kaynar kara pınara
Küp! – dedirtip daldırdı şimdi.
Yayarak taşırıp,
Suyu çekip aldı şimdi.

The craft stood plain before the eye.
Holding six full buckets of water,
The black bowl big as an ox's head
Into the boiling black spring
Making it say Küp! – he plunged it now.
Spreading it, making it overflow,
He drew up the water now.

Küp! – dedirtip bir püskürüp,
Göz açıp kapayıncaya,
Bir püskürmedi, bin püskürüp,
Kırk kulaçlık köseği
Kömürüne salmıştı.
Çepeçevre yaymıştı,
Altmış deveye yük kömür
Sönüp yatakalmıştı.
Bu yiğitliği görünce
Dayanamaz Semetey:
«Selamdan selamünaleyküm,
Devletli Sarı amca!»
Selam verse sözü yok,
Selam şöyle dursun, kelde
Dönüp bakan gözü yok.
Dimdik durur, o kel aldırmaz,

Making it say Küp! – with one great spray,
In the blinking of an eye,
Not one spray but a thousand sprays,
The forty-fathom fire-poker
He had thrust into his coals.
He had spread them all around,
Coal enough to load sixty camels
Lay quenched and still.
Seeing this feat of prowess
Semetey cannot hold back:
«By way of greeting, selamünaleyküm,
Fortunate uncle Sarı!»
He gives greeting — no word comes,
Let greeting be; in the bald one
No eye that turns to look.
He stands bolt upright, that bald one heeds not,

Semetey'in selamını
Tırnağına denk tutmaz.
Yiğitlik ile kibiri
Allah Taala kat kat edip,
Ne kadar perişan gezse de
O kele vermiş ölçüsüz.
O kel saymayıp dururken,
Yanıp pişip kor olup,
İki gözü ateş olup:
(Ormana daha çocuk gelmiş değil
Bu türlü kibri
«Kaçağım girdi, kovala ver,
Sülünümü ürkütüver,
Sungurumu tutup ver!»

The greeting of Semetey
He rates not worth his fingernail.
Valor and pride together
Allah Taala heaped up fold on fold,
However wretched he may roam,
He gave that bald one without measure.
While that bald one paid no heed,
Burning, seething, turned to ember,
His two eyes turned to fire:
(No child has yet come to the forest
Such pride as this
«My quarry went in — give it chase,
Flush out my pheasant for me,
Catch and hand me my gyrfalcon!»

Bunca söylese sözü yok,
Söyleyip duran yetimi
Göreyim diyen gözü yok.
Yine yandı Semetey,
Gayreti üstün yetimin,
Öfkelenip duramayıp,

Though he says all this — no word,
The orphan speaking on and on
No eye that deigns to see him.
Again Semetey burned,
The orphan of surpassing zeal,
Unable to stand still for wrath,

«At bağlasa direğin yok,
Diri değilsin, canın yok,
Başında bir tel kılın yok,
Senin kömürden başka derdin yok!
Şimdi de adam olmuş gibi,
İnsan mı desem, heybetin yok,

«You have no post to tie a horse,
You are not alive, you have no soul,
Not one strand of hair upon your head,
You have no care but coal! And now, as if become a man,
Shall I call you man? — you have no presence,

Bahadır mısın, Sarı taz?
Selam versem, aleyk yok,
Kâfir misin, Sarı taz?
Kıyamet yolu çetindir*,
Selam versem, aleyk yok,
Ses vermeden duran adamın
Yedi atası kâfirdir.
Kömür söndürüp is olmuş,
Yoksul, koca ormana sahip olmuş.

Are you a bahadır, Sarı taz?
I give greeting — no aleyk comes,
Are you an infidel, Sarı taz?
The road of Judgment Day is hard,*
I give greeting — no aleyk comes,
Of a man who stands giving no answer
The seven forefathers are infidels.
Quenching coal, turned to soot,
The pauper has made the great forest his own.

Kömürden başka malı yok,
Çakmaktan başka canı yok.
Yoksul, kömürü devece deviren,
Gök koygutun alçısı
Kül-Tokoy'a el koymuş.
İnsan görmeden çölde büyümüş,
Kişi görmeden ahmak kel
Kara orman mezarında büyümüş.
Selam veren kişiyi
Görmez misin, Sarı taz?
Ecelin yetse bir günü
Ölmez misin, Sarı taz?
Sungurumu alıp elime
Vermez misin, Sarı taz?
Böyle geçinip duracağına,

He has no goods but coal,
No soul but his flint and steel.
Pauper, felling coal by camel-loads,
The luck-bone of the grey koygut
Has laid his hand on Kül-Tokoy.
Grown in the desert seeing no human,
Seeing no person, the fool bald one
Grew up in the black forest's grave.
The person who gives you greeting
Do you not see him, Sarı taz?
Should your fated hour arrive one day
Will you not die, Sarı taz?
My gyrfalcon, into my hand
Will you not give it, Sarı taz?
Rather than living on like this,

Böyle diri duracağına,
Balığının yağını iç,
Sarı taz, ananın kanını iç!
Yine suyu çekip almıştı.
Sarı taz, seni keserim,
Cinime çok dokunursan,
Ormanını ıssız koyarım!
Seksen canın olsa da
Şimdicik keserim,
Ölü edip bırakırım!»
Yüklenip girdi Semetey,
Yakınına varınca

Rather than standing thus alive,
Drink the oil of your fish,
Sarı taz, drink your mother's blood!
Again he had drawn up the water.
Sarı taz, I will cut you down,
If you vex my demon overmuch,
I will leave your forest desolate!
Though you had eighty souls
I would cut you down this instant,
I would leave you lying dead!»
Semetey charged in upon him,
When he came up close

Sarı taz durup şunu söyler:
«Babanın körü, yetim kul,
Sallana sallana kasılıp,
Temir han'ın şehrine,
Engin Talas'ı bırakıp,
Yetim kul, sürtüp gezen
sen nesin?
Öz akrabam düşman olup,
Kömür söndüren ben neyim?
On ikisine gelmişsin,
Kömür söndüren zavallının
İsine mi yetişirsin,
Lanet olası yetim kul,
Soyun Kırgız, Talas'ta,
Sen yurduna ne zaman gidersin?
İsmayıl'ın kuş salan
ırgatı,
Şehirde elin gözdesi,
Temir han'ın kuş salan
beslemesi.
Kırda kömür söndürüp
İsime mi yetişirsin,
Bozkurt isen, sen yetim,
Lanet olası yetim kul,
Eline ne zaman gidersin?»
Öfkeyle Sarı taz

Sarı taz stands and says this:
«Your father's blind wretch, orphan slave,
Swaggering, strutting to and fro,
To Temir han's city,
Forsaking the boundless Talas,
Orphan slave, loafing about —
what are you?
My own kin having turned to foes,
And I who quench the coal — what am I?
You have come to your twelfth year,
Of the poor wretch who quenches coal
Would you attain even his soot,
Accursed orphan slave,
Your stock is Kırgız, in Talas,
When will you go to your homeland?
İsmayıl's bird-loosing
hireling,
The people's darling in the city,
Temir han's bird-loosing
foster-boy.
Quenching coal out on the steppe,
Would you attain even my soot,
If you are a grey wolf, you orphan,
Accursed orphan slave,
When will you go to your own people?»
In wrath Sarı taz

İnek başı kadar kara çanağı
Kaynar kara pınardan
Kür! – dedirtip bir yudumlayıp,
Küp! – dedirtip kömüre
Dönüp durup bir püskürüp.
Kömür tozup gece olup,
Atası bozkurt Manas'tan
Üstün doğan Semetey'in
İçi yanıp, cin dolup.
Duramayıp zavallı han,

The black bowl big as a cow's head
From the boiling black spring
Making it say Kür! – with one gulp,
Making it say Küp! – upon the coal
Turning about, with one great spray.
Coal-dust rising, day turned night,
Than his father, grey wolf Manas,
Born superior — Semetey's
Inside burning, filling with demons.
Unable to bear it, the poor khan,

Kendini tutamaz zavallı can.
Demin kel laf söyleyip,
O sözü de pek dokundu,
Irgatısın deyip söyleyip,
Yanıp tutuşup kor olup,
İki gözü ateş olup.
Ağzından yalın fışkırıp,
Coşup yetim duramayıp,
Kelin söylediği söze
Boynunu başka yana buramayıp.
Kara yanaklı kırbacı
Kavrayıverip çevirdi.
Ateşe başı eğilip,
Sarı taz'ın kıçı
Değirmen gibi kalkık durup,
Yağlı kuyruğun yumuşak eti
Bambaşka göze görünüp,
Pörtleyip dururken,
Uzattığını geri çekemeyip,

The poor soul cannot hold himself.
Just now the bald one spoke his words,
And those words stung him deeply,
Saying he was but a hireling,
Burning, blazing, turned to ember,
His two eyes turned to fire.
Flame spurting from his mouth,
The orphan surging, unable to stand still,
From the words the bald one spoke
Unable to turn his neck away.
The black-cheeked whip
He seized at once and swung.
His head bent toward the fire,
Sarı taz's rump
Standing raised up like a mill,
The soft flesh of the fat tail
Showing strange before the eye,
While it bulged there swollen,
Unable to draw back what he stretched forth,

Senin kadar sürten elde yok,
Vurmadan kelden dönemeyip,
Kara yanaklı kırbacı
Kavrayıverip çevirdi.
Yağlı kuyruğun diri etine
Çocuk bey, deli kul,
Basıp gelip indirdi.
İndirince, Sarı taz'ın

No such loafer as you in all the land,
Unable to turn from the bald one unstruck,
The black-cheeked whip
He seized at once and swung.
On the live flesh of the fat tail
The boy-bey, the mad slave,
Came down and brought it crashing.
When it fell, Sarı taz's

Sesi Tanrı'ya duyuldu,
Kömüre başı gömüldü.
Daracık dikilmiş deri şalvar
Değdiği yerde parçalanıp,
Cılız gövdeden kara kan,
Kamçıyı daha çekmeden,
Birlikte fışkırıp gitti.
Kelin gözü kararıp,
Koca çanak gibi yağlı kuyruk
Birlikte sarkıp çıktı.
Kaçtı kelim seğirtip,
«Bir daha vurursa mahvım» – deyip,–
Beecin'deki Çin halkı
Kömürüne sığınıp.

Voice was heard by God on high,
His head was buried in the coal.
The leather breeches sewn skin-tight
Torn apart where the lash struck,
Black blood from the scrawny body,
Before he even drew back the whip,
Went spurting out together.
The bald one's eyes went dark,
The fat tail big as a mighty bowl
Sagged out along with it.
My bald one fled scurrying,
«If he strikes once more, I am undone» –
saying,– The Chinese folk in Beecin
Taking refuge in his coal.

Yola düşüp seğirtip,
Belalı sözden selam – deyip,–
Baldırından kanı şoruldayıp.
Yürüyemeden durup sendeleyip,
İğneli iğneli laf edip,
Bitlenmiş at gibi apışıp.
Kanadından kırılıp,
Ters cevap söz söyleyip,
Çanak gözlü Sarı taz
Yağlı kuyruktan ayrılıp,
Yarasını sımsıkı tuttu.
İlikleri sızlayıp,
Dönüp durup, Sarı amcan
Şimdi Semetey'e ilendi:
«Lanet olası, yetim kul,
Yamaçtan inen göçün yok,
Kızıl ala edecek kadar
Kırk atan Kırgız'la öcüm yok!

Kıçımı yarıp vuracak kadar
Yedi atanın öcü bende yok!
Bu Kul-Tokoy Çin eli değil,
Baban bozkurt Manas'ın
Ciğerini yarıp öldüren,

Taking to the road, scurrying,
Peace be from baleful words – saying,–
Blood gushing from his calf.
Unable to walk, halting, staggering,
Speaking needling, barbed words,
Straddling like a louse-ridden horse.
Broken in his wing,
Speaking contrary words in answer,
Bowl-eyed Sarı taz
Parted from the fat tail,
Clutched his wound tight.
His marrow aching,
Turning about, your uncle Sarı
Now cursed at Semetey:
«Accursed one, orphan slave,
You have no caravan coming down the slope,
Enough to beat me red and mottled
I have no feud with your forty Kırgız
forefathers!
Enough to split my rump with blows
I hold no feud of your seven forefathers!
This Kul-Tokoy is no Chinese land,
Your father, grey wolf Manas —
The one who split his liver and slew him,

Lanet olası, yetim kul,
Çinli Koñurbay ben değilim.
Belini sıkıca kuşan,
Beecin'deki Koñurbay
Yiğit babanı parçalayıp atan,

Ondan kan bedelini al!
Bu orman Beecin yeri değil,
Ayaş baban Almambet'i
Pusuya düşürüp vurup atan

Çinli Kococaş ben değilim.
Talas'ta Kırgız göçünü al,
Sendeleyen yetim kul,
Yiğitlerini parçalayanlardan
Oraya varıp öcünü al!

Accursed one, orphan slave,
I am not Koñurbay the Chinese.
Gird your waist up tight,
Koñurbay there in Beecin
Who tore your valiant father apart and cast him down,
Take the blood-price from him!
This forest is no Beecin ground,
Your father's sworn friend Almambet —
The one who ambushed, shot, and cast him down,
I am not Kococaş the Chinese.
Take the Kırgız caravan in Talas,
Staggering orphan slave,
From those who tore your heroes apart —
Go there and take your vengeance!

Öküzünün yağırını vur,
Eyvah eyvah, yağlı kuyruk,
Ölmüş baban Manas han'ın bağrını vur! Han babanı tanımadan,
Azıtmışsın, Kırgız'ın ucunu vur,

Anan Kanıkey'in ödünü vur.
Baştaki atalarının hepsini vur,
Kuyruğumu vuracağına,
Balam, sen, ananın başını vur! Düz dikilen söğüt nasıl?
Kanadımdan kırıldım,
Eyvahlar eyvahı, yağlı kuyruk,
Yağlı kuyruk, senden ayrıldım!
Vadi vadi, vadi boyunca,
Balam, vadi boyunca konuver,
Öz akraban düşman olup,
Kendin de benim gibi ol!
Baban Manas er idi,
Cihanı sarsan arslan idi.
Arslanın oğlu Semetey,
Temir han'ın şehrine

Strike the saddle-sore of your ox,
Alas, alas, my fat tail,
Your dead father Manas han's breast — strike it! Not knowing your khan father,
You have run wild — strike the Kırgız borderlands,
Strike the gall of your mother Kanıkey.
Strike all your forefathers of old,
Rather than striking my tail,
My child, strike your own mother's head!
How fares the willow planted straight?
I am broken in my wing,
Alas of alases, my fat tail,
Fat tail, I am parted from you!
Valley by valley, along the valley,
My child, go camp along the valley,
Your own kin having turned to foes,
Become yourself as I am!
Your father Manas was a man of valor,
A lion who shook the whole world.
Semetey, son of the lion,
To Temir han's city

Sürtüp gelen sen nesin?
Akrabam çiğneyip it edip,
Hakkım yetmeyip harama,
Temir han edip eziyeti,
Kömür söndürüp is olup,
Koca ormana sahip olup,
Kömür söndüren ben neyim?
Bozkurt baban öldüğünde,
Talas'ta çok zorbalığı
Anacığın çilekeş gördüğünde,
Abıke, Köböş düşman olup,
Babandan kalan malını
Kamçıyla ölçüp böldüğünde,

Perişan sürtüp sen, anan

Bukar'a kaçıp geldiğinde,
Akılda usta o kadının
Aldatırsam sağ kalır – deyip,–
Kırkıp verdiği çubuğunu,
Yapıp verdiği tılsımını,

Come loafing here — what are you?
My kin trampled me, made me a dog,
My due lost to unlawful hands,
Temir han dealing torment,
Quenching coal, turned to soot,
Having made the great forest my own,
I who quench the coal — what am I?
When your grey wolf father died,
Much tyranny in Talas
When your long-suffering mother saw,
Abıke and Köböş turned to foes,
The goods left from your father
When they measured and split them with the whip,
When you, wretched, drifting, and your mother
Came fleeing here to Bukar,
That woman, master in wisdom —
If I deceive them he stays alive – saying,–
The wand she clipped and gave,
The talisman she made and gave,

Dediğine razı olduydu,
İsmayıl'a verdiydi.
Talas'ta Kırgız eli nasıl?
Sürtüp gezen sen nesin?
Bayıra dikilen söğüt nasıl?
Hanzadenin oğlu
Kaçıp gezmesi ne demek?
Yetim kul, haylazlık etmenin yolu

nedir?
Hey yetim, dinleyiver,
Deniz gibi Kırgız eli nerde?
Denk atanın oğlu,
İyice dinle dur, yetim kul,
Sürtüp gezmenin yolu var mı?
Küheylan Manas oğluydun,
Bukar'a sürtüp konmuşsun,

He had consented to her word,
She had given you to İsmayıl.
How fares the Kırgız land in Talas?
You who roam loafing — what are you?
How fares the willow planted on the slope?
The son of a prince —
What means this wandering in flight?
Orphan slave, the way of playing the idler —
what is it?
Hey, orphan, listen well,
Where is the sea-like Kırgız land?
Son of a peerless father,
Listen well and heed, orphan slave,
Is there any way in loafing about?
You were the son of the courser Manas,
You have drifted and settled in Bukar,

Yaşın on ikiye gelinceye dek,
Deden Temir han gibi düzenbazın
Beden kulu olmuşsun.
Bu Bukar'ın şehrinde
Alıcı kuşuna et yediren
Senin gibi arsız var mıdır,
Deli anasına
Sürtük kadın dedirten.
Dalgalanıp yatan Buharalı –
Bu Bukar sana yurt olmaz,
Doksan yıl gez, beden kulu,
Bu Tacik sana el olmaz.
O Kırgız senin obandır,
Akun han senin kayınındır,
Ayçürök senin eşindir,
Adın senin kaşkadır,
Baban senin başkadır,
Han Manas, baban bey – deyip,–
Kaçıp gezen Kanıkey
Bahtı kara, sana anadır.
Uğursuz akraba yüzünden

Until your years reached twelve,
Of a schemer like your grandsire Temir han
You have become a body-slave.
In this city of Bukar
Feeding meat to his hunting-bird —
Is there one so shameless as you,
One who lets his frantic mother
Be called a vagrant woman.
The Bukharan folk lying in waves –
This Bukar will be no homeland for you,
Roam ninety years, body-slave,
These Tajik will be no people for you.
Those Kırgız are your own camp,
Akun han is your father-in-law,
Ayçürök is your wife,
Your name is a famed blaze,
Your father is a man apart,
Khan Manas, your father a bey – saying,–
Kanıkey who wanders in flight,
Black-fated, is your mother.
Because of ill-omened kin

Kaçıp gezen ben neyim?
Ağır azap görüp, Talas'tan
Sürtüp gelen sen nesin?
Orta yolda kükrersin,
Benim gibi yoksulu
tokmaklayıp, Haykırıp mızrak
uzattığında,
Sen yoksulu boğarsın.
Baban Manas er idi,
Cihanı sarsan arslan idi.
Baban gibi birini Tanrı
Can yaratıp kulunu,
Yeryüzüne çıkarıp
Asla vermez hiç mi hiç.
Vermeyişinin sebebi, –
Babacığın dinin direği,

I who wander in flight — what am I?
Having seen heavy torment, from Talas
Come drifting here — what are you?
You roar upon the middle road,
A pauper such as I
cudgeling, When with a cry the lance is
leveled,
You would throttle the pauper.
Your father Manas was a man of valor,
A lion who shook the whole world.
One like your father, God —
Creating a soul, His servant,
Bringing him forth upon the earth —
Will never grant again, no, never.
The reason He grants no more, –
Your dear father was the pillar of the faith,

Baban Manas ünlü kaşka,
Your father Manas, the famed blaze-marked,

Ay-âlemden bambaşka.
Apart from moon and world entire.
Baban göçtü dünyadan,
Your father passed from the world,
Altı arslanın küçüğü,
Youngest of the six lions,
Allah'ın sevgili kulu –
Allah's beloved servant –
Her yanı denk idi,
Every side of him was matched,
İçine bakıp otursan,
If you sat and gazed within him,
Yeryüzünden geniş idi.
He was wider than the earth.
Kimse ona ilişmemiş,
None had ever touched him,
Babana kement çevirecek kalmamış,
None remained to swing a lasso at your father,

Kaplan baban, ünlü kaşka,
Your tiger father, famed blaze-marked,
Kanı çok içip katılaşmış,
Drinking much blood, he hardened,
Hem de zayıpburuş diye anılmış.
And was called zayıpburuş besides.
Demir kale Meke'ye
For Meke, the iron fortress,
Koruyan baban idi,
It was your father who kept guard,
Avuç kadar Müslüman'a
For the handful of Muslims
Demir kale bu yurda
An iron fortress for this land —
Olan baban idi.
It was your father who was that.
Kâfir malını dağıtıp
Scattering the infidels' goods
Saçan baban idi.
It was your father who strewed them.
Müslüman yolunu genişçe
The Muslim road, broad and wide,
Açan baban idi.
It was your father who opened it.
Kararıp yatan koca Beecin'e
Into vast Beecin lying darkened
Dosdoğru girip mızrak uzattığında,
When he rode straight in, leveling the lance,

Zahmeti ağır cehennemden
From hell of heavy torment
Canı azat ettiğinde,
When he set the soul at liberty,
Kıyametin yüzünden,
From the face of Judgment Day,
Kıl köprünün hâlinden,
From the plight of the hair-thin bridge,
Kırk boy Çinli Kakançı,
The forty tribes of Chinese Kakançı,
Kırk boy Çinli Kakançı,
The forty tribes of Chinese Kakançı,
Dönüp bakmadan savaştığında,
When he fought without a backward glance,

Hızırlı arslanların hepsi ölüp,
All the Hızır-favored lions dying,
Dara düşüp durduklarında,
When they stood fallen into straits,
On iki çift han varıp,
Twelve paired khans going forth,
Kırk iki tümen asker varıp,
Forty-two tümen of soldiers going forth,

Türlüsünden nice can gelmiş,
Meke'deki Aykoco,
Avuç kadar Müslüman,
İman uğruna o gelmiş.
Tuğ tutan han Koşoy,
Katagan'dan o gelmiş.
Bilinmezi bilen ulu Bakay –
Dünyanın kündeşi,
Argın han oğlu Acıbay –
On sekiz bin âlemin
Ortada yürür dilmacı.
Azozıl gibi Almambet –
Âlem yurdunun arslanı odur,
Akbaltay'ın Çubak'ı –
Dünyanın eri odur.
Ulak han'ın Sırgak'ı –
Manas'ın yakın sırdaşı,
Gücü âleme yeter,
Manas ile bu ikisi
Kardeş çocuklarıdır.
Dirsek dayayıp yatmamış,
Kestirip uyku almamış,
Altmışın da üstünü,
Kırk çoronun yamanı,
Kırılan kırgın, yanan kor,
Kakan gibi büyük gaza,
İstesen balam, eşi yok.

Souls of every kind had come,
Aykoco of Meke,
The handful of Muslims,
He came for the sake of the faith.
Khan Koşoy, holder of the standard,
He came from Katagan.
Great Bakay who knows the unknown –
The envy of the world,
Acıbay, son of Argın han –
Of the eighteen thousand worlds
The interpreter who walks among them.
Almambet like Azozıl –
He is the lion of the world's homeland,
Akbaltay's Çubak –
He is the hero of the world.
Ulak han's Sırgak –
Manas's close confidant,
His strength suffices for the world,
These two with Manas
Are children of brothers.
He never lay propped on his elbow,
Never dozed nor took his sleep,
Above the sixty besides,
The fiercest of the forty çoro,
Slaughter that breaks, ember that burns,
A great holy war like Kakan,
Seek as you will, my child, it has no equal.

O Kakan'ın koyu kırgınını
Kaplan baban başlatmış,
Şu duran dünyayı
Senin baban da böyle bırakmış.
Beecin'e gaza açtığında,
Fil yedip, ok atıp,
Ben de birlikte varmıştım.
Senin baban bozkurdun,
Kulunum, arslanlığını görmüştüm.
Senin baban han Manas
Kuşatıp yatıp Beecin'den

That grim slaughter of Kakan
Your tiger father set it loose,
This world that stands before us
Your father too left it thus.
When he opened holy war on Beecin,
Leading elephants, loosing arrows,
I too had gone along.
Of your father the grey wolf,
My foal, I had seen the lion's might. Your
father, khan Manas,
Laying siege, from Beecin

Hanlarından binini almış.
Taş kuşanan Çinlinin
Seçkinleri yakalanıp,
Yüksük ağızlı, deve gözlü,
Salınan güzellerden
On iki tümeni sürülüp,
Sürülen kahrolası,
Nice hoş sohbet arslan ölmüş,
Egizey, Koşoy birlikte ölmüş.
Almambet, Çubak alp ölmüş,
Beecin'e denk gelen canlar
toptan ölmüş. Ganimeti yağmalayıp
aldığında,
Hızır uğramış yol ölmüş,
Sırt yanından mızraklatıp,
Senin baban ulu Manas
Hasta düşüp Talas'a,
Öbür dünyaya gidip, o da ölmüş.
Kimse ona kem söz dememiş,
Baban Manas sultandan
Karşısına çıkan geri dönmemiş.
Erenlerin hepsi öldüğünde,
Azabı Müslüman yurdu gördüğünde,
Yamanların hepsi rast gelip,
Akkula'yı oka uçurup,
Babacığın yayan kalıp azap gördüğünde,

Kırk çorosunu salıverip,
Aça-Taş'ın geniş geçidi,
Babacığın yaya kaldığında,
Atta oyuncu, yayan yürük,
Hazinelik koca avcı,
Acayipten okumuş,

Namını duyan ürkmüş,
Meke'ye kovalayıp varırken,
Babandan başlayıp alpları
Tümünü bağlayıp alacakken,
Kıyamete göçen senin baban

Took a thousand of its khans.
Of the stone-girded Chinese
The chosen ones were captured,
Thimble-mouthed, camel-eyed,
Of the swaying beauties
Twelve tümen were driven off,
The driven, accursed ones,
Many a lion of sweet discourse died,
Egizey and Koşoy died together.
Almambet and the alp Çubak died,
The souls that came against Beecin
died one and all. When they plundered
and took the spoils,
The Hızır-visited died upon the road,
Lanced from behind his back,
Your father, great Manas,
Fell sick, and in Talas,
Went to the other world — he too died.
None ever spoke ill of him,
From your father, sultan Manas,
None who faced him ever came back.
When all the saintly heroes died,
When the Muslim land beheld its torment,
All the wicked coming upon him,
Akkula struck down by an arrow,
When your dear father, left afoot, saw
torment,
Loosing his forty çoro,
The broad pass of Aça-Taş,
When your dear father was left afoot,
A trickster on horseback, swift afoot,
A mighty hunter rich in treasure,
Schooled in wondrous arts,

Whoever heard his name took fright,
While chasing on toward Meke,
The alps, beginning with your father,
Just as he would bind and take them all,
Your father, gone now to Judgment,

Yamaçtan kırgın başlatmış,
Kococaş'ı başa koyup,
Çinlinin sekiz pehlivanını
Bir atışta kırıp atmış.
Kâfirin belini kırmış,
Müslüman'ın gönlünü dindirmiş.
Baban bunca arslan idi,
Baldır beşik çağında
Yetim, babandan kalan sendin.

Ordayı bozup ganimet alıp,
Sağa sola kavga salıp,
Afgan'ı bozup vurduğunda,
Şooruk'un kızı Akılay –
Zorla aldığı karısı.
Bukar'a kargaşa saldığında,
Davar saçıp, mal verip,
Ne de olsa yaman çıkar – deyip,–

Senin anan Kanıkey –
Başlığa sayısız davar verip,
İsteyerek aldığı karısı.
İkisini birden almış,
Kırk çoro besleyip arslan edip,
Kendine denk, eş edip,
Hızır dokunup coşarak,
Dünyalık edinip dururken,
Yerin üstünü dolaşmış.
Senin baban Manas han
İki karıyı bir alıp,
Zavallı, evlat görmeden kalmış.
Gazaya gitmediği güzünde,

Karkıra'nın düzünde,
Karkıra'nın Kara-Saz'ında
Kısrak bağlatıp saldığında,
Kalday ile dost olup,
Tuz kaynatıp aldığında,
Kökötöy han'ın aşında,

Began the slaughter from the slope,
Setting Kococaş at their head,
Eight champions of the Chinese
He broke and felled with one shot.
He broke the infidel's back,
He soothed the Muslim's heart.
Such a lion was your father,
In the tender cradle age,
Orphan, you were what remained of your father.

Smashing the horde, taking spoils,
Casting battle right and left,
When he routed and struck the Afghan,
Şooruk's daughter Akılay –
The wife he took by force.
When he cast turmoil upon Bukar,
Strewing herds, giving goods,
She will prove fierce whatever comes – saying,–

Your mother Kanıkey –
Giving countless herds as bride-price,
The wife he took by his own wish.
He took the two of them together,
Rearing the forty çoro, making them lions,
Making them his equals, companions,
Touched by Hızır, surging high,
While gathering worldly wealth,
He roamed the face of the earth.
Your father Manas han
Taking the two wives at once,
Poor man, remained without a child.
The autumn he went not to holy war,

On the plain of Karkıra,
At Karkıra's Kara-Saz
When he had mares tethered and loosed,
Becoming friends with Kalday,
When he boiled salt and took it,
At the memorial feast of Kökötöy han,

Kalabalık toyun önünde,
Müslüman, kâfir alpları
Sıralanışını görmüştüm,
Mançu'nun hanı Ezkara
Yaman bir gözcü kul imiş,
Onca kâfir ile Müslüman'ı Asla el olmam.
Sınadığını görmüştüm.
Han Manas'ı seçtirip,
Kalabalık Çin, çok Mançu
O zaman ağladığını görmüştüm.
Karabcısını kocaman edip,
Vay vay, Manas er imiş,
Ay-âleme bu Burut
Tek çıkmış arslan imiş.
Kazan gibi kara börkü var,
Dünyanın dört bucağını
Tek başına kesecek gücü var.
Bu türlü canlara
Hangi kişi karşı gelir,
Bu türlü hanlara,
Kakan han'ın Beecin'ine
Sözü geçer arslan imiş.
Avuç kadar Müslüman'a,
Bunun beli yeter er imiş.
Huyu sahiden soylu imiş.
Er olduğunu görmeye,
Gücünü bilmeye,
Çarkını sınayıp kalmaya,
Kalabalık Çin, o Mançu
Fesat kılmadan durmamış.
Müslüman'ın alplarından
Hangisi yaman imiş – deyip,–
Yamacı, yüce belini söyle,
Sınamadan durmamış.
Etini yemeden kavga çıkarıp,
Kâfirlerin Ezkara'sı

Before the thronging feast,
The alps of Muslim and infidel
I had seen them ranged in rows,
Ezkara, khan of the Manchu,
Was a fierce spying slave,
All those infidels and Muslims Never will I be their kin.
I had seen him put them to the test.
Having khan Manas singled out,
The thronging Chinese, the many Manchu,
I had seen them weep back then.
Puffing up his brigand chief,
Ah, ah, Manas was a hero,
To moon and world this Burut
Was a lion come forth alone.
He has a black cap like a cauldron,
The four corners of the world
He has strength to cut down all alone.
Against such souls as these
What man would stand opposed,
Against such khans as these,
Over Kakan han's Beecin
He was a lion whose word held sway.
For the handful of Muslims,
He was a man whose strength sufficed.
His nature was truly noble.
To see that he was a hero,
To know his strength,
To try his mettle and remain,
The thronging Chinese, those Manchu,
Never ceased from working mischief.
Among the alps of the Muslims
Which one is fiercest – saying,–
Tell of the slope, the lofty pass,
He never ceased from testing.
Picking a quarrel before eating the meat,
The infidels' Ezkara

Han Koşoy'un kendisinden,

From khan Koşoy himself,

Dünyanın dört bucağından
Haber veren Maanıker'i,
Maanıker'i istemiş:
«Dediğime razı ol, Burut,
Maanıker'i ver, Burut!
Dediğime razı olmazsan,
Maanıker'i vermezsen,
Şöyle böyle demem,
Sunduğun etini yemem.
Yokuş inip konmam,
Dediğime hemen razı ol, Burut,
Maanıker'i ver, Burut!
Şu duran Maanıker
Kalday'ın bineceği mal imiş,
Berebcisini vurunup,
Beecin'e binilecek mal imiş.
Taş kuşanan Çinlinin
Seçkininin bineceği yılkı imiş.
Kürmeli kara Kalmuk'un
Güçlüsünün bineceği mal imiş.
Altın, gümüş yüklemeye,
Esen han'a armağan sunmaya
Yatkın yürük Maanıker,
Aşta toyda binmeye,
Sallandırıp yürütmeye,
Başkasına boyun çevirmem,
Maanıker'i almadan durmam.
Söylenen söze razı olmazsan,
Maanıker'i vermezsen,
Bel bağladığın beli söyle,

Sıkı atışacağın yeri söyle.

Kıl kadar can senden esirgenmez,
Kırılışacağın yerini söyle!

Dediğime razı ol, Burut,

Hemen tutup ver, Burut!»

From the four corners of the world
Maanıker who brings the tidings,
He demanded Maanıker:
«Consent to what I say, Burut,
Give Maanıker, Burut!
If you consent not to my word,
If you give not Maanıker,
I will not say this or that,
I will not eat the meat you offer.
I will not come down the slope to camp,
Consent at once to what I say, Burut,
Give Maanıker, Burut!
This Maanıker standing here
Is a mount fit for Kalday to ride,
Strapping on his berebci,
A mount to be ridden to Beecin.
Of the stone-girded Chinese
A steed for their chosen one to ride.
Of the topknotted black Kalmuk
A mount for their strongest one to ride.
For loading gold and silver,
For bearing gifts to Esen han
Maanıker, the willing courser,
For riding at feast and wedding,
For pacing him with swaying gait,
I will turn my neck to no other,
I will not rest till I take Maanıker.
If you consent not to the spoken word,
If you give not Maanıker,
Name the pass on which you stake your trust,

Name the place where we shall trade hard shots.

Not a hair's worth of life will be spared you,
Name the place where we shall break each other!

Consent to what I say, Burut,

Catch him and give him now, Burut!»

Kâfirlerin Ezkara'sı,
Sayısız pehlivanı yanında,
Sarı hastalık gibi sarartıp,
Sayısızca sıkıştırıp durmuş.
On ikisinde Bokmurun
Bunun orak gibi biçen sözlerini
O zaman işitmiş,
İşitip de tepinmiş,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Kalabalık içinde ağlamış.
«Yelesini kuyruğunu öreyim,
Babamdan kalan mirasım,
Kurbanın olayım Maanıker,
Bu Çinliye nasıl vereyim?»
Boynuna kuşağını atıp,
Çare bitip, güç kaçıp,
Yüzünden kızıl kan kaçıp,
Ağlayıp söyleyip, çırpınıp,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Er Koşoy'a yalvarıp:
«Sıkılıp yatan cennetin
Kapısını açan er ağam,
Bağlanıp kalan pazarın
Bahtını açan er ağam!
Benim babam koca Kökötöy sağken,
Manas han'a danışıp,
Ağa, Koşoy, kulak ver,
Büyücek ettim sarhoşluğu,
Kâfir ile Müslüman
Ortasında mal saçıp,
Kurban olayım han ağa,
Canıma ettim kastı.
Oyuncu çocuk, şımarık çağ,
Toklunun yağını donmuş gördüm,
Dağ gibi Koşoy, sözümü dinle,
Cehennemi bugün büyük gördüm.
Ağa, Koşoy, şimdi dinle,
Şımarık oldum yaşımda,
Han babam Kökötöy'den ayrıldım,

The infidels' Ezkara,
His countless champions at his side,
Turning them yellow like the yellow plague,
Kept pressing them beyond all count.
At twelve years old, Bokmurun
These words of his that mowed like sickles
He heard back then,
Hearing, he stamped in fury,
Kökötöy's Bokmurun
Wept amid the throng.
«Let me braid his mane and tail,
My legacy left from my father,
Let me be your sacrifice, Maanıker,
How can I give you to this Chinese?»
Casting his sash about his neck,
Remedy spent, strength fled,
The red blood fled from his face,
Weeping, speaking, thrashing about,
Kökötöy's Bokmurun
Pleaded with the hero Koşoy:
«Of paradise lying shut and barred
My hero elder, who opened its gate,
Of the market bound and closed
My hero elder, who opened its fortune!
While my father, great Kökötöy, lived,
Taking counsel with Manas han,
Elder, Koşoy, lend your ear,
I carried my drunkenness too far,
Between infidel and Muslim
Strewing goods amid them,
Let me be your sacrifice, khan elder,
I plotted against my own life.
A playful child, a spoiled age,
I saw the yearling's fat congealed,
Mountain-like Koşoy, hear my word,
Today I saw hell loom vast.
Elder, Koşoy, listen now,
I grew spoiled at my young age,
I was parted from my khan father Kökötöy,

Haykırıp girip geldiğinde

Bu yıl ben on iki yaşımda.
Manas'a bir danışmadan,
Çocukluk ettim yaşımda.
Söylesem Koşoy, sözümden,
Ahmaklık çıktı kendimden.
Kâfir düşman olmadan durmadı,
Babamdan kalan vasiyet malı,
Maanıker'i istedi.
Ağa Koşoy, ihtiyarım,
Zayıf düştüm, çare bul,
Arka çöküp, güç gitti,
Bedenimden kara kan gitti.
Dediğine razı mı olalım,
Babamdan kalan Maanıker'i,
Ağa, Koşoy, çare bul,
Kâfire nasıl verelim?»
O zaman Koşoy şunu söyler,
Eğip bükmeden doğru söyler:
«Ey, Bokmurun, kulunum,
Aş verme dense dinlemezsin,

Ayköl Manas beyine
Ne de bir danışıp sormazsın.
Balam, aş veren kişi günahkâr,
Balam, aş veren kişi kabahatli.
Hem dediğine razı ol balam,
Ondan sonra ver, balam.
İniş yamaçta ot imiş,
Kâfirin yurdu çok imiş.
Yukarısı yayvan basık imiş,
Müslüman yurdu az imiş.
Âlemin yurdu sıkışmış,
Helak olmuş Müslüman.
Baban bozkurdun bakıp yatmamış,
Avuç kadar Müslüman'ı
Senin baban Manas korumuş.

When he came charging in with a cry

This year I am twelve years old.
Without once asking counsel of Manas,
I acted childishly at my age.
If I speak, Koşoy — from my own words
The folly came from my own self.
The infidel did not rest from enmity,
The bequest left from my father,
He demanded Maanıker.
Elder Koşoy, my old one,
I have grown weak — find a remedy,
My back has sunk, my strength is gone,
Black blood has gone out of my body.
Shall we consent to what he says,
Maanıker, left from my father —
Elder, Koşoy, find a remedy,
How can we give him to the infidel?»
Then Koşoy says this,
Says it straight, without twist or bend:
«O Bokmurun, my foal,
Told not to give the feast, you would not hear,
Of Ayköl Manas the bey
Nor do you once take counsel and ask.
My child, he who gives the feast bears sin,
My child, he who gives the feast bears fault.
So consent to what he says, my child,
And after that, give it, my child.
Grass grows on the downward slope,
The infidel's lands are many.
The upland is flat and low,
The Muslim's lands are few.
The world's homeland is pressed hard,
The Muslim has been brought to ruin.
Your grey wolf father did not lie and watch,
The handful of Muslims
It was your father Manas who guarded them.

Kırk vezirle Hızırlı arslan,
Yaman baban Manas han

Dara düşünce er Koşoy,
Hızır değmiş Manas'ın
Öğüdünü dinleyip durmuştum.
Balam Manas, sözümü dinle,
Çinli bakıp durmadı,
Maanıker'i istedi,
Yamaca biten ot oldu,
Kâfirin ordusu çok oldu.
Bozkurt Manas, sözümü dinle,
Dediğine razı olalım,
Kâfirle boy ölçüşmeden,

Maanıker'i verelim.
Elindeki Zulpukor'un
Eğildiğini görmüştüm,
At üstünden bir sıçrayıp,
O zaman gerildiğini görmüştüm.
«Yiğitliğin kalmış, aklın yok,
Şaşkın ağa, vay gidi,
Aklın kalmış, arın yok,
Kara günlü kişi, vay gidi!
Kesme, ağa, yolumu,
Bırakıver, ağa, kolumu!
Oturup da işemeyen,
Tanrı'nın varlığını, birliğini bilmeyen
Dikilip ata mı bindin,

Söyleyivermiş ahmak söz,
O söze nasıl razı olayım,
Arkalı yürük Maanıker'i
Kâfire nasıl vereyim!
Kakan yurdu düzenbaz kâfir el,
Büyük hilesini kurmaz mı,
Çemkirip korkutup,
Bugün Maanıker'i isteyip almaz mı.

With forty viziers, the Hızır-favored lion,
Your fierce father Manas han

When hero Koşoy fell in straits,
Of Hızır-touched Manas
I had kept heeding the counsel.
My child Manas, hear my word,
The Chinese did not stand idly by,
He demanded Maanıker,
He became the grass grown on the slope,
The infidel's host grew many.
Grey wolf Manas, hear my word,
Let us consent to what he says,
Without measuring strength with the infidel,
Let us give Maanıker.
The Zulpukor in his hand —
I had seen it bend low,
Leaping once from horseback,
I had seen it drawn taut back then.
«Your valor is spent, you have no wits,
Bewildered elder, alas for you,
Your wits are spent, you have no shame,
Black-dayed man, alas for you!
Elder, do not bar my road,
Elder, let go my arm!
One who does not sit to make his water,
One who knows not God's being and oneness Did you mount the horse standing tall,
Has blurted out a foolish word,
How shall I consent to such a word,
Maanıker, the strong-backed courser,
How shall I give him to the infidel!
The Kakan land, a scheming infidel folk,
Will they not lay their great deceit,
Snarling and spreading fear,
Will they not demand and take Maanıker today.

	Onu ganimet ediverip,	*Making him their spoil at once,*
	Yarın Çinli azıtırsa,	*If tomorrow the Chinese run wild,*
22670	Akkula'yı isteyip almaz mı,	*Will they not demand and take Akkula,*
	Öbür gün darılıp,	*And the day after, taking offense,*
	Sizin atı almaz mı!	*Will they not take your horse!*
	Müslüman alpını yaya edip,	*Setting the Muslim alps afoot,*
	Tümünü kırıp koymaz mı.	*Will they not cut them down entire.*
	Kara Mançu, Şibee yurdu,	*The black Manchu, the Şibee land,*
	Nerde olsa öcünü almaz mı.	*Will they not take vengeance wherever they may.*
	Altay'ın kara kâfirini	*The black infidel of Altay —*
	Kañgay'a sürüp kovalamazsam,	*If I do not drive and chase him to Kañgay,*
	Kañgay'dan öte geçirip,	*Driving him beyond Kañgay,*
22680	Beecin'e dek kovalamazsam!	*If I do not chase him as far as Beecin!*
	Dediğine razı olmam,	*I will not consent to what he says,*
	Maanıker'i vermem!»	*I will not give Maanıker!»*
	Ak cezayir tüfeği, davulu	*His white cezayir musket, his drum,*
	Çan dedirtip bir vurup,	*Striking once, making them ring like bells,*
	Başları pehlivan Ezkara,	*Their chief the champion Ezkara,*
	Ezkara'ya el atıp:	*Laying hands on Ezkara:*
	«İsteyerek aşa çağırdımsa –	*«If I called you to the feast in goodwill –*
	Karıdan aşağı iş ettin,	*You acted lower than a woman,*
	Pişmemiş kanlı eti yiyip,	*Eating the bloody uncooked meat,*
22690	Maanıker'i ver – deyip, zor kullandın.	*Give Maanıker – saying, you used force.*
	Dediğine razı olmam,	*I will not consent to what you say,*
	Maanıker'i vermem.	*I will not give Maanıker.*
	Gümrükten* yığdığın sayısız davarın,	*Your countless herds heaped from the customs*,*
	Keşişe baktırdığın tümen mal,	*The tümen of goods you set the monk to tend,*
	Otlaktan basıp aldığımda,	*When I raided and took them from the pasture,*
	Elime geçti on keşiş,	*Ten monks fell into my hands,*
	Onların kibrini kesip attığımda,	*When I cut away their pride and cast it off,*
	Şimdi adam mı oldun?	*Have you now become a man?*
	Öcünü kovalayıp mı durdun?	*Have you kept chasing your revenge?*
22700	Kıyamet şiddetle koptuğunda,	*When doomsday broke with fury,*
	Gayretli Bakay yanımda,	*Zealous Bakay at my side,*

Çılan'ın yolunu kestiğimde,
Kargaşayı şiddetle salmıştım,
Nicenizi kırıp geçirip,
Sayısız devedeki çayını almıştım,
Dağ başlarında gezmiştim.
Ükürçü'nün çukurundan,
Üç-Kapkak'ın boyundan,
Aygır-Cal'ın önünden
Kargaşayı bir saldım.
Kalmuk'unu kırıp kavga edip,

Yılkın değil, Çin yurdu,

İneğini basıp bir aldım.
Duu! – deyince fırlayıp,
Bunu söyleyip saldırınca,
Ardından kırk caysañ birlikte
deh deyip, Yetkin ağa, sözümü dinle,
Kılıçlıyı kırıp geçirip,
Kırdığı yeri görmüştüm.
Mızraklıyı devirip,
Sapladığı yeri görmüştüm.

Kargaşayı Çinliye
Saldığı yeri görmüştüm.
Maanıker şöyle dursun, tay bile
vermeden,
Müslüman'ın şerefini
Kurtardığı yeri görmüştüm.
Senin baban Manas han
Kâfirden ayırıp
Müslüman'ı alırdı,
Ormandaki benim gibi
Garipleri gördüğünde,
Hangi yerde senin baban
Şaklatıp vururdu ki?
Manas'tan doğmadan öl daha iyi,
Balam, doğmadan dibe çök daha iyi.

When I cut the road of Çılan,
I had loosed turmoil with fury,
Cutting down so many of you,
I had taken the tea on countless camels,
I had roamed the mountain heights.
From the hollow of Ükürçü,
Along the length of Üç-Kapkak,
From before Aygır-Cal
I loosed turmoil once.
Cutting down your Kalmuk, making battle,
Not just your herds, O Chinese land,

I raided and took your cattle too.
At the cry Duu! – springing forth,
When he said this and attacked,
Behind him forty caysañ together
crying deh, Worthy elder, hear my word,
Cutting down the sword-bearers,
I had seen the place where he broke them.
Toppling the lance-bearers,
I had seen the place where he ran them through.
Turmoil upon the Chinese —
I had seen the place where he loosed it.
Let alone Maanıker, giving not even a colt,

The honor of the Muslim —
I had seen the place where he saved it.
Your father Manas han
Parting them from the infidel,
Would take the Muslims in,
Ones like me in the forest —
When he saw such poor wretches,
In what place did your father
Ever crack the whip and strike them?
Better to die unborn of Manas,
My child, better to sink unborn to the depths.

Daha sözüm, daha var,
Daha balam, dinleyiver.
Katagan'ın han Koşoy'u –
Kalabalık yurda ihtiyar,
Duası yurdu zengin eden,
Kendisi peygambere benzer ihtiyar.
Halkı toplamış,
Kalabalık toy içinden
Çözüp verip kandagayı,
Senin baban Manas han
Tanrı'dan çocuk istemiş:
«Ağa Koşoy, ihtiyarım,
Duanı veriver, evliyam!
Kara yağızın güzeli,
Müslüman'ın soylusu,
Dişilerin sultanı

I have more words, more yet,
More, my child — listen well.
Katagan's khan Koşoy –
Elder to the thronging land,
Whose blessing made the land rich,
An elder himself like a prophet.
He gathered the people,
From amid the thronging feast
Loosening and giving the kandagay,
Your father Manas han
Begged a child from God:
«Elder Koşoy, my old one,
Grant me your blessing, my saint!
Beauty of the dark-browed kind,
Noblest of the Muslims,
Sultan among women

Temir han kızı Kanıkey
Solup saçını taramadan,
Kurudu, müşkül iş oldu,
Topuğu kanamadan.
Yedi günün biri – ölüm,
Muradıma erer miyim,
Ölmeden yitmeden dünyadan,

Han olduğum halde mi giderim?
Ölçülü cana ölüm gerçek,
Nefes alan cana ecel gerçek.

Tanrı birdir, Kuran gerçek,
Er evlatsız geçmez derlerdi,
Evlatsız geçip gidiyorum.
Er çocuksuz geçmez derlerdi,
Çocuksuz geçip gidiyorum.
Hem ağa, bir düşün,
Mızrak tutup, saf bozsam,
Buyrulan suyum tükenip,
Ecelim yetip oka uçsam,
Allah yazdıysa bu işe,

Kanıkey, daughter of Temir han,
Fading, without combing her hair,
She withered — a grievous thing it was,
Without her heel ever bleeding.
One of seven days is death,
Shall I attain my heart's desire,
Before dying, before vanishing from the world,
Shall I go hence though I am khan?
For the measured soul, death is true,
For the breathing soul, the fated hour is true.
God is one, the Kuran is true,
They said no man passes without offspring,
I am passing on without offspring.
They said no man passes without a child,
I am passing on without a child.
And elder, think on this,
If I take the lance and break the ranks,
My allotted water running dry,
If my hour comes and an arrow fells me,
If Allah has written this for me,

Katlanmamaya çarem yok.
Karım çilekeş doğurmaz,
Ardımda erkek evladım yok.
Dağdaki yılkım dokuz tümen,
Tulpar yürüğe binen yok,
Dünyadan göçerim bir gün,
Hazineme bakacak sahibi yok!»
Kederlenip ağlayıp, çırpınıp,
Hıçkırıp ağlayıp Kanıkey,
Bu da bir Tanrı'ya yalvarıp,
Çocuk için ağlayıp dururken,
Karı koca çilekeşler
Bunca dilek dilediğinde,
Kayın ağlayıp, söğüt ağlayıp,
Bakan canların hepsi ağlayıp.
Kıbleye yüz tutan
Hızırlı Koşoy kaplan,
«Âmin» – deyip, el açıp,

O zaman elini kaldırmış.
Koşoy dua verdiydi,
Kâfir ile Müslüman
Birlikte dua verdiydi,
Duadan olmuş çocuktun,
Temir han'ın şehrine
Sürtüp gelen candın.
Ormanda keli dövdün,
Babacığın bunca arslan idi,
Çepeçevre kuşattın.
Altmış deveye yükletilmiş
Argın'dan göçen göçün yok,

Babanı kesen Koñurbay
Bende ananın öcü yok.
Bu ormanım bozkır yer değil,
Anacığının memesini
Yarıp vurup kaçırtan

I have no choice but to endure.
My long-suffering wife bears no child,
I have no son to follow after me.
My herds on the mountain are nine tümen,
None to ride the swift tulpar,
One day I shall pass from the world,
My treasury has no master to tend it!»
Grieving, weeping, thrashing about,
Sobbing and weeping, Kanıkey,
She too pleading with God,
While she kept weeping for a child,
The long-suffering wife and husband
When they wished so many wishes,
The birch wept, the willow wept,
All the souls who watched were weeping.
Turning his face toward the kıble,
The Hızır-favored tiger Koşoy,
«Âmin» – saying, opening his palms,

Then he raised up his hands.
Koşoy had given the blessing,
Infidel and Muslim
Had given the blessing together,
You were a child born of that prayer,
To Temir han's city
You were the soul come drifting.
In the forest you beat the bald one,
Your dear father was such a lion,
You hemmed me in all around.
Loaded upon sixty camels —
You have no caravan migrating from Argın,
Koñurbay who cut down your father —
I hold no feud of your mother.
This forest of mine is no steppe land,
Your dear mother's breast —
Who split it, struck, and drove her fleeing —

Talas'taki Abıke, Köböş ben değilim.
Gücenmeden sözümü al,
Alay'dan akan damlası,
Yağlı kuyrukta izi var,
Bahtı kara anacığının teninde
Abıke kulun kamçısı.
Yel yokken depinen,
Sel gibi zavallı var mıdır?
Anasına ablam deyip gezen,

Senin gibi zavallı var mıdır?»
Soyundan sopunu
İnceden inceye söyledi Sarı taz.
Olup bitenin hepsini
Deşip deşip söyledi Sarı taz.
Geçenle gideni
Dobra dobra söyledi Sarı taz.
Atası ile dedesini
Eksik komadan söyledi Sarı taz.
Soyundan sopunu
Eksik komadan söyledi Sarı taz.
Kömürcü kelden söz işitip,

Eli başkadır – diye işitip,
Talas bunun yeridir – diye,–

I am not Abıke or Köböş of Talas. Take my word without offense,
The drop that flows from Alay,
Its trace is on the fat tail,
On the flesh of your black-fated mother
Is the whip of the slave Abıke.
One who bucks when there is no wind,
Is there a wretch like a flood?
One who goes calling his mother his elder sister,
Is there a wretch the like of you?»
His lineage and his stock
Sarı taz told it fine and full.
All that had come to pass
Sarı taz told it, probing deep.
What had passed and what had gone
Sarı taz told it blunt and plain.
His father and his grandsires
Sarı taz told, leaving nothing out.
His lineage and his stock
Sarı taz told, leaving nothing out.
Hearing these words from the coal-burner bald one,
His people are another folk – so hearing,
Talas is his true place – saying,–

Kırgız bunun elidir – diye,–
Gecikmeden söz işitip,
Kıyamete göçen ulu Manas
Babası imiş – diye işitip.
İşitip de çırpınıp,
Gözünün yaşı sel sel,
Sarı taz'a yalvarıp:
«Kurban olayım Sarı ağa,
Bilmeden sizi it ettim,
Bilmezsem söyle tekrar tekrar,
Dediğine razı olayım.
Elim değdi, Sarı ağa,
Benim anam Kanıkey'i –

The Kırgız are his people – saying,–
Hearing the word without delay,
Great Manas, gone to Judgment,
Was his father – so hearing.
Hearing it, he thrashed about,
His tears in flood on flood,
Pleading with Sarı taz:
«Let me be your sacrifice, elder Sarı,
Unknowing, I treated you like a dog,
If I know not, tell it again and again,
Let me consent to what you say.
My hand struck you, elder Sarı,
My mother Kanıkey herself –

Armağan olarak size vereyim.
Küsmeden sözümü al,
Darılmadan anamı al,
İkimizi koyup, birimizi al,
Acıtmadan oyup gözümü al!
Bilmeden vuruverdim,
Aktulpar satılık, ben armağan,
Kurban olayım, han ağa,
Ormanda gezen Sarı ağa,
Çok darılıp gidersen
Aktulpar gibi malımı al,
Önüne yatıvereyim,
Çığlık çığlığa canımı al!»
Yine sorar Semetey,
Yine söylediği yine söz,
Yine de söyler Sarı taz,
Deminki gibi gene deyip.
Gene sorar gene diye,
Daha söyler daha diye,
Az önceki gibi gene söz.
Kurban olayım, Sarı ağa,
Bilinmezi bildirip,
Bilgin size kurban olsun!
Sezilmezi sezdirdin,
Dosdoğru canım sadaka.

Let me give her to you as gift.
Take my word without resentment,
Take my mother without offense,
Set us two down, take one of us,
Gouge out my eye and take it without pain!
Unknowing, I struck you,
Aktulpar is for sale, I am the gift,
Let me be your sacrifice, khan elder,
Elder Sarı who roams the forest,
If you go off deeply offended
Take my treasure, even Aktulpar,
Let me lie down before you,
Take my life amid scream on scream!»
Again Semetey asks,
Again the words he spoke, again the same,
Again Sarı taz tells it,
Saying it once more as just before.
Again he asks, saying again,
More he tells, saying more,
Again the words as moments before.
Let me be your sacrifice, elder Sarı,
Making known the unknown,
May all sages be your sacrifice!
You made me sense the unsensed,
My very soul is truly alms for you.

Ver, ağacığım, elini,
Göstereceğim gözüne
Kişinin görmediği güzelliği!
Şu sözün gerçek ise,
Söylediğin doğru, tam ise,
Öbür dünyaya göçen Manas han'ın
Baba olduğu ak ise,
Benim babam han Manas'ın
Bey olduğu gerçek ise,
Zavallı abla Kanıkey'in
Ana olduğu gerçek ise,
Kömürün kömür değil, adaktır,
Akın senin kaşkadır – diye,–

Give me, dear elder, your hand,
I will show before your eyes
Beauty no person has ever seen!
If this word of yours is true,
If what you spoke is right and whole,
If Manas han, gone to the other world,
Being my father is pure truth,
If of my father, khan Manas,
His being bey is true,
If of poor elder-sister Kanıkey
Her being mother is true,
Your coal is not coal — it is an offering,
Your whiteness is your blaze – saying,–

Bu ettiğin iyilik
Öz başına tanıktır.
Tanrı Talas'ı gösterirse,
Argın ile Kırgız'a
Karışıp hâkim ben konarsam,
Halkıma haber salarım,
Başıma taç edip,
Elime padişah edip,
Sağ varırsam yerime,
Hiç olmazsa Argın'a
Han kaldırıp alırım.
Bu ormandan göçürüp,
Sarı taz adını silip,
Kara bahtını kırkıp atarım,
Gencecik ölüp gitmezsem,
Sizi Sarı han koyarım!
Ver ağacığım, elini,
Açarım apaçık senin yolunu,
Babası Manas – diye işitip,
İyice yıkayıp gideririm
Alnına dolan çileni.
Şu sözün yalan ise,
Alnındaki tek göz,
Tek gözünü oyarım,
Kömürünün başında
Sizi kurbanlık edip keserim!» Sevinip
yürek yarılıp,
Elini tutup söz edip,
Vaadi pek edip,

This kindness you have done
Is witness of itself.
If God shows me Talas,
Among the Argın and Kırgız
If I settle, mingling, as their ruler,
I will send word to my people,
Making you a crown for my head,
Making you padişah over my people,
If I reach my place alive,
At the least, over the Argın
I will raise you up as khan.
I will move you from this forest,
Wipe away the name Sarı taz,
Shear off your black fate and cast it away,
If I die not young and pass away,
I will set you up as Sarı han!
Give me, dear elder, your hand,
I will open your road wide and clear,
His father is Manas – so hearing,
I will wash away and cleanse entirely
The suffering wound about your brow.
If this word of yours is a lie,
The single eye upon your brow —
I will gouge out your single eye,
There beside your coal
I will slaughter you as sacrifice!»
Rejoicing, his heart near bursting,
Taking his hand, giving his word,
Making the promise firm,

Bağdan alıp sunguru,
Boynuna vurup tulparı,
Geri dönüp fırlayıp,
Karardıkça kararıp,
Bukar'a doğru deh deyip,
Kırda kelden söz işitip,

Soyu Kırgız'dır diye işitip,

Taking the gyrfalcon from its tether,
Striking the tulpar on the neck,
Turning back, springing away,
Darkening ever darker,
Crying deh toward Bukar,
Having heard words from the bald one on the steppe,
Hearing his stock is Kırgız,

Tuhaf kelden söz işitip,
Having heard words from the strange bald one,

Babası başkadır – diye işitip,
His father is another – so hearing,
Kömürcü kelden söz işitip,
Having heard words from the coal-burner bald one,

Babası Manas'tır – diye işitip.
His father is Manas – so hearing.
Baban senin başkadır – diye,–
Your father is a man apart – saying,–
Ayçürök onun kaynıdır – diye,
Ayçürök is kin to him by marriage – saying,
Alacağı bahtsız,
The luckless one he is to take,
Peri kızı eşidir – diye,
The peri maiden is his wife – saying,
Bukar'daki Kanıkey
Kanıkey there in Bukar,
Ablası dese anası,
Though he called her sister, she is his mother,

Alnının ta kendisi,
The very fate written on his brow,
Başında duran Meke'si.
The Meke standing at his head.
Ana olduğunu bildikten sonra,
After he knew she was his mother,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Of Manas, gone to the other world,
Baba olduğunu bildikten sonra,
After he knew he was his father,
Babanın dünyadan göçüp
That his father passed from the world
Öldüğünü bilmiş,
And died — this he learned,
Zavallı anan Kanıkey'in
That your poor mother Kanıkey
Kaçıp sürtüp Bukar'a
Fleeing, drifting, to Bukar
Geldiğini bilmiş.
Had come — this he learned.
Yeni kelden söz işitip,
Having heard words from the new bald one,

Baabedin'e dua edip,
Offering prayer to Baabedin,
Allah Taala'ya, bir olana,
To Allah Taala, to the One,
Ay toynaklı at adayıp,
Vowing a moon-hoofed horse,
Soluyup çocuk çırpınıp,
The child panting, thrashing about,
Öbür dünyaya göçen şahinin
Of the falcon gone to the other world
Babalığını bildikten sonra,
After he knew his fatherhood,
Kirpiğinde kiri yok,
No stain upon his lashes,
Talihi gün gibi açılıp,
His fortune opening like the sun,

O zamanlar çocuğun
In those days the young one's
Kaygıları hep dağılıp,
Cares all scattered away,
Öfkelenip Bukar'a,
Growing wrathful at Bukar,
Yola düşüp Bukar şehrine,
Setting out for Bukar city,
Yolu açık olsun, gücendi,
May his road be open — he took offense

Bukar'ın Temir Han'ına.
Gücenip Bukar şehrine,
Küsmeye durdu Semetey,
Bütün Bukar'ın hepsine.
Han oğlunun evladını
Saklayıp gezen onar mı,
«Yalan yere oğlum» deyip, – hanların başını keser o,
Yalan söyleyip gezen Ismayıl,
Hiç iki olur mu?
Bey oğlunun soyu,
Sürünüp gezen onar mı?
Soylu hanın bir tanesini
Alıp gezen Temir Han,
Asla bu han onar mı,
Coşup taşan Semetey,
Bukar'a «çü!» deyip yol alıp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Ovaya inip haykırıp,
Talihi yüce garip yetim
Kimi yere geldiğinde
«Manas!» diye nara atıp,
«Talas-Talas-Talas!» deyip, – sözü ortaya koyuşup,
Yerin adını çok söyler,
«Aykol sultan Manas!» deyip, – lafı ortaya atışıp,
Erin adını çok söyler.
Yer sıyrılıp serap gibi,
Yiğitler yiğidi Semetey
Bukar'a yaklaşmış kaldı.
Bukar'a gireceği günde
Kuşku besleyip Temir Han:
«Ormanda rastlaşırsa eğer,
Bozulup geri döner» deyip, – görse yiğide imrenen
Fesat sözlerin hepsini
Sarı taz domuz söyler» deyip, – önünden oynayıp varmaya,

At Temir Han of Bukar.
Offended at Bukar city,
Semetey fell to resentment
Against the whole of all Bukar.
The offspring of a khan's own son —
Shall he who hides him prosper so,
Saying «My son» in falsehood, – he severs the heads of khans,
Ismayıl who roams telling lies,
Can there ever be two of him?
The lineage of a bey's son,
Shall it prosper, crawling about?
The one and only of a noble khan —
Temir Han who took and keeps him,
Shall this khan ever prosper?
Semetey, surging, overflowing,
Crying «chü!» took the road to Bukar,
Sparing not his horse, riding hard,
Descending to the plain with a shout,
The lone orphan of lofty fortune,
Whenever he came to any place,
Roared the battle-cry «Manas!»,
«Talas-Talas-Talas!» saying, – casting the word into the midst,
He speaks the land's name many times,
«Aykol sultan Manas!» saying, – flinging the speech into the midst,
He speaks the hero's name many times.
The land slipping past like a mirage,
Semetey, hero of heroes,
Had drawn near to Bukar.
On the day he would enter Bukar,
Temir Han, nursing suspicion:
«If they should meet within the forest,
He will turn back, dismayed,» he said, – he who envies at sight of a hero,
All of his malicious words
Sarı taz, that swine, will speak,» – to come out playing before him,

Kahrolası tazdan söz duyup,
«Soyu ayrı» diye duyup,
Bozulup çocuk çekip gider,
Şu duran Bukar'ı
Bozup yıkıp döner o,
Malı mülkü yağmalar o,
Fesat söze inanıp,
Fitneyi şiddetle salar o!
Ne yapsa da Semetey,
Kara yeleli kurt soyu,
Hazinemi bozup gider o,
Köküme toptan erişir o!»
Korkusundan Temir Han,
Sarı taz'ın kastından,
Akrabasına düşman olup,
Bukar'ın hanı Temir Han,
Baştan beri bozulmuştu.
Korkusundan söz açıp,
Alçak sesle söyleyip, sağlam koyup,
Geniş Bukar'ın ordasına
Akıllısını, yaşlısını
Toplamış meğer Temir Han,
Akıl bulanların hepsini,
Dili çevik hatibini,
Nicesini toplayıp,
Öğüdünü bulamayıp,
Kolayını bulamayıp,
Bütün Bukar'ın koca hanı,
Halkından çıkmış katı can,
Temir Han akıl düşünüp,
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,
Işıl ışıl kara gözlü,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Semetey'i karşılamaya,

Hearing words from the cursed taz,
Hearing «His lineage is other»,
The boy, dismayed, will draw away,
This Bukar standing here
He will wreck and ruin as he turns,
He will plunder goods and wealth,
Believing the malicious word,
He will loose fierce discord here!
Whatever Semetey may do,
Seed of the black-maned wolf,
He will break my treasury and go,
He will reach my very root entire!»
Out of his fear, Temir Han,
From Sarı taz's evil intent,
Becoming foe to his own kin,
Bukar's khan, Temir Han,
Had been unsettled from the first.
Out of fear he opened speech,
Speaking low, setting it firm,
To broad Bukar's orda-camp
The wise ones and the elders
Temir Han, it seems, had gathered,
All those who could find counsel,
His orators of nimble tongue,
Gathering many such,
Yet finding no good counsel,
Finding no easy way,
The great khan of all Bukar,
A hard soul risen from his people,
Temir Han thought out a plan:
Thimble-mouthed and gazelle-eyed,
With black eyes gleaming bright,
In crimson shifts, slender-waisted,
To go and meet Semetey,

Kızlardan yüz tane topladı.
İpek saç bağlı, geniş kalçalı – çocuğun
yüzünü gördüğünde

He gathered a hundred maidens.
Silk-braided hair, broad of hip – when they
beheld the young one's face,

Endamı huri kızı gibi,
Uzun boylu, iri parlak gözlü – dört bir yana bölünüp.
Gelinlerden yüz tane topladı. – Ateş gibi gözleri parlayıp,
Yassı yanaklı hatipten,
Akıl bulan nicesinden,
Söze akıcı hatipten,
Yakışıklı nicesinden,
Delil bulan ustasından,
Yüreği pek yiğidinden,
Komuzcu ile kıyakçı,
Hünerbazların hepsini,
Lafı şirin, sözü bal,
Toplayıverdi Temir Han,
Bilgiçlerin hepsini.
Davulunu çaldırıp,
Yavru doğanın yoluna
Altmış kadar sart toplayıp,
Hep bir ağızdan ezgi söyletip,
Toplanan gelinler, kızlar
Görene cana sevinçtir,
Baksa sevgiye kandırır,
Biri gelin, biri kız,
İkişer ikişer dizdirip,
Salıncaklar kurdurup,
Kızıl alaca gösterip,
Dünyanın tüm varını
Bu çocuğun yoluna
İlginç kılıp gösterip,
Geniş Bukar'ı donatıp,
Girip geldi yetimin,
Önüne konup kurulan
Deminki temaşanın arasından.
Kapı kanadı gibi güzelim dişi,
Kaplan doğan haşarının
Darı tanesince aralanıp,
Vardı geldi endamı
Opol Dağı gibi görünüp.

Their forms like houri maidens,
Tall of stature, great bright eyes – parting to the four sides.
He gathered a hundred young brides. –
Their eyes flashing like fire,
From flat-cheeked orators,
From many who find counsel,
From orators of flowing speech,
From many comely men,
From masters skilled in proofs,
From stout-hearted young braves,
Komuz-players and kıyak-players,
All the masters of their crafts,
Sweet of talk, honey of word,
Temir Han gathered them all,
All of the learned men.
He had his drums beaten,
Along the young falcon's road
Gathering some sixty sarts,
Making them sing tunes with one voice,
The gathered brides and maidens
Are joy to the soul that sees them,
To look on them sates one with love,
One a bride, and one a maid,
He ranged them two by two,
He had swings set up,
Displaying scarlet motley cloth,
All the riches of the world
Along this young one's road
He made a wonder for the eye,
Decking out broad Bukar,
In came the orphan then,
Through the midst of that spectacle
Set up and placed before him.
His fine teeth like a door's leaf,
Of the tiger-born wild one,
Parted by a millet grain's width,
On he came, his stature
Looming like Mount Opol.

	Karşısına çıkan kimse yok,	*None came out to face him,*
	Toplanan gelin, sayısız kız,	*Gathered brides, maidens unnumbered,*
	Kan içiciliği pek tutup,	*His blood-drinking fury seized him hard,*
	Babası kaplan Manas	*As though his father, tiger Manas,*
23060	Bugün yeni ölmüş gibi,	*Had died but newly today,*
	Cenaze namazı kılıp, Manas'ı	*As though, praying the funeral rite, Manas*
	Bugün yeniden gömmüş gibi,	*He had buried anew today,*
	Cefasını çekip babasının	*Bearing his father's torment,*
	Yasını bugün görmüş gibi.	*As though mourning him this day.*
	Coşup çocuk dayanamayıp,	*Surging, the boy could not endure,*
	Düşünceye dalıp duramayıp,	*Sunk in thought, could not stand still,*
	Kaburga kemiği sökülüp,	*His rib-bones wrenched apart,*
	Haşarının gönlü	*The wild one's heart within*
	Kim bilir kaça bölünüp.	*Split who knows how many ways.*
23070	Altın yanaklı aybalta,	*The gold-cheeked moon-axe,*
	Babası bugün gitmiş gibi,	*As though his father had gone this day,*
	Böğründe görünüp,	*Showed at his flank,*
	Ormanda tazdan söz duyup,	*Hearing in the forest the taz's words,*
	«Soyun sopun ayrı» diye duyup,	*Hearing «Your kin and stock are other»,*
	Duya duya yanıp,	*Hearing and hearing, burning,*
	Dimdik sürüp aldırmadan,	*Riding straight on, heeding nothing,*
	Yiğitten doğma haşarın	*The wild one born of a hero*
	Şurada duran kız gelini	*The maids and brides standing there*
	Topuğuna denk tutmadan,	*Held not worth his very heel,*
23080	Yürekli tazdan söz duyup,	*Hearing words from the brave taz,*
	«Han Manas atandır» diye duyup,	*Hearing «Han Manas is your sire»,*
	Kara günü pek çekip,	*Bearing hard the black day's grief,*
	Kedere çocuk dayanamayıp,	*The boy could not endure the sorrow,*
	Aceleyle yola koyulup,	*Setting out upon the road in haste,*
	Ağıtçıyla kıyakçıya	*To wailer and kıyak-player*
	Çocuk dönüp bakmadan,	*The boy never turned to look,*
	Oyunculara varmadan,	*Never going near the players,*
	Oyun kuran temaşadan	*Of the show and spectacle arranged*
	Hiçbirine eziyet etmeden,	*Doing harm to none of them,*
23090	Dimdik sürüp aldırmadan,	*Riding straight on, heeding nothing,*
	Önündeki hocayı, mollayı	*The hodja and mullah before him*

	Topuğuna denk tutmadan,	*Held not worth his very heel,*

Ismayıl'ın çınar bahçesi,
Çevresi elma dalları,
Tam ortası boz tepe,
O boz tepeye kurulu
Düşman gözleyen kule,
Kulenin dibine
Yıkılıp çocuk kapanıp,
Temir Han ile Ismayıl
«Aslımı sakladı» deyip, – tutunup duran evladı.
Büsbütün fena gücenip,
Elindeki Akşumkar'ı
Çınara doğru fırlatıp,
Üstündeki sof cepkeni
Çıkarıp yere fırlatıp,
Dinlemeden çocuk hır çıkarıp,
Aktulpar'ı başıboş bırakıp,
Akkañkı'yı yastık edip,
Kıbleye baş koyup,
Temir Han'ın zülfikarını
Kalçasının altına serip,
Babası bozkurt Manas'tan
Armağan diye giydiği sof cepkeni –
Semetey'i gördüğünde
Baştan aşağı örtünüp,
Yumduğu gözünü hiç açmadan,
Uzattığı ayağını hiç çekmeden, –
kapısından sürdürüp,
Kımıldanıp uyanmadan,
Bir yanına dönmeden,
Kıpırdamadan, kılını oynatmadan,
Yetim kımıldayıp zerre oynamadan, – ne yapıp edip kıra,
Gerilip serilip,
Gelip yetip boz tepeye
Yatmış meğer gücenip.
Bukar'ın hanı Temir Han,
Temir Han'ın huzuruna
Haber vermeye nice can vardı.

Ismayıl's plane-tree garden,
Ringed about with apple boughs,
At its very midst a grey mound,
Set upon that grey mound
A tower watching for the foe,
At the foot of that tower
The boy collapsed and cast himself down,
Temir Han and Ismayıl —
Saying «They hid my origin», – the child they clung to and kept.
Utterly, sorely aggrieved,
The Akşumkar on his fist
He flung toward the plane-tree,
The fine wool jacket on his back
He stripped and hurled to the ground,
Heeding none, the boy made his quarrel,
Leaving Aktulpar loose to roam,
Making Akkañkı his pillow,
Laying his head toward the qibla,
Temir Han's zülfikar blade
He spread beneath his hip,
From his father, grey wolf Manas,
The wool jacket worn as his gift – when he beheld Semetey,
He drew over him head to foot,
Never opening his closed eyes,
Never drawing back his outstretched legs, – driving on past his gate,
Not stirring, not waking,
Not turning to one side,
Not budging, not moving a hair,
The orphan stirring not a whit, – by any means to the steppe,
Stretched out, sprawled at length,
Having come to the grey mound
He lay, it seems, aggrieved.
Bukar's khan, Temir Han —
Into Temir Han's presence
Many souls came bearing news.

Habercisinden söz duyup,
Hunhardan doğma bu yetim – kulu
olduğunu gördün mü?
«Gücenip yatıyor» diye duyup. – Zavallı
Manas ulu hanın

Hearing word from his messenger,
This orphan born of the blood-shedder –
have you seen he is his foal?
Hearing «He lies aggrieved». – Of poor
Manas, the great khan,

Gelenlerden söz duyup,
Coşup ölçüsüz gücenirse,
Şu duran koca Bukar'ı
«Ateşe verir gider» diye duyup.
Gönlü fena bölünüp,
Bukar'ın hanı Temir Han,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaygısı nerelere gidip,
Doğurmasa da Semetey'i,
Boz ala doğan yavrusunu,
Herkesten üstün görür,
Şu duran Semetey'i,
Boz atmaca çolpanını.
Vadili ırmağın pınarı,
Ölürken gördüğü yavrucağı,
Koşa koşa Temir Han,
Semetey'in yattığı tepeye
Gelip yetip baksa ki
Akkañkı'yı yastık edip,
Kıbleye doğru baş koyup,
Yatmış meğer Semetey.
Baabedin kurbanını hazırlatıp,
Yedi kara boğayı,
Olgunluğunu bildirip,
Vardığı yerde boğayı
Kestirip yıktırıp.
Aklına her şey düşüp,
Altmış dana, kırk erkeç
Yine kesti sadaka.
Onmaz haşarı onmadı,

O zaman çocuk Semetey
Kımıldayıp yerinden oynamadı.

Hearing word from those who came,
If, surging, he rage beyond all measure,
This great Bukar standing here,
Hearing «He will set it aflame and go».
His heart sorely divided,
Bukar's khan, Temir Han,
The tears spilling from his eyes,
His cares wandering who knows where,
Though he had not begotten Semetey,
His grey-pied falcon fledgling,
He holds above all others,
This Semetey standing here,
His grey-hawk morning star.
Spring of the valleyed river,
The dear child seen in his dying days,
Running, running, Temir Han
To the mound where Semetey lay
Came up and looked — and lo,
Making Akkañkı his pillow,
His head laid toward the qibla,
There Semetey lay indeed.
He had Baabedin's offering prepared,
Seven black bulls,
Declaring their full ripeness,
Where he stood he had the bulls
Slaughtered and brought down.
Everything came to his mind,
Sixty calves and forty he-goats
Again he slew as alms.
The unappeasable wild one was not appeased,
Then the boy Semetey
Stirred not, nor moved from his place.

Hüda'nın gerçekten yarattığı

Oğlu olduğunu gördün mü?
Boynuna kuşağını asıp,
İnleyip durdu Temir Han,
Çocuğa böyle yalvarıp:
«Ayın yanındaki çolpanım,
Ey Semetey, kalk beri,
El üstünde tuttuğum çolpanım!
Köklü kavağım, çınarım,
Görmezsem dinmez özlemim,
Doğrul da kalk, Semetey,
Ölürken gördüğüm yavrucağım!
Gökteki parlak yıldızım,
Yakamdaki cevher kunduzum.
Vadiden akan pırıl pırıl
Susuzluk kandıran pınarım.
Kocalmışken atanı
Diri diri mezara sokmadan,
Doğrulup kalk, çırağım!
Şu duran Bukar'da
Hanlığım tamam başımda,
Seni gördüm, kulunum,
Altmış yedi yaşımda.
Altını kimin için yığdım,
Sefam, balam, senin için.
Dinle şimdi duamı,
Sakalımın ağında,
Seferim yakınken daha,
Cehenneme atma atanı.
Gücenip beni yakma,
Bu başa darlık salıp,
Kulunum, diri diri mezara sokma, –
koşa koşa Temir Han
Böyle beni yakma!
Atla atın yarışıp,
Atından mı gönlün kaldı?
Kuşla kuşun salınıp,
Kuşundan mı gönlün kaldı?

Truly created by Hüda —

Have you seen that he is his son?
Hanging his sash about his neck,
Temir Han stood moaning there,
Pleading thus with the boy:
«My morning star beside the moon,
O Semetey, rise up, come,
My star I bore upon my palms!
My deep-rooted poplar, my plane-tree,
My longing unstilled when I see you not,
Straighten and rise, Semetey,
Dear child seen in my dying days!
My bright star in the sky,
My jewel-beaver at my collar.
Flowing sparkling from the valley,
My spring that slakes all thirst.
Your father grown so old —
Before you thrust him living in the grave,
Straighten and rise, my lamp!
In this Bukar standing here
My khanship whole upon my head,
I saw you, my foal,
In my sixty-seventh year.
For whom did I heap up the gold?
My joy, my child — for you.
Hear now my prayer,
In the whiteness of my beard,
While my last journey draws near,
Cast not your father into hell.
Burn me not with your grievance,
Bringing anguish on this head,
My foal, thrust me not living in the grave, –
running, running, Temir Han
Do not burn me so!
Horse racing against horse,
Is it your horse that grieved your heart?
Bird cast against bird,
Is it your bird that grieved your heart?

Kürkle kürkün giyişip,
Bundan mı gönlün kaldı?
Kılıcını söyle, kınını söyle,

Beni sıkmadan doğrusunu söyle.
Yedi ev dolusu hazine –
Senin için yığılan dünyalık odur,
Baltayla ağzını açayım,
Harcayıp saçayım.
Ahırda bin küheylan,
Tünekte durur yüz sungur,
Birini komadan dağıtıp,
Dört bir yana saçayım.
Malımı harcayıp,
Kulunum, senin için üzüp
canımı,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört kez dolaştırıp,
Atın yüğrüğünü bulayım.
Mediyna'nın beş bucağını
Beş kez dolaşıp,
Kuşun alıcısını bulayım.
Ay-âlemin hepsine
Haber salıp «arayın» diyeyim,
Sıkı buyruk bir edip,
Ok geçmez kürkü arayayım.»
Deyip, böylece, Temir Han
Çok yalvarıp durdu işte,
Çocuk haşarı bozkurda
Çok yakarışta bulundu işte.
Uzattığı ayağını hiç çekmeden,
Yumduğu gözünü hiç açmadan,
Manas'tan doğma yıldız alınlı
Çocuğu Hüda çarptı işte.
Dehşetli müşkül iş gördü,
Bu çocuktan korkuyu,
Böylesi müşkül gücü gördü.
Görüp de Temir Han
Boş yere bakıp durmadı,

Fur matched against fur to wear,
Is it this that grieved your heart?
Name your sword, name your scabbard,

Tell me truly, spare me torment.
Treasure filling seven houses –
That is the worldly wealth heaped for you,
Let me break its mouth open with an axe,
Let me spend and scatter it.
A thousand steeds in the stable,
A hundred gyrfalcons on the perch,
Leaving not one, giving them out,
Let me scatter them to the four winds.
Spending all my wealth,
My foal, wearing out for you
my soul,
The four corners of the earth
Let me circle four times over,
And find the swiftest of horses.
The five corners of Mediyna
Circling five times over,
Let me find the keenest hunting bird.
To all the moonlit world
Let me send word, saying «Search!»,
Making one strict command,
Let me seek the fur no arrow pierces.»
So saying, thus, Temir Han
Kept pleading long indeed,
To the boy, the wild grey wolf,
He made many supplications indeed.
Never drawing back his outstretched legs,
Never opening his closed eyes,
The star-browed one born of Manas —
Hüda had struck the boy indeed.
He saw a dreadful, thorny matter,
From this boy he saw such fear,
He saw such thorny power there.
Seeing this, Temir Han
Did not stand idly gazing,

Ders okumuş mollayı,
Ak sarıklı hocayı,
Derman olacak ilacını,

The mullah schooled in lessons,
The hodja in white turban,
The remedy that might cure,

Yurdun hepsini toplayıp,
Ders okumuş mollalar
Bastıra bastıra okudular,
Ama çocuk oralı olmadı.
Ala cübbeli hocalar,
Nicesi dua okudu,
Hiç kıpırdayıp komadı,
Bitkin yetim oralı olmadı.
Öz babası Ismayıl,
O da gelip yalvardı,
Deminki çocuk Semetey
Büsbütün beter gücendi.
Büyük annesi Altınay,
Ismayıl'ın Kümüşay'ı,
Tekrar tekrar yalvardı,
Büsbütün beter gücendi.
Ismayıl'ın Kişimcan'ı –
Kadınların hünerlisi odur,
Ismayıl'ın kızı odur.
Kanıkey Bukar'a sefer geldiğinde, –
çocuk gibi yatan onar mı?
Semetey'i verdiğinde,
Kundak beşik çağında,
Taşıya taşıya büyütüp,
Baştan beri pek yakındı.
Semetey Bukar beyidir,
O gelen kızınız,
Semetey'in canı gibi gördüğü
ablası. – O gücenen onar mı?

Gathering all the land together,
The mullahs schooled in lessons
Recited, pressing hard and harder,
But the boy paid them no heed.
Hodjas in motley robes,
Many a one recited prayers,
He never stirred at all,
The worn orphan paid no heed.
His own father Ismayıl,
He too came and pleaded,
That same boy Semetey
Grew altogether more aggrieved.
His grandmother Altınay,
Ismayıl's Kümüşay,
Pleaded again and yet again,
He grew altogether more aggrieved.
Ismayıl's Kişimcan –
Most skilled of women is she,
The daughter of Ismayıl is she.
When Kanıkey came journeying to Bukar,
– shall one who lies like a child prosper?
When she gave Semetey over,
In his swaddling-cradle days,
Carrying him ever, she raised him,
From the first she was most near.
Semetey is Bukar's bey,
She who comes is your daughter,
She whom Semetey held dear as his soul,
his elder sister. – Shall one so aggrieved prosper?

Yürüyüp ağlayıp kapanıp,
Gördüğü yerde çocuğa
Herkesten başka türlü yalvarıp:
«Altay'a binse yorulmaz,
Kurban olayım, Semetey –

Walking, weeping, falling down,
Wherever she saw the boy
She pleaded unlike all the rest:
«Unwearied though ridden to Altay,
Let me be your offering, Semetey –

Kara tulpar küheylanım,
Öte yanı öz kardeşim,
Tohumu bir doğanım.
Kara akıtmalı çınarım,
Ağzımı açıp öptüğüm,
Gözümü açıp gördüğüm,

Ardımdaki dayanağım.
Ey Semetey, öz kardeşim,
Ünlü şehrin koca hanı,
Akşama dek yatan onar mı,
Han gücenir olur mu?
Nasıl olur, kardeşim, nasıl?» deyip,
Besili kuzu, dilim yele yağı,
Yemek aş hazır edip,
Kızıl kişmişten, üzümden,
Pahalıca sunulmuş rakı aş,
Deli dolu şirret,
Dünyanın her şeyi karışık,
Şekerini kar gibi yığıp,
Sofrasını doldurup,
Çocuğu zorlayıp yalvarıp,
«Öz kardeşim» deyip el atıp,
Belalı kancık hazırlanıp.
«Padişahın ta kendisi –
Kurban olayım, öz kardeşim,
Halkın atası,
Kalkanlı kürkün yakası,
Nice aşığın sakası,
Hayvanların tulparı,
Kanatlıların sunguru,
Azı dişlilerin arslanı,
Aziz kardeşim Semetey,
Yemek dedikleri tatlı aş –
Ona gücenen insan olur mu?
Kalk, kardeşim, kalk» deyip,
«Kalkıp yemek ye» deyip,
«Çok gücenip kalma» deyip,
«Yiğitlenip ben geldim,

My black tulpar, my steed,
Beyond all that, my own brother,
My falcon of one seed with me.
My plane-tree with the black blaze,
Whom I kissed with open lips,
Whom I saw when my eyes opened,

My support behind my back.
O Semetey, my own brother,
Great khan of the famed city,
Shall one who lies till dusk prosper,
Does a khan take offense?
How can it be, my brother, how?» she said,
Fattened lamb, sliced mane-fat,
Making food and dishes ready,
Of red raisins and of grapes,
Costly-served rakı and fare,
Wild, brimming, and unruly,
All things of the world commingled,
Heaping sugar up like snow,
Filling full her table-cloth,
Pressing, pleading with the boy,
Saying «My own brother», reaching out,
The troublesome vixen made herself ready.
«The very padishah himself –
Let me be your offering, my own brother,
Father of the people,
Collar of the shielded fur,
Shooter-bone of many a knucklebone game,
Tulpar among all beasts,
Gyrfalcon among the winged,
Lion among the fanged,
My dear brother Semetey,
What they call food is sweet fare –
Can any man take offense at that?
Rise, my brother, rise,» she said,
«Rise up and eat,» she said,
«Stay not so long aggrieved,» she said,
«Taking heart, I have come,

Derdini belanı alayım,
Kaldırıp beni derde salma» deyip.
Yaşıt büyüyen o kancık
Boynuna elini attı,
Hızır değmiş haşarıyı

Gıdıklayıverdi.
Öfkeyi çocuk başlattı,
Öyle duran ablasını
Yıldız alınlının soyu
Yutuverecek gibi saldırdı.
Öfkesi gelip durmadan,
Kötü konuşup sövüp saymadan:
«Bahtsızın tekiymişsin sen!
Bağlanmış belin yok,
Bel bağladığın yerin yok,
Altı atan deveden dizilmiş
Çeyize gelen deven yok,
Namusu gitmiş kancık seni,
Seni alacak güveyin yok.
Bel bağlayan belin yok,
Varacağın erin yok.
Alay edecek gerekçen yok,
Görsen edip temaşa,

Seni almaya gelen güveyin yok.» –
Gönlü ayrı olan uyuşmaz!
Deyip, böylece, Semetey –
Kararıp duran garip yetim,
Kişimcan gibi ablasını
Tam yanağına çarpıverdi.
Kancığı sevesi gelmeden,
Sertçe itti öteye!
Altmış düğme, kırk mercan,
Pehlivan eli sert değince
Kırılıp gitti paramparça,
Çör çöp gibi Kişimcan
Uçup gitti savrularak.
Zavallı cana güç gelip,

Let me take your grief and trouble,
Cast me not into sorrow,» she said.
That vixen grown up his agemate
Threw her arm about his neck,
The wild one touched by Hızır

She tickled him outright.
The boy's fury then began,
At his sister standing there
The seed of the star-browed one
Lunged as if to swallow her whole.
His fury rising without cease,
Speaking ill, not sparing curses:
«A luckless wretch indeed you are!
No girded waist have you,
No place where you have pledged your trust,
Strung in file of six gelded camels,
No dowry camel comes to you,
You vixen with your honor gone,
No bridegroom will take you to wife.
No waist is yours to gird with trust,
No husband is there for you to wed.
No cause have you to mock at me,
Though you should watch and make your show,
No bridegroom comes to take you.» –
Hearts sundered cannot agree!
So saying, thus, Semetey –
The lone orphan standing darkened,
A sister such as Kişimcan
He struck full upon the cheek.
No love rising for the vixen,
He shoved her harshly away!
Sixty buttons, forty corals,
When the wrestler's hand struck hard,
Broke and went to shivers,
Like straw and chaff, Kişimcan
Flew off, hurled through the air.
Hard it went with the poor soul,

Kara yere dayanınca,
İki avucunun som eti
Büsbütün gitti sıyrılıp.
İki gözü ateş kesilip,
Alev saçtı Kişimcan!
Ölçüsüz gelip öfkesi,
Lanet etti Kişimcan:
«Başıma yazma örtsene,

Başımı açıp kayınımdan,
Kahrolası garip yetim,
Nikâh kıyıp alsana.
Gönlü ayrı ahmağın
Dikiş tutması da zordur,
Hele soyu ayrı düşmanın
Uyuşması pek zordur!
Eşek beslesen altı yıl,
Küheylan olmuyor işte!
Ezelden Kırgız bir başkadır,
Akraba olmuyor işte!
Temir Han'ın şehrine
Sürünüp gelip büyüdün,
Han Ismayıl şehrine
Sığınıp gelip ulu oldun.
Aslı başka soyu,
«Akrabam» desen yabancıymış,
Gördüğü ayrı, dikiş tutmaz.
Bunun anası Kanıkey,
Kadınken halk bozan,
Kızken anası
Cihan çalkayıp yurt bozan.
Yabana çevirdin gönlünü,
Bul da al, yetim kul,
Talas'taki Kırgız elini.
Yabana çevirdin gönlünü,
Yalvarsam dinlemedin sözümü,
Bozdun böylece düzenimi,
Bul da al Kırgız elini!»
Deyip, böylece, bunu söyleyip,

When she braced against black earth,
The solid flesh of both her palms
Was wholly flayed away.
Both her eyes turned to fire,
Kişimcan spat forth flame!
Her fury coming beyond measure,
Kişimcan cursed him then:
«Cover my head with a kerchief, then,

Uncovering my head, from my in-law,
You cursed lone orphan,
Take me then in marriage rite.
A fool whose heart is other —
Hard it is for his seam to hold,
Harder still for a foe of other stock
Ever to come to accord!
Feed a donkey six long years,
It becomes no steed for all that!
From of old the Kırgız are a breed apart,
They become no kin for all that!
To Temir Han's city
You came crawling and grew up,
To Han Ismayıl's city
You came for refuge and grew great.
His origin, his stock is other,
Call him «my kin» — a stranger still,
What he has seen is other; no seam holds.
This one's mother, Kanıkey,
As a wife she wrecked a people,
As a maid, his mother
Shook the world and wrecked the yurt-land.
You turned your heart to the wilds,
Go find and take, you orphan slave,
The Kırgız land in Talas.
You turned your heart to the wilds,
I pleaded, you heeded not my words,
You wrecked my order thus,
Go find and take the Kırgız land!»
So saying, thus, speaking this,

Lanet edip gitti Kişimcan.
Kişimcan'dan söz duyup,
Yine Manas'ın oğlu olduğunu
Şaşmadan çocuk iyice duyup,
O şehrin beyi,
Yine yanına yetişti
Kölöy denen adamı.
Deli dolu bir erdi,

Kişimcan cursed him and went.
Hearing words from Kişimcan,
Once more that he was Manas's son
The boy heard full well, unerring,
The bey of that city,
Again there came up to his side
The man called Kölöy.
A wild and brimming man was he,

Huyu kaba bir adamdı.
O da yetişti gürleyip,
Öfkelenip çocuğa,
Yine geldi güm güm.
Görmese özleyip,
Çocuğu pek severdi,
Üstelik candan sırdaş,
İmanı gibi görürdü.
İşte o zaman Kölöy Han:
«Vuruşulan azgın düşmanı
Özlemişsin meğer sen,
Uzaktan yılkı basmayı,
Hele kırıp sürmeyi.
«Zavallı cana olmaz» deyip,
Sen gücenip kalmışsın.
Gücenmeden, haşarı, kalk gel,
Benim dediğimi dinle gel!
Boz kıraç dağ mı var,
Balam, sözleşilecek düşman mı var? –
Bağrın yanıp dert olur,
Gizli kalmış ağır dava mı var,
Yiğit kardeşim, doğrul kalk,
Meke'den gelen düşman mı var?
Kuleye değen ok mu var?
Yıkılıp yatakalmışsınız,
Sapmadan değen ok mu var?
Önüne karşı sıkı serilmiş
Demir urgan ağ mı var?
Bozulmadan cenge girmeye
Delip geçilecek çorak mı var?

A man of rough temper was he.
He too came up thundering,
Angered at the boy,
Again he came booming loud.
Longing when he saw him not,
He loved the boy full well,
A bosom confidant besides,
He held him like his very faith.
And then it was Kölöy Han spoke:
«The savage foe you battled with —
It seems that you have missed him,
Raiding herds from far away,
And smashing, driving them before you.
Saying «Not for this poor soul»,
You have stayed aggrieved.
Without grievance, wild one, rise and come,
Come, listen to what I say!
Is there a grey barren mountain,
My child, is there a foe to parley with? –
Your breast burns and turns to grief,
Is there a heavy suit kept hidden,
My brave brother, straighten and rise,
Is there a foe come from Meke?
Is there an arrow struck the tower?
You have collapsed and lain there long,
Is there an arrow struck unswerving?
Stretched taut across your path,
Is there a net of iron rope?
To enter battle unbroken,
Is there a barren waste to pierce?

Beecin'den gelmiş düşman varsa,
Yiğit kardeşim, bunu söyle,
Beecin'e dek süreyim.
Amansız kırımın içinde
Aktulpar'ı ver hele, bineyim.
Bir kıla bağlayıp canımı,
Kurban olup önüne
Zavallı canım gireyim!»
Atından inip er Kölöy,
Halis çekilmiş rakıdan

If a foe has come from Beecin,
My brave brother, say the word,
I will drive them back to Beecin.
Amid the merciless slaughter
Give me Aktulpar, let me mount.
Binding my life to a single hair,
As offering before you
Let my poor soul go in!»
Dismounting, the hero Kölöy,
Of purest distilled rakı

Altın çemberli çanağa
Ağzına dek doldurdu işte.
Çocuğun başını kaldırıp,
Kölöy'ceğiz uzatıp durdu işte:
«Su içinde saz karpuzum,
Sultan Semem, bir tanem.
Gölgelenip geçene
Sığınaklı ulu mazarım,
Sunduğum aşı içmezsen,
Kurbanın olayım, kulunum,
Kırılır kalır onurum.
Onurumu kırma,
Çınarım balam, doğrul kalk.

Into a gold-hooped bowl
He filled it to the brim indeed.
Lifting up the boy's head,
Dear Kölöy held it out indeed:
«My reed-melon in the water,
My sultan Sem, my only one.
For those who pass to take the shade,
My great sheltering shrine,
If you drink not what I offer,
Let me be your offering, my foal,
My honor breaks and lies in shards.
Do not break my honor,
My plane-tree, my child, straighten and rise.

Gelenlerden söz duydum,
On iki gündür gücenip
Aş içmedi diye duydum.
Aş içmeyen ölür,
Gücenen bela görür.
Ciğerine kan dolar,
Hastalanırsan, çocuk, onmazsın,
Güzelim can giderse müşkül iş,
Asla sağ kalamazsın.
Rakı dedikleri acı aş,
Ayıpsa bağışlayıver,
Önüne düşer güzelim baş!
Öne katsan uğuru ak,
Bukar'dan arka kılarım,

I heard word from those who came,
Twelve days now, aggrieved,
I heard he has taken no food.
Who takes no food will die,
Who takes offense sees trouble.
Blood will fill your liver,
If you sicken, boy, you will not mend,
If your fine soul goes, hard the matter,
You can never stay alive.
What they call rakı is bitter fare,
If it offend, forgive it,
This fine head bows down before you!
Set him before you — his omen is white,
I will make Bukar your backing,

Sürüp gitsem sayısız ordu gibi,
Küçük çocuk gibi gücenmeden,
İçiver bunu, kurnazım!
Ardımda yürüse uğuru ak,
Gölgen yüce, sayısız ordu gibi,
Başımı sundum kendine,
İçiver bunu, kurnazım!»
Deyip, o zaman Kölöy Han
Başını çekse de olmadı,
Çok yalvarır Kölöy Han,
Semetey bir kez olsun kımıldamadı.

If I ride forth like a countless host,
Without sulking like a little child,
Drink this down, my cunning one!
If he walk behind me — his omen is white,
Your shadow lofty, like a countless host,
I have offered you my head,
Drink this down, my cunning one!»
So saying, then Kölöy Han
Tugged at his head, but in vain,
Long pleads Kölöy Han,
Semetey stirred not even once.

Öfkesi gelip gerilip,
Deli dolu kişiydi,
Semetey ile çekişip:
«Balam, senin malını yağmalayıp
aldılar mı? – Besleyip büyütmüş meğer»
deyip,
Bukarlı varıp, kulunum,
Talas'taki Kırgız'ı
Toptan kırıp geçirdi mi?
Bunca Bukarlı
Senin ayıbına mı kaldı?
Neden bozdun gönlünü,
Kıran kişi kıl kadar yok,
Keñ-Kol'daki Kırgız elini.
Ordanı kuşatan gerekçe yok,
Surat asıp gücenip,
Senin ordanı bozan kimse yok. – Toy
densizden çok laf duyup.
Bukar Keñ-Kol yeri değil,
Talas'ta yağ kuyruğunu yara yara, – öbür
dünyaya göçen aslanın,
Kanıkey gibi ananı
Toptan yağmalayıp kaçırtan

Abıke, Köböş ben değilim.
Kahrettin fena gücenip,

His anger rising, tensing,
A wild and brimming man was he,
Quarreling with Semetey:
«My child, did they plunder your goods
and take them? – Saying «He fed and
raised him, it seems»,
Did the Bukar folk go forth, my foal,
And the Kırgız of Talas
Cut down wholesale, every one?
Have all these Bukar folk
Been left to bear your shame?
Why have you wrecked your heart?
None has slain so much as a hair
Of the Kırgız land at Keñ-Kol.
No cause has besieged your orda,
Sulking with a darkened face,
None has wrecked your orda. – Hearing
much talk from the callow churl.
Bukar is not the land of Keñ-Kol,
Splitting the fat tail in Talas, – of the lion
passed to the other world,
A mother such as Kanıkey
Who plundered wholesale and drove to
flight —
I am not Abıke, not Köböş.
You have grieved yourself sore with offense,

Keñ-Kol'dan bozulan göçün yok.

Kahredersin gücenip,
Atan Manas Han'ın öcü yok.

Kara yamaçta serap yok,
Yürekli arslanın oğlunu
«Bakıp soy edineyim» deyip,
Besleyip duran demin dediğim –
Temir Han'da akıl yok!
Malı yağmalayıp almaya,
Gönlü ayrı bu yetim
Çok gücenip kalmış ya!
Bukar'a fesat salmaya.
Rakı içmezsen taş iç,
Azlık ederse huyuna,
Atan Manas'ın kanını da kat, iç!» – Ben kurban olup gideyim,
Deyip, o zaman Kölöy Han
Belalı sözden başladı,

Öfkesi gelip, sert huyla
Çocuğun başını yere bıraktı.
Dizgin çevirip savrulup:
«Bir kurdun yavrusunu» –
Ağası Temir Han'a gücenip.
Bu haberi duyduğunda,
Çocuk sultan, garip kul,
Yerinden kalktı Semetey,
Bir Hüda'ya yalvarıp.
Kölöy Han'dan söz duyup,
«Soyu ayrı» diye duyup.
«Baabedin!» deyip koşup,
Öbür dünyaya göçen Manas Han'ın
Atası olduğu iyice bilinip.
«Kıyısı ayrı» diye duyup,
Babası imiş diye duyup,
«Talas asıl yurdu» diye,
«Asıl Kırgız eli» diye,

No caravan of yours was wrecked from Keñ-Kol.
You torment yourself, aggrieved,
There is no vengeance here for your sire Manas Han.
No mirage on the black slope,
The stout-hearted lion's son —
Saying «Let me rear him as my kin»,
He who kept and fed him, as I said –
Temir Han has no sense at all!
To plunder and seize the goods,
This orphan of a sundered heart
Has stayed so long aggrieved!
To loose discord on Bukar.
If you drink no rakı, drink stone,
If that be too little for your temper,
Mix in your sire Manas's blood and drink!» – Let me go as the offering,
So saying, then Kölöy Han
Began with baleful words,

His anger rising, with harsh temper
He let the boy's head drop to the ground.
Wheeling his rein, swinging round:
«A wolf's own cub» –
Aggrieved at his elder Temir Han.
When he heard this news,
The boy sultan, the lone slave,
Semetey rose up from his place,
Praying to the one Hüda.
Hearing words from Kölöy Han,
Hearing «His stock is other».
Crying «Baabedin!», running,
Of Manas Han passed to the other world
It was known full well he was his sire.
Hearing «His shore is other»,
Hearing that he was his father,
«Talas is his true homeland,» they said,
«The true Kırgız land,» they said,

Yerinden kalkıp koşup,
Yüreği kabından çıkıp,
Semetey'in dileği kabul olup,
Anası Kanıkey yeniden erkek doğurmuş gibi.
Bukar'da çocuk durur mu?
Kölöy'den gerçek söz duyup,
Şimdi inandı Semetey,
Babası Manas diye duyup.
Manas'tan kalan Boz kise'yi
Boynuna sıkıca asıp,
Ormandaki Sarı taz
«Doğrusunu söylemiş meğer» deyip,
Ağabeyine yakarıp:
«Sarı taz, sencileyin ağamdan,
Öbür dünyaya göçen atamdan,
Duacı Koşoy amcamdan,
Sebep olan ihtiyardan,

Rising from his place and running,
His heart leaping from its shell,
Semetey's wish was granted,
As though his mother Kanıkey had borne a son anew.
Would the boy remain in Bukar?
Hearing the true word from Kölöy,
Now Semetey believed,
Hearing his father was Manas.
The Boz kise left from Manas
He hung fast about his neck,
The Sarı taz in the forest
«Spoke the truth after all,» he said,
Supplicating his elder:
«Sarı taz, from an elder such as you,
From my sire passed to the other world,
From my praying uncle Koşoy,
From the old one who was the cause,

Kurban olayım hepsine!
Daha bilmezken dileğim,
«Manas'ın oğlu olsam» diye,
Hüda'dan diler dururdum.
Bukar'daki Ismayıl,
Atam desem dayımmışsın,
Bukar'ın hanı Temir Han,
Atam sandığım, ana dedemmiş.

Ey kudret, baabedin,
Anacığım Kanıkey'e varayım,
Kurnazlık edip ihtiyardan
Doğrusunu sorup alayım.
Asil Kırgız bizim el,
Ondan sonra varayım.
Atışıp çıkacak düşman varsa,
Keñ-Kol'un ortasına konayım,
Önüme katıp süreyim,
Öfkeme dokunursa Temir Han,
Dedemi de birlikte haklayayım.»

Let me be an offering to them all!
While yet I did not know, my wish —
«Would I were Manas's son,» I said,
I kept beseeching it of Hüda.
Ismayıl here in Bukar —
I called you father: you were my uncle,
Bukar's khan, Temir Han,
Whom I thought my sire, was my mother's father.
O power, baabedin,
Let me go to my dear mother Kanıkey,
Using cunning, from the old one
Let me ask and get the truth.
The noble Kırgız are our people,
Thereafter let me go to them.
If a foe comes out to trade shots,
Let me camp in Keñ-Kol's midst,
Let me drive them before me,
If Temir Han should stir my wrath,
Let me finish my grandsire with the rest.»

Deyip, böylece Semetey,
Aklı kaçıp pek şaşıp,
Manas'tan doğma yaramaz,
Aybaltaya dayanıp,
Anası Kanıkey'e doğru yaya yürüyüp, –
münacat edip feryat ederek.
Demir kapılı Bukar'ın
Kalesinden çıktı.
Adı sanı olan boz tepenin
Düzlüğüne çıktı.
Bukar'ı kuşatıp yığılıp,
Kaleli Bukar'ın kalabalık halkı,
«Anasını görse ne yapar» deyip, –
Semetey'i görmeye,
Semetey'e şaşakalıp.
O sırada Semetey,
Padişah oğlu canım yiğit,
Horoz gibi boynu dimdik,
Opol Dağı gibi heybetli,
Hızır değmiş, gerinip,
Göze bambaşka görünüp,
Gümüş kemer kuşanıp,

So saying, thus Semetey,
His wits astray, sore bewildered,
The unruly one born of Manas,
Leaning on his moon-axe,
Walking afoot toward his mother Kanıkey,
– supplicating, crying aloud.
Of iron-gated Bukar
He went out from the fortress.
Of the famed grey mound
He came out upon the flat.
Massing, ringing Bukar round,
The thronging folk of walled Bukar,
«What will he do when he sees his
mother?» – to look on Semetey,
Stood amazed at Semetey.
At that moment Semetey,
Padishah's son, dear brave one,
His neck straight as a rooster's,
Majestic as Mount Opol,
Touched by Hızır, stretching tall,
Seeming wholly other to the eye,
Girt with a silver belt,

Han oğlunun bir tanesi,
Güneş gibi yüzü nur saçıp,
Altın kemer kuşanıp,
Ay gibi yüzü nur saçıp.
Erken sözü geç olup,
Anasını görmek dileyip,
İki gözü dört olup,
Yürüyüp gider Semetey.
Çocuğu böylece bırakalım,
Kaplan ana Kanıkey'den
Haberi ondan başlatalım.
Bukar'da yatıp söz duyup,
«On iki gündür Semetey
Yemek yemeden, tat tatmadan
Hasta yatıyor» diye duyup,
Kaburga kemiği sökülüp,

The one and only of a khan's son,
His face shedding light like the sun,
Girt with a golden belt,
His face shedding light like the moon.
His early word grown late,
Wishing to see his mother,
His two eyes turned to four,
On walks Semetey.
Let us leave the boy thus,
From the tiger mother Kanıkey
Let us take up the tale from her.
Lying in Bukar she heard word,
«Twelve days now Semetey
Eating nothing, tasting nothing,
Lies sick,» so she heard,
Her rib-bones wrenched apart,

Gözünün yaşı dökülüp,
Hıçkıra hıçkıra duramayıp,
Gözünün yaşını dindiremeyip,
Gönlü, zavallı, bölünüp,
Bir tanesinden haber duyunca,
Çaresi tükenip hıçkırıp,
Buyruğu güçlü Hüda'ya,
Semetey'e yetişmeye,
Ölürken gördüğü yavrucağa
Kurban olup gitmeye,
Var dünyadan umut kesip,
Padişah anan Kanıkey
Koşa koşa seğirtip,
Hastalığı gerçekse,
Ecelden önce ölmeye.
Semetey'e koşup yetişmeye
İki gözü dört olup,
Yoldaştan kalan yavrucağa,
Hastalığı doğruysa,
Kurban olup gitmeye,
Altı dana, dört taya

The tears spilling from her eyes,
Sobbing, sobbing, unable to bear it,
Unable to stem her tears,
Her heart, poor soul, divided,
Hearing news of her only one,
Her remedies spent, sobbing,
To Hüda whose command is mighty,
To reach Semetey in time,
For the dear child seen in her dying days
To go and be the offering,
Cutting hope from all the world,
Your padishah mother Kanıkey
Darting, running, running,
If the sickness should be true,
To die before her fated hour.
To run and reach Semetey,
Her two eyes turned to four,
For the dear child left from her mate,
If the sickness should be so,
To go and be the offering,
For six calves and four foals

Satın alınmış ak bıçağı
Kınından sıyırıp almaya,
Kahrolası bu canı
Kurbanlığa kesmeye.
Soluyup koşup bel aşıp,
Koşa koşa yaya yürüyüp,
Dilediğini bir Hüda
Veriverdiği an imiş.
Nice kez bel aşıp,
Benzi atıp yol şaşırıp,
Bileğinden derman gidip,
Yüreğinden takat gidip,
Yüzünden kızıl kan gidip,
Aklı kaçıp, hâli gidip.
Güzelim anan Kanıkey
Tam önünden çocuğun
Çıkageldiği an imiş.

The white knife bought and paid,
To draw it from its sheath,
This wretched soul of hers
To slay as sacrifice.
Panting, running, crossing passes,
Running, running, walking afoot,
What she wished — the one Hüda
Was granting at that hour.
Crossing pass after pass,
Her color fled, straying from the road,
Strength gone from her wrist,
Endurance gone from her heart,
The red blood gone from her face,
Her wits astray, her strength spent.
Your fair mother Kanıkey
Right there before the boy —
It was the hour she came forth.

Anacığını gördüğünde
Coşup haşarı durmadan,
Anasını gördüğü yer imiş.
Alnındaki nurunu,
Şakağını gördüğü an imiş.
Varıp tövbe edeceği
Meke'sini gördüğü an imiş.
Dilediğini bir Hüda
Gerçekten verdiği an imiş.
Apaçık tanıyıp anasını,
Manas'tan kalan er yetim
Gerçekten gördüğü an imiş!
Elini uzatıp, söz söyleyip:
«Dayanağım anam» deyip. – Bilmeden gelmişsin,
Karşıda uzanan kara sırt – atam ile bir doğan,
Gaipleri karşılayan yelimsin,
Dayanak kıldığım anacığım –
Ablam desem, anamsın!

Dilesem Kadir gecemsin,
Karşımda bir tanemsin.
Deniz atam öldüğünde,
Sayısız hazine dünyalığımı,

Saçıp gelmişsin.
Baba ocağına sürünüp, anacığım,

Kaçıp gelmişsin.
Gönlünden akıl büsbütün gidip,
Şaşkın gelmişsin.
Han oğlunun bir tanesi
Kaçıp gezer olur mu,
Kara günlü anam, el nerede?

Bey oğlunun bir tanesi
Bezip gezer olur mu,

When he beheld his dear mother,
The wild one surging without cease,
It was the place he saw his mother.
The light upon her brow,
It was the hour he saw her temple.
Where he would go to make repentance —
It was the hour he saw his Meke.
What he wished — the one Hüda
Truly granted at that hour.
Knowing his mother clear and plain,
The hero orphan left from Manas —
It was the hour he truly saw her!
Stretching out his hand, he spoke:
«My mother, my support,» he said. –
Unknowing you have come,
The black ridge stretching yonder – born as one with my sire,
You are my wind that greets the unseen,
My dear mother whom I made my stay –
I would call you sister — you are my mother!
If I wish, you are my Night of Kadir,
Before me, my only one.
When my ocean of a father died,
My countless treasure, all my worldly wealth,

You scattered it and came.
Crawling to your father's hearth, dear mother,
You fled and came.
Reason wholly gone from your heart,
Bewildered you have come.
Shall the one and only of a khan's son
Roam about in flight?
My black-dayed mother, where are our people?
Shall the one and only of a bey's son
Roam about in weariness?

Yiğit anam, el nerede,
Ele varılacak gün nerede?
Medet umup sürünüp Bukar'a,
Temir Han'a gelip konmuşsunuz,
Baba ocağına gelip sinmişsiniz.

«Manas'ın sürgün oğlu» dedirtip,
Kötü ad kazandırmışsınız.
Temir Han'ın şehrinde
Sürünüp gezmek olur mu,
Deniz anam, el nerede?
Han Ismayıl şehrine
Kaçıp konmak olur mu,
Kadim Kırgız eli nerede?»
Kara günlü anam Kanıkey,
Ele varılacak gün nerede?
Atamdan kalan Akolpok,
Altın yakalı, değerli kürkü,
Anacığım, giymeden gelmişsin.
Kadınlığın bu kadarmış,
Kaçıp sürünüp Bukar'a,
Abıke gibi amcama
Varmadan gelmişsin.
Bukar'a gelip sinmişsiniz,
«Bu yetim sürünüp geldi» diye,

Bizi kötü adlı etmişsiniz!»
Deyip, böylece, Semetey
Sözünü söyleyip durunca,

Tam dertli müşkül sözü
Kendi söyleyip durunca:
«Ah, kurban olayım, kardeşçiğim,
Kara ağzına kan dolsun,
Ne biçim adam onu söyler,
Aman, kardeşim, bırak» deyip, –
ağlasam Hüda alır mı,
Sıçrayıp deli kadın kalakaldı,

My valiant mother, where are our people,
Where the day we reach our people?
Hoping for succor, crawling to Bukar,
You came and settled with Temir Han,
You came and cowered at your father's hearth.
You let them call me «Manas's exiled son»,
You earned us an evil name.
In Temir Han's city
Is it right to crawl about?
My ocean mother, where are our people?
In Han Ismayıl's city
Is it right to flee and settle?
Where is the ancient Kırgız land?»
My black-dayed mother Kanıkey,
Where the day we reach our people?
The Akolpok left from my sire,
The precious fur with golden collar,
Dear mother, you came without wearing it.
So much for your womanhood,
Fleeing, crawling to Bukar,
To an uncle such as Abıke
You came without wedding him.
You came and cowered in Bukar,
«This orphan came here crawling,» they say,
You have given us an evil name!»
So saying, thus, Semetey
As he kept speaking out his words,

The words most grievous, thorny,
As he himself kept speaking them:
«Ah, let me be your offering, little brother,
May blood fill his black mouth,
What manner of man says such a thing,
Mercy, my brother, let go,» she said, – if I weep, will Hüda take me,
The frantic woman started and stood frozen,

Anasına Semetey
Elini uzatıp durdu.
Şaşkın hâliyle çocuğa
Elini verdi Kanıkey.
Sözden zerre şaşmadan,
«Kardeşçiğim» deyip çok kandırıp,
Cevabını verdi Kanıkey.
Boş sözünü çocuk duydu işte,
Bahadırdan kalan Semetey'in
Yanıp canı çıktı işte!
Han oğlunun bir tanesi
Elini yakalayıverdi,
Kara bahtlı yetim kul
Sımsıkı tutuverdi.
Tutulmaya dayanamayıp,
Yanıp yakılıp feryat edip,
Çare bitip, can yanıp,
Hıçkırarak söyleyiverdi:
«Bırak, yetim, elimi,
Kulunum, kazma benim mezarımı! –
Küyüktün-Beli'ni aşamayıp,
Kaynatıp durma, kulunum,
Nerelerdeki çilemi.
Söyleyeyim şimdi türkümü,
Aman, yetim, bırak,
Söyleyeyim şimdi doğrumu.
Atan Manas öldüğünde,
Arkada erkek yalnız sen, körpe,
Haramların hepsi düşman.
Malımı yağmalayıp aldıklarında,
Fesadı itler saldığında,
Alay'dan akan damlası
Yağ kuyruktan gitmemişken,

Kulunum, Abıke kulun kamçısı.
Söylesem sözüm daha var,
Anacığın, ben kara yüzlü bahtsızın,

Altı haramın vurup geçtiği

To his mother Semetey
Held out his hand and waited.
In her bewilderment, to the boy
Kanıkey gave her hand.
Not straying a whit from her word,
Saying «little brother», much beguiling,
Kanıkey gave him her answer.
The boy heard her empty word indeed,
Of Semetey, left from the batyr,
The soul flared up and burst indeed!
The one and only of a khan's son
Seized hold of her hand,
The black-fated orphan slave
Gripped it fast and hard.
Unable to bear being held,
Burning, lamenting, crying out,
Remedies spent, her soul aflame,
Sobbing, she spoke it out:
«Let go my hand, orphan,
My foal, dig not my grave! – Unable to
cross Küyüktün-Beli,
Stir not to boiling, my foal,
My torments from who knows where.
Let me sing you now my song,
Mercy, orphan, let go,
Let me tell you now my truth.
When your sire Manas died,
The only male left behind was you, a babe,
The harams, every one, our foes.
When they plundered and took my goods,
When the dogs let loose their discord,
The drops that flow from Alay
Had not yet gone from the fat tail,

My foal — Abıke's slave-whip.
Were I to speak, I have words yet more,
Your dear mother, luckless and black-faced
—

Where the six harams struck in passing,

Memelerimde izi var.
Dün seni sırtlayıp,
Dertlenip sürünüp kaçtığımda,
Kış günü sürgün gittiğimde,
Sır-Dayra'nın koca suyunu
Kırk iki kez delip geçtiğimde,
Hüda aklımı allak bullak edip,
Bağrıma basıp çocuğu,
Dulluğumu belli edip,
Omzuma, anacığım,
O zavallıyı bindirip,
Ağlasam Hüda alır mı,
Baldırıma yapışan buz
Benim iliklerimden çıkar mı?
Kulunum, Abıke, Köböş iki haram,
Bunlardan gördüm horluğu.
Çıybıt, Koçkor dört haram,
Onlardan gördüm zorbalığı.
Adıbay, Kölbay altı haram,
İyice gördüm horluğu, oğlum.
Dün, ben anacığın Kanıkey,
Yanıp sürünüp yürüyemeyip,
Corgonun-Beli'ni aşamayıp,
Zavallı can, inleyip ağlayıp,
yürüyemeyip,
Pabucum eskiyip, çoraplı,
Dertlensem de ölmedi zavallı can.
Çizmem gidip, çoraplı,
Eceli gelmeyince –
Ölmesi zor şu canın!
Sır-Dayra boyunca geçemeyip,
Aklım şaşıp, zavallı can,
Sızlayıp ağlayıp geçemeyip,
Bele gelen yere varamayıp,

Sır-Dayra suyu – koca ırmak,
«Kırk iki kez delip geçerim» diye,
O ırmaktan geçemeyip,
İliğime su işleyip,

The scar is on my breasts.
But yesterday, bearing you on my back,
When I fled grieving, crawling,
When I went to exile in winter's day,
The great waters of the Sır-Dayra
When I forded them forty-two times,
Hüda threw my wits in turmoil,
Pressing the child to my breast,
My widowhood made plain,
Upon my shoulder, my darling,
I set that poor thing to ride,
If I weep, will Hüda take me,
The ice that clung to my calf —
Will it ever leave my marrow?
My foal, Abıke, Köböş, the two harams,
From them I saw contempt.
Çıybıt, Koçkor — four harams,
From them I saw tyranny.
Adıbay, Kölbay — six harams,
Full well I saw contempt, my son.
But yesterday I, your mother Kanıkey,
Burning, crawling, unable to walk,
Unable to cross Corgonun-Beli,
Poor soul, moaning, weeping, unable to walk,
My shoes worn through, in stockings,
Though I grieved, the poor soul did not die.
My boots gone, in stockings,
Until its fated hour comes –
Hard it is for this soul to die!
Unable to cross along the Sır-Dayra,
My wits astray, poor soul,
Aching, weeping, unable to cross,
Unable to reach the waist-high ford,

The Sır-Dayra waters – a mighty river,
Saying «I will ford it forty-two times»,
Unable to cross that river,
The water seeping to my marrow,

Kemiklerim sızlayıp zonklayıp,
Çaremi bulamayıp hıçkırıp.
Yatacak çatım yok,
Ağzıma alacak aşım yok,
Doksan beşinde anacığım ağlayıp
feryat ederek. – «Bukar'a kaç» diye
tembihleyip,
Akıl kaçıp, hâl gidip,
Acele etsem de geçemeyip,
Çarem tükenip dururken,
Ağam Bakay, uğuru ak,
Karaltısı yüce, sayısız ordu gibi,
Töre Bakay ihtiyarım –
Atan Manas'tan kalan evliyam.
Sultan atan Manas'ı
Mızrak vura vura baht kılan,

Kura kura ev kılan,
Peşine takıp er kılan,

Ay-âleme şir kılan,
Çıkmaz yerde yol açan,
Kilitliyse kolu açan,
Gök vaşak börkünü giyip,
Gök ala kalkan oynatan,
Altı aylık azabı
Şimdiden düşünen,
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Atan Manas'tan kalan Bakay şir –
Ismayıl'a ben verdim.
Bilmiş meğer güzelim şir.
At yorup, yol gözleyip,
«Kanıkey!» diye ün salıp,
Han atam Temir Han'a mektup alıp, –
«Başını kesip gider» diye,

İki tulum süt alıp,
İki yüğrük at alıp,

My bones aching, throbbing,
Finding no remedy, sobbing.
No roof was mine to lie beneath,
No food was mine to put to my mouth,
My mother at ninety-five, weeping
and crying out. – Charging me «Flee to
Bukar»,
Wits astray, strength gone,
Though I hurried, unable to cross,
While my remedies stood spent,
My elder Bakay, his omen white,
His silhouette lofty, like a countless host,
Töre Bakay, my old one –
My saint left from your sire Manas.
Your sultan sire Manas —
Who lance-blow by lance-blow made his
fortune,
Who building, building made his house,
Who took him in tow and made him a
man,
Who made him lion of the moonlit world,
Who opened roads where none led out,
Who opened the arm when it was locked,
Wearing his grey-lynx börk,
Wielding the grey-pied shield,
The torment six months hence
Who ponders it already now,
Who finds the word in an instant,
Who finds an eye in darkness,
Bakay the lion left from your sire Manas –
I gave to Ismayıl.
The fine lion, it seems, had known.
Wearying his horse, watching the road,
Sending up the cry «Kanıkey!»,
Bearing a letter to my khan father Temir
Han, – saying «He will cut off his head
and go»,
Taking two skins of milk,
Taking two swift horses,

Bin güçlükle sudan geçirip,
Sönmüş ateşimi tutuşturan,

Ölmüş canımı dirilten.
İyice bozup kaygımı,
İyice koklayıp gözünden,
Çocuğu bırakmayıp,
«Eri ölünce kadına
Baba ocağı yakın olur» diye,
Elimden tutup sıkıca,
Aman, Bakay ağacığım,
Töreden kalan seni alıp,
Bukar'a sürünüp gelmişim.
Buyruk kılan Bakay Han,
Peygamber misali ağamın
Sözünü tutup, ben dul,
Akrabam Ismayıl'a vardım işte!
İşte bu Altı-Şaar, Kokon hanı,
Vergiyi sıkıca salardı.
Altı bin yambı, bin kunduz

Vergi alıp dururdu.
Vergisine dayanamayıp,
Ara sıra o sart
Düşmanlık ederdi.
«Altı-Şaar, Kokon hanı
Beter düşman olur» diye,
«Yetimi yakalayıp,
Erginliğine erdirmeden,
Öldürüverir» diye,
Çubuğunu kırkıp,
Yapıp verip töresini,
İt çanağından geçirip,
«Köküme toptan erişir» diye,
Vuruşacak düşman nice var,
Yetişmediğin çağında
Boynuna muska taktırdım,

With a thousand pains he brought me over the water,
Who kindled my fire gone out,

Who quickened my soul that had died.
Wholly breaking up my sorrow,
Breathing him in at his eyes,
Never letting go the child,
«When her man dies, for a woman
Her father's hearth is nearest,» he said,
Taking my hand and holding fast,
Mercy, my dear elder Bakay,
Taking you, left from the töre,
I came crawling to Bukar.
Bakay Han who gave command,
My elder, like a prophet —
Keeping his word, I, a widow,
Went to my kinsman Ismayıl indeed!
Now this khan of Altı-Şaar and Kokon,
Would lay the tribute heavy.
Six thousand yambı, a thousand beaver-pelts
He kept exacting in tribute.
Unable to bear his tribute,
From time to time that sart
Would work hostility.
«The khan of Altı-Şaar and Kokon
Will turn a worse foe,» they said,
«He will seize the orphan,
Before he comes to manhood,
And kill him out of hand,» they said,
Clipping his lock,
Performing his rite in full,
Passing him through the dog's bowl,
Saying «He will reach my root entire»,
Many a foe there is to fight,
In the days before you were grown,
I had an amulet hung at your neck,

Atacığım Temir Han'a baktırdım.
I had my dear father Temir Han watch over you.

Yoksa, işlemeli yandan, kırk kilim,
Else — embroidered at the border, forty kilims,

Kırgız'ın hâlini ben bilirim,
I know well the Kırgız's state,
Oymalı yandan, on kilim,
Carved-patterned at the border, ten kilims,
Ogoy'un hâlini ben bilirim.
I know well Ogoy's state.
Bizim eli sorarsan,
If you ask of our land,
Kara ekinden pirinç çok,
More rice than the black grain,
Kalayından gümüş çok,
More silver than its tin,
Boz tavşandan tilki çok.
More foxes than grey hares.
Bizim eli sorarsan,
If you ask of our land,
Sayısız hazine mülkü çok.
Great its countless treasure and holdings.
Şabiet oynayıp şan salan,
Playing şabiet, raising renown,
Bizim elde gülüş çok.
Much laughter in our land.
İpek kalçalık, geniş saç bağı,
Silken hip-cloths, broad hair-bands,
Gelini güzel bizim yurt,
Fair the brides of our yurt-land,
Kızıl gömlek, ince bel,
Crimson shifts and slender waists,
Kızı güzel bizim yurt.
Fair the maidens of our yurt-land.
Argın, Kırgız karışık
Argın and Kırgız mingled
Konup oturan bizim el,
Camped and dwelling — our people,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Kumis by day and maidens by night
Olup duran bizim el!
So it ever is — our people!
Elin hâli böyledir,
Such is the state of the people,
Canım oğlum, dinleyedur,
My dear son, keep listening,
Şimdi hâlini söyleyeyim:
Now let me tell you your own state:
Bir dileğim: kazma benim mezarımı,
One wish I have: dig not my grave,
Kaynatma benim çilemi,
Boil not my torments up,
Salıp durma başıma,
Keep not heaping on my head,
Oğlum, kişinin yapmayacağı işi!
My son, deeds no man should do!
Boz ala doğan yavrum,
My grey-pied falcon fledgling,
Boz atmaca çolpanım,
My grey-hawk morning star,
Ölürken gördüğüm,
Seen in my dying days,
Padişahımdan kalan tesellim.
My solace left from my padishah.
Sana baktıkça karnım tok,
Gazing on you, I hunger not,
Senden başka kimsem yok.
I have no one but you.
Görecek şunca günüm var,
So many days are yet to see,
Senden başka kimim var?
Whom have I but you?

Tulpardan kalan tırnağım,
Tuğ küheylanı yavrucağım.
Mızrağa takılı flamam,
Semetey, aykolden kalan armağanım. –
Duyup çocuk coşup,
Ağzımı açıp öptüğüm,

My hoof left from the tulpar,
My dear child, steed of the standard.
My pennant fixed upon the lance,
Semetey, my gift left from the aykol. –
Hearing, the boy surging,
Whom I kissed with open lips,

Gözümü açıp gördüğüm,
Söyleyeyim sözün doğrusunu,
Dinleyedur beri, tesellim.
Senin atan öldüğünde,
Zavallı can azabı gördüğünde,
Aykolümün sayısız dünyalığını
Haramların hepsi bölüştüğünde,
Öleyim dedim arımdan,
Ölmeden kaldım, Semetey,
Sen yavrucağın varlığından.
Gideyim dedim arımdan,
Gitmeden kaldım, kulunum,
Semetey, senin varlığından.
Kazgaldak denen güzelim kuş
Dönmeden uçar yem için,
Nicesini gördüm, kulunum,
Bir Semetey, senin için!
Kulaalı denen zavallı kuş
Süzülüp uçar yem için,
Çok horluk gördüm haramdan,
Kulunum, balam, senin için!
Hıçkırıp ağlayıp, uğrunda,
Ölmeden sürünüp geldim,
Hep senin uğrunda.
Altı haramın kastı mı?
Geçip gitti o zaman
Büyük atanın, domuz hanın azabı!

Whom I saw when my eyes opened,
Let me speak the truth of the word,
Keep listening here, my solace.
When your sire died,
When this poor soul saw torment,
My aykol's countless worldly wealth
When the harams shared it all out,
I said I would die of my shame,
I stayed undying, Semetey,
Because you, dear child, existed.
I said I would go for my shame,
I stayed and went not, my foal,
Semetey, because you existed.
The fine bird they call kazgaldak
Flies without turning for its food,
Much of that I saw, my foal,
For one Semetey — for you!
The poor bird they call kulaalı
Glides and flies for its food,
Much contempt I saw from the harams,
My foal, my child — for you!
Sobbing, weeping, for your sake,
Undying I came crawling,
All of it for your sake.
Was it the six harams' malice?
It passed away then —
The torment of the great sire, the swine of a khan!

Zırvalayan altı ahmak
Keñ-Kol'dan vurup göçümü,
Dertlenip sürünüp ben geldim,

The six fools raving nonsense
Struck my caravan from Keñ-Kol,
Grieving, crawling, I came,

Altı haramdan alamadan, sürünüp,
öcümü!
Kahredip katmerleyip derdimi,
Keñ-Kol'dan bozup düzenimi,
Kadınlık kurusun,
Haramlardan alamadan kaldım
öcümü.»
Duramayıp coşarak.

From the six harams, crawling, unable to take
my vengeance!
Tormented, my grief folded double,
My order wrecked from Keñ-Kol,
A curse on womanhood,
From the harams I remained unable to take
my vengeance.»
Unable to hold still, surging.

Gönlü, zavallı, bölünüp,
Kaburgası sökülüp,
Yiğitliği yurda görünüp,
Öfkelenip durmadan.
Yaman tazdan söz duyup,
«Soyu ayrı» diye duyup,
«Adı ayrı bir seçkin» diye,
«Babası büsbütün başka» diye,
Oduncu tazdan söz duyup,
Babası bozkurt Manas Han'ın
Öz be öz oğlu diye duyup.
Anasından söz duyup,
«Eli Kırgız'dır» diye duyup.
Coşup yetim durmadan,
Arslan gibi gözü alevlenip,
Kapı kanadı gibi güzelim dişini
Ayıra ayıra sıkı gıcırdatıp.
Durmadan kaygısı bölünüp,
Ağzından alev dökülüp,
«Han atam Manas, ölme!» diye,
Kaygısı göze görünüp.
Bey oğlunun soyu
Bezip gezmekle onar mı?
Belli yurduna varmayan
Din Müslüman olur mu?
Han oğlunun bir tanesi
Avare gezen olur mu?
Karaltılı yurda varamayıp,
Benim gibi kara günlü olur mu?

His heart, poor soul, divided,
His ribs wrenched apart,
His valor shown to the yurt-land,
Raging without cease.
Hearing words from the fierce taz,
Hearing «His stock is other»,
Hearing «A chosen one of another name»,
Hearing «His father is wholly other»,
Hearing words from the woodcutter taz,
That of his father, grey wolf Manas Han,
He was the very own son — so hearing.
Hearing words from his mother,
Hearing «His people are the Kırgız».
The orphan surging without cease,
His eye aflame like a lion's,
His fine teeth like a door's leaf
Grinding hard, baring them wide.
His sorrow dividing without cease,
Flame pouring from his mouth,
Crying «Han my sire Manas, do not die!»,
His sorrow plain to every eye.
Shall the seed of a bey's son
Prosper roaming in weariness?
He who reaches not his own yurt-land —
Can he be a Muslim of the faith?
Shall the one and only of a khan's son
Wander as a vagabond?
Unable to reach the yurt-land's silhouette,
Shall any be black-dayed like me?

On ikisine birden el veren
Yiğit atam, keşke ölmeseydin,
Bezip sürünüp Bukar'a,
Zavallı baş, adam olmaz ol!
Bel bağlanan bel nerede?
Yiğidim atamdan kalan mirasım, –
malımı yağmalar ya,
Belli Kırgız eli nerede?
Yönelip Kırgız'a, Talas'a
Yiğit canın varacağı gün var mı?
Dün, yaslı gelip Kanıkey, – toptan kırıp
geçer ya!

Who gave his hand to all twelve at once —
My valiant sire, would you had not died,
Weary, crawling to Bukar,
Poor head, never to become a man!
Where is the waist to gird with trust?
My hero — my heritage left from my sire, –
he plunders my goods, aye,
Where is the true Kırgız land?
Turning toward the Kırgız, toward Talas,
Is there a day your brave soul will arrive?
But yesterday, Kanıkey come in mourning,
– he cuts them down wholesale, aye!

İKİNCİ BÖLÜM

ANANIN VASIYETI: TALAS YOLU

Gerçeği öğrenen Semetey'in gözü artık Talas'tan başkasını görmez; babasının mezarında Kur'an okumak için yola çıkmaya kararlıdır. Nine Altınay'ın diretmesiyle Temir Han, karşısında Boz kise'si, vaşak kürkü ve samur börküyle âdeta dirilmiş Manas'ı görür gibi olduğu toruna Aktulpar'ı, ok geçirmez Gök Küpü kaftanını ve boz kelte tüfeğini verir; yanına yüzlerce seçme asker katmak ister. Semetey "Kendi Kırgız'ımın üstüne senin ordunu mu süreyim?" diyerek reddeder — o yalnızca babasına Kur'an okumaya gitmektedir. Kapıda ağlayan Kanıkey ise oğluna yol haritasını adım adım çizer: Ak-Çiy bozkırı, kendi kaçış gecelerinde dinlendiği Kül-Tokoy, zehirli boza tuzağı kuran Kokon'a uğramadan Aman-Col geçidi, Sır-Derya, evliya mazarlı Çıyırçık ve Salar vadileri, Oluya-Ata, Corgo geçidi ve geniş Talas. Yolda onu iki kutlu emanet bekler: on iki yıldır gün sayan av köpeği Kumayık ile Manas ölünce altın bağını koparıp Mekke'lere uçan, şimdi Çatır-Köl üstünde yuva kuran doğan Akşumkar.

Ananın vasiyeti gittikçe derinleşir ve en ağır sırrına varır: Manas'ın ölümü ile gizli mezar. Beecin seferinden dönüşte, Çatkal'da ikindi namazındayken Koñurbay'ın arkadan sapladığı mızrakla yaralanan kağan, Keñ-Şor'da can vermiş; Kanıkey Eçkilik'in Kara-Too kayasını beş ustaya oydurup içini yakut kandiller ve altın karyolayla döşemiş, cenazeyi gece gömdükten sonra sır tutulsun diye ustaları zehirlemiş, halkın gözü için de yedi yüz deve yükü kilden sahte kümbeti yükseltmiştir.

Kümbetin içine Beecin savaşının bütün destanı nakşedilmiştir; kubbe gümbürderse yol açıktır. Talas'ta ise yürek burkan bir manzara vardır: "haydut" damgası yiyen Bakay on iki yıldır Beş-Taş'ta deve gütmekte, Manas'ın yaşlı devesi Celmayan yas tutmakta, fitnenin başı büyükbaba Cakıp gelin alma töresini kurmakta, Almambet'in dul karısı Burulça ise sığırtmaçlığa düşürülmüş beklemektedir. Semetey, bu kırık dünyayı onarmaya ant içerek yola hazırlanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Temir Han, Manas'ın tam donanımıyla karşısına dikilen Semetey'e Aktulpar'ı, ok geçirmez Gök Küpü kaftanını ve boz kelte tüfeğini verir; teklif ettiği yüzlerce seçme askeri Semetey "kendi Kırgız'ıma yabancı ordu götürmem" diyerek geri çevirir.
- Kanıkey'in verdiği güzergâh: Ak-Çiy bozkırı (altı gün), Kül-Tokoy, Boz-Böltök, zehirli boza tuzağı yüzünden girilmeyecek Kokon, Aman-Col geçidi, Sır-Derya, Çıyırçık ve Salar vadileri, Oluya-Ata, Corgo geçidi, Cılgınduu, Keñ-Kol ve geniş Talas.
- Kumayık, Mediyan çölünde Kum-Bulak'ta boz akbabanın kör yavrusu olarak bulunmuş kutlu av köpeğidir; Manas onu günahsız bir kadın büyütsün diye seksen deve yükü altın verip on dört yaşındaki Kanıkey'i istemiş, Kanıkey onu diliyle emzirip kırk okçulu çukurda korumuştur; köpek on iki yılı sayıp Semetey'i beklemektedir.
- Akşumkar, Manas ölünce altın bağını koparıp beş yıl Kudüs ile Bağdat'ı, yedi yıl Mekke ile Medine'yi dolaşmış, on ikinci yılda dönüp Çatır-Köl üstünde kuğuyla yuva kurmuştur; Semetey kuşu ve yavrusunu yem torbasında getirecektir.
- Manas, Beecin dönüşü Çatkal'da ikindi namazındayken Koñurbay'ın arkadan sapladığı mızrakla yaralanıp Keñ-Şor'da ölmüş; Kanıkey Kara-Too kayasını oydurup gece gizlice gömmüş, sır için beş ustayı zehirlemiş, halka ise yedi yüz deve yükü kilden, içi Beecin savaşının resimleriyle bezeli sahte kümbeti yaptırmıştır.
- Talas'ın hali: Bakay on iki yıldır Beş-Taş'ta deve gütmekte ve Kök tulparı "Gök güdük" diye alay konusu olmaktadır; doksan beşlik kara nar Celmayan Manas'a yas tutmakta olup Semetey tarafından kurban edilecektir; fitneyi başlatan Cakıp'tır ("domuz han"); Almambet'in dulu Burulça sığırtmaçlığa düşürülmüştür ve topal usta Bölökbay kırk yoldaşıyla dağa kaçmıştır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Öksüz gelen Semetey,	*Semetey, who came an orphan,*
Değerli ipeğin içinde onarılıp,	*Restored within the precious silk,*
Semetey Bukar'a gelip büyüdü.	*Semetey came to Bukar and grew.*
Her yanı tastamam denk olup,	*Every part of him perfectly matched,*
Babasına çekmiş bir arslan olup,	*A lion who took after his father,*
Anasından söz işitip,	*Hearing word from his mother,*
23970 Aziz Manas gök yelelinin	*That the sacred grey-maned Manas*
Atası olduğunu şimdi duyup.	*Was his sire — now at last he learned.*
Dar sokaklarını arşınlayıp,	*Pacing its narrow lanes,*
On iki kapılı Bukar'ı	*Through twelve-gated Bukar*
Coşarak öksüz dolaşıp.	*The orphan roamed in surging fervor.*
Bastığı yerden toz çıkıp,	*Dust rising where he trod,*
Kaleli Bukar şehrinde	*In the fortress city of Bukar,*
Gayretine dayanamayıp,	*Unable to contain his ardor,*
Balanızı gördüklerinde	*When they beheld your child,*
Ahalinin ödü kopup,	*The people's hearts burst with dread,*
23980 Coşan çocuk dosdoğru varıp,	*The surging boy went straight ahead,*
Öbür dünyaya göçen Manas'a	*To Manas, passed to the other world,*
Kur'an okuyup gelmek için,	*To go and recite the Koran over him,*
«Asilden kalan ak maldır» deyip,	*Saying, «It is white livestock left by the noble,»*
Çocuk Taytoru'yu yedeğine alıp.	*The boy took Taytoru on a lead.*
Coşan çocuk yola çıkarken,	*As the surging boy set out upon the road,*
Anneannesi Altınay	*His grandmother Altınay*
Çığlık atıp ağlayıp dövünüp,	*Shrieked and wept and beat her breast,*
O an ciddiyetle araya girip,	*That instant gravely stepping in between,*
Temir Han'a yalvarıp:	*Imploring Temir Han:*
23990 «Kurban olayım, Temir Han,	*«Let me be your offering, Temir Han,*
Kara gönüllü handın sen,	*A black-hearted khan were you,*
Mala düşkün candın sen!	*A soul greedy for goods were you!*
Şu duran öksüzün	*If with what this orphan standing here*
Dediğine uymazsan,	*Has spoken you do not comply,*
Şu duran Aktulpar'ı	*If Aktulpar standing here*
Armağan edip vermezsen,	*You do not bestow as a gift,*
Gücenip giderse, Bukar'a	*Should he go off aggrieved, upon Bukar*
Fitneyi topyekûn salar ya.	*He will loose sedition root and branch.*

Kökünü topyekûn kurutur ya,
Tükenmiş Bukar şehrini.

Çocuk kıyameti koparmasın,
Kızların hepsini tokatlayıp
Talas'a sürüp götürmesin.
Gücendirirsen bu öksüzü,
Ortalığı oyuna çevirmesin.
Öksüz gezerek yetişti,
Yurda böylece katıldı,
Bukar'a gelip onarıldı,
Perişan gelip ulu oldu.
Ok işlemez bir kaftandı —
Gök Küpü'yü giydiriver,
Ok yetişmez bir maldı —
Aktulpar'a bindiriver,
İçinde kırgınlık kalmasın,
Atalığını bildiriver!
Öfke nöbeti tutarsa
Bukar'ın halkını yemesin,
«Fesat kişiymiş meğer,

Dedem bozulmuş» demesin.
Yiğit belde parıldayıp.
Dediğimi biliver:
Kuşanınca kürek kemiğinin aynası,

Kapışan düşmana salınca
Emanet canın eğlencesi,
Oynadığında Oçogor,
Ciddiye bindiğinde Koyçagır,
Üstün demir Almabaş,
Irak yakın ayırt etmez,
Emanet cana güç gelirse,
On iki günde bozulmaz.
Hanım, dediğime uyuver,
Bukar'da dayanağın olan torununa
Babası Manas gibi olmuş.

He will wither its stock root and branch,
The worn-out city of Bukar.

Let the boy not raise the day of doom,
Let him not slap every one of the girls
And drive them off to Talas.
If you aggrieve this orphan,
Let him not turn all to havoc.
The orphan grew up wandering,
Thus was he joined unto the people,
He came to Bukar and was restored,
He came forlorn and became great.
It was a kaftan no arrow pierces —
Clothe him in Gök Küpü,
It was a steed no arrow overtakes —
Mount him on Aktulpar,
Let no grievance linger within him,
Make your forefather's part known!
If a fit of fury seizes him
Let him not devour Bukar's people,
Let him not say, «A man of mischief he proved,
My grandfather has gone bad.»
Gleaming at the young hero's waist.
Mark well what I say:
When girded on, the mirror of the shoulder blade,
When loosed upon the grappling foe,
The delight of the entrusted soul,
Oçogor when it plays,
Koyçagır when matters turn grave,
The peerless iron Almabaş,
It tells not far from near,
If hardship falls upon the entrusted soul,
In twelve days it does not fail.
My khan, comply with what I say,
To your grandson, your mainstay in Bukar, He has become like his father Manas.

Boz kelteni veriver!»
Anneannesi feryat edip,
«Armağan et malı mülkü» deyip,
Apaçık düşman canından
Söyleyip durdu hıçkırıp.
Duyar duymaz Temir Han —
Çevresi çınar bahçesi,
Ortasında altın taht,
Kırk yıl suya batırsan

Give the grey short-musket!»
His grandmother cried aloud,
Saying, «Bestow the goods and wealth,»
Of the open enemy's soul
She kept on speaking, sobbing.
The moment he heard, Temir Han —
Around it a garden of plane trees,
In its midst a golden throne,
Though you soak it forty years in water

Kenarı zerrece solmayan,
Sekiz yıl suya batırsan
Esneyip de çürümeyen —
Altın tahtın üstünden,
O halının yüzünden,
Koşup telaşla seğirtip,
Taht dibinde minare —
Minareye koşup,
Çıkıverip bakınca:
Deminki öksüz Semetey
Manas'ın kisvesini giymiş.
Kahrından ödü kopup,
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılıp,
Çolak gök yeleli arslan
Yanına yaslanıp hazırlanıp,
Sancak elde dalgalanıp,
Babası Manas'tan kalan Boz Kise,
Gök vaşak kürkünü, samur börkü
Başına giyip coşup,
Padişahlı Bukar kalesinin
Hepsini kırıp geçirecekmiş gibi,
Çocuk kalmış meğer kızışıp,
Babası Manas'tan kalan keskin çeliği
Bileğine sıkıca kuşanmış,
Altın yanaklı aybaltayı
Bahtsız anası Kanıkey'den almış.

Endamı, heybeti,

Its rim fading not a whit,
Though you soak it eight years in water
Neither warping nor yet rotting —
From atop that golden throne,
From the face of that carpet,
Running, scurrying in haste,
At the throne's foot a minaret —
He ran up to the minaret,
And climbing up to look:
The orphan Semetey of a moment past
Had donned the garb of Manas.
His heart bursting with anguish,
The black-spotted tiger
Springing at his side,
The maimed grey-maned lion
Leaning ready at his flank,
The standard rippling in his hand,
Boz Kise, left from his father Manas,
The grey lynx fur, the sable cap
Set upon his head, surging,
As though the fortress of imperial Bukar
He would smash and mow down whole,
The boy, it seems, had flared to heat,
The keen steel left from his father Manas
Girded fast upon his wrist,
The gold-cheeked moon-axe
He had taken from his luckless mother
Kanıkey.
His stature, his majesty,

Her uzvu, çehresi —
Görüp duran ahali
Sanki koşuşur gibi olmuş.
Umudunu keser gibi olmuş.
Ardında soyu kalıp,
Apaçık Manas kaplan
İnsanlara sanki dirilmiş gibi olmuş.
Boz ala doğan palazına,

His every limb, his countenance —
The people looking on
Seemed as if to rush about.
Seemed as if to give up hope.
His line remaining after him,
As if the manifest tiger Manas
Had risen alive again before the people.
To the grey-pied falcon's chick,

Bağrı ezilip duramayıp,
Kocası Manas'tan kalan çolpana.

Her breast crushed, unable to endure,
To the morning star left from her husband Manas.

Kurban olayım, öksüzüm,
Gönüldeki bin kaygıdan,
Tayı — Kanıkey'in doğurduğu baladan,

Let me be your offering, my orphan,
From the thousand sorrows of the heart,
From the foal — the child that Kanıkey bore,

Kahırlanıp yanıp,
Kanı kalıp bir kaşık,
Eti kalıp bir tutam, morarıp,

Grieving and burning,
Her blood remaining but a spoonful,
Her flesh remaining but a handful, bruised dark,

Kahırla dosdoğru varıp,
Ordadaki Aktulpar'ı
Dedesi Temir Han
Armağan etti yedeğe alıp.

Going straight ahead in anguish,
Aktulpar there in the horde-camp
His grandfather Temir Han
Bestowed as gift, taking him on a lead.

Boynuna kemer asıp,
İnleyip durdu Temir Han,
Semetey'e yalvarıp:
«Ey Semetey, kulunum,
Babana gideyim dersen,
Gönlünü fena bozacak çok şey var,
Seninle karşılaşacak
düşman çok.
Ateşli tüfek çat etse
Sırt yanında Hıtay var,
Ön yanında barañ tüfekli var,
Seninle boy ölçüşecek düşman hayli var. Yüğrük doğan hatipten
Dil öğrettim düşman için,

Hanging a belt about his neck,
Temir Han kept on moaning,
Imploring Semetey:
«O Semetey, my foal,
If you say, I shall go to my father,
Much there is will sorely break your heart,
The foes who will confront you
are many.
When the fiery musket cracks,
At your back stand the Hıtay,
Before you stand men with barañ guns,
Many are the foes to measure strength with you. From a swift-born orator
I taught the tongue against the foe,

Dilsizden yoldaş vereyim,

Let me give you comrades from the tongueless,

Kulunum, öksüz Semetey,
Kılıç gagalı bilgimi al,
Kıymetlim öksüz, sözümü dinle!
Sıkıntı düşüp başına,
Balam, kaçıp gelen sendin.
Nice yerle vuruşup,
Sıkıntı düşüp başına,
Balam, besleyip büyüten bendim.

My foal, orphan Semetey,
Take my sword-beaked wisdom,
My precious orphan, heed my word!
Trouble falling on your head,
My child, you were the one who fled here.
Battling with many a land,
Trouble falling on your head,
My child, I was the one who fed and raised you.

Toyuna doksan kestirip,
Balam, seni herkesten ayrı tutturup,
«Tuğ kazanatın tırnağı» deyip,
«Tulpardan kalan yavrucak» deyip,
«Boz ala doğan palazı» deyip,
Süsleyip besledim, Semetey,
Seni «boz atmaca çolpanım» deyip.

Slaughtering ninety for your feast,
My child, keeping you apart from all,
Saying, «Hoof of the banner war-steed,»
Saying, «Little one left from the tulpar,»
Saying, «Chick of the grey-pied falcon,»
I adorned and nurtured you, Semetey,
Calling you «my grey merlin, my morning star.»

Şu duran Bukar'ı
Tümden sürüp alayım,
Tümden toplayıp hepsini,
Kurban olayım, Semetey,
Geçit resmine dizeyim.
Ölçülü yerden buluşulacak yer tut,
Kurban olayım, kulunum,
Kendine uygun yoldaş al.
Şaşmadan vuran nişancıdan,
Balam, bundan yüzünü vereyim,
Mızrakçının ustasından,
Ondan yüzünü vereyim,
Aybalta çalan yamandan,
Bundan yüzünü vereyim.
Kara tüfek çat etse,
Kaçmadan durup çarpışan
Ustalardan yüzünü vereyim.
Ürkmeden düşmana dalan,

This Bukar standing here —
Let me drive its whole together,
Let me gather all of it entire,
Let me be your offering, Semetey,
Let me line them up on parade.
Hold a meeting-place at measured ground,
Let me be your offering, my foal,
Take companions fitted to yourself.
Of marksmen who strike without missing,
My child, of these let me give a hundred,
Of the master of the lancers,
Of those let me give a hundred,
Of fierce ones who swing the moon-axe,
Of these let me give a hundred.
When the black musket cracks,
Of masters who stand and clash
Without fleeing, let me give a hundred.
Of those who plunge on the foe unflinching,

Balam, namlılardan yüzünü vereyim.

Bundan yüzünü vereyim!
Ölünceye dek duran yoldaştan,
Bundan yüzünü vereyim.
Bunlardan yüzer verişimin sebebi:
Geniş Talas sana yurt değil,
Abıke sana el değil,
Evliya duası sana dua değil,
Büyük baban domuz han sana ata değil!

Büyük baban domuz hanın halini
söyleyeyim:
Sözünde eğrilik olur,
Gözünde şaşılık olur,
Gücü yetse, çelme takacaktır
sana.
Sözünde çarpıklık vardı,
Gözünde eğrilik vardı,
Fırsatını bulsa, öksüzüm,
Bir iş edecektir sana.

Sözünde pusu gizlenirdi,
Gözünde fesat gezerdi,
Dönüp varırsan Talas'a,
Öksüzüm, seni mahvetmeye yeltenir.
Sözünde ayrılık gezerdi,
Gücü yetse, altı haram
Seni ayırmaya yeltenirdi.
Keşfe binsen yorulmaz,
Ordugâha binsen incinmez,
Altı ay binsen arıklamaz,
Eceli dosdoğru yetmezse,
Sonuna dek yürüse kocamaz.
Kara bayır soylu kazanat,
Kalbur akciğer, tunç bilek,
Yuları bir tutam kalana dek
Azılı düşmana kaptırmaz.
Gerçek kazası gelmezse,

My child, of the famed let me give a hundred.
Of these let me give a hundred!
Of comrades who stand fast unto death,
Of these let me give a hundred.
The reason I give a hundred of each:
Broad Talas is no homeland to you,
Abıke is no kin to you,
The saint's blessing is no blessing for you,
Your great sire the swine khan is no forefather to you!
Let me tell the state of your great sire the swine khan:
In his word there is crookedness,
In his eye there is a squint,
If his strength suffices, he will trip you up.
In his word there was warping,
In his eye there was crookedness,
If he finds his chance, my orphan,
He will work some deed upon you.

In his word an ambush lay hidden,
In his eye mischief went roving,
If you turn and come to Talas,
My orphan, he will strive to destroy you.
In his word division went roving,
If their strength sufficed, the six haram
Would strive to tear you away.
Ride him on scouting, he tires not,
Ride him to the war-camp, he strains not,
Ride him six months, he grows not lean,
If his appointed death comes not outright,
Walk him to the end, he ages not.
The black-hill noble war-steed,
Sieve-like lungs, a bronze foreleg,
Till but a handspan of halter remains
He yields not to the fierce foe.
If his true doom does not come,

Binicisini düşmana çaldırmaz.
Yılkıdan dilediğini vereyim,
Sıkıca beline kuşanmıştı.
Kulunum, Aktulpar gibisinden
Gülümseyip hüzünlenip,
malımı al,
Gün gibi yüzünü okşayıp,
Az gelirse yoldaşın,
Yüzü değişip hüzünlenip,
Kulunum, öksüz, canımı al,
Ay gibi yüzünü okşayıp,
Kaleli Bukar şehrimi al,
Görse gönlü bölünüp,
Erenlerin hepsini al.
Gök yeleli Manas kaplan
İkimizden geç, birimizi al,
Bugün sanki dirilmiş görünüp.
Eğemi bırak, bileğimi al.
Balanız halka doğru yolunu şaşırıp,

Haykırıp nice söz söyledim,
Öldürme, öksüz, sözümü dinle.
«Dedem Temir Han bahtsız
imiş» deyip, Endamını gördüğünde

Bu hizmetimi biliver!
Atışa girse ok işlemez,

Süngüleşmeye girse mızrak işlemez.
Dileyerek verdi deden,
Gök Küpü verdim, giyip git,
Aktulpar verdim, binip git.
Sonra var Talas'a,

Böylece Kur'an okuyup gel,
Öbür dünyaya göçmüş olan, yalnızım,

baban Manas'a!»

He lets no foe steal his rider.
Let me give what you wish from the herd,
She had girded it fast about her waist.
My foal, of the likes of Aktulpar
Smiling and yet sorrowing,
take my wealth,
Stroking his face like the sun,
If your companions prove too few,
Her face altering, sorrowing,
My foal, orphan, take my life,
Stroking his face like the moon,
Take my fortress city of Bukar,
Whenever she looked, her heart divided,
Take all of my erens.
The grey-maned tiger Manas
Pass over the two of us, take one of us,
Seeming this day as if risen alive.
Leave my crown, take my arm.
Your child strayed in his course toward the people,
Crying out, many a word have I spoken,
Do not kill, orphan, heed my word.
Saying, «My grandfather Temir Han proved luckless,» When she beheld his stature
Acknowledge this my service!
Should he enter the arrow-fight, no arrow bites,
Should he close with bayonets, no lance bites.
Your grandfather gave it willingly,
Gök Küpü I gave — wear it and go,
Aktulpar I gave — mount and go.
Then go on to Talas,

So recite the Koran and return,
To him who has passed to the other world — I am alone —
to your father Manas!»

Dedesi Temir Han böyle deyince,

Dilediğinde Aktulpar'ı
Öksüze armağan edince,
Takati kalmayıp sevinip,
Dedesi Temir'in
Ok işlemezini giyinip.
Ön kaşı ak altın,
Art kaşı som gümüş,
İki yanı has demir,
İnişte binilen ak kaltak eyer,

Birazcık ürküp,
O zaman çocuk eyerleyip,
Aktulpar'a bindi.
Dedesi Temir Han'ın boz keltesini

Ay gibi omzuna astı şimdi,
Babası Manas'tan kalan Boz Kise,
Issız kalan öksüze
Savaş pusatının hepsi
Babası Manas'a nasıl yaraştıysa öyle yaraşıp,
Ahali ağlayıp, han ağlayıp,
Kalabalık yurdun hepsi ağlayıp,
Ak sarıklı hoca ağlayıp,
Ders okuyan molla ağlayıp.
Kara gönüllü bey ağlar,
O değil, düşman kaçırtan er ağlar.

Ağlayanların hepsi

Kendi derdini yiyip ağlar.
Er yiğit civanlardan,
Her birinden birer birer,
Böyle oğul kalsa diye ağlar.
Ahali dertlenip dururken,
Semetey yaptı şaşılası işi:
«Kurban olayım, dede,

When his grandfather Temir Han spoke thus,
When Aktulpar, at his wishing,
He bestowed as gift upon the orphan,
His strength failing him for joy,
Donning the arrow-proof armor
Of his grandfather Temir.
Its front pommel white gold,
Its rear pommel solid silver,
Its two flanks trueborn iron,
The white high-backed saddle ridden downhill,
Shying just a little,
Then the boy saddled up,
And mounted Aktulpar.
His grandfather Temir Han's grey short-musket
He slung now moon-like on his shoulder,
Boz Kise, left from his father Manas,
Upon the orphan left desolate
The whole panoply of war
Sat just as it had sat upon his father Manas,
The people wept, the khan wept,
All of the thronging land wept,
The white-turbaned hodja wept,
The lesson-reading mullah wept.
The black-hearted bey weeps,
Not he alone — the foe-routing warrior weeps.
All of those who weep

Weep gnawing on their own grief.
Of the brave young heroes,
From each of them one by one,
They weep: would such a son were left to us.
While the people stood grieving,
Semetey did an astonishing thing:
«Let me be your offering, grandfather,

Bu sözünü kim duysun?
Göz bağlayan gece duysun,
Kazılmış derin hendek duysun,
Kaynatılmış çorak duysun,
Bundan başka kim duysun?
Demir urgan, ağ alıp,
Çepeçevre asker alıp,
Bu işi nasıl yaparım?
Kıymetlim, babamdan kalan hazine
Talas'a doğru coşup,
Kırgız'ı nasıl kırarım!
Beyzadenin biriciği
Yönelip senden asker alıp,
Kırgız'a varıp saldırıp,
Bozgunculuk etmek iyi mi olur?
«Boz, yurda saldır» demek —

Kaburga kemiği ayrılıp,
Atacığım, bu sözün iyi mi olur?
Zavallı anan Kanıkey
Hanzadenin balası
Kaleyi bozarsa iflah olur mu?
«Öz eline varıp saldır» demek —
Coşup çocuk giderken
Dede, bu sözün iyi mi olur? Anası çıktı görünüp.
Senden derleyip asker alıp,
Keşfimi nasıl çalarım?
Boy ölçüşen Hıtay düşman yok,
Abıke, Köböş akrabaya
Ben nasıl vuruşmaya varırım?
Çığlık atıp hıçkıra hıçkıra,
Hanzadenin biriciği
Halkına dokunsa iflah olur mu?
«Pehlivandan seçip asker al» demek,
Bıldırcın gibi güzelim göz,
Dede, fesatçı sizin gibi mi olur?

Who should hear this word of yours?
Let the eye-binding night hear it,
Let the dug deep trench hear it,
Let the boiled salt-waste hear it,
Who else besides should hear it?
Taking iron rope and net,
Taking soldiers all around,
How could I do this deed?
My precious, the treasure left from my father Surging on toward Talas,
How could I cut down the Kirghiz!
The only son of the noble,
Turning to take soldiers from you,
Falling upon the Kirghiz,
To work ruin — can that be good?
To say, «Grey one, attack the homeland» —
His rib-bones pulling apart,
Dear father, can this word of yours be good?
Your poor mother Kanıkey —
If the khan's own child
Breaks the fortress, can he prosper?
To say, «Go fall upon your own people» —
As the boy went surging off,
Grandfather, can this word of yours be good? His mother came out into view.
Gathering soldiers up from you,
How could I steal my own scouting?
There is no Hıtay foe to measure strength,
Against Abıke and Köböş, my kin,
How should I go to fight?
Shrieking, sobbing and sobbing,
If the khan's own only son
Touches his people, can he prosper?
To say, «Choose soldiers from the champions,» My lovely quail-like eye,
Grandfather, can a mischief-maker be like you?

Anandan bölük bölük yaş dökülüp:

Ecel yetse ölürüm,
«Âmin!» deyip el açıp,
Dertlendiğim — ak saray,
Öbür dünyaya göçen atama

Ben Kur'an okuyup gelirim!»
Kükreyip Semetey,
Dedesi Temir'in
Duasını yarım alıp,
Aklından kıl kadar çıkarmadan

Öbür dünyaya göçen atasını.
Altındaki bindiği —
Temir Han'ın tulparı,
Elindeki aldığı —
Ismayıl'ın çeliği.
Kükreyip durmadan,
Aktulpar'a bir vurup,
Han atası Manas'ın
Ruhu bakıp duruyormuşçasına,
Asil çocuk ün salıp.
Çekinmeden çocuk kızışıp:
«Ecel yetse ölürüm,» deyip,
«Göçüp giden atam Manas'a
Ben Kur'an okuyup gelirim» deyip,
Kapıya çocuk vardığında,
Yolunu gözlediği demmiş,
Gözünün yaşı dökülüp,
Yulardan tutup hıçkırıp,
Anacığın koyverdi feryadı,
Konuğu geceletmek istedi,
Anacığın destana başlamak oldu.
Frenküzümü gibi güzelim gözden
Kamçı boyu yaş akıp:
«Ey kulunum, dinleyiver!
Derdimi söylerim bir hayli.

From your mother the tears poured troop on troop:
If death overtakes me, I die,
Saying «Amen!» with open palms,
What I grieve for — the white palace,
To my sire passed to the other world

I shall go recite the Koran and return!»
Roaring, Semetey,
From his grandfather Temir
Taking his blessing but by half,
Letting slip not a hair's breadth from his mind
His sire passed to the other world.
What he rode beneath him —
Temir Han's tulpar,
What he took in his hand —
Ismayıl's steel.
Roaring without cease,
Striking Aktulpar once,
As though the spirit of his khan sire Manas
Were gazing down upon him,
The noble boy spread his fame abroad.
Unflinching, the boy flared up:
Saying, «If death overtakes me, I die,»
Saying, «To my departed sire Manas
I shall go recite the Koran and return,»
When the boy came to the gate,
It was the hour she had watched the road,
Her eyes' tears pouring down,
Gripping the halter, sobbing,
Your dear mother let loose her wail,
She wished to keep her guest the night,
Your dear mother fell to beginning her lay.
From her lovely currant-dark eyes
Tears flowing a whip-length long:
«O my foal, only listen!
I shall tell my grief at length.

Kazılıp kalan hendeğimi duy,
Dayanağım olan öksüzüm,
Kaynayıp yatan çilemi duy!
İnsansan eğer, öksüzüm,
İçimden çıkan ibreti duy!
Malımı pul kadar görmeden
Saçtığımdan başlayayım,
Talas'tan kaçıp, yaya sürünüp,
Kulunum, kaçtığımdan başlayayım!
Dün, yiğidin — baban öldüğünde,

Yiğitten kalan sayısız mal mülkü,
Yönelip girip, altı haram
Hazineyi bölüştüğünde,
Malını yağmalayıp aldığında,

Altı haram fesadı adamakıllı
saldığında, Elin halini anlatayım,

Beni fena hesaba çektiklerinde,
Gökbörü edip sürükleyip,
Benim mememi yarıp biçtiklerinde,
İnleyip yakarsam Kuday kabul eder mi diye,
Diledim, senin gibi biricik balayı.
Altı haramın kuyruğumu yara vurduğunu
Geldiğim yerden anlatayım.
İliğimden kemiğimden çıkar mı?

Oğlum, kırda yılkı ala baş,

Arkada yavrucak, kendin gençsin,
Ayköl'üm baban öldüğünde,
İşte böyle, yağmayı gören
şu baştır.
Elin ahvalini söyleyeyim,
Haramdan gördüm horluğu,
Altı haramdan apaçık gördüm

Hear of my trench left dug and gaping,
My orphan who is my mainstay,
Hear of my ordeal lying at the boil!
If you are human, my orphan,
Hear the lesson that rises from my heart!
Counting my wealth not worth a farthing,
Let me begin from how I scattered it,
Fleeing Talas, crawling on foot,
My foal, let me begin from how I fled!
Yesterday, when the hero — your father — died,
The countless goods left from the hero,
When, turning and entering, the six haram Divided up the treasury,
When they plundered and seized his wealth,
When the six haram loosed their mischief in earnest, Let me tell the state of the people,
When they called me cruelly to account,
Dragging me like the grey-wolf prize,
When they slit and carved my breast,
Wondering, if I moan and plead, will Kuday accept,
I prayed for an only child like you.
How the six haram struck my tail-bone to a wound —
Let me tell it from where I came.
Will it ever leave my marrow and my bone?
My son, on the steppe the herd is pied of head,
A babe at my back, yourself so young,
When your father my Ayköl died,
See now, the one who saw the plunder is this head.
Let me tell the state of the people,
From the haram I saw contempt,
From the six haram I plainly saw

zulmü. Bukar'dan çıkıp yola düşersen,

Abıke, Köböş iki haram,
Bunlardan gördüm dayağı,
Çıybıt, Koçkor dört haram,
Bunlardan gördüm talanı,
Adıbay, Kölbay altı haram,
Apaçık gördüm kuşatmayı.
Baban Manas'tan kalan kırk çora

Yağmur gibi yay çekip,
Onlardan gördüm horluğu.
Benim altınım kömür gibi oldu,
Hazinemi bozdu semirince.
Gümüşüm kalmadı, kömürleşti,
Yandığımı bilmeden semirdiler.
Kırkı kırk yerden gelmiş handı,

Talas'a konan onlardı,
Ok işlemez kaftan yapan,
Perişan anan bendim,
Aklında bunu taşıyagör,
Ey öksüz, sakın unutma aslını.
Dertlensem sözüm bir hayli,
Derdimi söylerim, dinleyiver.
Argın, Kırgız karışık,
Cılgınduu, Keñ-Kol, geniş Talas —
Yerin halini anlatayım.
Tazı it gibi büzüşüp,
Koşturduğum yerden başlayayım,
Kulunum oğlum, dinleyiver,
Talas'tan kaçıp, yaya sürünüp,
Hazineme kahrolup,
Saçtığım yerden başlayayım,
Talas'tan seni taşıyıp,
Oğlum, kaçtığım yerden başlayayım.
Ben anan bahtı kara,
Öksüzüm, buradan yola çıkarsan,
Yerin nişanını söyleyeyim:

oppression. When you set out from Bukar upon the road,
Abıke, Köböş, the two haram,
From these I saw the cudgel,
Çıybıt, Koçkor, the four haram,
From these I saw the pillage,
Adıbay, Kölbay, the six haram,
I plainly saw the siege.
The forty çora left from your father Manas

Drawing their bows like rain,
From them I saw contempt.
My gold became as coal,
He wrecked my treasury as he fattened.
My silver remained not, it turned to coal,
They fattened, not knowing how I burned.
The forty were khans come from forty places,
It was they who settled on Talas,
The one who made the arrow-proof kaftan,
Your forlorn mother, was I,
Carry this ever in your mind,
O orphan, never forget your origin.
If I grieve, my words are many,
I shall tell my grief — only listen.
Argın and Kirghiz mingled,
Cılgınduu, Keñ-Kol, broad Talas —
Let me tell the state of the land.
Cringing like a tazı hound,
Let me begin from where I ran,
My foal, my son, only listen,
Fleeing Talas, crawling on foot,
Heartbroken over my treasury,
Let me begin from where I scattered it,
Carrying you away from Talas,
My son, let me begin from where I fled.
I, your mother, black of fortune,
My orphan, when you set out from here,
Let me tell the landmarks of the way:

Atı esirgemeden bol yürürsen,
Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,

Aşık kadar yerde koyak yok,
Saban değmiş çizgi yok,
Sıçan kazmış in yok.
Pusarıp köşelenen,
Koy çekip burunlanan,

Geniş Bukar'ın geniş Ak-Çiy'i,
Geniş Ak-Çiy denen yer odur.
Çınarın bir dalında
Dertlenip sürünüp Bukar'a
Kaçıp gelen benim işte,
Sözümden kıl kadar unutmadan
Aklında tutagör sen bunu.
Geniş Bukar'ın ulu Ak-Çiy'ini
Altı günde geçersin,
Ondan öte vardığında
Küleşen'in Kül-Tokoy'u,
Kül-Tokoy'a erişirsin.
Kül-Tokoy'un halini anlatayım:
Kayında doğan kuşları
Hazırlanır durur uçmaya,
Kavakta doğan kuşları,
Öksüzüm, davranmıştır uçmaya. Acele etmeden uykuya kanıp,
Dağında karı var,
Ormanı dolusu çalısı var.
Bülbülü şakıyıp dursa,
Dertli kişi çıkamaz oradan,
Tavus kuşu söğütten ses verse,
Yaslı kul duymaya doyamaz.
Elma olgunlaşıp yığın olmuş,
Cevizi düşüp dere dolmuş.

Yaprağı deri gibi geniş,
Kara kurdu başparmak gibi.
Serçesi var ular kuşu kadar,

If you ride hard, not sparing the horse,
There is no mountain even knucklebone-high,
No hollow even knucklebone-deep,
No furrow the plough has touched,
No burrow a mouse has dug.
Brooding hazy at its corners,
Jutting nosed like driven sheep,

Broad Bukar's broad Ak-Çiy,
The place called broad Ak-Çiy is there.
Upon a branch of the plane tree —
Grieving, crawling to Bukar,
The one who came fleeing is I myself,
Forgetting not a hair's breadth of my words,
Hold you this fast in your mind.
Broad Bukar's great Ak-Çiy
You will cross in six days,
When you have passed beyond it,
Küleşen's Kül-Tokoy —
You will reach Kül-Tokoy.
Let me tell the state of Kül-Tokoy:
The birds born in its birches
Stand making ready to fly,
The birds born in its poplars,
My orphan, have stirred themselves to fly.
Taking your fill of sleep unhurried,
On its mountain there is snow,
Its forest is full of thickets.
When its nightingale trills on,
The grieving soul cannot leave that place,
When the peacock calls from the willow,
The mourning servant cannot hear enough.
Its apples have ripened into heaps,
Its walnuts have fallen and filled the stream.
Its leaves broad as leather,
Its black worm thick as a thumb.
It has sparrows big as the ular bird,

Çınarı var minare gibi.
Öbek öbek sazlığı var,
Bölük bölük uçan kazı var.
Sekisinde teke var,
Tümseğinde geyik var,
Kırında arkar var,
Kulaklarını dikeltip
Kurt o yerde gezmemiş,
Kuyruklarını sürüyüp
Tilki o yerde gezmemiş.
Ev gibi ev gibi çınar var,
Çınarında şunlar var,

It has plane trees like minarets.
It has reed-beds clump on clump,
It has geese flying flock on flock.
On its ledge there is an ibex,
On its knoll there is a deer,
On its steppe there is an arkar,
Pricking up their ears
No wolf has roamed that place,
Trailing their tails
No fox has roamed that place.
There are plane trees big as houses,
In its plane tree there are these —

İyice, oğlum, göz gezdir.
Ala karga onda yuvalanmış,
Çınarın bir dalında
Kursaklı çil kuşu yavrulamış.

Çınarın bir dalında
Salkım saçak uçan sarı kuş yavrulamış.

İyice, öksüz, görüver,
Can taşıyanın hepsi orada doğmuş.
Eyerini alıp sırtını boşaltıp,
Aktulpar'ı kösteğe vurup,
Ak kaltak eyeri yastık edinip,

Kıbleye baş verip,
Dirsek dayayıp soluklanıp,
Kestirip uyku alıp,
Tulparını otlatıp,
Mola verip gidilecek yer odur.
Yorgun düşüp anan kaçarken,
Altı gün can besleyip,
Anacığın çilekeşin yattığı yer.

Küleşen'in Kül-Tokoy'u,
Günüm öksüzüm, unutma,
Kül-Tokoy'dan gittiğinde,

Cast your eye well over them, my son.
The pied crow has nested there,
Upon a branch of the plane tree
The pouch-cropped partridge has hatched her young.
Upon a branch of the plane tree
The yellow bird flying in dangling clusters has hatched her young.
Look well upon it, orphan,
All that bears a soul was born there.
Taking off the saddle, easing his back,
Setting Aktulpar in hobbles,
Making the white high-backed saddle your pillow,
Laying your head toward the qibla,
Propping your elbow, catching breath,
Dozing off and taking sleep,
Grazing your tulpar,
That is the place to rest and then go on.
When your mother fled worn out,
Sustaining life six days,
It is where your dear long-suffering mother lay.
Küleşen's Kül-Tokoy,
My daylight, my orphan, do not forget.
When you go on from Kül-Tokoy,

Öteye doğru geçtiğinde,
Boz ala tozlu Boz-Böltök.
Boz-Böltök'e erişirsin,
Boz-Böltök'e çıktığında,
Kadanı alayım,
Kulunum, bir coşup gidersin.
Yavrucak oğlum, dinleyiver,
Gönlün fena bölünür,
Ön yanına bakarsan,
Namlı Kokon görünür.
Biricik öksüz, dinleyiver,
Kokon'a girersen hayretmez,
Vah öksüz, sağ komaz.
Önündeki Kokon'un
Ay karanlığı ovası genişçe,

When you pass across beyond,
Boz-Böltök of the grey-pied dust.
You will reach Boz-Böltök,
When you climb up Boz-Böltök,
Let me take your affliction,
My foal, you will go surging once.
My little one, my son, only listen,
Your heart will be sorely torn,
If you look before you,
Famed Kokon comes in sight.
My only orphan, only listen,
If you enter Kokon it shows no mercy,
Alas, orphan, it leaves none alive.
Of Kokon there before you
The moon-dark plain is broad,

Kokon'daki kuşbeyinin
Seninle dostluğu pek azca.
Kokon'a girersen, öksüzüm,
Kokonlunun evinde
Fıçıya basılmış boza var,
İçine katılmış zehri de var.
Basıp bağlayıp almasınlar,

Dayanağım öksüzüm,
Kara geceyi başına salmasınlar,

Başını kesip torbaya vurup,

Abıke, Köböş harama
Müjde diye götürmesinler,
Baban Manas'tan kalan sayısız malı
Müjdelik diye almasınlar!

Böyle etmelerinin sebebi:
Kokon'a horluk salardı,
Altı-Şaar ile Kokon'dan,
Sürüp döverek oradan,

The kuşbeyi in Kokon
Has scant friendship with you.
If you enter Kokon, my orphan,
In the Kokon man's house
There is boza pressed into the vat,
There is poison stirred in it too.
Let them not seize you, bind you and take you,
My mainstay, my orphan,
Let them not loose black night upon your head,
Cutting off your head, thrusting it in a sack,
Let them not carry it to Abıke and Köböş,
To the haram, for glad tidings,
Let them not take the countless wealth
Left from your father Manas as tidings-prize!
The reason they would do so:
He would loose contempt upon Kokon,
From Altı-Şaar and from Kokon,
Driving and beating from there,

Kervanı yoldan vururdu,
Altı bin yambı, bin kunduz
Vergi alıp dururdu.
Kalenderini hapsederdi,
Cini iyice tepesine çıkınca,

Atacığın mollalarını döverdi.
Malını bozup alırdı,
Fesadı böyle salardı.
O Kokon girilecek yer değil,
Kuşbeyi sana dost değil.
Ondan öte aştığında,
Boz geçidi bastığında,
Gök vadili bel gelir,

Görsen böylesi yer gelir.
Aman-Col'un beli odur,
Zavallı anan kara yüzlünün geldiği yer odur, Diledim biricik balayı,
Aman-Col'un kendisi odur.
Gaklayan karga yok,
Kurklayıp uçan kuzgun yok,
O yoldan öteye gidersin,
Boz ala doğan palazım,

Boz atmaca çolpanım,
Ölçüp saçımı ördüğüm,

Öleceğim çağda gördüğüm.
Bir görmeye hasret gecem var,
Senden başka kimim var?
«Biriciğim esen olsun» deyip,
Bir Kuday'a ettim zârı,
Nice türlü yol söylerim,
Dikkat edip, oğlum, dinleyiver.
Mızrağa takılmış tuğsun,
Ayköl'den kalan armağansın.

He would waylay the caravan upon the road,
Six thousand yambı, a thousand beaver-skins
He would take in constant tribute.
He would imprison its kalenders,
When his demon fully mounted to his crown,
Your dear father would beat their mullahs.
He would wreck and seize their wealth,
Thus would he loose his havoc.
That Kokon is no place to enter,
The kuşbeyi is no friend to you.
When you cross beyond it,
When you tread the grey pass,
A saddle-ridge with a grey-green valley comes,
Should you see it, such a place comes.
It is the pass of Aman-Col,
It is where your poor black-faced mother came, I prayed for an only child,
It is Aman-Col itself.
No cawing crow is there,
No croaking raven on the wing,
You will go on beyond that road,
My grey-pied falcon's chick,

My grey merlin, my morning star,
For whom I measured and braided my hair,
Whom I beheld in my dying season.
I have nights of longing for one sight of you,
Whom have I besides you?
Saying, «May my only one be safe,»
To the one Kuday I made my plaint,
I tell you many kinds of road,
Take heed, my son, only listen.
You are the standard fixed upon the lance,
You are the keepsake left from Ayköl.

Tulpardan kalan tırnağımsın,
Soylu kazanat yavrucuğumsun.
Aman-Bel'i bastığında,
Ondan öte aştığında,
Sır-Dayra'yı basarsın.
Baksan göze ilişmez,
Nereye aktığı bilinmez.
Anan ben kara yüzlü kuru düşkün,

Malım pul kadar kalmadan

Heba edip saçtığımda,
Yavrucuğum, seni taşıyıp,
Anan ben kara yüzlü bahtsız,
Talas'tan yaya kaçtığımda,
Dertlenip ağlayıp öksürüp,
Kocakarı ile balayı,
Gerilip kuru can taşıyıp,
Darlıklı gün görüp,
Talas'tan sürünüp gitmişim.
Kışın zemheri karakışında,
Ben anan bahtsız,
O akan Sır-Dayra'yı
Kırk iki yerinden yara yara geçmişim.

İliğime işleyen buz
Şu demde, biriciğim,
İliğimden kemiğimden çıkar mı!
Sır-Dayra'dan geçersin,
Öteye doğru geçersin,

Çıyırçık, Salar iki vadi,
İki vadiye erişirsin.
Evliya geçmiş mazar var,
Kurban olayım, kulunum,
Ziyaret ederek gidersin.
Ondan öte vardığında
Er kişinin düşüncesi bozuluverir,
Anlatmakla tükenmez,

You are my hoof left from the tulpar,
You are my noble war-steed's little one.
When you have trodden Aman-Bel,
When you have crossed beyond it,
You will tread the Sır-Dayra.
Look, and it escapes the eye,
Where it flows none can tell.
I your mother, black-faced, withered and wretched,
When, my wealth not a farthing remaining,
I squandered and scattered it,
My little one, carrying you,
I your mother, black-faced and luckless,
When I fled Talas on foot,
Grieving, weeping, coughing,
An old crone and a babe,
Straining, bearing a withered life,
Seeing days of hardship,
I crawled away from Talas.
In winter's deepest black midwinter,
I, your luckless mother,
That flowing Sır-Dayra
I crossed, breaking through it in forty-two places.
The ice that pierced into my marrow —
At this moment, my only one,
Will it ever leave my marrow and my bone!
You will cross the Sır-Dayra,
You will pass across beyond,

Çıyırçık and Salar, two valleys —
You will reach the two valleys.
There is a shrine where saints have passed,
Let me be your offering, my foal,
You will go on, paying pilgrimage.
When you have gone beyond it —
The thoughts of a grown man are undone at once, It is not exhausted in the telling,

Kumunda kulan oynayan,
Aşağıki Kazı-Kurt'un ovası.
Sol kol yana sapma,
Sağ kol yandan ayrılma.
Ondan öte vardığında,
Boz puslu yamaç odur,
Enlemesine yayılmış geniş vadi —
Oluya-Ata yeri odur.
Oluya-Ata'ya vardığında,
Gün batıya bakarsan —
Kara-Balta, Sokuluk
Sırtları belli belirsiz görünür,
Onları gördüğünde,
Oğlum, gönlün fena bölünür.
Sağ kola, öksüz, dönersen,
Eyer beli gibi boz geçit,
Corgo denen bel odur,
Anan ben kara yüzlü bahtsızın,

Bitkin düşüp aştığı yer odur.
O eyer beli gibi geçide
Çıkıver, öksüz, sen de oradan.
Öte yanına bakarsan —
Öbek öbek yer gelir,
Tümsek tümsek bel gelir.
Kır kır yer gelir,
Engebeli aşıt bel gelir,
Cılgınduu, Keñ-Kol yeri odur,

Gündüzü kımız, gecesi kız,
Sefalı Kırgız eli odur,
O elden ayrılıp,
Sersefil kalan anan benim işte!
Yine öksüz, dinleyiver:

Korunağımın feryada döndüğü yer,

Katıp yağmalayıp mülkümü

Where the kulan plays in its sands,
The plain of lower Kazı-Kurt.
Do not swerve to the left hand,
Do not stray from the right hand side.
When you have gone beyond it,
There is the grey-misted hillside,
A broad valley spread out crosswise —
That is the place of Oluya-Ata.
When you come to Oluya-Ata,
If you look to the sun's setting —
Kara-Balta and Sokuluk,
Their ridges show faint and dim,
When you behold them,
My son, your heart will be sorely torn.
If you turn to the right hand, orphan,
A grey pass like a saddle's waist,
That is the ridge called Corgo,
It is where I, your black-faced luckless mother,
Crossed over fallen with exhaustion.
Up that pass like a saddle's waist
Climb, orphan, you too from there.
If you look to its far side —
Land comes clump on clump,
Ridges come knoll on knoll.
Rolling steppe on steppe comes,
A rugged pass-ridge comes,
That is the land of Cılgınduu and Keñ-Kol,
By day kumis, by night maidens,
That is the blissful land of the Kirghiz,
Parted from that people,
The one left destitute is I, your mother!
Again, orphan, only listen:

The place where my refuge turned to wailing,

Where, seizing and plundering my property,

Altı haramın alıp doyduğu yer.
Dizgin çevirip bakarsan,
Kadanı alayım,
Üç-Koşoy'un yamacı,
Anacığın Kanıkey'in ukdesi.
Dediğim yalan olmazsa,
Dul anan çılgını —
Ah, kaza çalıp devirmezse.
Bahtı kaçmazsa,
Zavallı anan şaşırmazsa,
Üç-Koşoy'a vardığında,
Öksüzüm, şaşarım, bilmem,
iş çetin,
Can gezmez ovadan,
Öksüzüm, önüne çıkar bir nesne,
Ahaliye bir sınamadır,
Kadrini bilirsen, öksüzüm,
Han baban Manas'tan kalan mirastır.

Abdestsiz kula
Rastlamayan Kumayık,
Huyu kötü insana
Bulunmayan Kumayık.
Gaipten rast gelen,
Mediyan'ın çölünde
Beş gün baban yol alıp,
Varıp suya kavuşup,
Abdest aldığı yerde,
Kum-Bulak'ın tam kendisinde,
Çoñ-Kuday'ın boyunda,
Büyük tepenin üstünde,
Perşembenin gününde,
Cumanın kadir gecesinde,
Gaipten rast gelen,
Kıyamete göçen babana
O yerde bulunmuş.
Kızır'ın dokunduğu babana

Kıranlar böyle bulunmuş.

The six haram took it and gorged their fill.
If you turn the rein and look,
Let me take your affliction,
The hillside of Üç-Koşoy,
Your dear mother Kanıkey's heart-knot.
If what I say proves not a lie,
Your widowed mother's madness —
Ah, if calamity does not strike her down.
If her fortune does not flee,
If your poor mother is not bewildered,
When you come to Üç-Koşoy,
My orphan, I marvel, I know not,
the matter is hard,
From the plain where no soul roams,
My orphan, a thing will come before you,
It is a trial for the people,
If you know its worth, my orphan,
It is the heritage left from your khan father Manas.
Kumayık, who never meets
A servant without ablution,
Kumayık, who is never found
By a man of evil nature.
Come by from the unseen,
In the desert of Mediyan,
Your father journeying five days,
Arriving and reaching water,
In the place where he took ablution,
At Kum-Bulak's very self,
Along Çoñ-Kuday,
Upon the great hill,
Upon the day of Thursday,
On Friday's night of power,
Come by from the unseen,
To your father, passed to the last judgment,
He was found in that place.
To your father, touched by Kızır,

The raptors were found thus.

Baabedin'in dokunduğu babana
Bahadırın hepsi rast gelmiş.
Dikkat et, öksüz, biliver,
Yumruk kadar boz enik
Kumayık böyle bulunmuş:
Kendisi gök akbabadan doğma kızıl et,
Kendisi kara-bozun güzeli,
Gözü açılmamış çağında
Gök yeleli han babana bulunmuş.

Dişilerin mızrak ustası çeviği,
Argın hanın Acıbay'ı,
Atacığının yoldaşı,
Evliya erin eri Bakay,
Atacığının öbür dünyalık andaşı,
Kendisi kadir gecesiymiş,

Yumruk kadar boz enik
Kumayık'ı bulup aldığında,
Bulup aldığında boz eniği,
Adını Kumayık Kıran koymuş.
Kendisi çocuk, körpecik,
Toyluğuna han Bakay
Dokuz boz kısrak kesmiş.
Söylenegelen sözden ulamış,
Bakay kendi bildiğini sormuş.
«Diledim, kızını ver» deyip,

Kaplan doğan han Bakay
Kederin hepsini gidermiş,
Kaplan Manas gök yelelinin

Kısmetine bulunmuş,
Adını Kumayık Kıran koymuş.
Kafesinde duramaz,
«Böyle hizmet etmezse,
Yiğit Manas, dinleyiver!
Ayıp olur derlerdi,
Söz kirletmezse eğer,

To your father, touched by Baabedin,
All of the bahadırs came by.
Take heed, orphan, and know it well,
The grey whelp no bigger than a fist —
Kumayık was found thus:
Himself red flesh born of the grey vulture,
Himself the beauty of the black-grey,
In his season before his eyes had opened
He was found by your grey-maned khan father.
The nimble lance-master among women —
The Argın khan's Acıbay,
Your dear father's companion,
Bakay, hero of hero-saints,
Your dear father's sworn brother for the other world, Himself was as the night of power,
When the grey whelp no bigger than a fist,
Kumayık, he found and took,
When he found and took the grey whelp,
He named him Kumayık Kıran.
Himself a child, tender young,
For his feast the khan Bakay
Slaughtered nine grey mares.
He joined it to the word handed down,
Bakay asked after what he himself knew.
Saying, «I have wished it — give your daughter,»
The tiger-born khan Bakay
Dispelled all of the sorrow,
To the lot of the tiger Manas, the grey-maned,
He was found and given,
He named him Kumayık Kıran.
He cannot stay within his cage,
«If he serves not thus —
Hero Manas, only listen! —
It would be a shame, they used to say,
If he does not defile the word,

Böyle durursa Kumayık
Gaip olur derlerdi.
Her bir dağı yurt edinen
Gaip erenler besler derlerdi,
Zina, günah işlemeyen,
Dişide tek helal olan
Kadın besler derlerdi, Manas!»

Seksen deveye altın yükleyip,
Bakay han, Manas danışıp,
Bakay akıl bulmuş.

«Manas, benim gördüğümü gördün mü?
Benim sezdiğimi sezdin mi?
Geniş Bukar gibi yer gördüm,
Gerinip salınan bir dilber gördüm.
Bukar'da Temir Han gördüm,
Bir evliyazade can gördüm.
Müslümanın soylusu,
Kadın kısmının yamanı.
Kendisi kopanı ular,
Saçılanı toplar.
Evliya yaradılışlı cariye imiş,
Dişilerin eli işlek ustası imiş,

Bukar'da Temir Han'ın kızı imiş.
On dördü henüz geçmemiş yaşı.
Seksen deveye altın yükleyip,
Temir Han'a varalım,
Varıp küpe takalım.
Kuday verirse, kıranı
Kanıkey'e besletip alalım.

Bu Kumayık kıranın
Kanıkey besleyip vermezse,
Töresini başka kadın
bilemez».
Gündüz yürümeyip gece yürüyüp,
Umudunu kesmeden gün yürüyüp,

If Kumayık remains like this,
He will vanish away, they used to say.
Those who make each mountain their home,
The unseen erens, rear him, they used to say,
One who works no adultery, no sin,
The one alone lawful among women —
A woman rears him, they used to say,
Manas!»
Loading gold on eighty camels,
Bakay khan taking counsel with Manas,
Bakay found the wise course.

«Manas, have you seen what I have seen?
Have you sensed what I have sensed?
I saw a place like broad Bukar,
I saw a beauty stretching and swaying.
I saw Temir Han in Bukar,
I saw a soul born of saints.
The noblest of the Muslims,
The fiercest of womankind.
She herself joins what is snapped,
Gathers what is scattered.
A maiden of saintly nature she was,
The deft-handed mistress among women she was,
Temir Han's daughter in Bukar she was.
Her age not yet past fourteen.
Loading gold on eighty camels,
Let us go to Temir Han,
Let us go and fasten the earring.
If Kuday grants it, the raptor —
Let us have Kanıkey rear him and take him.
Of this raptor Kumayık,
If Kanıkey does not rear and give him,
No other woman can know
his custom.»
Traveling not by day but traveling by night,
Traveling days without losing hope,

Sandık sandık beli aşıp,
Samarkan boyunca yer basıp,
Senin baban han Manas,
Acıbay, Bakay yanında olup,
Geniş Bukar'a vardığında,
Baban Manas kaplan
Bana dünür oluverdiğinde,

Bana küpe taktığında,
Başımı bağladığında,
Kendim çocuk, körpecik,
Örgüye saçım ermemiş,
Ben anan kara yüzlü,
Dişiler içinde usta çağım,
On dördündeki kız çağım.
Gök yelelim baban geldiğinde,
Kabarıp Manas kaplan
Beni gitgide sıkıştırdığında, «Çarem büsbütün tükenir» deyip,
Yumruk kadar boz eniği
Gözü açılmamış çağında,
Senin baban han Manas
Anan ben çilekeşe verdiğinde,

Ağzımla süt verip,
Han baban Manas şart koşmuş,
Vaadi pek etmiş:
«Kumayık'ı besleyip sen verirsen,
İhtimamımı elbet gösteririm,
Elimin erdiği her yere
Hanışa kılıp alırım.
Üstünden aşırıp kamçı vurmam,
Feryat ettirip üstüne kuma almam.

Kul zaafımı hissettirmem,
Sert sözümü size dokundurmam.
Cılız beslersen adın kötüye çıkar,

Kumayık sana emanet.

Crossing ridge after chest-like ridge,
Treading the land along Samarkan,
Your father the khan Manas,
Acıbay and Bakay at his side,
When he came to broad Bukar,
When your father Manas the tiger
Became my betrothal-kin,

When he fastened the earring on me,
When he bound my head in marriage,
Myself a child, tender young,
My hair not yet long enough to braid,
I, your black-faced mother,
In my season of mastery among women,
In my maiden season of fourteen.
When your grey-maned father came,
When Manas the tiger, swelling,
Pressed me ever harder, Saying, «My remedy will be spent entire,»
The grey whelp no bigger than a fist,
In his season before his eyes had opened,
When your father the khan Manas
Gave him to me, your long-suffering mother,
Giving milk with my own mouth —
Your khan father Manas set his condition,
He made his promise firm:
«If you rear Kumayık and give him,
I will surely show my care,
In every place my hand can reach
I will make you khan's consort.
I will not swing the whip over you,
I will not make you wail by taking a rival-wife.
I will not let you feel my servile weakness,
I will not let my harsh word touch you.
If you rear him scrawny your name is blackened,
Kumayık is your trust.

Boynuna muska takıver,
Kumayık'ı iyi besleyiver.
Kötü beslersen itimi,
Toyluğumu görürsün,
Gök yeleli Manas adamının.
Ölmeyip Manas sağ kalırsam,
Ve şu duran Kumayık'ı
Kötü besleyip koyarsan,
Şu duran Bukar'ın
Malını yağmalayıp alırım,
Bu Kumayık it için
Fesadı adamakıllı salarım».
Baban bunu çok söyleyip,

Usulca basıp geldiğinde,
Yumruk kadar boz eniği
Emanet edip teslim edip,
Anan ben çilekeşe verdiğinde,

Elime alıp baksam,
Hayvan olacağı şüpheliymiş.

Gönülsüz beslense tazı,
Kara geceyi salıp kuru başa,
Ölüverecek hâldeymiş.
«Eceli hepten yetişir» deyip,

«Gözetilmezse bu enik
Açlıktan ölüp gider» deyip,
Böyle besledim tazıyı.
Elimle et verip,
Günümü kaygıya verdim,
İğrenip geri çekilmeden,
Dilimi emzik ettim.
Vergi salıp Bukar'dan
Kısır kısrağı kestirdim,
Kısır kısrağın bal kazısını
Dişimle kopartıp,
Dilimle emdirip,

Fasten an amulet at his neck,
Rear Kumayık well.
If you rear my hound badly,
You will see my feast of vengeance —
The grey-maned Manas's own man's.
If I die not and Manas remain alive,
And this Kumayık standing here
You leave badly reared,
Of this Bukar standing here
I will plunder and take the wealth,
For this hound Kumayık
I will loose my havoc in earnest.»
Your father saying this over and over,

When he came stepping softly,
The grey whelp no bigger than a fist,
Entrusting him, handing him over,
When he gave him to me, your long-suffering mother,
When I took him in my hand and looked,
It was doubtful he would become a beast at all.
A tazı reared without heart's will,
Loosing black night on a bare head,
Was in a state to die at once.
Saying, «His death will overtake him wholly,»
Saying, «If this whelp is not watched over
He will die away of hunger,»
Thus did I rear the tazı.
Giving meat with my own hand,
I gave my days to worry,
Without flinching back in disgust,
I made my tongue his teat.
Levying tribute from Bukar
I had the barren mare slaughtered,
The barren mare's honeyed belly-fat
Tearing off with my teeth,
Letting him suckle from my tongue,

Böyle besledim tazıyı.
Dirsek dayayıp soluklanmadan,
Kestirip uyku almadan,
Böyle besledim tazıyı.
Gündüzünde dinlenmeden,
Gece içinde uyumadan,
Öyle besledim tazıyı.
Kış vakti geçip, yaz erişip,
Akıl kayıp, güç gidip,
Beni sayan el az olup,
Tazıya azılı haram düşman olup.
Atam Temir Han'ın ulu ordasında

Kırk arşın hendek kazdırdım.
Kumayık'ı içine koydurup,
Bukar'dan çıkma kırk nişancıyı

Kumayık'ın başına
Bekçi koyup diktirdim.
Arslana kaptırmadan,
Kendin göreceğin Kumayık'ı
Boş yere öldürtüp koydurmadan,
Güçbela koruyup sakladım.
Altı aya vakit dolduğunda,
Besleyip durduğum Kumayık'ın
Ava süzülecek çağı geldiğinde,
Kaplan bile olsa dişleşip,

Oynayacak çağı geldiğinde,
Yanıp duran kor çıkıp,
Azılılar içinde öylesine yaramazın eşi
yok çıkıp, Kendi azabımı çektim,
Boynundaki çelik tasmayı
Yara yara çiğneyiverdi,

Anan, ben kara yüzlü bahtsız.
Çığlık atıp koruyana dek,
Saksavulun koruna
Kuyruğunu çarpıverdi.

Thus did I rear the tazı.
Without propping my elbow to catch breath,
Without dozing off to take sleep,
Thus did I rear the tazı.
Without resting in the daytime,
Without sleeping in the night,
So did I rear the tazı.
Winter passing, summer arriving,
My mind slipping, my strength going,
Those who honored me grew few,
The fierce haram turned foe to the tazı.
In my father Temir Han's great horde-camp
I had a trench dug forty arşın deep.
Having Kumayık set within it,
Forty marksmen bred of Bukar

Over Kumayık's head
I posted and set as sentries.
Not letting the lion snatch him,
Kumayık, whom you yourself shall see,
Not letting him be killed for nothing,
I guarded and kept him with great pains.
When the time filled out six months,
When for Kumayık whom I kept rearing
The season came to glide to the hunt,
When, though it were a tiger, his season came
To lock teeth and to play,
A burning ember tumbling out,
Among the fierce he proved a rogue without his equal, I bore my own torment,
The steel collar at his neck
He chewed through, wounding and wounding it,
I, your mother, black-faced and luckless.
Till I screamed and saved him,
Against the saxaul's embers
He slapped his tail.

Kuyruğu kora değince,
İki parmak yeri yanınca,
Benim huzurumu Kuday aldı,
O gün yiğit baban hanzade
Kükreyip kabarıp,
Tulum gibi burnu kabarıp,
Güveyliğe inip geliverdi.
Kumayık'a kusur bulup,
Kuyruğunu görüp kavga çıkarıp,
Kurumuş başıma kusur bulup:
«Öz dedenin nazlısı, sersem cariye,
Dediğime kulak asmadan,
Kadrimi bilemeden,
«Vuran Kuday vurdu» deyip,
«Şımarıklık etti» deyip,
«Besle dediğim asili
Cılız enik etti» deyip,
Elimden tutup çevirip,
Koltuğuma tekme savurup.
Arslan yaradılışlı han baban,

When his tail touched the embers,
When two fingers' breadth was burned,
Kuday took my peace away,
That day your hero father, the khan's son,
Roaring and swelling,
His nose swelling like a bladder-skin,
Came down for the bridegroom's visit.
Finding fault with Kumayık,
Seeing his tail and raising a quarrel,
Finding fault with my withered head:
«Your own grandfather's pet, addled wench,
Paying no heed to what I said,
Not knowing my worth,
Saying, «Kuday who strikes has struck,»
Saying, «She played the spoiled one,»
Saying, «The noble one I bade her rear
She has made a scrawny whelp,»
Seizing my hand and wrenching it round,
Driving a kick into my side.
Your lion-natured khan father,

Savrulup ayağı eriştiğinde,
On iki kaburgam birden
Ansızın burkulup gittiğinde,
Tam isabetle iki kaburgam
Büsbütün kırılıp geçtiğinde,
Ölmez bir can oldum,
Deri kaba üfleyip, garip can,
Altı ayda güçbela ayaklandım.
Öfkeyle çatılıp ben çilekeş,
Kaşımı kabağımı çatmadım,
Kötü kadının teki gibi
Babana karşılık vermedim.
Babana özden acı söz söylemedim.

Geçen işin yüzünden,
Gürültülü Kumayık'ın yüzünden,
Boynuma ceza asıp,
Bir Kumayık it için

When his swung foot landed home,
When my twelve ribs all at once
Were suddenly wrenched awry,
When with a clean stroke two of my ribs
Were altogether broken through,
I proved a soul that would not die,
Blowing into a hide vessel, poor soul,
In six months I barely stood on my feet.
Knitted with fury, I the long-suffering,
I did not knit my brow and scowl,
I did not answer back your father
Like some low woman.
I spoke your father no bitter word from the heart.
Because of that bygone deed,
Because of the clamorous Kumayık,
Hanging the penalty on my own neck,
For one hound Kumayık

Atacığın koynuma yatmadan gitti.

Vadi boyunca konmuşum,
Kumayık'ın yüzünden
Yatmayıp han baban,
Altı ay küskün metruk kaldım.
Ok işlemez kaftan yapıp,
Evliya geçmiş babana

Ölesiye ancak karı oldum.
Kulunum, şimdi Kumayık'ın halini anlatayım:
Söyleyeyim dese dili yok,
Babandan kalan Kumayık,
Hayvanken akıllı bir can.
Bıldırcın gibi büzülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Yas tutan Kumayık,
Altı gün aş yemeden
Kuruyup kalan Kumayık.
Babanın yıkandığı yere
Altmış gün sesi dinmeden,
Uluyup kalan Kumayık.

Doğrulup gezinmeden,
Sinip kalan Kumayık,
Gözünün yaşını damlatıp
Döküp kalan Kumayık.
Babana yas tutup
Kuruyup kalan Kumayık.
Hayvan böyle dururken,
«İnsan nasıl durur?» deyip,
Öylece bakıp duramayan,
Kumayık'ı gördüğünde,
Deminki yiğidin Bakay ağladı.
Altı sırtın yamacında,
Beriye doğru kaçarken,
Kara gözüm kararıp,
Kalakaldı Kumayık

Your dear father went without lying in my bosom.
I was camped along the valley,
Because of Kumayık
Your khan father, not lying with me,
Six months I remained sulked-at, forsaken.
Making the arrow-proof kaftan,
To your father, past whom saints have passed,
I was a wife only unto dying.
My foal, now let me tell
the state of Kumayık:
Would he speak, he has no tongue,
Kumayık, left from your father,
A beast, and yet a soul of wisdom.
Huddled up like a quail,
His eyes' tears pouring down,
Kumayık who kept the mourning,
Six days eating no food,
Kumayık who withered away.
At the place where your father was washed,
Sixty days his voice unceasing,
Kumayık who stayed there howling.

Not rising up to pace about,
Kumayık who stayed cowering,
Letting fall his eyes' tears,
Kumayık who stayed shedding them.
Keeping mourning for your father,
Kumayık who withered away.
While the beast stood so,
Saying, «How shall a human stand?»,
Unable to keep merely looking on,
When he beheld Kumayık,
Bakay, of that hero of old, wept.
On the hillside of the six ridges,
As I was fleeing hither,
My dark eyes darkening,
Kumayık was left stranded

Altı haramın elinde.
Söylesem Alda'ya sözüm zârdı,

Abıke gibi katı yüreğe
Birazcık Kumayık'ın
Ünsiyeti vardı.
Kandırıp yakalamıştır,
Ava götürüp salmıştır.

Ayıya salsa dişlemeden,
Helal hizmet işlemeden,
Başını yere eğmiştir,
Uluyup yatıvermiştir.
«İti de düşman, iflah olmaz» deyip,

«Manas'ın varlığındaki gibi olmaz» deyip, «Verecek çağı geldi» deyip,

«Peşine takan adam onmaz» deyip,

Buruşan kaşlar açılıp,
«Manas'ın varlığındaki gibi hizmet etmez» deyip, Alda Taala dileği
Tasmadan bağlayıp alıştırıp,
Kamçıya alıp sürükleyip,
Kızıl ala etmiştir.
Tokatlayıp durup dövmüştür,
İt gibi horlamıştır.
El yaylaya çekilirken,

«Kuvveti böylece gitsin» deyip,

«Eceli böyle yetişsin» deyip,
Sulanmış akciğer vermiştir,
«Bunun iti de koyunu da onmaz» deyip,

«Manas'ın varlığındaki gibi olmaz» deyip,
Horluğu Kumayık çilekeş

In the hands of the six haram.
Should I speak, my word to Alda was a plaint,
For a heart hard as Abıke's
Kumayık had a little
Familiarity still.
He will have tricked and caught him,
He will have taken him hunting and loosed him.
Loosed at a bear, without biting,
Without working lawful service,
He has bowed his head to the ground,
He has lain down howling.
Saying, «Even his hound is foe, past mending,»
Saying, «He is not as in the days of Manas,» Saying, «The season to give has come,»
Saying, «The man who takes him along will not prosper,»
The furrowed brows unknitting,
Saying, «He serves not as in the days of Manas,» Alda Taala's will —
Training him bound from the collar,
Taking the whip to him, dragging him,
He has beaten him red and pied.
He has slapped and gone on thrashing him,
He has scorned him like a cur.
When the people drew off to the summer pasture,
Saying, «So let his strength go out,»

Saying, «So let his death overtake him,»
He has given him water-soaked lung,
Saying, «Neither his hound nor his sheep will prosper,»
Saying, «He is not as in the days of Manas,»
Contempt has the long-suffering Kumayık

görmüştür.
El aşağıya inerken,

«Dermanı böylece gitsin» deyip,
«Eceli böyle yetişsin» deyip,
Arpayı kabuğuyla ezip,
Kepeğini bulamaç edip vermiştir.
Akciğerine kepek batmıştır,
Bu yıl Kumayık
İyice dertli oluvermiştir.
Kızıl ala etmiştir,
Eziyet edip dövmüştür.
İnsandan akıllı Kumayık
Başını yere eğmiştir,
Bu yıl hayvancağız
Yılı hesaplayıp durmuştur.
Kaplan gök yeleli öleli
«On iki yıla doldu» deyip,
«Dostum Manas'tan kalan öksüzüm

On iki yaşına girdi» deyip,
«Bu yıl öksüz kul
Gelecek çağı geldi» deyip.
«Dileğimi bir Kuday,
Vesveseli derdim şifa bulup,
Verecek çağıdır» deyip,
«Ayköl'den kalan öksüzüm,
Gelecek çağıdır» deyip,
Başını yere eğmiştir.
Bu yıl Kumayık
Yılı hesaplayıvermiştir,
Kezeñçe geçidini aşmıştır,

Beriye doğru yürümüştür,
Senin geleceğini kesin bilmiştir,
Üç-Koşoy'un yamacını tutup,
Dağ sıçanı avlayıp gezmiştir.

Kırdaki arkara

beheld.
When the people came down to the lowlands,
Saying, «So let his vigor go out,»
Saying, «So let his death overtake him,»
Crushing the barley with its husk,
He has given him the bran as gruel.
The bran has lodged in his lungs,
This year Kumayık
Has fallen deep into misery.
He has beaten him red and pied,
He has tormented and thrashed him.
Kumayık, wiser than a human,
Has bowed his head to the ground,
This year the poor beast
Has kept reckoning up the year.
Since the grey-maned tiger died,
Saying, «It has filled twelve years,»
Saying, «My orphan left from my friend Manas
Has entered his twelfth year,»
Saying, «This year the orphan servant's Season to come has come.»
Saying, «The one Kuday my wish — My anxious grief finding its cure — It is the season to grant,»
Saying, «My orphan left from Ayköl — It is the season for him to come,»
He has bowed his head to the ground.
This year Kumayık
Has reckoned up the year,
He has crossed the pass of Kezeñçe,

He has walked on hither,
He has known for certain you would come,
Keeping to the hillside of Üç-Koşoy,
He has roamed hunting the mountain marmot.
On the arkar of the steppe

Sürüp kırgın salmıştır.
Tümsekteki geyiği
Pusup gezip parçalamıştır.
Bu yıl Kumayık
Düzlükten kulan kovalamıştır,
Rast geleni parçalamıştır,
Semirip dinçleşivermiştir.
Kırı kolaçan edip durmadan,
Başıboş gezdiği demdir.
Dediğim yalan olmazsa,
Ayköl'den kalan öksüzümün
Gelecek çağıdır deyip,
«Ayköl'den kalan biriciğim
Semetey ne zaman gelir?» deyip,
Koklayıp durur boyunu.
Seni gözleyip gezdiği demdir.
Kumayık seni gördüğünde,
Söyleyeyim dese dili yok,
Uluyup çıkar Kumayık,
Yanına yakın kaldığında,
Yürümeden uluyup çömelir,
Kendisi hayvandan başka türlü
tekinsizdir, Dertlenip seni ısırmasın!
Onun gözünün yaşı dökülür.
Kumayık'a rastlayıp,
Arslan türlü sesi var,
Baban Manas'tan kalan Kumayık'ın,
Hizmetini iyice pekiştirdiğinde,
Altı türlü tüyü var.
Sağrısı ince, göğsü büyük,
Kumayık gibi kıran yok.
Kaplandan geri durmayan,
Atacığının Kumayık'ı
Ayıdan geri dönmeyen.
Dişlediğini mahveden,
Sefaya erdirip sahibini güldüren.
Salıversen kıran it odur,
Alıp gelirsen, kulunum,

He has driven and loosed slaughter.
The deer upon the knoll
He has stalked and roamed and torn apart.
This year Kumayık
Has chased the kulan from the flat,
Has torn apart whatever crossed him,
Has fattened and grown hale.
Ranging the steppe without cease,
It is the hour he roams at large.
If what I say proves not a lie,
Saying, it is the season for my orphan
Left from Ayköl to come,
Saying, «My only one left from Ayköl,
Semetey — when will he come?»,
He keeps snuffing the air for his scent.
It is the hour he roams watching for you.
When Kumayık beholds you,
Would he speak, he has no tongue,
Kumayık will break out howling,
When you draw near beside him,
He will not walk but howl and crouch,
He is uncanny beyond any other beast, Let him not bite you in his grieving!
His eyes' tears will pour down.
Meeting with Kumayık —
He has a voice of the lion's kind,
Kumayık's, left from your father Manas,
When you have bound his service fast,
He has six kinds of coat.
His croup slender, his chest great,
There is no raptor like Kumayık.
Not falling back before the tiger,
Your dear father's Kumayık,
Not turning back before the bear.
Destroying whatever he bites,
Bringing his master to bliss and laughter.
Loose him — he is that raptor hound,
If you bring him back, my foal,

Baban Manas'tan, ayköl'den kalan mülk

odur.
Tasmasından bağlayıp getiriver,
Anan kara yüzlüye alıp gel.
Biriciğim, o Kumayık asili
Gözüme gösteriver,
Ölürken gördüğüm biriciğim,
Alıp gel bana.
Kulunum, bırakıp gelirsen adın kötüye çıkar,
Babandan kalan Kumayık sana emanet!

Yamaçtan koşup uluyarak,
Sine sine gelir Kumayık,
Gözünün yaşını damlatıp
Döke döke gelir Kumayık.
Çevrende dönenip,
Gözünden koklayıp durur.
Ölse de aklından çıkmaz,
Babandan kalan Kumayık
Hayvandan üstün bilgedir,
Kuşkuya düşürürsen, Kumayık:
«Soyu düpedüz onmaz» deyip,
«Doğanım, Manas gök yelelinin
Tıpkı kendisi gibi olmaz» deyip,
Kezeñçe'yi aşıp gitmesin,
Kucaklaşıp durduğunuzda,
Sağ yanına bakarsan,
Kula çolak kısrak çıkar.
Kula kısrağı tutup kesiver,
Karış karış kazısı ondadır,
Yanına Kumayık'ı bırakıver.
Kumayık'ın hali böyledir.
Bunu böylece bırakayım,
Yine oğlum, dinleyiver,
Beri yanından başlayayım:
Söyleyip inleyip otursam,

He is the property left from your father Manas,
from Ayköl.
Bring him bound by his collar,
Bring him to your black-faced mother.
My only one, that noble Kumayık —
Show him to my eyes,
My only one whom I beheld while dying,
Bring him back to me.
My foal, if you come leaving him behind your name is blackened,
Kumayık, left from your father, is your trust!
Running from the hillside, howling,
Cringing, cringing, Kumayık comes,
Letting fall his eyes' tears,
Shedding, shedding them, Kumayık comes.
Circling round about you,
He keeps snuffing at your eyes.
Though he die, it leaves not his mind,
Kumayık, left from your father,
Is a sage above any beast,
If you cast him into doubt, Kumayık,
Saying, «His line is utterly past mending,»
Saying, «My falcon-born is not the very like
Of Manas the grey-maned,»
Let him not cross Kezeñçe and be gone.
When you stand embracing one another,
If you look to his right side,
A dun crippled mare appears.
Catch the dun mare and slaughter her,
Her belly-fat lies span on span,
Leave her beside Kumayık.
Such is the state of Kumayık.
Let me leave this so,
Again, my son, only listen,
Let me begin from the nearer side:
Should I sit telling and moaning,

Alda'ya sözüm zârdı,
Baban gök yeleli hanın elinde

Can sevindirip salınan
Akşumkar'ı vardı.
Baban Manas öldüğünde,
Altı gün güneş değmeden,
Gün karanlık, gece çökmüş.
Baban Manas öldüğünde,
Cemaat* öylece bakıp durmamış.
Katagan'ın hanı Koşoy,
Eleman'ın eri Töştük,
Eştek'lerin Camgırçı'sı —
Devlerin hepsi ağlamış.
Kıyamete göçen babana
Müslüman öylece bakıp durmamış.
Her yanı denkti,
Hem baban, ermişlerin koruduğu
arslandı. Yamacı gözleyip av kuşuna,

Baban gibisini bir Kuday
Asla can yaratmaz zaten.
O baban öldüğünde,
Bu baş belayı gördüğünde,
Altın bağını paralayıp,
Yolup gitti Akşumkar.
Dünyadan gaip olup,
Kaçıp gitti Akşumkar.
Bir kişiye rastlamadan,
Bir insana sezdirmeden,
Gaip oldu Akşumkar,
Yerin yüzünü dolaşmıştır.
Babandan kalan Akşumkar
Kudus ile Bagdat'a
Beş yılında varıp gitmiştir.
Meke ile Mediyna'da
Yedi yıl orada gezmiştir.
O beş yıl, bu yedi,
On iki yıla dolmuştur.

My word to Alda was a plaint,
On the arm of your father, the grey-maned khan,
Swaying, gladdening the soul,
He had his Akşumkar.
When your father Manas died,
Six days no sun touching down,
The day was dark, night had fallen.
When your father Manas died,
The assembly did not stand merely gazing.*
Koşoy, khan of the Katagan,
Töştük, hero of Eleman,
Camgırçı of the Eşteks —
All of the giants wept.
For your father, passed to the last judgment,
The Muslims did not stand merely gazing.
His every part was matched,
And your father was a lion guarded by the saints. Watching the hillside, at the hunting-bird,
One like your father the one Kuday
Will surely never create again.
When that father of yours died,
When he beheld this crowning woe,
Tearing his golden tether apart,
Akşumkar plucked free and went.
Vanishing from the world,
Akşumkar fled and went.
Meeting not a single person,
Letting no human sense him,
Akşumkar became unseen,
He has wandered the face of the earth.
Akşumkar, left from your father,
To Kudus and to Bagdat
Went and came in his five years.
In Meke and Mediyna
Seven years he roamed there.
Those five years and these seven
Have filled out twelve years.

Bu yıl Akşumkar
Aklına seni almıştır.
«Padişah Manas gök yelelinin

Var ruhunu bilmezsem,
Manas'tan kalan yetime
Soyumdan birini vermezsem,
İtliğimi bilir – diye,–

Tan mahşer gününde
Beni, kara eşek edip biner – diye,–

Dilediğimi verir – diye,–
Gözlediğim yetim gelir» – diye,–

İmerme dağının sırtına,
İtelginin yavrulamadığı düzlüğe,

(Dediğim yalan değilse)
Yetimim, varıp yuva kurmuştur.
Narın'ın başı Çatır-Köl,
Orada dolaşan kuğuyla
Eş tutuşup kalmıştır,
Sarmaş dolaş olmuştur.
Bu yıl kırgın salmıştır,
Kuğuyu sürüp kovmuştur,
Alaca kar giderken
Sungur, yavrusunu çıkarmıştır.
Yamacı bekleyip, Akşumkar
Bu yıl geleceğini bilmiştir.
Kum arklı ırmaktan
Babandan kalan Akşumkar
Kuğu bağlayıp gezmiştir,
Boğazlı sarp kayalardan
Kaz bağlayıp gezmiştir.
Bağır tüyünü saçmıştır,
Otuz iki gün kuluçkada yatıp,
Yumurtasını açmıştır.
Yavrusunu sağ salim çıkarmıştır,

This year Akşumkar
Has taken you into his mind.
«Of the sovereign Manas, the grey-maned,

If I do not know his living spirit,
To the orphan left from Manas
If I give not one of my own kin,
He will know my dog-hearted baseness – saying,–
On the dawn of the day of judgment
He will make me a black donkey and ride me – saying,–
He will grant what I desire – saying,–
The orphan I watch for will come» – saying,–
To the ridge of Mount İmerme,
To the plain where the saker falcon never nested,
(If what I say is no lie)
My orphan, it has gone and built its nest.
At Narın's head lies Çatır-Köl,
With the swan that wanders there
It has taken a mate and stayed,
They have twined together, entangled.
This year it wrought slaughter,
It drove the swan and chased it off,
As the mottled snow was melting
The gyrfalcon hatched its young.
Guarding the hillside, Akşumkar
Knew that you would come this year.
From the river with channels of sand
Akşumkar, left from your father,
Has roamed, binding down the swan,
From the sheer throated crags
Has roamed, binding down the goose.
It has shed its breast-feathers,
Thirty-two days it lay brooding,
And hatched open its eggs.
It brought forth its young safe and sound,

Bu yolda yavrusu
Karala olup kalmıştır.
Alıp gelirsen, Akşumkar'ı,
Tam alınacak demidir,
Sen vardığında yavrusu
İğne kanatlı çağıdır.
O kıraan, yurda sınanmıştır –

And in this way its young one
Has remained black-mottled.
If you go to fetch Akşumkar,
Now is the very moment to take it,
When you arrive, its young one
Will be at the needle-winged age.
That raptor has been proven to the land –

Kıyamete giden atacığının
Manas'tan kalan mirasıdır.
Kondurup salarsan, kuş odur,
Baban Manas'tan kalan mülk odur.

Of your dear father gone to eternity
It is the heritage left from Manas.
If you perch and fly one, that is the bird,
That is the estate left from your father Manas.

Cin-periden yedisi var,
Akşumkar'ın vasfını söyleyeyim:
Mahmuzu demir, ayağı tunç,
Çevresi tam iki arşın,
Gözü kara, gök çelik but,
Gördüğünden geri dönmeyen,
Kova dolusu yemden artırmayan.
Atıldığından geri durmayan,
Tabak dolusu yemden artırmayan.
Kuyruğunu derip pusmaz,
Kuğuyu gölden uçurmaz.
Kanadını derip pusmaz,
Akşumkar, kazı gölden uçurmaz.
Gaklayıp öten kuzgun yok,
Yem torbasına koyup gel,
Kokmuş kanat etmeden
İyice besleyip vereyim,
Anacığına alıp gel!
Akşumkar'ın hali böyledir,
Onu şöyle bırakayım,
Yine oğlum, dinleyiver,
Öte yanından başlayayım:
Öte yakası – Sarı-Özön,
Geniş Talas'ın boyudur o,
Öbür dünyaya giden atacığının
Mekân edindiği yer odur.

Of jinn and peri it has seven,
Let me tell Akşumkar's virtues:
Its spur is iron, its foot is bronze,
Its girth a full two arshins,
Black of eye, thighs of grey steel,
Never turning back from what it sights,
Leaving nothing of a bucketful of feed.
Never flinching from what it strikes at,
Leaving nothing of a platterful of feed.
It does not fold its tail and lurk,
It lets no swan fly off the lake.
It does not fold its wing and lurk,
Akşumkar lets no goose fly off the lake. No croaking raven calls there,
Put it in the feed-bag and come,
Before its wings grow rank,
Let me feed it well and give it,
Bring it back to your dear mother!
Such is the state of Akşumkar,
Let me leave it there,
Again, my son, listen well,
Let me begin from the far side:
The far side is Sarı-Özön,
It is the vale of broad Talas,
Of your dear father gone to the other world
That is the place he made his home.

O Talas boyunda
Anacığın Kanıkey'in ak sarayı,

Kapısı demir, som kalay.
Kadın da olsa ananın

Şevketi bir hayli idi doğrusu.
Kıymetli atacığın sağken,
Anacığının hisarına
Yolunu düşman gözetlememişti,
Yaklaşıp hiç kimse varmamıştı.
Bekçileri sayıdan çok,
Gözcüsü ondan da çok.

İnsanın burnunu, kulağını.
Muska yapıp takınan
Kapının ön yanında
Kılıçlıdan kırkı var,
Mızrakçıdan altmışı.
Han baban sağken
Anacığın, ben kara yüzlü bahtsızın

Gözcüsü işte bunca idi.
Hisarım çöküp harap olmuştur,
Bekçiler duran ak saray
Bozulup ağıl olmuştur.
Çınarın hepsi kesilip,
Gerçekten Hüda çarpmıştır.
Yetimim, gerçek kutsallık kesilip,
Gaklayan karga yok,
Can taşıyanın hepsi yok,
Talas ıssız kalmıştır.
Abıke, Köböş – altı haram
Yorulmadan durup vuruşup,
Baban Manas'tan kalan Bakay'a
Curcunayı koparmıştır.
Baş kesişip, kan döküp,
Şiddetli kırgın olmuştur.
(Asil Bakay, seçkin yiğit,

In that vale of Talas
Stands the white palace of your mother Kanıkey,
Its gate of iron, of solid tin.
Though she was but a woman, your mother's
Majesty in truth was great indeed.
While your precious father lived,
Upon your mother's fortress
No foe had ever spied the road,
No one had drawn near and reached it.
Her watchmen were beyond all count,
Her sentries more numerous still.

Men's noses and their ears.
Who wore them strung as amulets
Before the front of the gate
Stood forty of the swordsmen,
And sixty of the lancers.
While your khan father lived
Your mother's — mine, the black-faced luckless one's —
Sentries were as many as this.
My fortress has sunk into ruin,
The white palace where watchmen stood
Has crumbled to a sheep-pen.
All the plane trees have been felled,
Truly God has struck them down.
My orphan, true holiness has ceased,
No croaking crow remains,
Nothing that bears life remains,
Talas has been left desolate.
Abıke, Köböş – the six vile ones
Fought on and on, unwearying,
Upon Bakay, left from your father Manas,
They loosed their raging tumult.
Heads were severed, blood was shed,
There was a violent slaughter.
(Noble Bakay, chosen hero,

Ruhu candan bir başka)
Atışa çıkıp, er Bakay
Abıke'nin altmış erini boğazlamıştır,
Kanlı boyunlu olmuştur.
Beş yüz ocak elinde,
Bakay, sığınağına varıp konmuştur.
Yöneldiği yerde siper tutup,
Bakay yolu kesip sıkı tutup,
Kötü adlı olmuştur.
Altı harama boyun vermeden,
Asil Bakay amcacığın
Muradına ermiştir..
Padişah Bakay amcamın

His spirit a thing apart from common souls)
Riding out to combat, the man Bakay
Slaughtered sixty of Abıke's men,
And stood there bloody-necked.
With five hundred hearths in his hand,
Bakay went and settled in his refuge.
Holding cover where he turned,
Bakay barred the road and held it fast,
And so gained an ill name.
Never bowing to the six vile ones,
Your noble uncle Bakay
Attained his heart's desire..
Of my sovereign uncle Bakay

Kahrına dayanamayıp,
Abıke, Köböş – altı haram,
(Argın, Kırgız karışık)
Ürbüz'ün başı Kök-Cayık
Kök-Cayık ürküp gitmiştir.
Issız kalıp Talas'ın,
Sahipsiz yerler olmuştur.
Karaca, maral, yaban oğlağı
Yamaçlarına dolmuştur.
Babandan kalan kıraç toprak
Böylesi dehşete uğramıştır.
Altı haram, Bakay han ile
çarpışıp,
Bu sıkıntıyı gördükten sonra,
Kargaşa kopmasının sebebini
Oğlum, şimdi anlatıvereyim.
Abıke, Köböş – altı haram
Kılıcını sıyırıp kan etmiş,
Kıyametlik can yoldaşı
Bakay aslana kavga çıkarmış.
Üyrülmö'nün sazına
Üşüşerek meclis kurmuşlar,
Çogulma'nın sazına
Toplanıp meclis kurmuşlar.
Birbirlerini bulup buluşup,

Unable to endure his wrath,
Abıke, Köböş – the six vile ones,
(Argın and Kırgız mingled)
Kök-Cayık at Ürbüz's head —
Kök-Cayık took fright and fled.
Talas being left desolate,
Its lands became masterless.
Roe deer, maral, wild kid
Have filled its hillsides full.
The barren land left from your father
Has suffered such a horror.
The six vile ones with Bakay khan
clashing,
After beholding this distress,
The cause of the tumult's breaking out,
My son, let me now recount.
Abıke, Köböş – the six vile ones
Drew their swords and drew blood,
His soul-companion unto Judgment Day,
They picked a fight with Bakay the lion.
In the reed-marsh of Üyrülmö
They swarmed and held assembly,
In the reed-marsh of Çogulma
They gathered and held assembly.
Finding and meeting one another,

Kovalayıp kovuşup.
Kovalaşıvermişler
Kalabalık meclis toplanıp.
Kaplan amcam, han Bakay'a
dava açıp, Zorbalığı dağ dengince,

Üç hanın eli kötüleyip,
Amcam han Bakay'a dava açıp,

Kargaşayı halkın içine
Abıke domuz başlatmış.
Kahrına dayanamayıp,
Orada duran kalabalık halk
Kırılıp gidecek olmuş.
«Corgo yolunun belinden
Aşıran kim oldu? – diye,
Bu belalı kancığı

Kaçıran kim oldu? – diye,
Keñ-Kol'un belinden aşırdık
Musibetli bahtsızı
Bu Talas'tan kaçırdık!
Corgo-Beli üç yamaçtan
Aşıran kim oldu? – diye,
Beyin karısı kancığı
Kaçıran kim oldu? – diye,
Abıke, Köböş – altı haram.
Kargaşayı başlatan,
Kalabalık yurdun hepsini
Kırıp geçiriveren.
Tekeçi han, Şıgay han,
Alkım'daki Camgırçı –
Üç hanın eli toplanıp,
Bakay hana dava açıp:
«Corgo-Beli üç yamaçtan
Aşıran Bakay imiş ya,
Belalı bahtsızı
Kaçıran Bakay imiş ya» –
Tekeçi han şunu söyler:

Chasing and pursuing each other.
They fell to chasing one another
As the crowded assembly gathered.
Against my tiger uncle, khan Bakay,
bringing suit, Their tyranny the measure
of a mountain,
The hosts of the three khans reviled him,
Bringing suit against my uncle khan
Bakay,
The tumult amid the people
Abıke the swine began it.
Unable to endure his wrath,
The crowded folk who stood there
Were nigh to being cut down.
«Over the pass of the Corgo road
Who was it sped her over? – saying,
This baleful bitch —

Who was it spirited her away? – saying,
We sped them over Keñ-Kol's pass,
The calamitous luckless one
We spirited away from this Talas!
Over Corgo-Beli's three slopes
Who was it sped her over? – saying,
The bey's wife, that bitch —
Who was it spirited her away? – saying,
Abıke, Köböş – the six vile ones.
They who began the tumult,
Who put the whole crowded land
To slaughter, sweeping through.
Tekeçi khan, Şıgay khan,
Camgırçı of Alkım –
The hosts of the three khans gathered,
Bringing suit against Bakay khan:
«Over Corgo-Beli's three slopes
It was Bakay who sped her over,
The baleful luckless one —
It was Bakay who spirited her away» –
Tekeçi khan speaks thus:

«Dün gün ikindide,
Ay karanlık gecesinde.
Gök atlas kaftan giymiş,
Gök tulpara benzer at binmiş,
Tuğu dağ gibi görünen,
Görenin gönlü ürperen,
Kim görünse yiyecek gibi,
Alacakaranlık çöker, gün batarken,
El henüz sessiz yatarken,
Tuğ elinde salınıp,
Altın yanaklı aybalta
Bileğinde parıldayıp,
Bakay'a benzer bir kişi
Sürüp yetişivermiş.
Kimsin? – desem ses vermeden,
Geçip gitti, dil vermeden,

Meğer Bakay'ın kendisiymiş,
Yetimini ulaştırıp yürüdüğü demmiş
Deniz Manas göçüp gittiğinde
imiş». Benimle denk doğmuş sayılırım
Şıgay kalkıp şunu söyler:
«Tan ağarıp söktüğünde,

Yere aydınlık değdiğinde,
Toz duman birbirine karışıp,
Altındaki gök tulpar
Ağzı ark gibi açılıp,
Aceleyle giden kişi gibi,
Ağzındaki ak köpük
Döşüne saçılıp,
Yarı uykulu duruyordum.
Meğer Bakay'ın kendisiymiş,
O sırada yetimi
Gözden yitirdiği demmiş.
Üç-Koşoy'un yamacından
Aşırıp yürüdüğü demmiş,
Evi yanası bahtsızı
Kaçırıp yürüdüğü demmiş».

«Yesterday at afternoon prayer-time,
In the moon-dark of the night.
Clad in a kaftan of grey satin,
Mounted on a steed like a grey tulpar,
His banner looming like a mountain,
The heart of all who saw him shuddering,
As if to devour whoever appeared,
As twilight fell and the sun went down,
While the people still lay silent,
The banner swaying in his hand,
His gold-cheeked moon-axe
Gleaming at his wrist,
A man in the likeness of Bakay
Came riding up apace.
Who are you? – I asked; he gave no sound,
He passed on by without a word,

It was Bakay himself, it seems,
The very hour he bore his orphan onward
When Manas the ocean passed away
it was». I reckon him born equal with me
Şıgay rises and speaks thus:
«When dawn was whitening and breaking,
When light was touching the earth,
Dust and haze mingling together,
The grey tulpar beneath him,
Its mouth gaping like a channel,
Like a man riding in haste,
The white foam at its mouth
Scattering across its chest,
I was standing half asleep.
It was Bakay himself, it seems,
At that hour the orphan —
It was the very hour he hid him from sight.
Over the slope of Üç-Koşoy
It was the hour he sped him over,
The luckless one — may her house burn —
It was the hour he spirited her away».

Alkım'daki Camgırçı,
Camgırçı kalkıp şunu söyler:
«Ben de Bakay'ı gördüm.
Dün gün akşamında,
Gün batımından az önce –
Tam ikindi vaktinde,
Tepeye çıksam – bir feryat!
O Bakay'ın kendisiymiş,
Kanıkey diye çağırıp.
Düzlükte Bakay bağırıp,
Kanıkey diye çağırıp.
Nice tulum süt alıp,
İki semizden güç alıp,
O Bakay amcamın kendisiymiş,
Musibetli kancığı
Gönderip yürüdüğü demmiş».
O zaman Bakay coşup,
Üç hanına söylenip:
«Birbirini mahmuzlayan üç hanım,

Tel kuzumu tutup yedin ya,
dedin ya!
Zaten canımı rahat bırakmadan,
Sendeleyip duran üç hanım,
Dedikoduyla boku yedin ya
Talas gibi boyum, yazık can
Gizlediğim de gerçek,
Yorulup düşmesin diye
Ninniyle avuttuğum yetimi
Kaçırdığım da gerçek!
Keñ-Kol gibi boyumu gizledim
Nasibi kalmamış çılgını
Kahrolup gider diye,
Keñ-Kol'dan böyle kaçırdım.
Kaçırmamın sebebi şu,
Kara-Şaar'ı, Cambıl'ı
Kuşatan Bakay da işte budur.

Üçünüz şöyle dursun, bininizi

Camgırçı of Alkım,
Camgırçı rises and speaks thus:
«I too saw Bakay.
Yesterday at evening,
A little before sunset –
Just at afternoon prayer-time,
I climbed the hill – a wailing cry!
It was that very Bakay,
Calling out Kanıkey's name.
On the plain Bakay was shouting,
Calling out Kanıkey's name.
Taking many a skin of milk,
Taking strength from two fat beasts,
It was my very uncle Bakay,
The calamitous bitch —
It was the hour he sent her off».
Then Bakay flared up in fury,
Railing at his three khans:
«My three khans who spur each other on,

You seized and ate my darling lamb,
so you said!
Never once leaving my soul in peace,
My three khans who stand there tottering,
With your gossip you have eaten filth,
My frame like Talas, poor wretched soul —
That I hid her is the truth,
Lest he tire and fall,
The orphan I soothed with lullabies —
That I spirited him away is truth!
I hid my frame like Keñ-Kol,
The mad one whose portion here was spent,
Lest she perish of her grief,
Thus I spirited her from Keñ-Kol.
The reason that I spirited them away:
Kara-Şaar and Cambıl —
The Bakay who besieged them, here he stands.
Let alone you three — a thousand of you

Döven Bakay da işte budur!»

Gök tulpara bir vurup,
Aybaltayı ele alıp,
Amcan Bakay, o koca,
Dalıp girip o zaman
Altı harama saldırıp.
Han ölünce hepsi ölüp,
Ahali de ölüp,
Bakay'dan korkup, el ürküp,
Issız kaldı Talas'ım.
Sağ varırsan görürsün
Yavrum, ıssız kalan Talas'ını.
Sunayım nice ziyafeti,
Ulum, oğlum, dinleyiver,
Anlatayım nice destanı,
Altı haramın hali şöyledir,
Bunu böyle bırakayım,
Beri yanından başlayayım.
Öteye doğru sen varırsan,

Talas'ın suyu taşmıştır,
Taşın başından aşmıştır.
Ürbüz'ün suyu kabarmıştır,
Üstünden sel yürümüştür,
Sen vardığında o Talas
Alabildiğine kabarıp yatmıştır.
İlk atalarının hepsi han
Başına Kızır dokunmuştur.
Kök atanız tümüyle han
Kökünden Kızır dokunmuştur.
Baban Manas'ın gezdiği yerde
Ev gibi kavak dikilmiş,
Üç evliya kollamış.
Her yanı denkti,
Deniz baban, o kökcalın
Biriydi diri aslanların.
Atını sürüp suya sen gir,
Kadan belan alayım,

The Bakay who thrashed them, here he stands!»
He struck the grey tulpar once,
Took the moon-axe in his hand,
Your uncle Bakay, that elder,
Plunging in then headlong
Fell upon the six vile ones.
When the khan died, all of them died,
The common folk died too,
Fearing Bakay, the people fled in fright,
My Talas was left desolate.
If you arrive alive you'll see it,
My child, your Talas left desolate.
Let me set out many a feast,
My boy, my son, listen well,
Let me recount many an epic tale,
Such is the state of the six vile ones,
Let me leave it there,
Let me begin from the near side.
If you journey toward the far side,

The waters of Talas have flooded,
Sweeping over the heads of the stones.
The waters of Ürbüz have swollen,
A torrent has swept across it,
When you arrive, that Talas
Will lie swollen to its widest.
Your first forefathers, khans every one,
Kızır has touched them on the head.
Your root-ancestors, khans all,
Kızır has touched them at the root.
Where your father Manas once roamed
A poplar tall as a house has risen,
Three saints have watched over it.
Every side of him was even,
Your ocean father, that kökcal,
Was one of the living lions.
Ride your horse into the water,
Let me take on all your ills,

Kara benekli kaplan
Eskisi gibi var ise,
Böğründen hamle eder.
Çolak kökcal Arıslan
Eskisi gibi var ise,
Yanı sıra atılıp davranır.
O suya girdiğinde,
Ayaş atan var idi,
Altın kemer kuşanmış,
Ay gibi yüzüne ben düşmüş,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan
Cenk kılıcını bele kuşanmış,
Yedi tümen ordu gelse,
Kaftanı omzunda dalıp saldıran.
Şaşılığı yok, koyun gözlü,
Çili yok, ak yüzlü,
Aysarala ata binmiş,
Püskülsüz mızrak almış,
Yanına yalın kılıç bağlanmış, Han babanın Sırgak'ı
Sarı söğütten diktirdiği

The black-spotted tiger,
If he still lives as of old,
Will lunge out from its flank.
The maimed kökcal Arıslan,
If he still lives as of old,
Will spring up close beside you.
When you enter that water,
There was your ayaş-father —
Girt with a golden belt,
A mole upon his moonlike face,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both a champion and a lion,
His war-sword girded at his waist,
Should seven tümen of troops come on,
He'd charge in, kaftan on his shoulder.
No squint in him, sheep-eyed and gentle,
No freckle, white of face,
Mounted on the horse Aysarala,
Bearing a lance without a tassel,
A naked sword bound at his side, Your khan father's Sırgak
The yellow willow that he planted —

Söğüdü kalmış Beecin'de,
Saf altından yaptırdığı
Tahtı kalmış Beecin'de.
Yığdığını saçıp savurmuş,

Aradığı yalnız imandı.
Altın tahtını ezip geçmiş,
İslam dinine girmez – diye,–

Babası Azozıl hanı yere sermiş.
Gümüş tahtını ezip geçmiş,
İslam dinine girmez – diye,

Babasını geniş Beecin'de yere sermiş.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Beecin'de Azozıl hanın oğlu

His willow has remained in Beecin,
The one he had wrought of pure gold —
His throne has remained in Beecin.
What he had heaped he strewed and scattered,
All he sought was the true faith.
He crushed the golden throne and passed on,
He will not enter the faith of Islam – saying,–
He laid low his father Azozıl khan.
He crushed the silver throne and passed on,
He will not enter the faith of Islam – saying,
He laid his father low in broad Beecin.
Gold-forelocked, with tasselled sash,
In Beecin the son of Azozıl khan

Mızrak tutup, saf bozmuş,
O da Beecin'e varıp oka uçmuş.
Aysarala at ile
Ruhu şimdi var ise,
Almambet önünden çıkıp görünür.

Onun beri yanında
Kökala görünüşlü ata binmiş,
Gök atlas kaftan giymiş,
Keskin naralı, yaman haykırışlı,
Tutuşsa, arslanın dişi geçmeyen,

İnsanın gücü yetmeyen,
Halifeden mektup almış,
Şehzadeden dua almış,
O da zayıpburuş diye anılmış
Akbaltay'ın Çubak'ı
Önünden çıkıp coşar.
Acıbay, Bakay iki han
Önünden çıkıp buluşur.
Beri yanına bakarsan,
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yola uyanık,
Dirsek dayayıp kalmayan,
Kestirip uyku almayan,
Kara kalpak kenarlı,
«Balam, beri gel! – diye,

Yedekleyip çıkar bu da.

Orta boylu, geniş omuzlu,
Ön yanına bakarsan –
Altı bin erin heybeti var,
Arkasını verdiğinde –
Arslanın görünüşü var.
Alnı aydınlık, ak uğurlu,
Yüceliği yüce, sayısız ordu gibi,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alaca duman gözlü,

Took up the lance and broke the ranks,
He too reached Beecin and fell to the arrow.
With the horse Aysarala,
If his spirit still abides,
Almambet will come forth before you and appear.
On the near side of him,
Mounted on a horse of grey-pied look,
Clad in a kaftan of grey satin,
Sharp of war-cry, terrible of shout,
Whom, grappling, the lion's tooth cannot pierce,
Whom no man's strength can master,
He received a letter from the Caliph,
Received a blessing from the prince,
He too was called zayıpburuş —
Akbaltay's Çubak
Will come forth before you, exulting.
Acıbay and Bakay, the two khans,
Will come forth before you to meet you.
If you look to the near side,
Light on a horse, a colt's own match,
Sleepless, wakeful on the road,
Never lingering propped on an elbow,
Never dozing off to sleep,
With black kalpak brim,
«My child, come hither! – saying,

This one too will come out leading a spare mount.
Of middle stature, broad of shoulder,
If you look at him from the front –
He has the majesty of six thousand men,
When he turns his back –
He has the aspect of a lion.
His brow is radiant, white-omened,
Lofty his loftiness, like a countless host,
His wheat-hued face as if anointed,
His eyes like mottled smoke,

Akkula'ya benzer at binmiş,
Apaktan sarık sarınmış,
Baban – Manas, üstün aslan,
Yavrum, koruyucunun yeri o yerdir.
Ordunun hepsini bol sürüp,

O nişan var ise,
Öteye kadar varıp gel.
O nişan yok ise,
Öteye hiç varmadan, dönüp gel.

Nişan göremedim – diye,
Anacığına, ben çilekeşe söyleyip gel.

Beecin'deki Esen han,
O nişanı gördüğünde,
Ondan öteye varırsın.
Keñ-Şor denen yer odur.
Keñ-Şor'a bakarsın,
Dizgin çevirdiğin yerde
Bu Keñ-Şor'un görünür.
O Keñ-Şor'u gördüğünde
Gönlün fena bölünür,
Gözünün yaşı dökülür.
Ünlü Keñ-Şor yeri odur,
Babanı yutan o benim.

Başucunda kalakaldım,
Han babanı yitirdim ben
Otuz iki yaşımda
Baban Manas aslandı,
Baban gibisini Hüda
Bir daha asla can olarak yaratmaz,
Bel bağlanan vatanın
Beli idi senin baban,

Uçsuz bucaksız İslam'ın
Aslanı idi senin baban.
Sağ yanında Oogan'ı

Mounted on a horse like Akkula,
Wound in a turban of purest white,
Your father – Manas, supreme lion,
My child, that place is the guardian's place. Driving the whole host in abundance,
If that sign is there,
Go all the way beyond and return.
If that sign is not there,
Do not go beyond at all — turn back and come.
I could not see the sign – saying,
Come tell your mother, me the long-suffering.
Esen khan in Beecin,
When you have seen that sign,
You will pass on beyond it.
That is the place called Keñ-Şor.
You will look upon Keñ-Şor,
There where you turn your rein
This Keñ-Şor of yours appears.
When you behold that Keñ-Şor
Your heart will be sorely torn,
The tears will spill from your eyes.
That is the famed place Keñ-Şor,
The one that swallowed your father — it is I.
I stood frozen at his bedside,
I lost your khan father
In my thirty-second year
Your father Manas was a lion,
One like your father, God
Will never again create as a living soul,
Of the homeland that men lean upon
Your father was the backbone,

Of boundless, endless Islam
Your father was the lion.
On his right hand the Oogan —

Biçen baban idi,
Sırt yanında Kıtay'ı
Kıran baban idi.
Yetip vurmuş Oogan'ı,
Babanın eli değmemiş
Cet-Kayt nasıl sağ kaldı!
Altay'da doğup eli bulup,
Baban Manas han çıkmış,
Babanın sesinden can çıkmış.
Kırk iki tümen ordu sürüp,
Kararmış yatan Çoñ-Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzatayım – diye,

Cefası ağır tamudan
Canı azat edeyim – diye,
Kakan'a kırgın salayım – diye,
Hanlığını çekip alayım – diye,
Beecin'e sefer edeyim – diye,
Esen han kızı Burulça'yı,
O emsalsiz güzeli
Beecin'den çekip alayım – diye,
Tufan suyu yetişmez Beecin'e

Durmadan kırgın salayım – diye,
Dalgalanıp yatan Beecin'in
Hanlığını çekip alayım – diye.
Müslüman ordusu bol varıp,
Kırk iki tümen ordu varıp,
Kararmış yatan Beecin yurduna
Dosdoğru girip mızrak uzatışıp,
Tüm hakan Beecin'e
Dinmeden altı ay vuruşup.
Kakan'a girip dönerken,
Kaplan doğmuş senin baban
Kalabalık elden ayrılıp.
Beecin'e girip dönerken,

Yiğit elden ayrılıp.
Beecin'e kargaşa saldığında,

It was your father who mowed them down,
At his back the Kıtay —
It was your father who broke them.
He overtook and smote the Oogan,
Your father's hand never touched him —
How did Cet-Kayt stay alive!
Born in the Altay, finding his people,
Your father Manas rose up a khan,
At your father's voice souls fled their bodies.
Driving an army of forty-two tümen,
Upon Çoñ-Beecin lying darkened
Let me ride straight in and level the lance – saying,
From the hell of heavy torment
Let me set the souls free – saying,
Let me loose slaughter on Kakan – saying,
Let me wrest away its khanship – saying,
Let me march on Beecin – saying,
Esen khan's daughter Burulça,
That peerless beauty,
Let me carry her off from Beecin – saying,
On Beecin that the flood-waters cannot reach
Let me loose unceasing slaughter – saying,
Of Beecin lying there in waves,
Let me wrest away its khanship – saying.
The Muslim host went forth in numbers,
An army of forty-two tümen went forth,
Into the land of Beecin lying darkened
They rode straight in, levelling lances,
Against Beecin of the great Hakan
They battled six months without cease.
Entering Kakan and turning back,
Your father, tiger-born,
Was parted from the crowded host.
Entering Beecin and turning back,

He was parted from the valiant host.
When he loosed tumult on Beecin,

Baban yüz yüze vardığında,
Muzburçak, Kökçö han ölüp,
Beecin'de, rast gelen canın
hepsi ölüp Ölüsünü nerden bulayım? –
diye,
Ecigey, Şeyreñ birlikte ölüp,
Kökötöy'ün Bokmurun adlı devi
Varsa, kaplan baban diriymiş,
ölüp, Ölmeyenlerin biriymiş.
Haber salan halk ölüp,
Beecin'e katılan canlar toptan
ölüp, Yetip Bakay saldırıp,
Nice pehlivan, alp ölüp,
At kaldıramaz koca ölüp,
Beecin ile tutuşan canlar
toptan ölüp
Kızır dokunmuş er ölüp,
Kırk iki tümen ordu ölüp.
Beecin'e girip dönerken,
Yöneldiğinde senin baban,
Yiğitlerden ayrılıp.
Kakan'a girip dönerken,
Kapkara gece çökmüş babana,
Kaplandan ayrılıp,
Baban Manas sultan han
Akkula'yı oka uçurmuş,
Almambet'i şehit vermiş,
Kanadından kırılmış,
Kendine dayanak kıldığı
Han Çubak'tan ayrılmış.
Beecin'i bozup yönelmiş,
Yüzleşip dururken,
Yiğidi han Sırgak'ı yitirmiş.
Bütün yurdunu kaynatıp,
Kakan'ın yurdunu aldığında,
Akkula'yı oka uçurup,
Asil Atan, o seçkin yiğit
Çaresiz yaya kaldığında,

When your father met them face to face,
Muzburçak and Kökçö khan died,
In Beecin, of every soul they met
all dying, Where shall I find his corpse? –
saying,
Ecigey and Şeyreñ died together,
Kökötöy's giant named Bokmurun —
If any lived, your tiger father was alive,
dying, He was one of those who did not die.
The folk who carried tidings died,
The souls who joined the Beecin host, as one,
dying, Bakay overtook and charged,
Many a champion, many an alp died,
Elders no horse could carry died,
The souls who grappled with Beecin,
dying as one
Men whom Kızır had touched died,
The army of forty-two tümen died.
Entering Beecin and turning back,
When your father set his course,
He was parted from his heroes.
Entering Kakan and turning back,
Pitch-black night fell on your father,
Parted from the tiger,
Your father Manas, sultan khan,
Lost Akkula to the arrow,
Gave Almambet as a martyr,
Was broken at the wing,
He whom he had made his mainstay,
From khan Çubak he was parted.
He shattered Beecin and set his course,
And while standing face to face,
He lost his hero, khan Sırgak.
Setting all their land aboil,
When he took the land of Kakan,
Akkula fell to the arrow,
Your noble sire, that chosen hero,
When he was left helpless afoot,

Öbür dünyada iman yoldaşı,

His companion in faith in the world beyond,

Bu dünyada mal yoldaşı
Amcam Bakay, han soylu,
Arbuudan'ı yedeğine alıp,
Bakay'ın göğsüne sığmaz nice kaygı:

«Kaplan doğmuş aslandı,
O anda gözünün yaşı on dere!

Yetkin belini kuşanıp,
Yedi tümen Kıtay'a
Karaltısını iyice bildiren,
Düştüğü yerde babanı
Arbuudan'a bindiren.
«Manas, Manas!» – diye bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Siperini bir bozup saldırıp,
Bakay han girip o zaman
Kıtaylara saldırıp.
Orta yerini ulu baban
Oyup gelip verdiğinde,
İki ucunu er Bakay
Boğazlayıp gelip verdiğinde,
Tam ortasını han baban
Kuşatıp gelip vermiş,
Bir yan ucunu Acıbay
Döverek gelip vermiş.
İslam! – diye bağırıp,
«Istan!» deyip uran çağırıp,
Kara kökcal atacığın
Bakay han ile birleşip,
Kovmuş imiş Kıtay'ı
Beecin'e doğru kırıp sürüp,
Ölmüş imiş babandan
Kıtay'ın demir urgan tuzakçısı,
Toptan hançer kollusu.
Kızıl kamçı Şıpşaydar,

His companion in goods in this world,
My uncle Bakay, of khanly line,
Taking Arbuudan on a lead,
Cares past counting overflowed Bakay's breast:
«He was a lion, tiger-born,
In that moment his tears ran in ten streams!
Girding tight his able loins,
To seven tümen of Kıtay
He made his dark silhouette well known,
Where your father fell, he was the one
Who mounted him on Arbuudan.
«Manas, Manas!» – he shouted,
Crying «Manas!» as his battle-cry,
Breaking from cover in one charge,
Bakay khan plunged in then
And fell upon the Kıtay.
Its very center, your great father
Carved out and delivered,
Its two ends, the man Bakay
Slaughtered through and delivered,
Its exact middle, your khan father
Encircled and delivered,
One flank of it, Acıbay
Battered through and delivered.
Islam! – he shouted,
Crying «Istan!» as his battle-cry,
Your dear father, the black kökcal,
Joining with Bakay khan,
Drove the Kıtay before him,
Cutting them down toward Beecin,
There died at your father's hand
The Kıtay's snarer with iron rope,
The whole dagger-armed brigade.
Şıpşaydar of the red whip —

Babandan böylesi dev ölmüş,

Muzkindik oğlu Tiken alp,
Pehlivandan dağ gibi kocası ölmüş.

Koñurbay'dan gayrısı,
Kıtay'ın yamanları toptan ölmüş.
Kaçıp Kıtay yanıp yakılıp,
Kakan'a doğru koşup,
Kırk kapılı koca eşiğin
Zorlayıp ağzını berkitmiş,
Sıkışıp Kıtay durduğunda
Zorlu girmiş atacığın.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Beecin'de Azozıl hanın biriciği,
Er Almambet kökcalın
Öcünü nasıl almayayım,
Şu Alöökö'nün Koñurbay'ını
Kurban diye nasıl kesmeyeyim.

Yoldaş edindiğim Çubak kökcalın

Öcünü nasıl almayayım.
Beecin'deki Esen han ile Karı han, Altı ok atımı ardında,
Uzunlamasına ikisini
Nasıl, hey, yere sermeyeyim!
O zaman Bakay ihtiyar
Kapısına varıp bir saplamış.
Bir kapısını devirmiş,
Acıbay varıp bir saplayıp,
Yalnız bir sinek düşürmüş.
Kaplan baban bir saplayıp,
Yedi kapısını devirmiş.
Beli sıkı kuşanmış,
Kapıyı bozup alacakken
Gökten bir seda, bir ün çıkmış:
«Çalıyar'ın yetişmediği Beecin'e,
Manas han, gücünüz yetmez,

Such a giant died at your father's hand,

Tiken the alp, son of Muzkindik,
Of champions, a mountain-great elder died.
All except Koñurbay,
The fierce ones of the Kıtay died as one.
The Kıtay fled, wailing and lamenting,
Running toward Kakan,
Of the great threshold with forty gates
They forced and barred the mouth,
When the Kıtay stood cornered,
Your dear father forced his way in.
Gold-forelocked, with tasselled sash,
In Beecin the only son of Azozıl khan,
The man Almambet, the kökcal —
How should I not take his vengeance,
This Alöökö's Koñurbay —
How should I not slaughter him as an offering.
Çubak the kökcal whom I made my comrade —
How should I not take his vengeance.
Esen khan and Karı khan in Beecin, Six bowshots behind him,
The two of them at full length —
How, hey, should I not lay them low!
Then the aged Bakay
Reached the gate and thrust once.
He toppled one of its gates,
Acıbay reached it and thrust once,
And felled only a fly.
Your tiger father thrust once,
And toppled seven of its gates.
His loins girded tight,
Just as he would break and take the gate
From heaven came a voice, a cry:
«To Beecin, which Çalıyar never reached,
Manas khan, your strength will not suffice,

çekiliniz!
Kalça'ya mızrak uzatmış.
İskender'in yetişmediği Beecin'e
İşiniz olmaz, dönünüz.
Süleyman'ın dokunmadığı Beecin'e.
Zülfikar geçmez, çekiliniz.
Yazgısı, yalnız Capar'ın

withdraw!
He levelled his lance at Kalça.
To Beecin, which İskender never reached,
You have no business — turn back.
To Beecin, which Süleyman never touched.
Zülfikar cannot pierce it — withdraw.
The decree of Capar alone

Böyle olur işte, görünüz.
Kaburganız çatır çutur sökülür,
Kanınız şu yerde dökülür,
Ondansa, Manas han,
Talas'a varıp ölünüz!»
Orduyu sürüp geri döndüğünde,
Kocosan baban, o kaplan,
Gümbürdeyip geri döndüğünde,
Geniş Beecin'in Çatkal'ında,
Kara suyun boğazında,
Baban Manas kaplan
Elini suya daldırdığında,
El abdestini aldığında,
Beecin'deki hisarda,
İkindi vakti olduğunda,
Kıbleye yüzünü döndüğünde,
Atacığın namaz kılıp dururken.
Argın hanın Acıbay'ı,
Argın han oğlu o bekçi,
Uykuya gözü dalıvermiş.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı er Kalça,
Hilesi sağlam Koñurbay,
Babanı gözetleyip yetişmiş.
Gerisini söyleyivereyim
Seccadesini* serdirmiş,
Sırtının üstünden
Senin baban Manas hanın
Ciğerini yarıp deldirmiş.
Argın hanın Acıbay'ı
Ürktüğünden duramayıp

Is thus, and so it is — behold.
Your ribs will be torn out crackling,
Your blood will be spilled in this place,
Rather than that, Manas khan,
Go back to Talas and die there!»
When he drove the host and turned back,
Your kocosan father, that tiger,
When he turned back thundering,
In the Çatkal of broad Beecin,
At the gorge of the black water,
Your father Manas the tiger —
When he dipped his hand in the water,
When he made his hand-ablution,
By the fortress in Beecin,
When afternoon prayer-time came,
When he turned his face to the qibla,
While your dear father stood at prayer.
Acıbay of the Argın khan,
That watchman, son of the Argın khan,
His eyes slipped into sleep.
Cotton-sashed, broad-booted,
The khan of Keçil, the man Kalça,
Koñurbay firm in guile,
Spied on your father and stole up.
Let me tell you the rest —
He had spread out his prayer-rug,*
From behind, above his back,
Your father Manas khan —
He split and pierced his vitals through.
Acıbay of the Argın khan
Could not hold still for terror,

Kartkürön'ün başını çevirmiş,
Gökten gök ala yıldız tutulup,
Atı yüğrük Koñurbay
Göz göre kaçıp kurtulup.
Sırtında mızrak kalmış,
Soluk soluğa telaşla Akıbay

He turned Kartkürön's head about,
In heaven the grey-pied star was eclipsed,
Koñurbay, his horse so swift,
Fled and escaped before all eyes.
The lance stayed fast in his back,
Breathless, in haste, Akıbay

Mızrağı burup çıkarmış.
Çeliğin ucu çat edip,
Bel kemiğinde kırılıp kalmış.
Yiğidim yarasını söylemeden
Bahtsızı böylece derde salmış. Gözünü
açıp söz söyleyip,
Kadın olmayıp er olsaydım,
Kurban olayım, yetimim,
Babanın gözcüsü
Acıbay çoro ben olsaydım,
Çizmez miydim çizgiyi!
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı domuza
Etmez miydim görülecek işi!
Sınamaz mıydım yüğrüğü,
Sırtından saplayıp, o suretteki
çürüğü, Boynuna muska taktır,

Twisted the lance and drew it out.
The steel tip snapped with a crack,
And stayed broken in his backbone.
My hero never spoke of his wound —
Thus he cast me, the luckless, into woe.
Opening his eyes he spoke,
Had I been no woman but a man,
Let me be your offering, my orphan,
If your father's sentry,
The çoro Acıbay, had been I,
Would I not have drawn the line!
Cotton-sashed, broad-booted —
To the khan of Keçil, that swine,
Would I not have done what must be done!
Would I not have tried that swift horse,
Stabbing him through the back — that
rotten one, Have an amulet hung at your
neck,

Çektirmez miydim Beecin'e
Curcunalı kırgın kargaşasını!
Sırtındaki o kesecik,
Söylemeden durup senin baban
Derin kazılan çukurumu,
Kaynattı benim çilemi.
Azıp, çürüyüp, kokuşup,
Kalıp kalan mızrak ucu
Babana göstermiş neler neler.
Baban tıksıra tıksıra öksürüp,
Yastıktan başını kaldırıp.
Baş kaldırıp ah dese,
Tabak tabak kan gidip,
Ne yapacağımı bilemeyip,

Would I not have made Beecin suffer
The tumult of a raging slaughter!
That little pouch upon his back,
Your father, keeping silent still,
My pit dug deep —
He set my torment boiling.
Festering, rotting, stinking,
The lance-tip that stayed lodged within
Showed your father such things, such things.
Your father coughed, choking and choking,
Raising his head from the pillow.
When he raised his head and groaned,
Blood went from him by the platterful,
I knew not what to do,

Ben çilekeşten derman gidip.

Güm güm öksürüp,
Gürleyip başını kaldırıp.
Gürleyerek baban ah dese
Kürek kürek kan gidip.
On iki çukur ağzına dek dolup,
Anacığın, ben çilekeşten derman gidip.
Yavrum yetim, görüver,

Kan gidince derman gidip,
Babana ecel bir yetip.

Kıl bıyığını sarkıtıp,
Kıyamete doğru can çekip,
İri gözü yumulup,
Ahirete doğru yok olup.
Eyvah, hanımım! – deyip,
Han ölünce kadına
Baba evi yakındır – deyip.
Bu Talas sana yer değil,
Hanım, bu Kırgız sana el değil.
Temir hanın şehrine
Sığınıp girip gününü gör.
Ölümlü günde gördüğün yavrucağın

Çubuğunu kırkıver,
Töresini yapıver.
Kardeşin Ismayıl'a baktırıver.
Yaşı on ikiye geldiğinde
Yine Talas'ı göster.
Ruhum şimdi var ise
Yolundan karşılarım – diye,
Han Baban vermişti vaadi.
Görüp gel, Keñ-Şor yeri odur,
Baban Manas'ı yutan o benim!

Başucunda kala kala,
Han babanı yitirdim ben

All strength went from me, the long-suffering.
Coughing boom on boom,
Raising his head with a roar.
When your father groaned out roaring,
Blood went from him by the shovelful.
Twelve pits filled up to the brim,
From your mother, me the long-suffering,
all strength went. My orphan child, behold,
As the blood went, the strength went,
And death came upon your father.

His hair-fine mustache drooping,
His soul straining toward eternity,
His great eyes falling shut,
Fading away toward the hereafter.
Alas, my lady! – he said,
When the khan dies, for the wife
Her father's house is near – he said.
This Talas is no place for you,
My lady, these Kırgız are no people for you.
To the city of Temir khan
Go take refuge and live out your days.
The little child born to you in death's own days —
Cut his first locks for him,
Perform his rites of custom.
Give him to your brother Ismayıl to rear.
When he comes to twelve years of age
Show him Talas once again.
If my spirit then abides
I will meet him on his road – saying,
Your khan father gave his pledge.
Go and see — that is the place Keñ-Şor,
The one that swallowed your father Manas — it is I!
Standing, standing at his bedside,
I lost your khan father

Otuz iki yaşımda.
Baban Manas öldüğünde,
Öbür dünyaya gittiğinde,
Ah dünya, yazık dünya,
«Asilim, al götür!» – diye,

Babandan kalan kırk çoro
Sıra durup hıçkıra hıçkıra ağlamış.
Kara orman söğüt bitmiş,
Babana Hüda yâr olmuş.
İşte bütün bu Keñ-Şor'da,
Yiğit baban öldüğünde
«Yiğidim, al götür» – diye,

Tarak değmez kara saçı
O zaman tel tel yoldum.
Tel tel saçımı yolduğum yer –
Tel tel orman, söğüt bitmiş,

Babana kocosanlar yâr olmuş.
İşte bugün Keñ-Şor'da,
Yavrum yetim, görüver,
Benim yüzümden akan kara kan
Topuğa dek kızıl taş olmuş,
Han baban yurda baş olmuş.
Gözümden akan kara yaş
İşte bütün bu Keñ-Şor'da
Gölcük kara su olmuş,
Atacığın yurda tuğ olmuş,
Bıyığını burup kıvıran,
Atacığını mustapalar* kollamış.

Sakalını burup kıvıran,
Atacığını sakabalar* kollamış.
Baban Manas öldüğünde
Koşoy, Töştük han ağlayıp,
Babana rast gelen canların hepsi
ağlayıp.
Öte yanını oydurdum,

In my thirty-second year.
When your father Manas died,
When he went to the other world,
Ah world, pitiless world,
«My noble one, take me with you!» –
saying,
The forty çoro left from your father
Stood in rank and wept with racking sobs.
A black forest of willows has grown,
God has befriended your father.
Here in all this Keñ-Şor,
When your hero father died,
«My hero, take me with you» – saying,

My black hair no comb had touched
I tore out then strand by strand.
Where I tore my hair strand by strand –
A forest grew strand on strand, willows
grew,
The kocosans befriended your father.
Here this day in Keñ-Şor,
My orphan child, behold,
The black blood that ran down my face
Has turned to red stone heel-deep,
Your khan father became the land's head.
The black tears that ran from my eyes,
Here in all this Keñ-Şor,
Have become a pool of black water,
Your dear father became the land's banner,
He who twirled and curled his mustache —
The mustapas watched over your dear*
father.
He who twirled and curled his beard —
The sakabas watched over your dear father.*
When your father Manas died
Koşoy and Töştük khan wept,
All the souls who ever met your father
weeping.
I had its far side hollowed out,

Kırda yılkı ala baş,
Altmış dert bir gelip,
Arkada erkek çocuk körpe.
Kaburga kemiğim sökülüp,
Gözümün yaşı dökülüp,
Gönlüm fena bölünüp.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Altından direk döktürdüm,
Başıma altmış müşkül
bir gelip. Altından direk koydurdum.
Açıkta gömsem Ayköl'ü
Düşman açıp alır mı?
Yol üstünde sürükletip,
İt sürülerine yarar mı,
Böylece öcünü alır mı?
Ben anacığın, bahtı kara,
Koskoca başımı tuğ ettim,
Kadın başımı er ettim,

On the steppe the herds are pied of head,
Sixty sorrows came at once,
Behind me the boy-child still tender.
My rib-bones were torn loose,
The tears spilled from my eyes,
My heart was sorely torn.
In heaven Allah's day grew clouded,
I had a pillar cast of gold,
Upon my head sixty hardships
came at once. I had a pillar of gold set up.
If I buried Ayköl in the open,
Might not the foe dig him up and take him?
Dragging him along the road,
Would he serve the packs of dogs,
Would they thus take their vengeance?
I, your mother, black of fate,
Made my great head a banner,
Made my woman's head a man's,

Gizleyeyim diye hunharı
Ahaliye velvele saldım.
Cellattan beşini tamam ettim,
Celmayan'dan güç edindim.
Geniş Mısır'ı arattım,
Dil bilmez kullardan
Seksen Arap getirttim.
Bir adama bildirmeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Hakkına at verip,
Esirgemedim ben çilekeş,
Hazine saçıp tez verip.
Mum demirden çelik verip,
Çelik kazma, mal verip,
Eçkilik'in Kara-Too'su,
Uçsuz bucaksız ulu kaya,
Talas'ın beri yüzünde,
Keñ-Kol'un beri ucunda,
Kara kayanın bağrını oydurdum.
Ağzını oydum, zavallı can,

That I might hide the fierce one,
I loosed a clamor on the people.
Of executioners I made up five,
From Celmayan I took my strength.
I had broad Mısır searched,
Of slaves who knew no tongue of ours
I had eighty Arabs brought.
Letting no man know of it,
Letting no soul suspect it,
Giving each his due in horses,
I stinted nothing, I the long-suffering,
Scattering treasure, paying swiftly.
Giving steel of wax-soft iron,
Giving steel picks, giving goods,
Eçkilik's Kara-Too,
The vast rock without end or bound,
On the near face of Talas,
At the near end of Keñ-Kol,
I had the black crag's breast hollowed out.
I carved its mouth, poor soul,

Yalnız bir kişi sığacak kadar,
Altı bin koyun yatacak kadar.
Üstü çöküverir – diye,–
Köküme böyle kıyar – diye,–
Kara toprak bassa Ayköl'ü
Boş yere çürüyüverir – diye,–
Fani dünyalığımı esirgemeden
Altmış kat derin yerine
Kıymetlim yetim, dinleyiver,
Nasıl gömdüm babanı!
İçi kokuverir – diye,–
Ustalığı gösterdim,
Üstündeki kara suyu
Mum demirle bozdurup,
Mağaranın içinden yürüttüm.
Yine yetim, dinleyiver,

Wide enough for one man only,
Deep enough for six thousand sheep to lie.
Its roof might cave in – saying,–
Thus they might destroy my root – saying,–
If black earth pressed on Ayköl,
He would rot away for nothing – saying,–
Unsparing of my mortal wealth,
Into its depth of sixty layers,
My precious orphan, listen well,
How I buried your father!
The inside might grow foul – saying,–
I showed a master's craft,
The black water up above it
I had cut through with wax-soft iron,
And led it through the cavern's heart.
Again, my orphan, listen well,

Yakut taştan yardırdım,
Altmış türlü yerine
Yakut, cevher karışık
Çerağ edip koydurttum.
Altı çürüyüverir – diye,–
Altından dövdüm kerevet.
Yavrum, bu hizmetim ölçü değil,
Koltuğumda sen yetim,
Ak Kuran'ı yastık edip,
Kerevetin üstüne
Kıbleyi başucu edip,
Sup giyene sorgu yok,

Suptan serdim döşeği.
Çevresini cevherden
Yayarak kaplattım.
Ola ki çürüyüverir – diye,–
Yatağının yerine
Ardıcın külünü döktürdüm.
Yeri bitip tamam olunca,
Koşoy, Töştük yakınlarıma
İman gibi söyledim sırrımı,

I had it cleft with ruby stone,
In sixty different places
Rubies and gems commingled
I had set as lamps to burn.
Its floor might rot away – saying,–
I hammered a bedstead out of gold.
My child, this service is no measure, You
the orphan in my arms,
Making the white Koran his pillow,
Upon the bedstead
Setting his head toward the qibla,
For him who wears sup there is no
questioning,
Of sup I spread his bedding.
All around it, with gems,
I had it spread and overlaid.
Lest perchance it rot away – saying,–
In the place of his bed
I had juniper ash poured down.
When the place was finished and complete,
To my kinsmen Koşoy and Töştük
I told my secret like a creed,

Kaplan Bakay amcama
Söyleyiverdim gerçeğimi.
Koşoy, Bakay çırpınıp,
Anacığına yalvarıp:
«Ey Kanıkey, yavrum,
Sana kadın diyen onmasın,

Sana dişi diyenin
Asla bir işi iki olmasın!»
Geniş Meke'yi arattım,
Meke'deki büyük imam –
Ak eşeni getirttim.
Cenaze atını eyerlettim,
Cenaze namazını okuttum.
Keminini* kesip bağlattım,
Bakay ile er Koşoy,
Bu ikisine yıkattım.
Bütün devler birleşip,
Cenazeye* aldıkları yerde
Çınar kavak dikilmiş,

Babanı gerçekten Hüda kollamış.
Alacakaranlık çöküp, gün batarken,
El henüz sessiz yatarken,
Pehlivanlara kaldırtıp,
Önüne panar* tuttum,
Mağarayı hiçbir kul bilmez,
Kendim yol gösterip vardım.
Babanın naaşını kaldırıp,
Kırk eşenin kelme* getirdiği yer.

O mağaraya varıncaya dek
Kızıl körpe söğüt bitmiş,
Babana Hüda yâr olmuş.
Ben mağaraya vardığımda
Akılsız adam ürkmüş,
Koşoy, Töştük, Kökbörü
Birlikte Kuran okumuş.
Baban yerine girdiğinde

To my tiger uncle Bakay
I told out my truth entire.
Koşoy and Bakay, trembling sore,
Pleaded with your mother:
«O Kanıkey, my child,
May whoever calls you woman never prosper,
Whoever calls you female —
May not one of his works ever become two!»
I had broad Meke searched,
The great imam of Meke –
I had the white eşen brought.
I had the funeral horse saddled,
I had the funeral prayer recited.
I had his kemin cut and bound,*
Bakay and the man Koşoy,
These two I had wash him.
All the giants joined as one,
There where they bore him to the funeral,*
A plane-poplar has risen tall,

Truly God watched over your father.
As twilight fell and the sun went down,
While the people still lay silent,
I had the champions lift him,
I held a panar before him,*
No mortal soul knows of the cavern,
I myself showed the way and went.
Bearing up your father's body,
The place where forty eşens brought the kelme.*
All the way to that cavern
Tender red willows have sprung up,
God has befriended your father.
When I came to the cavern
The witless man took fright,
Koşoy, Töştük, Kökbörü
Together recited the Koran.
When your father entered his place,

Koşoy, Töştük ihtiyar,
Hanın girdiği mağaraya,
O varan ahali,
Hepsi girmiş mağaraya.
Kırk eşeni baş olup,
Çaykan gelmez olmuştu.
Sultan Manas'tan kalan bir tırnak

Ölmeden esen yürüsün – diye,–

Onca devin hepsi,
Kurban olayım, yavrum,
Sana dualarını verivermişti.
Kargaşayı başlattım,
Yarın oğlu geldiğinde,
Oğlu bir girsin diye,
Emanet diye bıraktım.
Heybetini görüp ürküp gel,
Aktulpar'ını eyerleyip gel,
Öbür dünyaya giden babana
Fazlasıyla Kuran okuyup gel.
Mağaraya yürüyüp giriver,
Anacığım bahtsız imiş – diye,–

Bu kadrimi biliver!
Yine sözüm, yine var,
Yine yetim, biliver*
Talas'tan aşağı yürürsün,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Bey Baban Manas'ın diktiği
bağında. Fidan çıkıp uzayıp,

Bar-Köl'ün karşı yanında,
Kaynarın kara gözünde,
Kurban olayım, yavrum,
Tam çınarın kendisinde,
Her iş yapsa ananın,
Alda'ya sözü yakarıştı,
Ziyaret edip dururdu,

Koşoy and Töştük the aged,
Into the cavern where the khan had entered,
The folk who had come there,
All of them entered the cavern.
With the forty eşens at their head,
Çaykan had ceased to come.
The one sole scion left from Sultan Manas —
May he walk safe and sound, undying – saying,–
All those many giants,
Let me be your offering, my child,
Gave you their blessings then and there.
I set the tumult going,
Tomorrow when his son should come,
That his son might enter once,
I left it as a sacred trust.
Go see his majesty, be awed, and come,
Saddle your Aktulpar and come,
For your father gone to the other world
Recite the Koran in abundance and come.
Walk into the cavern, enter it,
My mother was luckless indeed – saying,–

Know this my worth!
Still my words, still more remain,
*Again, my orphan, know it well**
You will ride down along Talas,
On the lower side of Tört-Kül,
That your bey father Manas planted —
in his garden. Saplings have sprung up and grown tall,
On the far side of Bar-Köl,
At the black eye of the spring,
Let me be your offering, my child,
At the very plane tree itself,
Whatever work your mother did,
Her words to Alda were supplication,
She would go on pilgrimage there,

Han babanın elinde
Ulu mescidi var idi.
Ak sarığı kazan kadar,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Hoca duran o mescit,
Ak kitabını koynuna alıp,
Molla duran o mescit,
Tespihlik malı hepten yok,
Fakir duran o mescit.
Hiç din bilmeyen
Kâfir duran o mescit.
Abıke, Köböş – altı haram,
Altısı da yakın öz ağan,
Âleme yeter çalımı,
Babanla baba bir,
O ahmaklar küçük kadının oğlu.
İşte bu yıl altı haram,
Bozulmuştur niyeti,
Toy olanı Hüda almaz – diye,–

Çok suçlayıp durmuştur,
«Ne zaman olsa çınlayıp,
Manas'ın adı eksik olmaz» – diye,–

Atacığının ulu mescidini
Su bastırıp koymuştur,
Direğini söküp almıştır,

Çınarını kesip devirip,
Keregenin hepsini
İte ite yıkıp,
Mescidin yıkılmış olur,
Sen vardığında o mescit
Tört-Kül'ce bir tepe olmuştur.
Çınar olup sürgün verip,
Alamet olup kalmıştır.
Atını düzgün eyerleyip gel,
Güzelce Kuran okuyup gel.
Mescidin hali işte budur,

In your khan father's day
There stood his great mosque.
His white turban big as a cauldron,
His cry, when he called, like the ezan,
That mosque where the hoca stood,
Clasping his white book to his breast,
That mosque where the mullah stood,
With no goods at all, not even for a rosary,
That mosque where the poor man stood.
Knowing no faith at all,
That mosque where the infidel stood.
Abıke, Köböş – the six vile ones,
All six your near blood elder-kin,
Their swagger enough for all the world,
One father with your father,
Those fools, sons of the junior wife.
This very year the six vile ones,
Their intent has turned corrupt,
Him of the feast God will not take –
saying,–
They kept laying many blames,
«Whenever it may be, it rings out,
The name of Manas never fails» –
saying,–
Your dear father's great mosque
They have drowned beneath the water,
They have wrenched out its pillars,

Felling its plane tree to the ground,
All of the lattice walls
Shoving and shoving, they threw down,
Your mosque stands ruined now,
When you arrive, that mosque
Has become a mound the size of Tört-Kül.
Yet the plane has put forth shoots,
And remains there as a sign.
Saddle your horse well and come,
Recite the Koran fairly and come.
Such is the state of the mosque,

Bunu böyle bırakalım,
Beri yanından başlayalım!
Ondan beri geldiğinde,
Keñ-Kol'un döküldüğü yüzde,
Talas'ın gün doğusu ucunda,
Oğlum, kırda yılkı ala baş,

Arkada erkek, kendin körpe,
Ne yapacağımı bilemeden,
Perişan oldu dul başım.
Tutup binecek küheylan yok,
O zaman, dayanak olacak kardeş yok,
Geniş Talas bana yer olmadan,
O Kırgız bana el olmadan,
Sözünün ucunda dokundurup,
Çaresi olsa, çelme vuracaktı

kendime.
Kazacaktı çukurumu,
Çaresi olsa, kaynatacaktı
çilemi.
Salacaktı başıma
Adam görmedik nicesini!
Başucunda kala kala,
Hunhardan dul kaldım,
Ben otuz iki yaşımda.
Vuran Hüda büsbütün
Vurur diye yürüdüm ben,
Bir baskını başıma

Yapar ya – diye yürüdüm ben.

Hazinem yağmalanıp gittiğinde,
Köküme toptan kıydıklarında,
Yarın yetim büyüyüp,
Eline geri geldiğinde
Güçsüz kalıverir – diye,–
Hazinenin hepsi yok,
Malsız kalıverir – diye,–

Let us leave it there,
Let us begin from the near side!
When you come nearer from there,
On the face where Keñ-Kol pours out,
At the sunrise end of Talas,
My son, on the steppe the herds are pied of head,
Behind me a boy — you, still tender,
Not knowing what to do,
My widowed head was left forlorn.
No courser to catch and mount,
No brother then to be my stay,
Broad Talas being no place for me,
Those Kırgız being no people for me,
With barbs at the edge of their words,
Had they the means, they would have tripped
me myself.
They would have dug my pit,
Had they the means, they would have set my torment boiling.
They would have loosed upon my head
Such things as man has never seen!
Standing, standing at his bedside,
I was left the fierce one's widow,
I in my thirty-second year.
God who strikes, strikes utterly —
He will strike, I thought, and walked on,
One more raid upon my head

They will surely make – I thought, and walked on.

When my treasure was plundered away,
When they destroyed my root entire,
Tomorrow, when the orphan is grown,
When he comes back to his people,
He will be left powerless – saying,–
The treasure all gone,
He will be left without goods – saying,–

Gönlüm fena bölünüp,
Gözümün yaşı dökülüp.
Köküme toptan kıyar – diye,–
Gönlü isterse altı haram
Şu duran hazinemi
Hepten bozup gider – diye.
Gücümü ölçüp bilir – diye,–

«Ben Talas'tan gittiğimde,
Hazinemi bozup gider – diye,–

Gönlü isterse beş düzenbaz
Bir adama bildirmeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Kahrımı salıp bağırdım,
Beş pehlivanı çağırdım.
Hakkına at verdim,
Her gündeliğini tez verdim.
Sapmadan iyice kazsın – diye,– İşime gammaz çıkıp,
Batman batman altın, ziynet verdim.
Boz ala puslu gök kayaya,
Uçsuz bucaksız yatan gök dağa,
Pehlivana haramı içimde saklayıp,

Gündüzünde boş bırakıp,
Gecesinde kazdım mağarayı.
Umudumu kesmeden hep,
Her gün kazdım mağarayı.
Ağzını ustaca açtırdım,
Yalnız bir kişi sığacak kadar.
Öte yanını kazdırdım,
Altı bin koyun yatacak kadar.
Mum demirden çelik verip,
Mağaranın içini genişlettim.
Alabildiğine görkemli yaptırdım,
Yetmiş erkek deveyi çöktürtüp,
İçinden çıkan kumlarını

My heart was sorely torn,
The tears spilled from my eyes.
They will destroy my root entire – saying,–
If their hearts so desire, the six vile ones,
This treasure of mine standing here
Will wreck it wholly and be gone – saying.
They will measure and learn my strength – saying,–
«When I have gone from Talas,
They will wreck my treasure and be gone – saying,–
If their hearts desire, the five tricksters,
Letting no man know of it,
Letting no soul suspect it,
I loosed my anguish in a cry,
I summoned the five champions.
I gave each his due in horses,
I paid each day's wage swiftly.
Let him dig true without swerving – saying,– Turning informer on my work,
I gave gold and jewels by the batman.
Into the grey crag mottled with haze,
Into the grey mountain lying boundless,
Hiding within me my dark intent toward the champions,
Leaving it idle by day,
By night I dug the cavern.
Never once cutting off my hope,
Every day I dug the cavern.
I had its mouth opened with mastery,
Wide enough for one man only.
I had its far side dug out,
Deep enough for six thousand sheep to lie.
Giving steel of wax-soft iron,
I widened the cavern within.
I had it made splendid beyond measure,
Making seventy bull camels kneel,
The sands that came out of it

Talas'ın geniş suyuna döktürdüm.
Yetmiş deve gücü ile
Yedi gece dinmeden yükletip,
Atacığının hazinesini
O mağaraya yığdırdım.
Ağzını zamkla berkittim,
Bunu hünerle burup kapattım.
Nişan kalmasın – diye,–
Üstündeki kara kumu –
Hazinenin ağzına doğru yıktırdım.

Bir gün yatıp düşünsem,
Gökten Alda'nın günü bulutlanır,
Ben dulun başına
Altmış kaygı bir gelir:
Köküme toptan kıyarlar mı?
Derin kazıp çukurumu,
Kaynatıp toptan çilemi,
Birine söyleyiverip
Hazinemi açıp gider mi?
Kişiye gammaz çıkıp,
Malımı bozup gidip,
Benim gülüşümü tüketir mi ki
İnsana güvenemeden,
Alacakaranlık çöküp, gün batarken,
El henüz sessiz yatarken,
Kahırlanıp bağırdım,
Beri gel – diye ben kendim
Beş pehlivanı çağırdım.
Kepçeyle ölçüp ağı verdim,
Kaşık ile su verdim.
Sadak silker gibi ok ettim,
Hepsine "bağrım" dedirtip,
Artığını böyle yedirtip,
Dünyadan beş pehlivanı yok
ettim.

Yaslı yerin yüzünden,
Ve senin hazinenin yüzünden,

I had poured into Talas's broad waters.
With the strength of seventy camels,
Loading seven nights without cease,
Your dear father's treasure
I had heaped in that cavern.
I sealed its mouth fast with gum,
I twisted it shut with cunning skill.
Let no sign remain – saying,–
The black sand up above it –
I had tumbled down over the treasure's mouth.
If one day I lie and ponder,
In heaven Alda's day grows clouded,
Upon my widowed head
Sixty cares come all at once:
Will they destroy my root entire?
Digging deep my pit,
Setting all my torment boiling,
Letting slip a word to someone,
Will they open my treasure and be gone?
Turning informer to some man,
Wrecking my goods and going,
Will they use up all my laughter?
Unable to trust in any man,
As twilight fell and the sun went down,
While the people still lay silent,
I cried out in my anguish,
Come hither – saying, I myself
Summoned the five champions.
I measured out poison with a ladle,
I gave them water with a spoon.
I made them arrows as one shakes a quiver,
Making them all cry "my breast!",
Feeding them thus the leavings,
From this world the five champions I blotted out.

For the sake of the place of mourning,
And for the sake of your treasure,

Beş pehlivanı boğazladım.
Ocak yerinin kıyısına
Belinden büküp koyup,
Sessizce gömüverdim.
Söylesem sözüm daha var,
Suçu yokken öldürülen,
Anacığın, ben bahtsızın boynunda
Beş pehlivanın kanı var.
Ben anacığın bahtsızın,
Tükenmeyen sözü var.
Tan mahşer olduğunda,
Beş pehlivan gibi masuma
Kara eşek olmak ihtimalim var.
Atını düzgün eyerleyip gel,
Beş pehlivan gibi masuma
Güzelce Kuran okuyup gel!
Hazineni böyle bırakayım,
Şimdi oğlum, dinleyedur,
Beri yanından başlayayım:
Geniş Talas'ın ovasında,
Keñ-Kol'un döküldüğü boyda,
Biten dağın çıkıntısında,
Sarkıp gelen burunda,
Büyük Ak-Çiy'in ucunda,
Kara yolun üstünde,
Han baban Manas'ı Hüda alır – diye,–
Yedi asır sönünceye dek
Zayıpburuş, yazık aslan,
Ben Talas'tan gittiğimde,
Sultandan nişan kalmadan
İzsiz belirsiz kalıverir – diye,–

Yedi yüz deveyi çöktürttüm,
Torbasını*, urganını onarttım.
Yer bilenleri toplayıp getirttim,

Dünya yüzünü arattım.
Ancıyan'ın öte yanı,
Amangen'in beri yanı,

I slaughtered the five champions.
At the edge of the hearth-place,
Bending them double at the waist,
I buried them in silence.
If I spoke on, more words remain,
Slain though they bore no guilt,
On the neck of your mother, luckless me,
Lies the blood of the five champions.
I, your luckless mother,
Have words that never run dry.
When the dawn of judgment comes,
For innocents like the five champions
I may well become a black donkey.
Saddle your horse well and come,
For innocents like the five champions
Recite the Koran fairly and come!
Let me leave your treasure there,
Now, my son, keep listening,
Let me begin from the near side:
On the plain of broad Talas,
Along where Keñ-Kol pours out,
On the spur where the mountain ends,
On the headland jutting down,
At the tip of great Ak-Çiy,
Above the black road,
God will take your khan father Manas –
saying,– Till seven centuries burn out,
Zayıpburuş, poor lion,
When I have gone from Talas,
Lest no sign of the sultan remain —
He will be left traceless, unmarked –
saying,–
I made seven hundred camels kneel,
I had their bags, their ropes repaired.*
I gathered and brought those who knew the lands,
I had the face of the world searched.
The far side of Ancıyan,
The near side of Amangen,

Kokon hanın koltuğu,	*The Kokon khan's armpit-corner,*
Küleşen ile Çiymaydam,	*Küleşen and Çiymaydam,*
İkisini yan yana gösterip,	*Pointing out the two side by side,*
Küleşen'in külbotosu* –	*Küleşen's külboto* –*
Külbotodan getirttim.	*From külboto I had it brought.*
Yedi yüz deveyi kiralayıp,	*Hiring seven hundred camels,*
Toprağını getirttim,	*I had its earth brought in,*
Büyük kovada karıştırttım,	*I had it mixed in a great vat,*
26040 Sığır, keçi kılını kıyıp,	*Chopping cattle and goat hair fine,*
O çamura kattırdım.	*I had it worked into that clay.*
Yoğrulmuş harcını getirttim,	*I had the kneaded mortar brought,*
Üstüne kıldan serptirdim.	*I had hair strewn over the top.*
Aksakalbay'ın oğlu,	*The son of Aksakalbay,*
Aralbay gibi pehlivan Sart,	*A champion Sart like Aralbay,*
Altmış pehlivan kazmacıya,	*For sixty champion diggers,*
Çamurunu bağ bağ teptirdim.	*I had the clay trodden batch by batch.*
Argın'a salma saldım,	*I laid a levy on the Argın,*
Altı bin erkeç topladım.	*I gathered six thousand he-goats.*
26050 Altı bin erkeci bir kırıp,	*Slaughtering the six thousand he-goats at once,*
Tuğla kaynatıp pek koydum,	*I boiled the bricks and set them firm,*
Atacığının kümbetini	*Your dear father's mausoleum-dome —*
Altı asır sönünceye dek	*Till six centuries burn out,*
Bozulmadan dursun diye yaptım.	*I built it so it should stand undecayed.*
Soyuna bakıp durmadım,	*I did not pause to weigh their lineage,*
Kırgız'dan salma salıp	*Laying a levy on the Kırgız,*
Yedi bin erkeç topladım.	*I gathered seven thousand he-goats.*
Yedi bin erkeci bir kırıp,	*Slaughtering the seven thousand he-goats at once,*
Tuğla kaynatıp pek koydum,	*I boiled the bricks and set them firm,*
26060 Yiğidimin kümbeti	*My hero's mausoleum-dome —*
Bozulmadan dursun – diye yaptım.	*I built it so it should stand undecayed – saying.*
Meke'deki kâtibe	*To the scribe in Meke*
Altı yüğrük at verdim,	*I gave six swift horses,*
Hemen bize gelsin – diye,–	*Let him come to us at once – saying,–*
Avuç kadar mektup verdim.	*I gave a letter big as a palm.*
Büyük Meke'yi aratıp,	*Having great Meke searched,*

Büyük eşeni getirtip,
Yetim yürüyüp yetişip,
Yurduna kendi katılırsa,
Göçüp gelse Talas'a,

Kur'an okunup dururken
Babası merhum Manas'a
Bu manayı görsün diye,
Özene bezene işlettim.
Kıyasıya kopan büyük kargaşayı,
Kakançın'ın çarpışmasını,
Çoñ-Beecin'in vuruşmasını
Hepsini birden çektim resme.
Yeryüzünü kaplayıp akan
Kanı çektim resme.
Ölüp yatan, yana devrilmiş

Canı çektim resme.
Azı dişleri sırıtmış,
At ölüsü dağ olmuş,
Onu da çektim resme.
Bıyıkları dimdik kalkmış,
Er ölüsü dağ olmuş,
Bunu da çektim, eey, resme,
Alacık gibi koca Kalça
Kâfir ile Müslüman'ın
Çarpışmasını çektim resme.
Kaçmadan durup vuruşanların
Vuruşmasını çektim resme.
Baakıbay, Duulat iki han –
Hanları çektim resme.
Alöökö han, Azız han –
Erleri çektim resme.
Bindiğim atım Arbuudan,
Koskocaman kara başımla
Kendimi çektim resme.
Hiçbir şeyden habersiz,
Memelerime sarılmış,
Yüzümden akan kara kan

Having the great eşen brought,
Should the orphan journey and arrive,
Should he himself rejoin his land,
Should he migrate home to Talas,

While the Qur'an was being recited,
So that he might behold this meaning
For his late father Manas,
I had it wrought with loving care.
The great turmoil that broke out in fury,
The clash of Kakançın,
The battle of Çoñ-Beecin —
All of it at once I drew into the picture.
The blood that flowed and covered
The face of the earth I drew into the picture.
The souls lying dead, toppled on their sides —
Those I drew into the picture.
Molar teeth bared in a grin,
Dead horses heaped into mountains —
That too I drew into the picture.
Moustaches standing stiff and straight,
Dead warriors heaped into mountains —
This too I drew, eey, into the picture,
Giant Kalça, big as a herder's hut,
The clash of the infidel
And the Muslim I drew into the picture.
The fighting of those who stood and fought
Without fleeing I drew into the picture.
Baakıbay and Duulat, two khans —
The khans I drew into the picture.
Alöökö khan and Azız khan —
The warriors I drew into the picture.
My mount Arbuudan that I rode,
With my great enormous dark head,
Myself I drew into the picture.
Knowing nothing of it all,
Clinging fast to my breasts,
The dark blood streaming from my face

Zülfünden aşağı dökülmüş,
Kulunum, seni de çektim resme.
Altındaki Kara atı –
Sağ esen olursa biriciğim,
Bu Talas'a gelir diye,
Şurada duran ak kümbezin
İçine girse kulunum,
Manasını, hâlini görür diye,

Spilled down along your locks —
My foal, you too I drew into the picture.
The Kara steed beneath him —
So that, if my only one lives safe and sound,
He might come to this Talas,
So that, if my foal should enter
Inside the white tomb standing there,
He might see its meaning and its state,

Eşikten içeri girince
Sol yanına bakarsan:
Altından yuları silkeleyip,
Algara ile şahlanıp,
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovalayan ensesindeymiş gibi,
Karısı erkek doğurmuş gibi
Soluyup duran er Kalça'yı
Alkara'ya bindirip,
Onu da çektim resme.
Koca çizme ayağında kabarır,
Horoz gibi boynu kurulur.
Gözünün feri parıldar,
Bakıp görsen, Koñurbay –
Matara gibi koca mercan taş,
Eey, tepesinde parıldar.
Altın halkalı sırlı çubuğu,
Mızrakçıların en ustası er,
Kendisi düşmanın hilesini bilen
seçkin yiğit.
Dikkat edersen görürsün:
Dimdik kabarmış bıyığı
Yağlanmış balta sapına benzer,
Sarkıp duran burnu
Selebe* kınına benzer,
İki gözünün çukuru
Açılıp kalmış mezara benzer,
Kaşla kapağın arası
Bayın yazladığı yaylaya benzer,

When you step in through the doorway,
If you look to your left side:
Shaking his golden halter,
Rearing up upon Algara,
As if a nightmare rode his wife,
As if pursuers were at his neck,
As if his wife had borne a son,
Panting warrior Kalça —
Mounting him upon Alkara,
Him too I drew into the picture.
The great boot swells upon his foot,
His neck arches like a rooster's.
The gleam of his eye flashes;
If you look and see — Koñurbay:
A great coral stone like a flask,
Eey, glitters upon his crown.
His glazed pipe with its golden ring,
The most masterful warrior of lancers,
Himself a chosen brave who knows
the enemy's cunning.
If you look closely you will see:
His moustache, bristling bolt upright,
Is like a greased axe-handle;
His drooping, hanging nose
Is like a Selebe scabbard;*
The hollows of his two eyes
Are like graves left gaping open;
The space between brow and lid
Is like the summer pasture where a bey
summers;

Baban Manas'ı mızraklayan Koñurbay –

Şay'ın koruduğu arslan odur,
Düşmanın hilesini bilen er odur.

Kara atının var mı derim
Böğründe kanadı?
Ne zaman olsa Koñurbay'ın,

On iki âlem bir gelsin,
Talkan gibi öğütmek âdetidir.

Ön yanına bakarsan:
Mercan sorguç, inci taş,
Koñurbay'ın elinde
Luntuñ'un kanı bulaşık.
Daha çektim resme:
Ilama hanı han Coloy,
Şibee'nin hanı Orokkır,
Soloon'un hanı Muzkindik,
Mancuu'nun hanı Ezkara,
Hepsinden yaman Koñurbay –
Hepsini sıraya dizip,
Bunları çektim resme.
Sağ yanına bakarsan:
Öne atılıp durduğunda
Arslanın heybeti var,
Sırtını dönüp gittiğinde
Altı bin erin heybeti var,
Gece hortlağı gibi görklenen,
Aç arslan bakışlı,
Yağlı buğday benizli,
Alacakaranlık duman bakışlı,
Gözü göl yatağı kadar,
Göründüğünü yutacak gibi,
Orta boylu, geniş omuzlu –
Akolpok'u giydirip,
Akkula'ya bindirip,
Kaynaşıp yatan Hıtay'ı

Koñurbay, who speared your father Manas —
He is the lion guarded by Şay,
He is the warrior who knows the enemy's cunning.
Shall I say — has his black horse
Wings upon its flanks?
Whenever it may be, it is Koñurbay's custom,
Let the twelve worlds come as one,
To grind them all like talkan.

If you look to the front side:
A coral plume, a pearl stone,
In Koñurbay's hand
The blood of Luntuñ is smeared.
More still I drew into the picture:
The khan of Ilama, khan Coloy,
The khan of Şibee, Orokkır,
The khan of Soloon, Muzkindik,
The khan of Mancuu, Ezkara,
Worst of them all, Koñurbay —
Setting them all in a row,
These I drew into the picture.
If you look to the right side:
When he surges to the fore
He has the majesty of a lion,
When he turns his back and goes
He has the majesty of six thousand warriors,
Looming splendid like a ghoul of the night,
With the gaze of a hungry lion,
With a face like oiled wheat,
With eyes like the smoke of dusk,
His eye as wide as a lake-bed,
As if to swallow whatever he sees,
Of middling height, broad of shoulder —
Clothing him in the Akolpok,
Mounting him upon Akkula,
Routing and driving before him

Bozguna verip sürdürüp,
Hepsini Beecin'e doğru
saldırtıp, Kara Kalmak'ı, Hıtay'ı

Senin babanı çektim resme.
Altındaki Akkula –
Akban soyunun ulusu o hayvan,
Genç kısrağın kulunu,
Kara yılkının düldülü.
Atacığının Akkula'sı –
Yetimim iyice görsün diye,
Bunu da çektim resme.
Onun beri yanında:

Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Heybeti dağın dengince,
Kim görünse yutacak gibi,
Çilsiz ak yüzlü,
Şaşısız, koyun gözlü,
Sarı meşin şalvar giymiş,
Sarala misali at binmiş,
Püskülsüz mızrak almış,
Beline yalın kılıç kuşanmış –
Azız hanın Almambet'i
Ayaş baban idi,
Onu da çektim resme.
Belini sımsıkı kuşanmış,
Yedi tümen kara ordu gelse

Yeleği açık dalıp saldıran.
Onun beri yanında:
Kara kalpaklıların yiğidi,
Seninle öz bağırdaş
Han Manas'ın Sırgak'ı.
Dirsek dayayıp dinlenmez,
Kestirip uyku almaz,
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda uyanık,

The swarming, seething Hıtay,
Sending them all charging
toward Beecin, The Kara Kalmak and the Hıtay —
Your father I drew into the picture.
Akkula beneath him —
That beast, the great one of the Akban line,
The foal of a young mare,
The wonder-steed of the dark horse-herds.
Your dear father's Akkula —
So that my orphan might see him well,
This too I drew into the picture.
On the nearer side of him:

Tall of stature, broad of shoulder,
Both wrestler and lion,
His majesty the match of a mountain,
As if to swallow whomever appears,
His white face without a freckle,
Without a squint, sheep-eyed,
Clad in trousers of yellow leather,
Mounted on a horse like Sarala,
Holding a lance without a tassel,
A bare sword girded at his waist —
Azız khan's Almambet,
He was your sworn father;
Him too I drew into the picture.
His waist girded tight and firm,
Though seven tümen of dark hosts should come,
Charging in with his vest flung open.
On the nearer side of him:
The brave of the black-kalpak folk,
Your own bosom kinsman,
Khan Manas's Sırgak.
He rests not leaning on an elbow,
He takes no doze of sleep,
Light on a horse, a colt's equal,
Sleepless, wakeful on the road,

Öne katsan uğuru bol,
Sürüp gitse tümen ordu gibi,
Teke coomart* misali at binmiş,
Demir gibi masmavi kaftan giymiş,
Kayrıdin'i* yıldırıp,
Önüne katıp sürdürüp –
Sırgak'ı çektim resme.
Onun beri yanında:
Kökala misali at binmiş,
Gök ipekli kaftan giymiş,
Aç naralı, yaman avazlı,
Tutuşsa âlemin gücü yetmeyen,

Arslanın dişi işlemeyen,
Halifeden mektup almış,

Hem kendisi zayıpburuş nam almış,
Yiğidini han Bakay'a yaylatıp,

Ok yetişmez at binmiş,
Ok işlemez kaftan giymiş,
Sancak elinde dalgalanıp,
Kan içici kara sert çelik
Bileğinde parıldayıp,
Elma gibi boynu uzayıp,
Arslan gibi gözü kızarıp,
Altın, yakut kuşanıp,
Gülmeden, asık suratla,
Kün cañ-cuñ Soloon'a, Hıtay'a

Yassı yanak, yayvan dilli,
Kükreyip tek başına saldıran
Ayaş baban Çubak'ı –
Onu da çektim resme.
Onun beri yanında:
Gök vaşak börkü giymiş,
Gök ala kalkan oynatan,
Yerinde sözü sezen,
Ağzını balla çalkalayan,

Set him in front and his luck is abundant,
Riding forth he is like a tümen host,
Mounted on a steed like a generous teke,*
Clad in a steel-blue kaftan like iron,
Cowing the Kayrıdin,*
Driving them herded before him —
Sırgak I drew into the picture.
On the nearer side of him:
Mounted on a horse like Kökala,
Clad in a kaftan of grey silk,
With hungry war-cry, with terrible voice,
Whom, if he grapples, the world's strength cannot match,
On whom the lion's tooth cannot bite,
Who received a letter from the Caliph,

Who himself won the name zayıpburuş,
Letting his braves summer with khan Bakay,
Mounted on a horse no arrow can overtake,
Clad in a kaftan no arrow can pierce,
The banner rippling in his hand,
The blood-drinking hard black steel
Gleaming upon his wrist,
His neck stretched long like an apple,
His eye reddening like a lion's,
Girded with gold and ruby,
Unlaughing, with sullen face,
Upon Kün cañ-cuñ's Soloon and the Hıtay —
Flat of cheek, broad of tongue —
Roaring and charging all alone,
Your sworn father Çubak —
Him too I drew into the picture.
On the nearer side of him:
Wearing a cap of grey lynx fur,
Wielding a grey-dappled shield,
Sensing the word in its due place,
Rinsing his mouth with honey,

Başını padişahça işe adayan, Argın oğlu Acıbay
Ayağını bin altına dayayan,
Kendisi dünyanın dilmacı,
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Öne katsan uğuru bol,
Ardınca gitse tümen ordu gibi.
Altındaki bindiği:
Yeleli kızıl, yeleli gök,
Keşfe çıksa yorulmaz,
Ağır sefere binilse incinmez –
Bakay hanın Kök tulpar'ı.
Kök tulpar misali at binip,
Cenge binersen yılmaz,
Çolpan gibi gözünü ışıldatıp,
Hilalli altın alem parıltısında,

Baban Beecin'e vardığında
Müslüman'ın kızıl tuğunu
Er Bakay'a tutturup,
Kaynayıp duran kâfiri
Kara söğüt dalı gibi sürdürüp,
Karşısına geleni –

Devoting his head to work like a padishah,
Argın's son Acıbay,
Bracing his foot on a thousand gold,
Himself the interpreter of the world,
Finding words in an instant,
Finding eyes in the dark,
Set him in front and his luck is abundant,
Following behind, he is like a tümen host.
The mount he rode beneath him:
Red-maned, grey-maned,
Untiring if it rides to scout,
Unharmed if ridden on hard campaign —
Bakay khan's Kök tulpar.
Riding a horse like Kök tulpar,
Unflinching if you ride into battle,
Making his eye shine like the morning star,
In the glitter of the crescent golden standard,
When your father came to Beecin,
Giving the crimson banner of the Muslims
Into warrior Bakay's grasp,
Driving the seething infidel
Like branches of black willow,
Whoever came against him —

Ayaş baban Arslan
Bakay'ı çektim resme.
Ondan beri yana bakarsan:
Geniş göğüslü, boduk gözlü,
Gösterişli, yayvan döşlü,
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Yedi kat kaftan giymiş,
Yetmiş boyun dilini bilen,
Yanılmaz kara gırtlaklı,
Sırasını bulup söz bilen,
Kendisi yürük hatip, usul bilen,
Kendisi âdemoğlunun en tatlı dillisi,

Your sworn father, the Lion
Bakay, I drew into the picture.
If you look to the nearer side of him:
Broad-chested, camel-colt-eyed,
Stately, wide of breast,
Whetting his black tongue,
Warbling before the khan,
Clad in a sevenfold kaftan,
Knowing the tongues of seventy tribes,
Unerring, black-throated,
Knowing the word and its due turn,
Himself a fluent orator, versed in usage,
Himself the sweetest-tongued of Adam's sons,

İnsandan çolpan alınlı,
Devletli erin yoldaşı,
Baban Manas kaplanın
Kısmetine bulunmuş,
Ak ipekli kaftan giyip,
Kartküröñ misali at binip –
Acıbay'ın o Küröñ'ü,
Baban Manas sağken
Ulak koşusunda binilen Kartküröñ,
Dünyanın dört bucağını
Dört dolanıp gelmeye,
Haber yoluna binilen Kartküröñ.
Çatışmaya binsen kaptırmaz,
Keşfe binsen yorulmaz,
Yuları bir tutam kalmadıkça
Azılı düşmana kaptırmaz,
Gerçekten kaza çarpmadıkça
Binicisini düşmana çiğnetmez.
Kambar ata soylu, gaipten sayılı,

Cenge binilen Kartküröñ
Gerçekten kişneyip coştuğunda

Önünde hiçbir hayvan boyun
çevirmemiş;
Kara yılkının padişahı
Kartküröñ'ün sesini duyunca
Dağdaki kulanlar dizilip gelmiş.

Senin baban han Manas
Geniş Beecin'e varırdı,
Ne zaman olsa Küröñ'ü

Vurup aldığı yılkının
Önüne katıp güttürürdü.
Üstündeki binicisi:
Çatal sakallı, sart yüzlü
Argın han oğlu Acıbay,
Babasıyla düşman olup

Morning-star-browed among men,
Companion of the fortunate warrior,
Found and given as the portion
Of your father, the tiger Manas,
Wearing a white silken kaftan,
Riding a horse like Kartküröñ —
That Küröñ of Acıbay,
While your father Manas lived,
Kartküröñ, ridden in the ulak race,
Kartküröñ, ridden on the road of tidings,
To circle four times round
The four corners of the world.
Ride him to combat, he yields you not,
Ride him to scout, he tires not,
Until but a handsbreadth of halter is left
He yields you not to the fierce foe;
Unless calamity truly strikes,
He lets no foe trample his rider.
Of Kambar ata's line, counted from the unseen,
Kartküröñ, ridden into battle,
When he truly neighed and surged —

No beast before him ever turned its neck away;
The padishah of the dark horse-herds —
When they heard Kartküröñ's voice,
The kulans of the mountain came filing down.
Your father, khan Manas,
Would come to wide Beecin,
And whenever it might be, he would set Küröñ
Before the herds he struck and seized,
And have him drive them on.
The rider on his back:
Fork-bearded, sart-faced
Acıbay, son of Argın khan,
Having turned foe to his own father,

Gelip konmuş Talas'a,
Babanla dost olup
Çora olmuş, Cakıp'ın
Biricik oğlu Manas'a.
Gökten gök ayman* yıldız kımıldanıp,
Kaftansız gelen çoraya
Bozkurt baban arslan ile
Kıyamete dek dost olup,
Kara çelik keskin alıp,
Hışımlanıp, asık yüzle,
Ok işlemezi giydirip,
Kartküröñ'e bindirip,
Tırgoot'a, Hıtay'a, Mancuu'ya
Acıbay'ı saldırtıp,
Kan akan koyu savaşa
Geri dönmeden sokup,
Kızıl püsküllü Hıtay'a

Feryat ettirip saldırtıp –
Ayaş baban idi:
Ben Acıbay'ı çektim resme.
Iraman hanın Irçıuul'u,
Uçkuru püsküllü, kırk boğum,
Üzük gibi kalpaklı er Şuutu,

Akcoltoy'un Tölgöçü'sü,
Şıgay hanın nazlısı,
Urumkan'ın altın tacı
Muzburçak,
Kırk çoranın ordusuna

Kırkın başı Kırgılçal,
Kıyalkan'ın mızrakta güçlü eri,
Aşağı Kırım'dan gelen er Serek,
Bozkurt, gözü keskin gören –
Kırkı kırk han oğluydu,
Ay karanlığında yollara düşüp,
Her biri kendi yurduyla düşman olup,
Gelip konmuş Talas'a,

He came and settled in Talas;
Becoming friend to your father,
He became a çora to Cakıp's
Only son Manas.
A grey ayman star stirring in the sky, To*
the çora who came without a kaftan,
With your grey-wolf father, the lion,
Becoming friend until Judgment Day,
Taking sharp black steel,
Wrathful, with sullen face,
Clothing him in arrow-proof mail,
Mounting him upon Kartküröñ,
Sending Acıbay charging
Upon Tırgoot, Hıtay, and Mancuu,
Thrusting him without turning back
Into the thick blood-flowing battle,
Sending him charging till the red-tasselled
Hıtay
Were made to shriek —
He was your sworn father:
I drew Acıbay into the picture.
Iraman khan's Irçıuul,
His waist-cord tasselled, forty-jointed,
Warrior Şuutu with his kalpak like a yurt's
felt crown,
Akcoltoy's Tölgöçü,
Şıgay khan's darling,
Urumkan's golden crown
Muzburçak,
To the host of the forty çoras —

Head of the forty, Kırgılçal,
Kıyalkan's warrior mighty with the lance,
Warrior Serek come from lower Kırım,
A grey wolf, keen-sighted of eye —
The forty were forty sons of khans;
Taking to the roads in the moonless dark,
Each one turned foe to his own homeland,
They came and settled in Talas,

Çora olmuş baban sultan Manas'a.
Atsız gelen bir çora –
Atsız gelen çoraya
Arkar ayaklı, tunç bilekli
Atın yamanını bindirmiş.
Eli yettiği yurdundan
Böle böle veren han baban
Halka bunu bildirmiş.
Kaftansız gelen bir çora –
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat cevşen, toygar gözlü,
Dokuma cepken, geniş yaka,
Endamlı, ok işlemez –
Kaftanın yamanını giydirmiş.
Malsız gelen bir çora –
Kırlarda yılkı ala başlı,
Argımak, küheylan karışık,
Hepsi tulpar, hepsi seçkin –
Padişah baban Manas han
Payını vermiş başkaca.
Evsiz gelen çoraya
Ak otağ seçip buyur etmiş.

Bekâr gelen çoraya
Nişanlamış lâyığını:
Yüksük ağızlı, kara gözlü,
Salınıp yürüyen güzellerden

Alıp vermiş eşini.
Atacığının kırk çorası
Hıtay'a gaza açtırıp,

Kırk mızrağı çektirip,
Kırgını adamakıllı koparıp,
Mızrak tutup, alay bozup,
Eceli yeten okla uçup,

Kara kana bulanıp,
Kaçmadan durup vuruşup –

Became çoras to your father, sultan Manas.
A çora who came without a horse —
To the çora who came without a horse
He gave to ride the finest of horses,
Arkar-legged, bronze-fetlocked.
Your khan father, who gave in shares
From every land his hand could reach,
Made this known to the people.
A çora who came without a kaftan —
Collar of gold, sleeves of bronze,
Double-layered cevşen, lark-eyed,
A woven jacket, wide of collar,
Shapely, arrow-proof —
He clothed him in the finest of kaftans.
A çora who came without herds —
Horse-herds pied-headed on the steppes,
Argımak and küheylan mingled,
All of them tulpars, all of them choice —
Your padishah father, Manas khan,
Gave him his portion besides.
To the çora who came without a home
He chose a white pavilion and bade him welcome.
To the çora who came unwed
He betrothed the one who was fitting:
Thimble-mouthed, black-eyed,
From among the beauties walking with swaying gait
He took and gave him a wife.
Your dear father's forty çoras —
He had them open holy war on the Hıtay,

Had the forty lances drawn,
Loosed the slaughter in full earnest,
Gripping lances, breaking ranks,
Flying off by the arrow that met their fated hour,
Smeared in dark blood,
Standing to fight without fleeing —

Atacığının kırk çorasını
Sıra sıra çektim resme.
Kırk çoranın önünde
Aklı başından dağılıp,
Kakançın'ın, Beecin'in
Şaşkınlığını çektim resme.
Yalın ayak, yalın baş,
Koşup şaşıp soluyarak
Kaçışını çektim resme.
Mızraklı Müslüman'ın
Hıtay'ı önüne katıp
Bölüşünü çektim resme.
Karmakarışık devrilip,
Koyu Hıtay'ın, Mancuu'nun
Ölüşünü çektim resme.
Karınca gibi kaynaşan,
Sivrisinekten beter kaynayan
Halkını çektim Beecin'in.
Yalnız yolun kervanı gibi,
Yetimim dönüp geldiğinde
Kıyameti görsün diye,
Kakançınlı Beecin'in
Temaşasını çektim resme.
Gönlüne pekçe koysun diye,
Ahirete göçen sen baban,
Babasının yaptıklarını

Yetimim belleyip kalsın diye, Mal
gütmek avuntu olur diye,
Nişan olsun diye çektim resmi.
O resmin karşısına vardığında
Gönlün fena bölünür,
Gözünün yaşı dökülür,
Bozkurt baban han Manas
Sağlığındaki gibi görünür.
Babana yanıp, biriciğim,
Gönlünü kaptırmayasın,

Sakın canına kıymayasın!

Your dear father's forty çoras,
Row upon row, I drew into the picture.
Before the forty çoras,
Their wits scattered from their heads,
The bewilderment of Kakançın
And Beecin I drew into the picture.
Barefoot and bareheaded,
Running, dazed, and panting —
Their flight I drew into the picture.
How the lance-bearing Muslims
Herded the Hıtay before them
And divided them I drew into the picture.
Toppling in wild confusion,
The dying of the thick-massed Hıtay
And Mancuu I drew into the picture.
Swarming like ants,
Seething worse than gnats —
The people of Beecin I drew.
Like the caravan of a lonely road,
So that when my orphan returns
He might behold the doomsday,
The spectacle of Kakançın's Beecin
I drew into the picture.
So that he might set it firm in his heart —
Your father, gone to the hereafter —
So that my orphan might mark and remember
The deeds his father did, Saying herding stock would be his solace,
I drew the picture to be a token.
When you come before that picture
Your heart will be sorely torn,
The tears will spill from your eyes;
Your grey-wolf father, khan Manas,
Will appear as in the days of his life.
Burning for your father, my only one,
Do not let your heart be carried away,

Beware — do not take your own life!

Sen kümbeze girdiğinde –
Yalan söylemiş olmayayım –
Kümbezin içi uğuldar,
Gümbür gümbür söylenir.
Nice nişan görünür,
Kulunum, gönlün fena bölünür.
Kümbezden o nişan belirirse,
Altı harama varıp gel,
Babandan kalan malları
Çekinmeden girip alıp gel!

O nişan yok ise
Öteye varmadan dönüp gel,
Nişan göremedim diye
Bahtsız anacığına söyleyip gel.
Kümbezin hâli böyledir.
Bunu böylece bırakalım,
Beri yanından başlayalım:
Dertlendiğim ak saray –
Derdimi desem bir hayli.
Oradan beri yöneldiğinde,
Beri yana döndüğünde,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı –
O yola geldiğinde
Babandan kalan sahipsiz mal:
Anan sürünüp, gün görüp
Bukar'a kaçıp gelmişti;
Han ölünce ihtiyara,
Baban Manas'tan kalan sahipsiz malı

Emanet edip ısmarlayıp
Han Bakay'a vermişti.
Bakılıp duran o develer
Yedi yüze dolmuştur.
O develerin içinde
Deve atası – Boz buğra,
Deve anası – ak maya,

Geleceğini bilmiştir.

When you enter the tomb —
Let me not have spoken a lie —
The inside of the tomb will hum,
It will rumble and boom with speech.
Many a token will appear;
My foal, your heart will be sorely torn.
If that token shows itself from the tomb,
Go to the six bastards and come back;
The herds left by your father —
Go in without flinching, take them, and come!
If that token is not there,
Turn back without going further,
And come tell your luckless mother
That you could see no token.
Such is the state of the tomb.
Let us leave this as it is,
Let us begin from the nearer side:
The white palace over which I grieved —
Were I to tell my grief, it would be long.
When you turn this way from there,
When you come round to the nearer side,
Cañırık's Car-Kıya —
When you come to that road,
The masterless herds left by your father:
Your mother, crawling through hard days,
Had fled away to Bukar;
When the khan died, to the old man —
The masterless herds left by your father Manas
She gave in trust and charge
To khan Bakay.
Those camels, kept and tended,
Have grown to seven hundred.
Among those camels,
The camel sire — the grey bull-camel,
The camel dam — the white maya,

Has known that you would come.

Otlağa salsan durmadan,
Koyuversen otlamadan,
Kırları boylayıp o deve
Sana yanıp durmuştur.
Asıy kaymal*, tay taylak
Önüne çıkar paytak paytak.
Hepsi birden bozlayıp –
Denizim oğlum, Semetey,
O develeri gördüğünde
Deniz gibi kanın sızlar.
Hörgüçleri titreyip,
Yapağıları savrulup,
Çevreni sarıp koşuşup,
Hep birden bozlayıp çığrışıp,
Yapağıları dökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Seni koklayıp durur bozlayarak.
Geleceğini bilmiştir,
Ulu oğlum, işitiver,
Sana yanıp durmuştur.
O deveni gördüğünde
Gönlün fena bölünür:
«Hayvan böyle dururken
Benim canım nasıl olur?» diye,

Kulunum, gözünün yaşı dökülür. Her koşumun hepsini,
O develerin içinde
Yassı hörgüçlü kara ner –
Alt dudağı sarkık,
Arka hörgücü salpık –
Baban Manas'tan kalan Celmayan.
Rastlamadan gelirsen yazıktır,

Celmayan'ın burunduruğunu
Alıp geliver yetimim,
Bir sana emanettir.
Yassı hörgüçlü kara ner
Kaplan baban Manas'tan

Loose it to pasture, it will not stay,
Let it go, it will not graze;
Ranging along the steppes, that camel
Has burned with longing for you.
Asıy kaymal, colt and calf*
Come waddling out before you.
All at once they moan —
My ocean, my son, Semetey,
When you see those camels
Your blood will ache like the sea.
Their humps trembling,
Their fleeces tossing,
Rushing to crowd around you,
All moaning and crying out at once,
Their fleeces falling away,
The tears spilling from their eyes,
They will stand snuffling at you, moaning.
It has known that you would come;
My great son, only listen —
It has burned with longing for you.
When you see that camel of yours
Your heart will be sorely torn:
«While the beast stands so,
What must my own soul be?» you will say —
My foal, the tears will spill from your eyes.
All of every harness,
Among those camels
The flat-humped black ner —
Its lower lip hanging slack,
Its hind hump sagging —
Celmayan, left from your father Manas.
It were a pity if you came without meeting him;
Take Celmayan's nose-peg
And bring it back, my orphan —
It is a trust laid upon you.
The flat-humped black ner
Is your inheritance left behind

Kalıp kalmış mirasındır.
Yaşını söyleyivereyim,

Kulunum oğlum, işitiver:
Doksan beşe dolmuştur
Bu yıl Celmayan,
Doksan beş asıy olmuştur.
Arslan baban öldüğünde
Yas tutup kalmıştır,
On iki yılı doluncaya dek
Orada duran Celmayan
Kalkmadan yatıp kalmıştır.
Bıldırcın gibi büzülüp
Çöküp kalmıştır Celmayan,
Gözünün yaşını damla damla
Döküp kalmıştır Celmayan.
Celmayan'ı gördüğünde:
İçin için canı ezilmiş,
Kimse dönüp bakmamış;
Babandan kalan Celmayan'ın
Yapağılarını toz basmış,
İki gözünü perde basmış.
Celmayan güçlü çağında
Baban Manas kaplan
Ok barutunu yükletirdi,
Ta nerelere gazaya giderdi.
Altmış sup*, ok ve barut
Yükleyip giden Celmayan,
Baban Manas kaplanın
Varını taşıyıp* giden Celmayan.
Gaipten karşısına çıkmış,
Hızır dokunmuş babana
Zahmetle aranıp bulunmuş.
Gökte yıldızlar coşup,
Baban Manas arslan ile
Mediyan'ın çölünde
Tanrı sevip kavuşturmuş.
Baban Manas hanzade
Küçücükken birleşip,

From your tiger father Manas.
Let me tell you his age —

My foal, my son, only listen:
Ninety-five he has reached
This year, Celmayan;
Ninety-five asıy he has become.
When your lion father died
He remained in mourning;
Until twelve years were full,
Celmayan, standing there,
Lay without rising.
Huddled up like a quail,
Celmayan has sunk down and stayed;
Shedding his tears drop by drop,
Celmayan has wept and stayed.
When you see Celmayan:
His soul crushed silently within,
No one has turned to look at him;
Celmayan, left from your father —
Dust has settled on his fleece,
A film has settled on his two eyes.
In the days of Celmayan's strength,
Your father, the tiger Manas,
Would load him with shot and powder,
Would ride to holy war in far-off lands.
Sixty sup, arrows and powder*
Celmayan carried off, loaded;
Of your father, the tiger Manas —
Celmayan who went bearing all he owned.*
He appeared before him from the unseen;
Hızır had touched your father —
With toil he was sought and found.
The stars surging in the sky,
With your father, the lion Manas,
In the desert of Mediyan
God in His love joined them together.
Your father Manas, the khan's son,
Was joined with him when he was little,

Parmak kadarken baş koşmuş.
Pledged to him when no bigger than a finger.

Yürüğü yurtça denenmiş,
His swiftness was tried by the whole land,

Han baban Manas'tan kalan mirastır.
He is the inheritance left from your khan father Manas.
«Semetey gelirse beni
«If Semetey comes, let him
Yelişine yel yetişmez,
No wind can overtake his running,
Yürüyüşüne mal yetişmez;
No beast can match his stride;
Boranı yara yara giden,
He goes cleaving through the blizzard,
Dünyanın dört bucağını
Circling the four corners of the world
On iki günde dolaşan.
In twelve days.
Yüce baban, o aydınlık,
While your mighty father, that radiance,
Kokon'daki hocaya
Kept his hand reaching
Eli erişip dururken,
To the hoca in Kokon,
Bukar'daki mahzuna
While he kept giving command
Buyruk verip dururken,
To the captive in Bukar,
Yeryüzüne senin baban
While your father kept casting
Dehşet salıp dururken,
Terror over the face of the earth,
Ak maralı güdüp inek edip,
Herding the white maral like a cow,
Ay âlemi allak bullak edip,
Turning the moonlit world upside down,
Gök maralı kovup inek edip,
Driving the grey maral like a cow,
Görünen yeri allak bullak edip,
Turning all the visible land upside down,
Yeryüzüne kıyamet
In the age when he kept loosing
Salıp durduğu çağda,
Doomsday upon the earth,
Vardığı yeri paramparça edip
In the age when he kept shattering
Alıp durduğu çağda,
And seizing every place he reached,
İvedi işte çoralara
Celmayan, who ran as courier
Ulaklık eden Celmayan,
For the çoras in urgent need,
Dünyanın dört bucağına,
Celmayan, who carried tidings
Töre baban sağken,
To the four corners of the world
Haber ulaştıran Celmayan.
While your lordly father lived.
Altını iyice toplayıp
He gathered up the gold in full
Esirgemeden yükletmiştir;
And loaded him without stinting;
Yerinden kalkmayınca Celmayan,
When Celmayan would not rise from his place,

Zahmetini emmin Bakay çekmiştir.
Your uncle Bakay bore the toil of him.
Bir kımıldayıp koymadan,
Without so much as a stir,
Kökünden yolup ot verip,
Plucking grass up by the roots to feed him,
Kovayla su verip,
Giving him water by the pail,

Ölmeden önce ölmüştür;
Ayaş baban Bakay han
Apaçık horluk görmüştür.
Celmayan kalkmadan yatmıştır,
Bakay han azap çekmiştir.
Söyleyeyim dese dili yok,
İçten içe sızlayıp yanmıştır.

He died before his dying;
Your sworn father, Bakay khan,
Suffered abasement plain to see.
Celmayan lay without rising,
Bakay khan endured the torment.
Should he wish to speak, he has no tongue;
Inwardly he has ached and burned.

«Manas'a adayıp kurban eder» diye

Tanrı'dan dileyip durmuştur.
«Yetimim ne zaman gelir?» diye
Manas'tan kalan Celmayan
On iki yıldır yanmıştır.
Sen develere vardığında
Yelerek gelir Celmayan,
Gözünün yaşını damlatıp
Dökerek gelir Celmayan,
Çevrende dönüp sana
Sokulup gelir Celmayan.
Sağ yanından bir koklayıp,
Sol yanından bir koklayıp,
Han babanın büyük kabrine –
Büyük kabri gözleyip fırlayıp
Kaçıverir Celmayan.
Atacığının gömüldüğü kara kaya –

«Let him be vowed and offered up for Manas,»
He has kept beseeching God.
«When will my orphan come?» —
Celmayan, left from Manas,
Has burned these twelve years.
When you come to the camels,
Celmayan will come at a trot;
Dropping the tears from his eyes,
Celmayan will come shedding them;
Circling around you,
Celmayan will come pressing close.
Snuffling once at your right side,
Snuffling once at your left side,
To your khan father's great grave —
Sighting the great grave, bolting,
Celmayan will run off.
The black rock where your dear father is buried —

Kara kayaya vardığında
Kıble yanına baş koyup,
Kara kayayı yastık edip
Çöküverir Celmayan;
Gözünün yaşını damlatıp
Döküverir Celmayan;
Burunduruğunu yere sıkı saplayıp
Siniverir Celmayan;
Kamçılasan kalkmadan
Çöküverir Celmayan;
Ölse de doğrulmadan
Yatıp kalır Celmayan.

When he reaches the black rock,
Laying his head toward the qibla,
Making the black rock his pillow,
Celmayan will sink down;
Dropping the tears from his eyes,
Celmayan will shed them;
Driving his nose-peg hard into the earth,
Celmayan will cower down;
Whip him — without rising,
Celmayan will sink down;
Though he die, without straightening up,
Celmayan will lie there still.

Ölürken gördüğüm yavrucuğum,
Elini suya sokuver,
El abdestini alıver,
Babana Kur'an'ı pekçe okuyup,
Ahirete göçen babanın
Ruhuna ısmarlayıp
Celmayan'ı kurban ediver!
Başında altın burunduruk var –

My little one, whom I saw as I lay dying,
Dip your hand into the water,
Take the ablution of your hands,
Recite the Qur'an firmly for your father,
And commending it to the soul
Of your father gone to the hereafter,
Offer Celmayan as sacrifice!
On his head there is a golden nose-peg —

Emanet konmuş burunduruktu,
Terkine bağlayıp gel,
Anacığın ben zavallıya alıp gel.
Alıp geliver bana,
Kulunum, gözüme gösteriver,
Dilekte eş olan böyledir,
Anacığım zavallıymış diye
Hoşnut kıl beni.
Celmayan'ın burunduruğu –
Kurbanın olayım, döneyim,
Gözüme gösteriver.
Bırakıp gelirsen yazıktır,
Celmayan'ın burunduruğu,
Yetimim, sana emanettir!
Getirirsen burunduruğu,
Görüversem gönlüm tok;
Ben bahtsız anacığının
Yadigâr diye saklayacak
Öyle bir nesnesi hiç yok.
Vadili ırmağım, pınarım,
Ölünceye dek derim: emanet,
Belleyiver, çırağım.
Yavrucuğum, senin yüzünden
Baldır etimi ağrıttım,
Tabanımı taşta yordum,
Çaremi bulamayıp öksürdüm,
Bitkin düşüp ağlayıp, çığrışıp,
Seni ben altmış gün taşıdım.
Altı aylık azabı,
Yetimim, seni besleyip büyütmeye

It was a nose-peg laid in trust;
Tie it to your saddle-thongs and come,
Bring it to me, your poor wretched mother.
Bring it back to me,
My foal, show it to my eyes;
Such is a partner in prayer —
Saying, my dear mother was a poor wretch,
Make me content.
Celmayan's nose-peg —
Let me be your sacrifice, let me circle you —
Show it to my eyes.
It were a pity if you left it behind;
Celmayan's nose-peg,
My orphan, is a trust laid upon you!
If you bring the nose-peg,
If I but see it, my heart is full;
Your luckless mother has
No such thing at all to keep
And treasure as a remembrance.
My river of the valley, my spring,
Till I die I will say: it is a trust —
Mark it well, my bright lamp.
My little one, for your sake
I made the flesh of my calves ache,
I wore my soles out on the stones,
Finding no remedy, I coughed,
Falling exhausted, weeping, crying out,
I carried you for sixty days.
The torment of six months —
My orphan, to nurse and raise you

Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı solgun, gevşek.
Girilecek yer katıdır,
Ölüp gitsem de can tatlıdır.
Bugün var olan yarın yok,
O kahpe felek oyalayıp
Aldatıp durur şu değersiz dünya.
O emanet burunduruğu görmezsem
Yüreğim kanlı, içim kor;

Burunduruğu gözüme gösterirsen,
Ey yetim, ondan sonra tasa yok. Kopanı ulayan,

My blood was left but a spoonful,
My flesh was left pale and slack.
Hard is the place one must enter;
Though I die and go, life is sweet.
What is today is gone tomorrow;
That harlot fate beguiles us —
This worthless world keeps deceiving.
If I do not see that entrusted nose-peg,
My heart is bloodied, my inward parts are embers;
If you show the nose-peg to my eyes,
O orphan, after that there is no sorrow.
Joining what was severed,

Emanet dedim, sözümü tut,
Hayvandan kutlu bir maldı,
Celmayan'a göz kulak ol.
Kara bahtlı ananın sözünü tutuver,
Celmayan'ı kurban edip gel.
Celmayan'ın hâli böyledir,
Bunu böylece bırakayım:
Bilinmeyeni bildiren
Bilgili Bakay evliya,
Sezilmeyeni sezdiren
Sezgili Bakay ihtiyar,
On iki pire el vermiş,
Şay'ın koruduğu evliya.
Halifeden mektup alıp,
Hanzadeden dua alıp,
O da zayıpburuş nam alıp,
Gökten bulut kımıldanıp,
Bozkurt baban Manas'a
Otuzunda dost olup.
Bakay'ın hâlini işitirsen:
Evliya soyunun kulunu,
İnsanoğlunun doğanı,
Niceleri görmüş evliya –
Baban Manas bozkurda
Arka olmuş ihtiyar,

I said it is a trust — keep my word;
He was a beast blessed above all beasts:
Keep watch and ward over Celmayan.
Keep your black-fated mother's word,
Offer Celmayan in sacrifice and come.
Such is the state of Celmayan;
Let me leave this as it is:
He who makes known the unknown,
The knowing saint Bakay,
He who gives sense of the unsensed,
The discerning elder Bakay,
Who has given his hand to twelve pirs,
The saint guarded by Şay.
Taking a letter from the Caliph,
Taking a blessing from the khan's son,
He too won the name zayıpburuş;
A cloud stirring in the sky,
To your grey-wolf father Manas
He became friend at thirty.
If you would hear of Bakay's state:
The foal of the line of saints,
The falcon of the sons of men,
A saint who has seen so many —
The elder who was a support
To your father, the grey wolf Manas,

Şimdiden sezip bilen
Gözü açık bir evliya.
Rahmetli baban sultanı
O Bakay evliya
Peşine takıp er kılmış,

Baban Manas bozkurdu
Er oğluyla denk kılmış –
O Bakay ihtiyar.
Atacığın Manas bozkurdu
Dike dike bağ kılmış,
Kura kura ev kılmış,

Saçılanını toplamış.
Babanı Bakay ardına takıp
Varıp vurmuş Oogan'ı;
Babanın eli değmedik
Margalañ nasıl sağ kaldı?
Erişip vurmuş Oogan'ı –
Cet-Kayt nasıl sağ kaldı?
Celpiniş'i vurup yedi almış,
Indi'yi bozup iki almış,
Ombu'yu vurup ganimet almış –
O zaman Bakay yanında,
Ortasını yarıp yol açmış.

Kakan'ı tutup üç almış –
Kıran Bakay yol başlayıp,
Dahası, Hıtay'ı vurup dört almış. Ölüp kalırsan imandaş,

Otağ bozup, ganimet alıp,
Katarlara yükletip altın alıp –
O Bakay yanındayken
Atacığın kara gözlüden binini almış.

Şahin pençesi değmedik
Kuğularda sağ kalan olmamış,
O yaman narayı duymayan

A saint with open eyes
Who senses and knows beforehand.
Your late father, the sultan —
That saint Bakay
Took him in his train and made him a warrior;
Your father, the grey wolf Manas,
He made the equal of a warrior's son —
That elder Bakay.
Your dear father, the grey wolf Manas —
He raised him up like planted vines,
He built him up like a house,

He gathered what was scattered of him.
Taking your father in his train, Bakay
Went and struck the Oogan;
How did Margalañ, untouched
By your father's hand, stay whole?
He reached and struck the Oogan —
How did Cet-Kayt stay whole?
He struck Celpiniş and took seven,
He broke Indi and took two,
He struck Ombu and took spoils —
Bakay was at his side then,
Cleaving through their midst, he opened the way.
He seized Kakan and took three —
The destroyer Bakay leading the way,
More still — he struck the Hıtay and took four. Should you die and remain, brother in faith,
Breaking pavilions, taking spoils,
Loading gold onto camel-strings —
While that Bakay was at his side,
Your dear father took a thousand of the dark-eyed.
Among the swans, none stayed whole
Untouched by the falcon's talon;
Among the peoples, none stayed whole

Ellerde sağ kalan olmamış,
O kavi mızrak ucu değmedik
Arslanlarda sağ kalan olmamış,
Akkula ile Kök tulpar –
Bu ikisinin basmadığı
Yerlerde ayak değmedik yer kalmamış.
Arslan Bakay evliyam –
Çaresi tükenmez arslan odur,
Ahirete göçen babana
Yoldaş olan er odur.
Dediğim yalan değilse,
Baban Manas sultana
Denk doğmuş arslan odur.
Karanlıkta göz bulan,
Ansızın söz bulan,
Çaresiz kalıp bunalmaz,
Karanlıkta bozkurdu

Who did not hear that terrible war-cry;
Among the lions, none stayed whole
Untouched by that mighty lance's point;
Akkula and Kök tulpar —
No ground was left untrodden
Where these two had not set foot.
My lion, the saint Bakay —
He is the lion whose remedy never fails,
He is the warrior who was companion
To your father gone to the hereafter.
If what I say is no lie,
He is the lion born the equal
Of your father, sultan Manas.
Finding eyes in the dark,
Finding words in an instant,
He is not left helpless nor dismayed;
Set him in the dark on the grey wolf —

Karsak izine salsan yanılmaz.
Beline bağ olacak bel odur,
Nam salmış Bakay arslan odur.
Duası yurdu zengin etmiş,
Peygamber misali arslan odur;
«Âmin!» dese duası
Kabul olan er odur.
Sağ varırsan Talas'a
Arka edineceğin ulu Bakay,

Canını esirgemeyen arslan odur;
Emmin Bakay bozkurdu
Bulup alıver, sen, onu!
Saçılıp gitsen toplayandır,
Emmin Bakay, o ihtiyar,
Padişah Bakay, denenmişin,
Baban Manas'tan kalan mirasındır.

Baban Manas arslan ile
Kaplan Bakay hanzadenin

Set him on a steppe-fox trail, he does not err.
He is the loins that will gird your loins,
He is the famed lion Bakay.
His prayer has made the land rich,
He is a lion like a prophet;
If he says «Amen!» his prayer
Is granted — such a warrior is he.
If you reach Talas alive,
Great Bakay, whom you will make your support,
Is the lion who does not spare his life;
Your uncle Bakay, the grey wolf —
Find him, you, and take him to yourself!
If you scatter, he is the one who gathers you;
Your uncle Bakay, that elder,
Padishah Bakay, your tried and proven one,
Is your inheritance left from your father Manas.
Your father, the lion Manas,
And the tiger Bakay, the khan's son —

Koyunu bir, ağılları ortak,	*Their sheep were one, their folds were shared,*
Aşı bir, sofraları ortak.	*Their food was one, their tables shared.*
Keşfe birlikte çıkmışlar,	*They rode out to scout together,*
Çampan'dan* yılkı almışlar,	*They took horse-herds from Çampan*,*
Kızılbaş yurdunu kırıp geçirmiş,	*He mowed down the Kızılbaş land,*
Ünü yurda yayılıp,	*His fame spreading through the land,*
Kızını gelinini ağlatmış.	*He made its daughters and brides weep.*
Kara kale Beecin'i	*He is the lion Bakay who besieged*
Kuşatan Bakay arslan odur,	*Beecin of the black fortress,*
Düşmanlık edenin hepsini	*He is the lion who came back*
Dövüp gelen arslan odur.	*Having beaten all who bore enmity.*
Dile gelen insanı	*The men who possessed speech*
Diliyle korkutmuş,	*He frightened with his tongue;*
Dil bilmeyen Hıtay'ı	*The Hıtay who knew no tongue*
Diniyle korkutmuş.	*He frightened with his faith.*
Kana doyup bilenmiş,	*Whetted and sated with blood,*
Kaplan Bakay diye nam salmış.	*He won the name Tiger Bakay.*
Her yanı denk, eksiksiz odur,	*He is even on every side, lacking nothing;*
Denizin ancak Bakay er odur.	*Only the warrior Bakay is your ocean's match.*
Bakay'ın hâlini söyleyeyim,	*Let me tell of Bakay's state —*
Bakay'ın hâlini sorarsan:	*If you ask of Bakay's state:*
Baba olup beslemiş,	*He was a father and nourished us,*
Ana olup korumuş.	*He was a mother and sheltered us.*
Ben kara yüzlü anacığın	*When I, your black-faced mother,*
Varını yoğunu saçtığında,	*Scattered all I had and owned,*
Talas'tan yaya kaçtığında,	*When I fled from Talas on foot,*
Küyük Beli'ni aşamayıp,	*Unable to cross the Küyük Pass,*
Yanıp ağlayıp, yürüyemeyip,	*Burning, weeping, unable to walk,*
Corgo Beli'ni aşamayıp,	*Unable to cross the Corgo Pass,*
İnleyip ağlayıp, yürüyemeyip...	*Groaning, weeping, unable to walk...*
Bakay yetişip haykırıp,	*Bakay overtook us, crying out,*
«Yaslı yavrum Kanıkey!» diye çağırıp,	*Calling «Kanıkey, my mourning child!»*
Geçmiş gününü sorarsan,	*— If you ask of his days gone by,*
Bukar'a buyruk mektubu verip,	*Giving a letter of command for Bukar,*
Ben kara bahtlı anacığına	*Giving to me, your black-fated mother,*
İki yürük at verip,	*Two swift horses,*

Altı tulum süt verip,
Özlü güzel söz söyleyip,
«Bukar'a git» deyip,
Kesip vermişti Bakay'ın
Mañgıl kaşka koçu;
Gönlümden çıkmaz ölünceye dek
Talas'taki alçak itin ettiği.
Bu yıl Bakay han –
Padişah başı solmuştur,
Yorulup bitkin düşeli
On iki yıla dolmuştur.
Beş-Taş'ın başı berk yayla –

Kuytusuna konmuştur,
Abıke ile Köböş'e
Yüz tutup kavga vermiştir.
«Haydut» diye ad takılmıştır,

Bakay'ın kara yergiye uğramıştır.
On iki yıl doluncaya dek
Deve güder ulu Bakay,
Kök tulpar yürüyemez olunca
Yaya güder ulu Bakay.
Bahadır Bakay emmine
Bu yıl varmazsan,
Sakalının ağında

Sefere gider çağındadır;

Deve güde güde emmin
Bu yıl ölüp gider hâldedir.
Eski kaftanı sırtında hem,
Meşin şalvarı bacağında,
Kara sakalı ağarmışken,
Bu yıl Bakay han
Ölüp gider çağındadır.
Altındaki bindiği –
Yeleli kızıl, benli gök,
Işıl ışıl duran Kök tulpar –

Giving six skins of milk,
Speaking hearty and gracious words,
Saying «Go to Bukar,»
Bakay had slaughtered and given
His blazed Mañgıl ram;
Till I die it will not leave my heart —
What the vile dog in Talas did.
This year khan Bakay —
The padishah's head has withered;
Since he grew weary and worn
Twelve years have come full.
The fastness above Beş-Taş, a sheltered yayla —
He has settled in its lee;
To Abıke and Köböş
He turned his face and gave battle.
The name «bandit» has been fastened on him;
Bakay has fallen into black slander.
Until the twelve years come full,
Great Bakay herds camels;
When Kök tulpar could walk no more,
Great Bakay herds them on foot.
If you do not go this year
To your hero uncle Bakay,
In the white of his beard —

He is at the age when he takes the last journey;
Herding camels on and on, your uncle
Is like to die away this year.
His old kaftan on his back besides,
His leather trousers on his legs,
His black beard now gone white,
This year Bakay khan
Is at the age when he dies away.
The mount he rode beneath him —
Red-maned, dapple-marked grey,
Kök tulpar standing all agleam —

O zaman güdük değildi daha,
Kötü ada konmamıştı daha.
Şimdikini sorarsan:
Deve güdüp eyer görmeden,
Rahatça otlayıp ot yemeden,
Yazın günü uyku almadan,
Kışın günü rahat bulmadan,
Bakay hanın Kök tulpar'ı
«Gök güdük» adına konmuştur,
Bu yıl kötü ada uğramıştır.
Ağırca kaza çarpmıştır,
Bu yıl uyuz olup kalmıştır,
Yeleden kuyruktan ayrılıp
«Güdük» diye ada konmuştur.
Bu yıl Kök tulpar
Kara yergiye uğramıştır:
Kök tulpar adı yitip,
«Gök güdük» adına konmuştur.

Üstündeki han Bakay
Coşkun gezerken solmuştur,
Bu yıl varmazsan
Ölecek hâle gelmiştir.
Yavrucuğum, yanına vardığında
Senin sen olduğunu tanımaz.
Tanımayışının sebebi –
Gözü kalmış irin içinde,
Göğsü kalmış hırıltıda.

Dirilik kaçmış, sayıda yok,

Ölüp gitmemiş, gömütte yok.

«Bozkurt Manas, ölme!» diye, Töre baban Manas bozkurdun

Ağlayıp Bakay hıçkırıp,

Kahrolup gezdiği çağıdır.

He was not yet «the cropped one» then,
No evil name had yet been laid on him.
If you ask of him now:
Herding camels, seeing no saddle,
Never grazing and eating grass in peace,
Taking no sleep on summer days,
Finding no rest on winter days,
Bakay khan's Kök tulpar
Has been given the name «Grey crop-tail»;
This year he has fallen to an evil name.
A heavy calamity has struck him,
This year he has been left mangy;
Parted from mane and tail,
He has been given the name «Crop-tail».
This year Kök tulpar
Has fallen into black slander:
The name Kök tulpar has been lost,
He has been given the name «Grey crop-tail».
Khan Bakay upon his back
Has withered from his high-hearted roving;
If you do not go this year,
He has come to the point of death.
My little one, when you come to his side
He will not know that you are you.
The reason he will not know you —
His eyes are left mired in pus,
His chest is left in a rattling wheeze.

Life has fled him — he is not counted among the living;
He has not died away — he is not in the grave.
Crying «Grey wolf Manas, do not die!» — For your lordly father Manas the grey wolf
It is the season when Bakay, weeping and sobbing,
Roams about crushed with grief.

«Kuruyasıca sakal,
Ölmeden bunca gezdin» diye,
Belini berk altınla kuşanan,
Kendi sakalını hırpalayıp
Yolup durduğu çağıdır.
«Dileğim ne zaman verilir?» diye,
Yeri Manas'a dolaştırıp,
«Yetimim ne zaman gelir?» diye
Üzük gibi koca kalpak
Uluyup durduğu çağıdır.
Eğilip kalktığında Bakay'ın
Diz kapağı eti seçilip,
Eğildiğinde Bakay'ın
Bütün gövdesi görünüp,
Börkü eskimiş, yalın baş,
Gömleği yok, çıplak –
İhtiyarın Bakay han odur;
Yoldaş olursan kavuşup,
Kaplanın Bakay işte odur.
Çare bulucu er odur,
Han baban Manas yerine
Bel olacak arslan odur.
Bunu böylece bırakayım,
Yine oğlum, yine söz –
Öte yanından başlayayım:
Senin göbek baban Bölökbay –
İşte onu söyleyip bırakayım.
Topal usta Bölökbay –
Gökten yıldız kımıldamış,
Döötü ile senin Bölök atan
Kıyamete dek dost olmuş.
Ustaların üstünde usta,
Döötü ile danışıp
Paha biçilmez işler yapmış.
Baban Manas arslan-şir
Değerini görüp bildirmiş,
Yılkıdaki bin kısrağı

Payına verdirmiş,

Saying «Wither, cursed beard,
You have roamed so long undying» —
He who girds his waist with firm gold —
It is the season when he keeps mauling
And tearing out his own beard.
Saying «When will my wish be granted?»,
Pacing the ground on account of Manas,
Saying «When will my orphan come?»,
His great kalpak like a yurt's felt crown —
It is the season when he keeps howling.
When Bakay bends and rises,
The flesh of his kneecaps shows through;
When Bakay bends down,
His whole body shows through;
His cap worn out, his head bare,
No shirt, naked —
That is your elder, Bakay khan;
If you become his companion, joining him,
That indeed is your tiger, Bakay.
He is the warrior who finds the remedy;
He is the lion who will be your loins
In place of your khan father Manas.
Let me leave this as it is —
Again, my son, again a word —
Let me begin from the farther side:
Your navel-father Bölökbay —
Let me speak of him now and leave it.
The lame smith Bölökbay —
A star stirred in the sky:
Döötü and your father Bölök
Became friends until Judgment Day.
A master above all masters,
Taking counsel with Döötü,
He wrought works beyond all price.
Your father Manas, the lion-şir,
Saw his worth and made it known;
The thousand mares of the horse-herds —

He had them given as his portion,

	Hazineye han kılmış.	*He made him khan over the treasury.*
	Kılıçlarını hazırlamış,	*He made ready his swords,*
	Mızrakların hepsini toplayıp	*Gathering all the lances,*
	Düşman yanına hazır etmiş.	*He held them ready against the foe.*
	Bölök'ünün önceki hâlini söyleyeyim:	*Let me tell of your Bölök's former state:*
	Aşağı geniş Kırım'da doğmuş,	*He was born in the wide lower Kırım;*
	Er Şuutu eliyle getirtmiş.	*By warrior Şuutu's hand he was brought.*
26890	Baban Manas sultanın	*For your father, sultan Manas,*
	Zülfikar'ını yapıp var etmiş,	*He wrought the Zülfikar into being,*
	Her koşumunu hazır kılmış.	*He made ready his every harness.*
	Talas'ı mekân edinmiş,	*He made Talas his dwelling place;*
	Koşumların hepsini bitirip,	*Finishing all the harness,*
	Topal usta Bölökbay	*The lame smith Bölökbay*
	Baban Manas'ı berkitmiş.	*Made your father Manas strong.*
	Yiğit usta Bölökbay	*The valiant smith Bölökbay*
	Gelip konmuş Talas'a,	*Came and settled in Talas,*
	Çora olmuş baban biricik Manas'a.	*Became a çora to your father, the one and only Manas.*
26900	Senin baban öldüğünde,	*When your father died,*
	Hazineyi altı haram gelip böldüğünde,	*When the six bastards came and divided the treasury,*
	Altmış gün çatışıp,	*Clashing for sixty days,*
	Bölünüp vuruşa düşüp,	*Falling divided into strife,*
	Atacığının kırk çorası,	*Your dear father's forty çoras*
	Altı başbuğ bir olup,	*And the six chieftains banded as one;*
	Bölökbay hazineyi kaptırıp –	*Bölökbay let the treasury be seized —*
	Altın, gümüş hazineyi	*The treasury of gold and silver*
	Saçıp gitmiş Bölökbay,	*Bölökbay scattered and went;*
	Kırk yoldaşı yanında,	*His forty companions beside him,*
26910	Boz kuzusunu yedeğine alıp,	*Leading his grey lamb at his side,*
	Kırlara karışıp gaip olup	*Melting into the steppes, vanishing,*
	Kaçıp gitmiş Bölökbay.	*Bölökbay fled away.*
	Göbek baban idi –	*He was your navel-father —*
	Bölökbay'ı görüp gel,	*Go see Bölökbay and come,*
	El uzatıp hayrını verip gel.	*Stretch out your hand, give him his due of kindness, and come.*
	Bölökbay'ın hâli böyledir.	*Such is the state of Bölökbay.*
	Bunu böylece bırakayım,	*Let me leave this as it is,*

Beri yanından başlayayım:
Geniş Talas'ın boyunda,
Kara-Too'nun bağrında,
Toplanan beyleri var,
Büyük ağanın, domuz hanın evi var.

O Talas'a yurt deme,
Büyük babana, domuz hana el deme.

Şaşılığı durur gözünde,
Gücü yetse, seni çelmeye hazırdır.
«Kanıkey'i kaçırıverir» diye
Eğriliği durur gözünde,
Çarpıklığı durur sözünde,
Fırsatını bulsa o zalim
Sana kıymaya hazırdır.
«Atam» deyip evine inmeyesin,

Asla yemeğini yemeyesin.
Yemek verse hayrına değil,
Yetimim, seni sağ komaz.
Domuz hanın evinde
Fıçıya basılmış boza var –
Sakın içme biriciğim,
İçinde yakıcı zehri de var.
Tekneye basılmış boza var –
Büyük baban o domuzun evinde
Serpme zehri de var.
Bozasını içeyim deme,
Kulunum, ölüm yanına uğrama.
Büyük baban domuz hanın huyu –

Nicelere ulaşmış fesadı.
Zavallı atacığın öldüğünde,
Azabı ben karayüz gördüğümde,
Baldır beşik sendin daha,
Kavrulmuş dulum bendim daha;
Baban öleli beri
Otuz güne dolmamıştı,

Let me begin from the nearer side:
Along the length of wide Talas,
In the bosom of Kara-Too,
He has his beys who gather;
There stands the house of the great elder, the swine khan.
Do not call that Talas a homeland,
Do not call your great father, the swine khan, kin.
The squint stands fixed in his eye;
Had he the strength, he is ready to trip you.
Saying «He will spirit Kanıkey away,»
The crookedness stands fixed in his eye,
The twistedness stands fixed in his speech;
If he finds his chance, that tyrant
Is ready to take your life.
Do not go down to his house saying «Grandfather»,
Never eat of his food.
If he gives food, it is not for kindness —
My orphan, he will not leave you alive.
In the swine khan's house
There is boza pressed into casks —
Do not drink it, my only one,
Within it there is searing poison too.
There is boza pressed into troughs —
In the house of your great father, that swine,
There is sprinkling poison too.
Do not say, let me drink his boza;
My foal, do not call at death's door.
The nature of your great father, the swine khan —
His mischief has reached so many.
When your poor dear father died,
When I, the black-faced, saw the torment,
You were still a babe of the cradle,
I was still a widow scorched through;
Since your father's death
Thirty days had not come full

Fesadı o domuz dilemiş,
Çağırıp alıp o domuz
Altı oğlunu huzuruna çekmiş.
Hışımlanıp bağırıp,

When that swine devised his mischief:
Summoning them, that swine
Drew his six sons before him.
Raging and shouting,

Altı oğlunu çağırıp:
«At ölünce, aşağılıklar,
Sağrısı gerek olurdu,
Ağa ölünce iniye,
Aşağılıklar, karısı gerek olurdu.
Gelenlerden söz duydum:
Altı bin yambı, bin kunduzu

Bakay'ın peşin yiyip alıp,
Tekeçi'nin Ormombek'ine verdiğini
duydum».
Bunu duyup coşup,
Abıke, Köböş, altı haram
Türlü türlü söylenip,
Kazdılar derin kuyumu,
Böyle kaynattılar çilemi.
Dul vaktimde hor görmüşler,
Bu başıma gerçek kılmışlar.
Ötekilerinki o kadar değil,
Bütün belayı başlatan
Büyük babanın, domuz hanın fitnesidir.

Büyük babana, domuz hana rastlarsan,

Vebalinden korkmadan
Gözünü kör edip oyup gel,

Yakalayıp boğazlayıp gel,
Yol üstünde sürükleyip
Kurbanlığa kesip gel.

Başını kesip terkiye bağlayıp,
Kara bahtlı anacığına getiriver!
Murdar etmeden onun

Calling his six sons:
«When a horse dies, you wretches,
Its croup was needed;
When an elder brother dies, you wretches,
His wife was needed for the younger.
I heard talk from those who came:
Six thousand yambı, a thousand beaver-skins
Bakay devoured and took in advance —
I heard he gave her to Tekeçi's Ormombek».
Hearing this, boiling over,
Abıke, Köböş, the six bastards,
Muttering this way and that,
Dug my deep pit,
Thus they set my ordeal seething.
They scorned me in my widowhood,
They made this real upon my head.
The others' part was not so much —
What began the whole calamity
Is the sedition of your great father, the swine khan.
If you come upon your great father, the swine khan,
Fearing no sin of it,
Gouge out his eyes and blind him, and come;
Seize him, cut his throat, and come;
Drag him along the road
And slaughter him for a sacrifice, and come.
Cut off his head, tie it to your saddle-thongs,
And bring it to your black-fated mother!
Before he is carrion, let me

İki gözünü oyayım,
Kavurma edeyim onu,
Getirirsen keseyim.
İçimdeki onmaz derdi, koyu tasayı

Ondan sonra bırakayım.
Ona bir doyarsam
Ağrıyan yerim yatışsın,
Kısılan gözüm açılsın.
Yolu yordamınca yürü biriciğim,

Bel bağlanacak bel odur,

Yiğit Bakay ihtiyar –
Onun çaresini bulacak er odur.

Âlemi bozacak can varıp,
Büyük babanın, domuzun hâli budur,
Tufan suyu değmez Beecin'e

Bunu deyip bitireyim,
Küheylanım yavrum, işitiver,
Şimdi öte yanına geçeyim.
Ondan öte vardığında
Kır kır beller gelir,
Engebeli geçit yerler gelir.
Talas'ın öte ucunda,
Ürbüz yanı yamacında,
Kara-Too'nun çukurunda,
Kara-Car'ın boyunda,
Sığır yayılan sığırtmaç var,
Sığırtmaçların içinde
Yırtık kulaklı kara sağmal ineği var,
Yırtık kara çadırı var –
Ayaş baban idi ya,
Ayaş baban öldüğünde,
Azabı çilekeş can gördüğünde,

Gouge out his two eyes;
Let me make fried meat of him —
If you bring him, let me carve him.
The cureless grief, the thick sorrow within me —
After that let me lay them down.
If I am once sated with him,
Let my aching place be stilled,
Let my narrowed eyes come open.
Walk the road as the road demands, my only one,

He is the loins to which your loins may be bound,
The valiant elder Bakay —
He is the warrior who will find the remedy for him.
A soul may go forth to shatter the world —
Such is the state of your great father, the swine; To Beecin the flood-waters cannot reach —
Let me say this and be done;
My küheylan, my child, only listen —
Now let me pass to the farther side.
When you go beyond from there,
Grey ridge after ridge will come,
Rugged pass-places will come.
At the farther end of Talas,
On the slope beside Ürbüz,
In the hollow of Kara-Too,
Along the length of Kara-Car,
There are herdsmen grazing cattle;
Among the herdsmen
She has a torn-eared black milking cow,
She has a torn black tent —
He was your sworn father, was he not?
When your sworn father died,
When that long-suffering soul saw the torment,

Dul kalan Burulça –
Söyleyeyim onun hâlini.
Kadınların hünerlisiydi,
Beecin'de Hıtay hanından –
Esenkan'ın kızıydı.
Geçip gitmiş hâlinden:
Burulça'nın yüzünden
Senin ulu baban ölüp,
Kırk iki tümen ordu ölüp,
Burulça alındığında
Fesadın önü koyulaşmış,
Dönmeden altı ay vuruşup,
Sonu Büyük Gaza diye nam salmış.
Almambet ile Burulça
Burulça çekilip alındığında,

Bu Beecin'e varıldığında,
Koca yürekli nice can varıp,
On iki çift han varıp,
Baban Manas arslan varıp,

Almambet, Çubak beraber varıp,
Acıbay, Bakay han varıp,
Durmadan dalıp kavga salıp,
Hazine bozup, hünerli kızlar alıp,

Yiğitler armağan diye
Ay Cañ-cuñ kızı Birmıskal,
Esenkan kızı Burulça –
İki seçkin kız alıp.
Tufan suyu değmez Beecin'e,

Durmadan girip Beecin'e,
Dokuz ay hanlık taht sürüp,
Çalıyar'ın bile giremediği
Kakan'dan Beecin şehrini alıp,
Ölmeyecekmiş gibi berkinip –

Bozkurt baban da içlerinde –

Burulça, left a widow —
Let me tell of her state.
She was the most skilled of women;
In Beecin, of the Hıtay khan —
She was Esenkan's daughter.
Her state has passed and gone:
For Burulça's sake
Your mighty father died,
Forty-two tümen of the host died;
When Burulça was taken,
The face of the mischief thickened;
Fighting six months without turning back,
Its end won fame as the Great Holy War.
Almambet and Burulça —
When Burulça was drawn away and taken,

When they came to this Beecin,
Many a great-hearted soul went,
Twelve pairs of khans went,
Your father, the lion Manas, went,

Almambet and Çubak went together,
Acıbay and Bakay khan went,
Plunging in without pause, loosing battle,
Breaking the treasury, taking skilled maidens,

As gifts for the braves —
Ay Cañ-cuñ's daughter Birmıskal,
Esenkan's daughter Burulça —
Taking two choice maidens.
Into Beecin that the flood-waters cannot reach,

Entering Beecin without pause,
Holding the khan's throne nine months,
Taking from Kakan the city of Beecin
That even Çalıyar could not enter,
Fortifying themselves as if they would never die —

Your grey-wolf father among them —

Seksen gün durmadan toy edip,
Karışık nice can gelmiş,
İmamlık edivermek için:
Mekke'deki büyük imamı da gelmiş.
Almambet, Çubak iki arslan –
İki arslanın gönlünü dindirmiş:
Esenkan kızı Burulça'yı
Almam'a nikâh kıydırmış,
Ay Cañ-cuñ kızı Birmıskal'ı,
«Ganimet diye çekip aldık» diye,
Çubak'a nikâh kıydırmış.
Altın, gümüş, saf sikkeyi
Yükleyemeden çıkmışlar,
İki kızı baş edip,
Hanım gelin, güzel kız
Toplayamadan çıkmışlar.
O Beecin'e konmuşlar,
Dokuz ay yüzü doluncaya dek
Karı koca olmuşlar.
Dokuz aya dolduğunda,
Dağ gibi Bakay yol başçısı

Feasting eighty days without pause,
Many a mingled soul came,
To perform the office of imam:
Even the great imam of Mecca came.
Almambet and Çubak, the two lions —
He set the hearts of the two lions at rest:
Esenkan's daughter Burulça
He had wedded to Almam,
And Ay Cañ-cuñ's daughter Birmıskal,
Saying «We drew her off as spoils,»
He had wedded to Çubak.
The gold, the silver, the pure coin —
They came out unable to load it all;
Making the two maidens the chief of it,
Lady brides and lovely girls —
They came out unable to gather them all.
They settled in that Beecin;
Until the face of nine months came full
They lived as wife and husband.
When the nine months came full,
Bakay, mountain-like, leader of the way,

Göçürüp getirmiş Talas'a.
Talas'a Burulça gelip konduğunda,
Geleli üç ay olduğunda,

Akkula'yı okla uçurmuşlar,
Almambet şehit düşmüş.
Esenkan kızı Burulça
Din-i İslam'a yönelip dönmüş,

O zaman Alake'mden ayrılmış.
Burulça'nın dul kaldığı yer budur:
Güzelliğine göz koyup,
Altı haramdan ahmak Abıke almıştır.
Ayaş baban Almañ'ın
Abıke'ye boyun vermemiştir,
Döve döve ezmiştir,
Bu yıl gözden düşmüş eş edip

Moved them off and brought them to Talas.
When Burulça came and settled in Talas,
When three months had passed since her coming,
They struck Akkula flying with an arrow,
Almambet fell a martyr.
Esenkan's daughter Burulça
Had turned and bowed to the faith of Islam;
Then she was parted from my Alake.
This is where Burulça was left a widow:
Setting his eye upon her beauty,
Fool Abıke of the six bastards took her. Of your sworn father Almañ —
She did not bow her neck to Abıke;
Beating and beating, he crushed her;
This year he has made her a cast-off wife

koymuştur,
Ninniyle avuttuğu umudu.
Aşırı horluk etmiştir:
Yamaçtaki sığırtmaçlar –
Sığırtmaçların içine,
Yırtık kulaklı kara inek verip,
Yırtık kara çadır verip,
Çiğ deri sepilettirip,
Sığırtmaçların buyruğuna verip,

Sağıcı yapıp koymuştur.

Kara bahtlı ayaş ananı
Döve döve öcünü almıştır.

Gömleği eskiyip lime lime,
Çanak kadar eti görünüp –

Bu yıl varmazsan,
Zavallı ayaş ananın
Onuru gidip kalmıştır.
Zülfünün saçı ağarmıştır,
Bu yıl varmazsan,
Kulunum, sefere gider çağıdır;

Aşırı ağlayıp hıçkırıp,
Anacığın ölüp kalır hâldedir.
Atını düzeltip eyerleyip var,
Ayaş baban arslana
Adamakıllı Kur'an okuyup gel.
Burulça'nın yüzünü görüp gel,

and set her aside,
The hope she once soothed with lullabies.
He has heaped abasement beyond measure:
The herdsmen on the slope —
Into the midst of the herdsmen,
Giving her a torn-eared black cow,
Giving her a torn black tent,
Making her tan raw hides,
Giving her over to the herdsmen's command,
He has made her a milkmaid and set her there.
Your black-fated sworn mother —
Beating and beating, he has taken his revenge.
Her shift worn out and hanging in tatters,
Her flesh showing through, a bowl's breadth bare —
If you do not go this year,
Your poor sworn mother's
Honor is gone and lost.
The hair of her locks has whitened;
If you do not go this year,
My foal, it is the season she takes the last journey;
Weeping and sobbing beyond measure,
Your dear mother is like to die away.
Set your horse aright, saddle him, and go;
For your sworn father, the lion,
Recite the Qur'an in full and come.
Go see Burulça's face and come,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMANETLERIN DESTANI: KANIKEY'IN UZUN GECESI

Kanıkey'in uzun gecesi bu bölümde geçmişin bütün kapılarını açar. Ana, oğluna yalnız yol değil, yoldaş da vasiyet eder: Almambet'in, anası Aruuke'nin karnında altı yıl bekleyip avucunda kara kanla doğan yetimi Külçoro ile Çubak'ın Kambar elinde büyüyen oğlu Kançoro, Semetey'in sağında solunda duracak iki arslandır. Ardından geri alınacak emanetler sayılır: Köböş'ün elinde kulağından kan akıp kendi kendine gümbürdeyen Akkelte, Mediyan çölünde gaipten bulunan altı çelik — Zulpukor başta —, Kanıkey'in sekiz yıl diş nakışı vurarak ördüğü ok geçirmez Akolpok, Bölökbay'ın insan gözyaşıyla suvardığı Sırnayza ve on iki yıldır yaban dağlarda Semetey'in adını saya saya gezen küheylan Taybuurul. Her emanetin ardında bir destan yatar ve ana, hiçbirini eksik bırakmadan anlatır.

Anlatı, Manas çağının en çetin günlerine uzanır: Kırgılçal'ın iftirasıyla Kanıkey'den soğuyan Manas'ın kız Saykal'la günlerce süren mızrak düellosu; Saykal'ın kağanı atından düşürüp de kıyamet korkusuyla yeniden bindirişi, bu dünyada kuma olmayı reddedip kıyametlik nikâh kıydırışı ve doğacak oğula Taybuurul'u bağışlayışı. Sonra Almambet'in yolu: Beecin'de Azız Han'ın oğlu olarak doğuşu, iman için

tahtları deviren kaçışı, Kökçö'den kırgın ayrılışı ve Manas'ın kartallı, kılıçlı düşünün Bakay ile Koşoy tarafından "Almambet geliyor" diye yorulması; Kanıkey onu Buhara'da karşılamış, Aruuke ile evlendirmiş, Aktulpar uğruna öz babası Temir Han'la ebediyen küsmüştür. En sonda Çubak'ın küskünlüğü gelir: Beecin'e mektup salıp Hıtay'ı Talas'a çağıran yiğit, atası Akbaltay'ın "söz tutmazsan kâfirsin" öğüdüyle yola gelirken, Koñurbay'ın gece baskını Kırgız'ı uykuda yakalar. Yalınayak, atsız kalan Manas'ı ölümden çeviren, altı ay hor görülmüşlüğüne bakmadan Akkula'yı, Akkelte'yi, Akolpok'u, Sır mızrağı ve Zülfikar'ı yetiştirip kadın başıyla "Manas!" diye naralanarak savaşa giren yine Kanıkey'dir. Semetey, gideceği yolun bedelini bu gecede öğrenir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kanıkey, Semetey'e iki yoldaş vasiyet eder: Almambet'in oğlu Külçoro (Aruuke'nin altı yıl karnında taşıdığı, avucunda kara kanla doğan, anası ölünce Burulça'nın büyüttüğü, altı haramın dövüp çıplak kovaladığı yetim) ve Çubak'ın oğlu Kançoro (Kambar'ın büyüttüğü, "kara gönüllü yanı" olan yiğit).
- Altı haramın ordasından geri istenecek emanetler: kulağından kan akıp kendi kendine gümbürdeyen Akkelte tüfeği; gökten inen altı çelik — Zulpukor, Coybolot, Kılbolot, Coykuma, Taşkeser, Arkesken —; boz heybe ile Çıyırdı'nın kemeri; Kanıkey'in sekiz yılda diktiği ok geçirmez Akolpok ve Bölökbay yapımı Sırnayza.
- Taybuurul, Saykal'ın Kökötöy aşındaki Koşoy duasından doğacak oğula bağışladığı, anası babası bilinmeyen gaip tayıdır; Kanıkey onu Taragay'da gizlice büyütmüş, at Manas ölünce on iki yıl yaban dağlarda gezmiş, Semetey'in geleceği yılı bilip Talas'a dönmüştür.
- Saykal destanı: Kırgılçal'ın Kanıkey ile Çubak'a attığı iftiraya kanan Manas, Saykal'ı almak için sefere çıkar; Saykal onu atından düşürür ama kıyamet korkusuyla yeniden bindirir; Kanıkey gizlice Manas'ı zayıflatıp Akkula'yı idmana sokunca kağan üstün gelir; Saykal bu dünyada kuma olmayı reddedip kıyametlik nikâh kıydırır.
- Almambet, Beecin'de Azız Han'ın oğlu olarak doğmuş, iman uğruna atasını devirip Altay, Kañgay ve Sarı-Arka'yı dolaşmış, Akerkeç iftirasıyla Kökçö'den ayrılmıştır; Manas'ın kartal ve kılıç düşlerini Bakay ile Koşoy onun gelişine yormuş; Kanıkey onu Buhara'da karşılayıp Aruuke ile evlendirmiş, Arkesken'i bileğine asmış, Aktulpar'ı vermeyen babası Temir Han'ı babalıktan silmiştir.
- Kırgılçal yüzünden küsüp Beecin'e mektup salarak Koñurbay, Ezkara, Coloy ve Orokkır'ın tümenlerini Talas'a çağıran Çubak, atası Akbaltay'ın öğüdü ve duasıyla geri döner; gece baskınında yalınayak ve atsız yakalanan Manas'ı, altı aylık küskünlüğünü bir yana bırakıp Akkula, Akkelte, Akolpok, Sır mızrak ve Zülfikar'ı yetiştiren, kendisi de zırh kuşanıp savaşa giren Kanıkey kurtarır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Anan sana emanet verir,	*Your mother gives you a trust to bear:*
Burulça gibi zavallıya	*To that poor soul, to Burulça,*
Ak bezden gömleğimi verip gel,	*Go give my shirt of white cloth,*
Burulça'ya vardığında.	*When you come to Burulça.*
Şu yanından başlayayım,	*Let me begin from this side here,*
Toyunda doksan mal kestiren,	*He whose feast saw ninety head slaughtered,*
Yeni doğurup yatarken	*While the mother lay newly delivered,*
Adını yiğit Külçoro koydurtan,	*Who had him named brave Külçoro —*
Yetimden haber vereyim.	*Let me give news of the orphan.*
Mızraktaki flaması,	*The pennant upon the lance,*
Ninniyle sevilen değerlisi,	*The dear one cherished with lullabies,*
Atına takılan dizgini,	*The rein fastened to his horse —*
Zavallı ayaş babanın,	*Of your poor sworn father's house:*
Ayaş anan Aruuke	*Your sworn mother Aruuke*
Alake'nin baş hatunuydu.	*Was the chief wife of Alake.*
Ölüm düşüncesindeyken,	*When death was in our thoughts,*
Biz Buhara'ya kaçtığımızda,	*When we fled to Buhara,*
Dünya malını saçtığımızda,	*When we scattered our worldly goods,*
Aruuke'nin karnında kalmıştı çocuk.	*A child remained in Aruuke's womb.*
Altı yıl bala büyümedi,	*For six years the babe did not grow,*
Altı yılı dolduğunda,	*When the six years were fulfilled,*
Asil Macik, o seçkin yiğit,	*Noble Macik, that chosen brave,*
Onu halis kazıya beledi,	*Swaddled him in purest kazı,*
Çocuğu karnında büyüyüp	*The child grew within her womb*
Aruuke Külçoro'yu doğurdu.	*And Aruuke gave birth to Külçoro.*
Çocuğu doğurduğu anda,	*The moment the child was born,*
Sağ eline kara kanı	*In his right hand black blood*
Tutuverdi diye duydum.	*He clutched, so I have heard.*
Kulağının ucu delikti,	*The tip of his ear was pierced,*
Sünneti* kesikti,	*His circumcision* already cut,*
Almambet'in çınarı,	*The plane-tree of Almambet,*
Öz soylu küheylanın tırnağı,	*The hoof of the true-blooded courser,*
Kederin hepsini dağıttı derler,	*He scattered every sorrow, they say,*
Adını yiğit Külçoro koydu derler.	*They named him brave Külçoro, they say.*
Yaradan'ın yazısını	*The Creator's own decree*
Külçoro daha körpe çağında görmüş,	*Külçoro saw while still tender-young,*

Anası güzel Aruuke
Doğurduktan üç gün sonra ölmüş.
Takke giymez, yalın baş,
Zavallı anan Burulça
Boynuna muska takmış,
Ninniler söyleyip iyi bakmış.
Öleyim diye Burulça
Nice kara düşünceye dalar,
Kendine dayanak edinmiştir
Bir Külçoro çocuğunu.
Dileğini Tanrı vermiştir,
Külçoro altı yaşına gelmiştir.
Abıke, Köböş altı haram
«Koyun ardına salarım» diye,
«Çocuğu köle ederim kendime» diye,
Sen varınca yanar, yakınır,
İçlerinden yanar bir kor çıkıp,
Argın ile Kırgız'dan
Onun gibi haşarı çıkmamış,
Yılkıcısını dövmüştür.
Çobanını dövüp tokatlayıp,
Kızıl alaca kan içinde bırakmıştır.

«Böyle giderse yetim rahat vermez,
Büyürse yetim sağ komaz,
Malımızı yağmalar,
Kendi haline bırakılsa bu yetim
Fitneyi hep birden salar,
Kökümüze hep birden kıyar,
Yaşı on ikiye geldiğinde
Bizi toptan kırıp geçer,
Kökümüzü böyle kurutur,
Büyüyecek olsa rahat vermez,
Topumuzu sağ komaz.»
Abıke, Köböş altı haram
Açıkça böyle danışıp,
Altısına basan çoroya
Apaçık kötülük etmiştir,

His mother, fair Aruuke,
Died three days after giving birth.
Wearing no cap, bare-headed,
Your poor mother Burulça
Hung an amulet at his neck,
Sang lullabies and tended him well.
Wishing to die, Burulça
Sinks into many a dark thought,
She has made her one support
The child Külçoro alone.
God has granted her wish,
Külçoro has reached six years of age.
Abıke, Köböş, the six vile ones,
«I will send him after the sheep» saying,
«I will make the child my slave» saying,
When you arrive she burns, she laments,
From among them rose a glowing coal:
From the Argın and the Kırgız
No scamp like him had ever come —
He beat their herdsman of horses.
He beat and slapped their shepherd,
Left him drenched in mottled crimson blood.
«If this goes on, the orphan gives no peace,
If the orphan grows, he leaves none alive,
He will plunder our herds,
Left to himself, this orphan
Will loose sedition on us all at once,
Will cut our roots all at once,
When his age has come to twelve
He will slaughter us wholesale,
Thus he will dry up our root,
Should he grow up, he gives no peace,
He leaves not one of us alive.»
Abıke, Köböş, the six vile ones,
Openly counseled thus together,
To the çoro just turned six
They did open evil,

Çocuğu fazlasıyla dövüp
Kızıl alaca kan etmiştir.
Talas'ın suyundan geçirip,

Koca adam döver gibi dövüp,
Ezip ezip vurmuştur.

They beat the child beyond all measure,
Left him mottled crimson with blood.
They dragged him through the waters of Talas,
Beat him as one beats a grown man,
Struck him, crushing, crushing.

Gömleksiz, çırılçıplak
Kurtulup kaçmış telaşla,
Anası Burulça'ya doğru kaçmıştır.
Sığırtmacın çocuklarını
Hepsini başına toplamıştır,
İşte bu yıl Külçoro
Aşık atışır olmuştur.
Aşıkların hepsini toplamıştır,
«Buhara'ya giden ağabeyim
Ne zaman gelir ola?» diye,
Burulça'yı sıkıştırıp durmaktadır.
«Han ağa!» diye önünden koşup seğirtir.

Külçoro'nun halini gördüğünde
Kaburga kemiğin sökülür,
Yetimim, gözünün yaşı dökülür,
Koşup gelen Külçoro
Dünyan gibi görünür.
Razı olursan sözüme,
İşte o duran Külçoro
Yoldaş olursa sana,
Şay'ın koruduğu arslan olur,
Senden üstün bir er olur.
Bindiği boz bir tulpar olur,
Sana gerçek yoldaş olur.
Bora gelse yel değdirmez,

Nara atan düşmana mal kaptırmaz.
Belini sımsıkı kuşanır,
Yedi tümen ordu üşüşse,
Kaftanı savrulup dalar, el atar.

Shirtless, stark naked,
He broke free and fled in panic,
He fled toward his mother Burulça.
The cowherd's children —
He has gathered them all around him,
This very year Külçoro
Has taken to playing knucklebones.
He has gathered all the knucklebones,
«My elder brother gone to Buhara —
When will he ever come?» saying,
He keeps pressing Burulça.
«Khan brother!» crying, he will run darting before you.
When you see Külçoro's state,
Your rib-bones will be torn loose,
My orphan, tears will spill from your eyes,
Külçoro running toward you
Will seem your very world.
If you consent to my word,
That Külçoro standing there,
If he becomes your companion,
He will be a lion guarded by Şay,
He will be a man surpassing even you.
The mount he rides will be a grey tulpar,
He will be a true companion to you.
Should the storm come, he lets no wind touch you,
He yields no herd to the roaring foe.
He girds his waist up tight,
Though seven tümens of troops swarm in,
His kaftan flying, he plunges in, lays hands on them.

Bel bağladığın bel odur,
Ayaş baban Almambet'in
Sana adayıp fazlasıyla verdiği,
Armağan kalan arslan odur.
Senden bile, kulunum,
Mızrak boyu, bir kulaç
Üstün gelecek arslan odur.
Aziz canın ölünceye dek,

He is the stay you bind your hopes to,
From your sworn father Almambet,
Vowed to you and given in abundance,
He is the lion left you as a gift.
Even beyond you, my foal,
By a lance-length, by a fathom,
He is the lion who will rise above.
Until your dear soul dies,

Öte dünya yüzünü görünceye dek
Helal hizmet edip,
Sana yoldaş olacak arslan odur.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Işıl ışıl kızıl kor olur,
Yönelse tümen ordu duraklar.

Until you see the face of the world beyond,
Serving you in honest faith,
He is the lion who will be your companion.
Akbaltay's Çubak —
He becomes a glowing crimson ember,
When he advances, a tümen of troops falters.

Mızrakçıların arslanı olur,
Kendisi tedbiri üstün arslan olur.
Külçoro'nun halini sorarsan:
Asilden kalma seçkinin,
Yiğitten kalma yiğidin,
İtibarı aktan yaratılmış,
Evliyanın biriciği.
Bulunmaz çınarın,
Şahin ayaş babandan
Armağan kalan burağın.
Değerli kürkü giydirip,
Beri yana yol alırken,
Kulunum, Kılceerden'e bindirip,
Kuşatıp sürüp girdiğinde
Külçoro'yu alıp gel.
Altı ay binilse yorulmaz
Küheylan edip vereyim,
Ak memenin sütünü emzirip,
Devir kıyamete kadar
Sana kardeş edip vereyim.
Alıp gelirsen Külçoro'yu:
Yukarı çekersen desteğin,
Senin, aşağı çekersen dayanağın,

He is the lion of the lancers,
A lion supreme in forethought.
If you ask of Külçoro's state:
Your chosen one left from the noble,
Your brave left from the brave,
His honor created out of white,
The darling of the saints.
Your plane-tree not to be found again,
From your falcon sworn father
Your burak left as a gift.
Dress him in the precious fur coat,
When you take the road back this way,
My foal, mount him on Kılceerden, When you charge in, encircling, driving,
Take Külçoro and come.
Ridden six months, he does not tire —
I shall give him made a courser,
Nursing him with the white breast's milk,
Until the age of the Last Day
I shall give him to you made a brother.
If you bring Külçoro back:
Pulled upward, he is your prop,
Pulled downward, he is your stay,

Çare tükenip, kan akıp,
Öne salarsan ak yolun,
Vuruşa girersen tümen ordun.
Külçoro senin yiğidin,
Yumru başlı âdemoğluna
Bulunmaz gereğin.
Fazladan azaba girişme,
Sımsıkı ettim tembihi:
Külçoro'yu bırakma,
Külçoro'nun hali işte bu.
Onu böylece bırakayım,
Beri yanından başlayayım.
Gök atlastan kaftan giyen,

When remedies fail and blood flows,
Sent ahead, he is your white road,
Entering battle, he is your tümen of troops.
Külçoro is your brave,
Among the round-headed sons of Adam
Your treasure not to be found.
Do not take on needless torment,
I have charged you strictly:
Do not leave Külçoro behind,
Such is Külçoro's state.
Let me leave that matter so,
Let me begin from the nearer side.
He who wore a kaftan of sky-blue satin,

Gökkır görklü at binen,
Ayaş babandı o;
Baban Beecin'e girip dönmüştü,
Güvenip dayandığı
Han Çubak'tan ayrılmıştı.
Gaipten olma Çubak'ın
İşi bundan mı düzeldi,
Ölü mü, diri mi, kim bilir,
Ne olduğunu, ahvalini
Bir Yaradan, bir o bilir.
Kakan hanın çarpışmasında,
Kıyamet gibi kargaşa savaşında,
Söylentiyi söylentiye ularsak,
Gazaya varan bilenlerden,

Who rode the splendid horse Gökkır,
He was your sworn father;
Your father entered Beecin and returned,
From the one he trusted and leaned on,
From Khan Çubak, he was parted.
Çubak, born of the unseen —
Did his fortune mend from this?
Dead or living, who can tell,
What became of him, his state,
Only the Creator and he himself know.
In the clash with the Kakan khan,
In that war of doomsday tumult,
If we join rumor to rumor,
From the knowing who went on the holy war,

Bilenlerden sorarsak,
Kalın Mançu'nun, Tırgoot'un içinden
Akbaltay'ın Çubak'ına
Serseri ok değdi diye duyarım,
Yalan mı, gerçek mi, kim bilir?
Apaçık ak gerçeğini
Allah Teala bir bilir,
Ondan başka kim bilir?
Çarpışmada ok isabet edip,
O sefer, Beecin savaşında

If we ask of those who know:
From amid the thick Mançu and Tırgoot,
Akbaltay's Çubak, they say,
Was struck by a stray arrow, so I hear,
Lie or truth, who can tell?
The plain white truth of it
Allah Most High alone knows,
Who else could know but He?
Struck by an arrow in the clash,
That campaign, in the war for Beecin,

Mazara kondu diye duydum.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Böğrüne ok isabet edip,
Korkak oldu diye duydum.
Gazada atılacak çelik oku
Saçıp gitti diye duydum,
Yurduna doğru yönelip,
Yiğit Çubak, o seçkin baş,
Sağlam gaipten gelme soy,
Kaçıp gitti diye duydum.
Kanı tükenip, iyice bitkin düşüp,
Kaplan Çubak, o seçkin baş,

He was laid in a tomb, so I heard.
Akbaltay's Çubak,
An arrow striking his flank,
Turned faint of heart, so I heard.
The steel arrows meant for holy war
He scattered and went, so I heard,
Turning toward his homeland,
Brave Çubak, that chosen head,
Sound stock come from the unseen,
Fled away, so I heard.
His blood run out, utterly spent,
Tiger Çubak, that chosen head,

Kaşgar'a girdi diye duydum.
Ağır hastalığa düşen Çubak'a,
Ay karanlık, gün kapalı,
Ferman çıkardı diye duydum,
Kaşgar'ın hanı Malabek
Zehir sürüp Çubak'a
Kastta bulundu diye duydum.
Baltay hanın Çubak'ının
Karşı yamaçtan göçen göçü var,

Entered Kaşgar, so I heard.
Against Çubak fallen gravely ill,
The moon dark, the sun shrouded,
A decree was issued, so I heard,
Malabek, khan of Kaşgar,
Smearing poison, against Çubak
Made an attempt, so I heard.
Khan Baltay's Çubak —
His camp-train moved along the facing slope,

Çocukluk gününde o Çubak,
O inatçı katı Kaşgar'ı
Altı kez bozup aldı derler,
Sartların bu yanda öcü var.
Sana er olup verecek erenin.

In the days of his boyhood that Çubak
That stubborn, hard Kaşgar
Broke and took six times, they say —
The Sarts on this side bear a grudge.
Your champion who would stand a man for you.

Yarım yamalak söz duyarım,
Aklı gitmiş, yaralı,
Değerli Çubak, arslanım,
Aklını devşirip durmadan,
Andican'a girdi diye duyarım,
Tutuştuğu bir öcü vardı,
Andican'ın çatal sakalı Sınçıbek
Çubak'ı o öldürdü diye duyarım.
Armağanını sıkıca verip gel,
Olur olmaz söz duyarım,

I hear but half-patched words:
His wits gone, wounded,
Precious Çubak, my lion,
Never gathering back his wits,
Entered Andican, so I hear,
There was a feud he had joined,
Fork-bearded Sınçıbek of Andican —
It was he who killed Çubak, so I hear.
Go give his offering duly and return,
I hear all manner of idle words:

Ok değip, gücü gidip,
Göğsünden kanı gidip,
Sırlı mızrağa dayanıp,
Kan gidince derman gidip,
Kaça koşa o Çubak
Kokon'a girdi diye duyarım.
Kokon'daki Kozubek,
Süzülüp kalmış Çubak bozkurdu
Sessizce yok etti diye duyarım.
Yok etmesinin sebebi şu:
Kaşgar'ın öte ucunda,
Geniş Alay'ın yüzünde
Çubak'ın göçtüğü göçü var.

Kokon'daki Kozubek hanın
Ayımkan'ı — Demir urgandan ağ kuşanmış,
O, Çubak'ın hatunuydu,
Göz göre çekip aldı diye,

O Sartların öcü var.
O öldürüverdi diye,
Ben kara bahtlı ananın kuşkusu var.

Anan, ben kara yüzlü bahtsızın

Dediğinde eksik var:
Ayaş baban Çubak'tan doğma çocuk var.

Anasını Kambar almıştır,
Toyunda koç kesmiştir,
Adını yiğit Kançoro koymuştur.
Alıp gelirsen yiğidim,
Kara gönüllü yanı var,
O da tam sana bir yoldaş,
Bu da beline bağ olacak bel odur,
Haramlığı olmasa
Canını esirgemez bir er odur.
Kambar besleyip büyütmüştür,

Struck by an arrow, his strength gone,
The blood draining from his chest,
Leaning on his lacquered lance,
With the blood went his vigor,
Fleeing and running, that Çubak
Entered Kokon, so I hear.
Kozubek in Kokon —
The grey wolf Çubak, lying drained,
He destroyed in silence, so I hear.
The reason for the destroying is this:
At the far end of Kaşgar,
On the face of broad Alay,
There lies the trail of Çubak's wandering camp.
Of Khan Kozubek in Kokon
The Ayımkan — Girded with a net of iron rope,
She was Çubak's wife,
Saying he seized her in plain sight,

Those Sarts bear their grudge.
Saying it was he who killed him,
I, your black-fated mother, hold my suspicion.
Your mother — I the black-faced luckless one —
In what I have said something is missing:
There is a child born of your sworn father Çubak.
Kambar took the mother to wife,
Slaughtered a ram at his feast,
And named him brave Kançoro.
If you bring him back, my brave —
He has a black-hearted side,
Yet he too is a fit companion for you,
He too is a stay to bind about your waist,
Were it not for his treacherous streak,
He is a man who would not spare his life.
Kambar has fed and raised him,

Töreli oğlum, dinleyiver,
Onu baba bellemiştir.
Kançoro'yu görüp gel,
Çubak'ın hali işte bu.
Atını doğru düzgün eyerleyip gel,
Ayaş baban bozkurda
Doyasıya Kur'an okuyup gel.
Kılavuz edersen Bakay'ı,
Öyküsü olan yerleri gösterir.
Cılgınduu, Keñ-Kol, geniş Talas,
O boyları çıkıp vardığında
Yol üstünde oyalanma,
Kaplan amcan Bakay handan
ayrılma!
Ayrılmayışının sebebi şu:
Yiğitliğinden coşup taşar,
Kara doru at binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
Gök demirden mızrak almış,
Karanlık gecede gulyabani suretli,

My well-born son, only listen,
He has taken him for his father.
Go see Kançoro and return,
Such is Çubak's state.
Saddle your horse rightly and go,
For your sworn father, the grey wolf,
Recite the Koran to your fill and return.
If you take Bakay for a guide,
He will show you the storied places.
Cılgınduu, Keñ-Kol, broad Talas —
When you go up along those valleys,
Do not dally on the road,
From your tiger uncle, Khan Bakay,
do not part!
The reason you must not part is this:
She boils over, surging with valor,
She has mounted a dark bay horse,
Knotted tight its horsehair tail,
Taken up a lance of grey iron,
In the dark of night shaped like a ghoul,

Alacakaranlık sisi gibi bakışlı,
Altın yanaklı aybaltası.
Bileğe sımsıkı dolanmış,
Kan içse doymaz keskin kılıcı
Kınsız, çıplak kuşanılmış.
Belini sımsıkı bağlamış,
Kadınlardan üstün doğmuş,
Kudreti dağa denk,
Saldırsa can yiyecek gibi,
Mızraklıların ustası,
Kadınların en yamanı,
Ölçüsü üstün, huyu sarp,
Baban Manas'la bir yuvadan.
Bir rahimde yatmışlar,
Baban Manas arslanla
Aynı memeden emmişler,
Erkek giyimi giyinmiş.
Bakay handan ayrılırsan,

With a gaze like the twilight mist,
Her moon-axe with cheeks of gold
Is wound tight about her wrist,
Her keen sword never sated with blood
Is girded bare, without a sheath.
She has bound her waist up tight,
Born above all womankind,
Her might the equal of a mountain,
As if, attacking, she would devour souls,
Master of the lancers,
Fiercest of all women,
Her measure lofty, her temper steep,
From one nest with your father Manas.
They lay in a single womb,
With your father, the lion Manas,
They suckled at the same breast,
She goes clothed in a man's garb.
If you part from Khan Bakay,

Gözüne dosdoğru görünürsen,
Esirgeyecek biri değildir o.
Asla seni tanımaz,
Acıyacak bir can değildir.
Gazabına dokunanı
Yakalayıp boğazlar.
Babanla bir doğmuş
Kız kardeşi Kardıgaç,
Yele gibi gür, aziz saçını
Düğümleyip gezdiği çağdır.
Manas'ın öldüğünü bilmeden
O Talas boyunda
Yanıp gezdiği çağdır,
Kardıgaç'ın halini söyleyeyim:
Doksan beşinde anacığım,
Ak baybiçe Çıyırdı,
Ninniyle büyüten anacığım,

Oğuldan bir arslan doğurmuş,
Kızdan bir er doğurmuş,
Altın rahimli anacığım;
Oğul olarak doğurduğu senin baban,

If you appear straight before her eyes,
She is not one to show mercy.
She will never know you,
She is not a soul that pities.
Whoever touches her wrath
She seizes and slaughters.
Born as one with your father,
His sister Kardıgaç —
Her dear hair thick as a mane,
This is the season she roams with it knotted.
Not knowing Manas is dead,
Along that Talas valley
This is the season she roams burning.
Let me tell of Kardıgaç's state:
My dear mother, ninety-five years old,
The white baybiçe Çıyırdı,
My dear mother who raised us with lullabies,

Bore a lion for a son,
Bore a hero for a daughter,
My dear mother of the golden womb;
The son she bore is your father,

Yuva kurmuş halka baş olmuş,
Kız olarak doğan Kardıgaç
Cümle halkı çalkalamış.
O dişi kükremiş bahtsızın
Arslanlığını anlatayım.
Kalabalık Hıtay, Kakan halkı,
Kardıgaç'ın altından
Telkızıl'ı vurup devirdiğinde,
Kıyamet koparıp Beecin halkı
Çepeçevre sardığında,
Gökte yıldız tutulup,
Göz göre dalıp vuruşup,
Karaça'nın hanı Saykal
Ok geçmezi giydirip,
Teltoru'ya bindirip,
Ala-Aygır'ı aştığında,

He built the nest, became head of the people,
Kardıgaç, born a daughter,
Set all the people churning.
Of that luckless one who roared she-lion,
Let me recount the lionhood.
The teeming Hıtay, the Kakan folk,
From under Kardıgaç
When they shot down Telkızıl,
When the Beecin folk, raising doomsday,
Circled her all around,
The stars in the sky eclipsed,
Plunging and fighting in plain sight,
Saykal, khan of the Karaça,
Clad her in armor no arrow pierces,
Mounted her on Teltoru,
When they crossed the Ala-Aygır,

Ölesiye ikisi yarışıp,
Beri yana kaçtığında,
Azız hanın Almambet'i,
Akbaltay'ın er Çubak'ı,
Acıbay, Bakay iki han,
Manas hanın kırk beyzadesi,
Düşman dense sevinen,
Kaplanlığı bilinen,
Su iç dense zehir içen,
Kan dök dense can döken,
Börk al dense baş kesen,
Manas hanın kırk kurdu,
İki kız kaçıp geldiğinde,
Keşfe* çıkıp karşılaşıp,
Gökyüzünden yıldız kayıp,
Yiğitlikleri sayesinde iki kız,
Sağ esen böylece,
Kırk yiğide kavuşup.
Kırk yiğidin heybetini görünce,
Allah deyip şaşakalmış,
Kızları kovalayan Hıtay halkı,
En yamanı Kalça Koñurbay,
Kovalayanlar geri kaçmış.

The two racing as if to the death,
When they fled to this side,
Khan Azız's Almambet,
Akbaltay's man Çubak,
Acıbay and Bakay, the two khans,
Khan Manas's forty young lords,
Who rejoice at the word «enemy»,
Whose tiger-nature is renowned,
Who, told to drink water, drink poison,
Who, told to shed blood, pour out their lives,
Who, told to take a cap, cut off a head —
Khan Manas's forty wolves,
When the two maidens came fleeing,
Riding out on reconnaissance, met them,*
A star slipping from the sky,
By their valor the two maidens,
Thus safe and sound,
Came to the forty braves.
Seeing the forty braves' grandeur,
They cried «Allah!» and stood amazed —
The Hıtay folk who chased the maidens,
Fiercest of them Kalça Koñurbay,
The pursuers fled back again.

Tanrım böyle nasip etmiş,
Kızların ettiği yiğitliği
Kıymetlim Bakay, Almambet,
Bunlar apaçık görmüşler.
Karaça'nın Saykal'ını,
Uranı Oygut, Kırgız halkı —
Sonra öcümü alırım diye,
Babası Karaça hana vermişler. Altı ay
durmadan yol yürüyüp,
Han Cakıp'ın Kardıgaç'ını,
Yerin dibi Celpiniş,
Kötü halkın Carmanas'ı —
Carmanas'a vermişler.
Aydan nice ay geçip,
Günden nice gün geçip,

Thus did my God ordain it,
The valor the maidens wrought —
My precious Bakay and Almambet,
These saw it plain and clear.
Karaça's Saykal —
Her war-cry Oygut, the Kırgız folk —
Saying «Later I shall take my revenge»,
They gave her to her father Khan Karaça.
Marching six months without pause,
Khan Cakıp's Kardıgaç —
To Celpiniş, the world's far bottom,
To Carmanas of that wicked people —
To Carmanas they gave her.
Month upon month went by,
Day upon day went by,

Baksa göze ilişmez,
Söz edilen haber bilinmez,
Ölü müdür bilemeden,
Tulparların yüğrüğü gidip gelmez,
İnsandan bir can gidip gelmez,
İşte bu yıl ablan
Uzak düşüp kalmıştı.
Bu yıl gelenlerden söz duyarım, Yer bulamayıp gezmektedir.
Celpiniş'in ta kendisinden:
Celmoguz oğlu Sarıbay,
Carmanas ile Kardıgaç
Mızrak dövüşüne çıktı diye duyarım.
Kötü halkın hepsini
Mızraklayıp serdi diye duydum.
Kötü halkını tokatlayıp,
Garip düşürdü diye duydum.
Yeleli kısrak bindirmeyip,
Kuyruklu kuzu yedirmeyip,
Kovalayıp sürdü diye duydum.
Yaman ablan Kardıgaç,
At salıp çarpışıp,
Altmış küheylan öldürüp,
Altı ay durmadan vuruşup,
Gücü yetmeyip Kardıgaç,
Sarıbay ile vuruşup,
Hazinesinin hepsini
Ara yerde heder edip,
Saçıp gitti diye duydum,

Kalabalık halkını ıssız bırakıp,
Kıyamet kavga, kargaşa başlatıp,
Bir yuvadan kardeşim han Manas'a varırım diye,
Peşine takıp gelerek, Manas'ım deyip,

Celmoguz oğlu Sarıbay'la,
Aşa koşa çok yol yürüyüp,
Manas'a varırım deyip gidip,

Look — she meets no eye,
No spoken news is known of her,
None knowing if she is dead,
No swiftest of tulpars goes and returns,
No living soul goes and returns,
This very year your aunt
Had fallen far away and remained.
This year I hear word from those who came, She wanders, finding no place.
From Celpiniş itself:
Sarıbay, son of Celmoguz —
Carmanas and Kardıgaç
Went out to lance-combat, so I hear.
All of that wicked people
She lanced and laid low, so I heard.
Battering that wicked people,
She left them destitute, so I heard.
Letting them ride no maned mare,
Letting them eat no fat-tailed lamb,
She chased and drove them, so I heard.
Your fierce aunt Kardıgaç,
Charging her horse into the clash,
Killing sixty coursers,
Fighting six months without pause,
Her strength failing, Kardıgaç,
Battling on with Sarıbay,
All of her treasure
Squandered midway to waste,
Scattered it and went, so I heard,

Leaving her teeming people desolate,
Setting off doomsday strife and turmoil,
Saying «I will reach my brother of one nest, Khan Manas»,
Trailing them behind her, crying «My Manas!»,

With Sarıbay son of Celmoguz,
Hastening over many a road,
Setting out, saying «I will reach Manas»,

O, Talas'a gelmiştir.
Guruldayan kuzgun yok,
Gaklayan karga yok,
Ahaliyi bulamayıp gezmiştir.
Issız yeri görmüştür,
Ya diri midir bilemeden,
Geleli yedi gün olmuş,
Adamakıllı sorup öğrenmeye
El bulamayıp gezmiştir.
Ona rastlayacak olursan,
Kaplan Bakay han amcan
Çaresini bulacak er odur,
Uygunca söyleyecek arslan odur.
Ablanız er yaradılışlı, azgındır,
Tanımayıp bir kaza etmesin,
Tetikte ol yetim, sen buna.
Ablanın hali böylece,
Bunu böylece bırakayım,
Yine oğlum, sözümü dinle,
Beri yanından başlayayım.
Toplanıp duran beyleri var,
Öteye doğru ağarsan,
Amcanın, altı haramın evi var.

Bilinmezi bildirir
Bilgili Bakay evliya,
Yol çok karanlıktır; Köböş itin yanına girdirir.
Sen girdiğinde amcan

Öfkelenip kabarır,
Domuzun tulum gibi burnu şişer. Ayın vaktini beklemeden,
Şooruk'un kızı Akılay,
Üstelik aklı kısa, hayret!
Baban Manas sultanın
Zorla aldığı karısıydı,
Büyük hatunuydu.
İtliğini el gün bilmiştir,

She has come to Talas.
No raven croaking there,
No crow cawing there,
She has wandered, finding no people.
She has seen the land deserted,
Not knowing whether he lives,
Seven days now since she came,
To ask and learn things rightly
She has wandered, finding no folk.
Should you come upon her,
Your tiger uncle Khan Bakay
Is the man who will find the remedy,
The lion who will speak it fitly.
Your aunt is man-natured, untamed,
Lest, unknowing, she do some fatal harm,
Be on your guard for this, orphan.
Such then is your aunt's state,
Let me leave this matter so,
Again, my son, heed my word,
Let me begin from the nearer side.
There are their beys forever gathering,
If you move on toward the far side,
There stands the house of your uncle, of the six vile ones.
He makes the unknown known —
Bakay the knowing, the saint,
The road is very dark; he will bring you in to the dog Köböş.
When you enter, your uncle

Will swell up with rage,
The swine's snout puffs up like a bladder.
Not waiting for the moon's due time,
Akılay, daughter of Şooruk,
And short of wit besides — the wonder!
She was the wife your father Sultan Manas
Took to himself by force,
She was his great lady.
All the world has known her dog-nature,

Köböş ite varmıştır,
Baş hatun olup kalmıştır,
Dünyalığa, mülke, hazineye

Sahip olup oturmuştur.
Sen ordaya girdiğinde,
Baban Manas'tan kalan Akkelte,
Atacaksan, mülk odur,
Baban Manas'tan kalan çelik odur.

Baban hana kavuşup,
Omuzlanınca o mübarek,
Kürek başının aynası,
Kapışan düşmana uzatıldığında
Emanet canın avuncu.
Huni ağızlı, elma başlı,
Emanet cana güç yetince,
Uzaktan düşman kuşatsa,
Altmış güne dek bozulmaz,
Irak yakın ayırt etmez,
Akkelte'nin halini söyleyeyim:
Altay'da doğup babacığın,
Kâfirlerle çarpışıp,
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Kara Hıtay, Mançu halkı,
Kara Kalmuk, Soloon eli
Savaşa tutuşup, Altay'dan
Müslüman halkı görmeye,
Hasret kalıp, er baban,
Bir yolunu bulup Talas'a gelmeye,
Müslüman yüzü görmeye,
Hıtay'dan ganimet alınan sayısız davarı

Söyleyip verdiği her sözü,
Eli ermez yoksula, garibe
Ganimet edip vermeye,

Dilek tutup senin baban,
Aylarca savaşıp,

She has gone to the dog Köböş,
She has stayed on as chief wife,
Over the worldly goods, the estate, the treasury
She sits as owner now.
When you enter the orda,
Akkelte, left from your father Manas —
If you would shoot, that is your heritage,
That is the steel left from your father Manas.
It came to your father the khan,
When that blessed one is shouldered,
The mirror of the shoulder-blade,
When leveled at the grappling foe,
It is the solace of the mortal soul.
Funnel-mouthed, apple-headed,
When the mortal soul is overborne,
Though the foe besiege from afar,
For sixty days it does not fail,
It marks no difference of far and near.
Let me tell of Akkelte's state:
Your dear father, born in the Altay,
Clashing with the infidels,
When his age had come to twelve,
The Kara Hıtay, the Mançu folk,
The Kara Kalmuk, the Soloon land
Joined battle; from the Altay,
To look upon the Muslim people,
Longing for them, your hero father,
To find a way and come to Talas,
To see a Muslim face,
The countless herds taken as spoil from the Hıtay,
Every word he spoke and pledged,
To the helpless poor, to the stranger,
To give away as spoils —

Your father made his vow,
Warring for months on end,

Kalmuklardan han Coloy'la
Haykırışıp tutuşup,
Gökte yıldız tutulup,
Göz göre bir kırgın koparıp,
Talas gibi yeri bulup,
Argın, Kırgız eli bulup,
On ikisine geldiğinde,
Dileğini Tanrı verdiğinde,
Baban Talas'a geldiğinde,
Mediyan yolunu gördüğünde,
Yiğitliğinden coşup,
Evliya oğlu er Bakay,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Düşmana birlikte varmaya,
Belayı birlikte salmaya,
Ayrılmadan kalmaya,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Kelam-ı Şerif'i tutuşup,
Gökte yıldız kımıldayıp,
Öte dünyalık dost olup,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup kaynaşmışlar,
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılıp bir olmuşlar.
Yamaçtan akan pınar gibi
Coşup akışmışlar,
Ayköl ile er Bakay
Birbirine katılmışlar.
Kaplan Bakay bozkurdun
Destanı babanı sevindirip,
Hızırlı Bakay sultanın
Tavrı canı eritip,
Asil Manas babanın
Canını ziyadesiyle dertlendirip,

Huyu canı hoşnut edip,
Çizgiyi çizmişler ki,
Ara yerde o Bakay,
Baban Manas sultana

With Khan Coloy of the Kalmuks
Grappling with battle-cries,
The stars in the sky eclipsed,
Loosing slaughter in plain sight,
Finding a land like Talas,
Finding the Argın and Kırgız people,
When he came to his twelfth year,
When God granted his wish,
When your father came to Talas,
When he saw the Mediyan road,
Surging with his valor,
The saint's son, the man Bakay —
They chewed white wheat flour together,
To go against the foe together,
To loose calamity together,
To remain unparted ever,
They chewed white wheat flour together,
They held the Holy Word between them,
The stars stirring in the sky,
Becoming friends for the world beyond,
Like the flour of white wheat
They were kneaded and fused as one,
Like the hair of the white gazelle
They slipped free and became one.
Like a spring flowing down the slope
They surged and flowed together,
Ayköl and the man Bakay
Joined each to each.
Of tiger Bakay, the grey wolf,
The renown gladdened your father,
Of Sultan Bakay, Hızır-blessed,
The bearing melted the soul,
Of your noble father Manas
It stirred the soul with deepest care,

His temper contented the soul,
They drew the line between them so:
And in the midst, that Bakay
To your father Sultan Manas

İlginç şeyi söylemiş:
«Yaman Manas, sözümü dinle,
İçimde düşünüp durdum,
Bir gün düşümde gördüm,
Gaip atına binmişim,
Kara-Too'ya ben çıkıp,
Yeryüzünün dört bucağını
Adamakıllı görüp gezmişim.
Kaygılanıp çok gezdim,
Yücesi dağ gibi han Manas,
Bir Tanrı buyurup, seni,
Görünür mü ola diye gezdim.
Yerin dibi Celpiniş
Canıma hasret olup,
Yedi yıldır seni aradım,
Kudüs, Bağdat, Mısır'dan,
Kuruyup tükenip aradım.
Mazarlı yerlerde geceledim,
Bahadırım, seni bir Allah'tan
diledim. Velveleyi Bakay salmış,
Kaplan Manas gelir diye,
Nasılsa gözüm görür diye,
Ay tepesinde doğmuş
Sözleştiğim bu yıl gelir diye,
Kara yeleli bozkurt arslan,
Yoldaşım bu yıl gelir diye.
Kırım halkını zorladım,
Eline salma salıp,
Yerine yük yükleyip,
Çelik bul diye zorladım.
Ustanın da ustası seçilip,
Altmış usta toplanıp,
Hepsi yaman, hepsi seçkin,
Altı ayda güç bela yolunu bulup,

Akkelte'yi yaptılar.

Kayıp-Kır'ın yüzüne,
Sınır boyunun ucuna,

Spoke a wondrous thing:
«Fierce Manas, heed my word,
I have long pondered within me,
One day I saw it in my dream:
I had mounted the steed of the unseen,
I climbed up onto Kara-Too,
The four corners of the earth
I saw and roamed them thoroughly.
In sorrow I roamed long,
Khan Manas, lofty as a mountain,
The one God so commanding, for you
I roamed, wondering: will he appear?
Celpiniş, the world's far bottom,
Became my soul's own longing,
Seven years I sought you,
Through Kudüs, Bağdat, Mısır,
Withering, wasting, I sought.
I passed nights at the tomb-shrines,
My bahadur, from Allah alone
I begged for you. Bakay raised the clamor,
Saying «Tiger Manas will come»,
Saying «Somehow my eyes will see him»,
He born with the moon upon his crown,
Saying «My sworn one comes this year»,
The black-maned grey wolf, the lion,
Saying «My companion comes this year».
I pressed the people of Kırım,
Laying a levy on their hands,
Loading a burden on their land,
I pressed them, saying «Find steel!»
Master of masters was chosen,
Sixty masters gathered,
All formidable, all elect,
In six months, hard put, they found the way,
And they made the Akkelte.

On the face of Kayıp-Kır,
At the edge of the border marches,

İpek sarıp kılıflayıp,
Kıymetlim er Manas'a ısmarlayıp,

Baabedin kurbanı kesildiğinde,

Emanet edip mağaraya
Koyup sakladıklarında,
Kökümü hep birden kurutmuşlar,
Başıyla birlikte eşyamı
Rus çalıp götürmüş,
O tüfeği alalım,
Söylenen söze uymazsa,
O tüfeği vermezse,
Altı ay, beş ay savaşıp,
Bitişinceye dek dövüşelim.»
Issız bozkırın ucunda,
Çam yamacının yüzünde,
Ay gibi sarı bozkırda,
Doru kısraklarına binip,
Sarı kürklerini atınıp,
Hepsi eyersiz gidip,
Altmış Rus yer ölçücü
Bozkıra çıkageldiğinde,
Kendisi yadacı bir erdi,
Havayı okuyup bozmuş,
Yamaçlara dolu yağdırıp,
Altmış Rus yer ölçücü —
Yer ölçücünün elinden
Akkelte'yi çekip almış.
Han Bakay sebep olup,
Güç bela bulup almış.
Rus hanın şehrinden
Ganimet alınan Akkelte,
Manas'tan kalan mülk odur,
Atışacaksan çelik odur.
Keregenin sırtında,
Anan kederi gördüğünde,
Şaşırıp kalakaldı,

They wrapped it in silk, encased it,
Consigned it to my precious, the man Manas,
When the Baabedin offering was slaughtered,
Entrusting it, into a cave
When they laid it and hid it away,
They dried up my root all at once,
Together with its head, my goods
The Rus stole and bore away —
Let us take back that gun,
If they heed not the word that's spoken,
If they give not up that gun,
Warring six months, five months,
Let us fight until we are done.»
At the edge of the desolate steppe,
On the face of the pine-clad slope,
On the steppe yellow as the moon,
Riding their bay mares,
Their yellow furs flung on,
All of them going saddleless,
Sixty Rus land-surveyors,
When they came out upon the steppe —
He himself was a weather-conjurer,
He read a spell and broke the sky,
Raining hail upon the slopes,
Sixty Rus land-surveyors —
From the land-surveyors' hands
He wrested the Akkelte away.
Khan Bakay was the means of it,
Hard put, he found and took it.
From the city of the Rus khan,
Akkelte, taken as spoil —
That is the heritage left from Manas,
If you would trade shots, that is the steel.
On the kerege's back-frame —
When your mother beheld the sorrow,
She stood bewildered, frozen —

Köböş hanın elinde.
Sen girdiğinde Akkelte'nin
Kulağından kan akar,
Keregeyi tekmeleyip,
Kendi kendine güm güm eder,
Kendi kendine çat çat öter.
«Babamdan kalan mülküm» diye, Gece bastığında çıkarılan,

Armağan diye isteyip al gel.
İsteyene vermezse,
Dediğine uymazsa,
Kavga etmeden dönüp gel.
«Anacığım, vermedi» diye,
Çarenin hepsi tükenip,
Ben kara bahtlıya söyleyiver gel.
Yine ilginci var, dahası var,
Yine yetimim, kulak ver,
Dediğimi belleyiver:
Baban Manas arslandı,
Baban gibisini bir Tanrı
Asla can olarak yaratmaz.
Kara yeleli bozkurt arslandı,
Her yanı denkti, kusursuzdu,
Ağlayıp sızlayıp söylediğimde,
Allah'a sözüm yakarıştı.
Mediyan'ın çölünde,
Kayıpçı'nın belinde,
Ansızın karşılaşılan,
Babacığın Manas sultana
Gaipten bulunan,
Gökten gelen altı çelik.
Kılıçların en yamanı:
Babanın aldığı Zulpukor,
Bakay hanın Coybolot'u,
Acıbay'ın aldığı Kılbolot,
Almambet'in Coykuma'sı,
Çubak'ın aldığı Taşkeser,
Kılıçların en küçüğü de

It is in Khan Köböş's hands.
When you enter, from Akkelte's
Ear the blood will flow,
It kicks against the kerege,
It booms and booms all of itself,
It cracks and cracks all of itself.
«My heritage left from my father» saying, Drawn forth when night comes down,
Ask it as your gift and bring it.
If he gives not to the asker,
If he heeds not what you say,
Turn back without a quarrel, come.
Saying «Dear mother, he gave it not»,
All remedy exhausted,
Come tell it to me, the black-fated one.
There is more of wonder, more besides,
Again, my orphan, lend your ear,
Mark well what I say:
Your father Manas was a lion,
One like your father, the one God
Will never create as living soul again.
He was the black-maned grey wolf, the lion,
Even on every side, flawless,
When I speak of him weeping and wailing,
My word to Allah was supplication.
In the desert of Mediyan,
On the pass of Kayıpçı,
Encountered all at once,
For your dear father Sultan Manas,
Found out of the unseen,
Six steels come down from heaven.
Fiercest of the swords:
Zulpukor, which your father took,
Khan Bakay's Coybolot,
Kılbolot, which Acıbay took,
Almambet's Coykuma,
Taşkeser, which Çubak took,
And the youngest of the swords,

Er Sırgak'ın Arkesken'i,
Altı çelik, keskin odur,
Âdemoğlu kullara

Bulunmaz mülk odur.
Kaskatı kalmış çaresiz bel
Büküldüğünde çıkarılan,
Avuç içi kadar kuru cana
Güç geldiğinde çıkarılan.
Yeryüzü karanlık kesilip,
En yaman, en çetin kuru cana
Güç geldiğinde çıkarılan.
Kuru kıyameti, dar yolu
Göreceğinde çıkarılan,
Öleceğinde çıkarılan.
Haykırıp kından sıyrıldığında

Taşa çalınsa doğrayan,
Kana iyice doymazsa
Kurusa da kınına girmeyen,
Öfkeyle sallanınca
Kan içmeden boş dönmeyen.
Haykırıp kından çıkarılsa,
Türlü türlü kızaran,
Sallandıkça uzayan,
Taşa çalsa çekinmeyen,
Demirden geri dönmeyen.
Malımı yağmaladıklarında,
İtler fitneyi saldığında,
Hesabımı iyice gördüklerinde,
Koltuğumda sen, yetimim,
Mememi yarıp vurduklarında,
Altı aylık yolda,
Kara gözüm kararıp,
Kalıverdi, kulunum,
Abıke'nin elinde.
Yavaş konuşup, yalvara yakara,
«Abake» deyip yalvarıp,
Tatlı dilden döküver,

The man Sırgak's Arkesken —
Six steels, keen they are,
For the servant sons of Adam

A heritage not to be found again.
The helpless back gone rigid stiff —
Drawn forth when it is bent,
When on the parched soul small as a palm
Force comes down — then drawn forth.
The face of the earth turned all to dark,
When on the fiercest, hardest parched soul
Force comes down — then drawn forth.
When the stark doomsday, the narrow road
Are to be seen — then drawn forth,
When death is near — then drawn forth.
When with a cry it is stripped from the sheath,
Struck on stone, it cleaves it through,
If it be not well sated with blood,
Though it dry, it enters not its sheath,
When it is swung in wrath,
It returns not empty, no blood drunk.
Drawn from the sheath with a cry,
It reddens hue on hue,
It lengthens with each swing,
Struck on stone, it does not flinch,
It turns not back from iron.
When they plundered my herds,
When the dogs loosed their sedition,
When they settled my account in full,
You in my arms, my orphan,
When they struck and split my breast,
On a road of six months' length,
My dark eyes darkening,
It remained behind, my foal,
In Abıke's hands.
Speak softly, begging and beseeching,
Pleading, saying «Abake»,
Pour out sweet-tongued words,

Kandıra kandıra haramdan,
Baştan aşağı kaba kötüden,

«Babamdan kalan mülküm» diye,

Coaxing and coaxing, from the vile one,
From the coarse and evil through and through,
Saying «My heritage left from my father»,

Altı çeliği isteyip al gel.
Vermezse, biriciğim,
Kavga etmeden dönüp gel,
«Eğer ki vermedi» diye,
Kızıl kamçı Şıpşaydar —
Anan ben kara bahtlıya söyleyiver gel.
Hıtay'ın yaman devi,
Altı çeliğin hali işte bu,
Onu böylece bırakayım,
Ötesinde ilginç var,
Dikkat et oğlum, başlayayım.
Baban Manas'tan kalan mirası, Bir yiyişte doymayan,
Cümle canca bilinip sınanmış,
Ombu'yu bozup ganimet alıp,
Ortasını yarıp yol açıp,
Oyrot'un yurdunu vurduğunda
Ganimet gelen boz heybe,
İçinde nice mülkün var.
Böylece sana adadım,
Kuru dünyanın hevesi,
O heybenin dibinde
Anan Çıyırdı'nın kemeri.
«Babamdan kalan eşyam» diye, Yağmur yağdırıp yay çekip,
Armağan diye isteyip alıp gel,
Ağırsınmadan, kulunum,
Aktulpar'a yükleyiver,
Yine sözüm var, dahası var,
Yine sözümü dinleyiver!
Babandan kalan Akolpok
Ele düşüp kalmıştır,
Kul içinde büyümüş kaba it

Ask for the six steels and bring them.
If he gives them not, my only one,
Turn back without a quarrel, come,
Saying «So then, he gave them not»,
The crimson whip Şıpşaydar —
Come tell your mother, me the black-fated one. The Hıtay's fearsome giant,
Such is the state of the six steels,
Let me leave that matter so,
Beyond it lies more wonder,
Attend, my son, let me begin.
The legacy left from your father Manas,
Unsated at a single feeding,
Known and proven by every soul,
Breaking Ombu, taking spoil,
Splitting its center, opening a road,
When he struck the Oyrot's homeland,
The grey saddlebag come as spoil —
Within it lies much wealth of yours.
Thus I have vowed it to you,
The craving of this barren world:
At the bottom of that saddlebag
Lies your mother Çıyırdı's girdle.
«My goods left from my father» saying,
Bringing down rain, drawing the bow,
Ask it as your gift and bring it,
Without begrudging the load, my foal,
Load it upon Aktulpar.
Again I have words, more besides,
Again, only heed my word!
The Akolpok left from your father
Has fallen into others' hands,
The coarse dog raised among slaves

Kasıla kasıla giymiştir.
Erişi* ipekle sağlamlaştırılmış,
Mızrak dövüşünde giyilse, kulunum,
Mızrağın ucunu bezdiren.
Yay okunun ermediği,
Filinta kurşununun geçmediği,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift badanalı, turgay gözlü,
Keleme cepkenli, geniş yakalı,
Cenkte giyilse eğilip bükülmez —

Wears it strutting and swaggering.
Its warp made fast with silk,*
Worn in the lance-fight, my foal,
It wearies the lance's point.
Where the bow's arrow cannot reach,
Where the carbine's ball cannot pass,
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Twice-coated, lark-eyed,
With keleme jacket, broad of collar,
Worn in war it neither bends nor folds —

Babacığının Akolpok'u.
Yöneldiği düşmana vardığında,
Babacığın, Beecin'e gaza açtığında,

Your dear father's Akolpok.
When he reached the foe he made for,
When your dear father opened holy war on Beecin,

Muzkindik oğlu Tiken alp,
Tutuştuğunu sağ komayan,
Aşırı obur koca pehlivan,
Bir domuzun etine
Kim görünse çöküp konan,
On iki batman* çoyunbaş*
Beline sımsıkı bağlanan,
Muzkindik ile Orokkır,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Hepsinin başyiğidi Koñurbay,
Devler sıkıştırıp yetiştiğinde,
Kırk bin pehlivan, çok Hıtay,
Hızır dokunmuş babanı
Çepeçevre kuşattığında,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Böğüre böğüre uran çağırıp,
Kırk boy Hıtay, ayrı ayrı halk,
Bölük bölük bağırıp,
O halkın her biri
Kendince uran çağırıp,
Kamış gibi sel olup,
En yüreklisi Koñurbay,
Hıtay eli sel gibi üşüşüp,
Saf tutup dalgalanıp,

The champion Tiken, son of Muzkindik,
Who leaves alive none he grapples,
A vast glutton of a giant wrestler,
Upon one whole swine's flesh
Settling, crouched, whoever may appear,
A twelve-batman çoyunbaş**
Bound tight upon his waist,
Muzkindik and Orokkır,
Six thousand Hıtay, kaldays beyond count,
Chief brave of them all, Koñurbay,
When the giants pressed close and overtook,
Forty thousand wrestlers, Hıtay in throngs,
Your father, touched by Hızır,
When they hemmed him all around,
Raining arrows down like hail,
Bellowing, roaring out their war-cries,
Forty tribes of Hıtay, peoples each apart,
Shouting troop by troop,
Every one of that people
Crying its own war-cry,
Flooding thick as reeds,
Stoutest-hearted of them Koñurbay,
The Hıtay host swarming like a flood,
Forming ranks and surging,

Sıra sıra kıpırdaşıp.
Gök açık, yer kapalı,
Yerden bir dal görünmez,
Yer üstü pusa kesip,
Elden bir kişi görünmez.
Akılda mahir Koñurbay
Babanı ayırıp kuşattığında,

Almambet, Çubak, Sırgak yok,

Stirring row on row.
The sky clear, the earth blotted out,
Not a branch to be seen on the ground,
The earth's face turned all to haze,
Not a man of the host to be seen.
Koñurbay, cunning of mind,
When he cut off your father, hemmed him in,
No Almambet, no Çubak, no Sırgak there,

Kaynaşıp duran Hıtay'ın
Kuşatmasında kaldığında,
Mercan otogotlu, boncuk taşlı,
Luñtuñ'un hanı da aralarında,
Baban Manas bozkurdu
Çepeçevre aldıklarında,
Karınca gibi kâfirin,
Zavallı baban, er bozkurt,
Ortasında kaldığında,
Mızrakçıların hepsi,
Gümbürdetip babanı
Mızrakla dürttüğünde,
Baban Manas kabarıp,
Ortaya düşüp kaldığında,
Altı gün baban kuşatılıp,
Hıtay çepeçevre sardığında,
Kızıl kılıç Zulpukor'a,
Kın olup duran Akolpok,
Kızıl mızrağa, tüfeğe
Dayanıveren Akolpok.
Mızrağın ucu eğilip,
Kurşun geçmez, gülle düşer,
Dayanıveren Akolpok.
Hiçbir çareyle sökülmeyen,
Babana Arkesken'in ağzı işlemeyen.

O günden bu yana malı
Kakançın'ın çarpışmasında,
Kalabalık Hıtay'ın, Mançu'nun

Of the Hıtay seething on and on,
When he was caught within their ring,
With coral otogot, with beaded stones,
The khan of Luñtuñ among them too,
Your father Manas, the grey wolf,
When they ringed him all around,
Amid infidels thick as ants,
Your poor father, the wolf of men,
When he was left in their midst,
All of the lancers,
Thundering upon your father,
When they jabbed him with lances,
Your father Manas swelling with rage,
When he was left fallen in the midst,
Your father besieged six days,
When the Hıtay wrapped him all around,
For the crimson sword Zulpukor
Akolpok stood as the sheath,
Against crimson lance and gun,
Akolpok that held them off.
The lance's point bent back,
No ball passes, the shot drops down —
Akolpok that held them off.
By no device to be torn open,
Even Arkesken's edge availed not against your father.
From that day to this, that treasure —
In the clash with Kakançın,
Of the teeming Hıtay, the Mançu,

Kan döküşülen savaşında
Dayanıveren Akolpok.
Atılsa filinta kurşunu geçmez,
Var gücüyle dürtülse mızrak geçmez,
Babanın gazabına dayanamayıp,
Hıtay kaçıp perişan olmuş.
«Kürkü çelikmiş meğer» diye,
Keçil'in hanı Koñurbay
Babanın o kürküne şaşakalmış.
Yılmadan dikip didinen,
Ben talihsiz anan,
İçini ipekle işleyen,
Gündüzleri rahat durmadan,

In the war where blood was shed,
Akolpok that held them off.
Fired, the carbine's ball cannot pass,
Thrust with full force, the lance cannot pass,
Unable to withstand your father's wrath,
The Hıtay fled, undone.
Saying «His coat, it seems, was steel»,
Koñurbay, khan of Keçil,
Stood amazed at that coat of your father's.
Stitching on undaunted, toiling,
I, your luckless mother,
Working its lining with silk,
By day never resting,

Gece içinde uyku almadan,
Yedi yıl durmadan diş vurdum.
Onu dike dike
Aziz gözüm karardı,
Onu dişleye dişleye
Aziz dişim aşındı.
Kokon'daki hocaya
Hor görüp durduğu çağda,
Buhara'daki dertliye
Buyruk yürütüp durduğu çağda,
Andican'ın hocasına
Dehşet salıp durduğu çağda,
Altı-Şaar'a, Margalañ'a
Hor görüp durduğu çağda,
Söz dinlemeyen yerlerini
Gözleyip baban ulu Manas
Zor kullanıp durduğu çağda,
Yeryüzüne kıyamet
Salıp durduğu demde,
Erişilen yerden vergiyi
Alıp durduğu demde,
Orumboor'dan, Margalañ'dan,
Ben kara yüzlü anan,
Orta yerini yoklattım,
Zorla aldırdım.

By night taking no sleep,
Seven years unceasing I plied my teeth.
Stitching it and stitching,
My dear eyes grew dark,
Biting it and biting,
My dear teeth wore away.
On the hoca in Kokon
In the season he heaped his scorn,
Over the troubled one in Buhara
In the season he wielded his command,
On the hoca of Andican
In the season he cast his terror,
On Altı-Şaar and Margalañ
In the season he heaped his scorn,
The lands that heeded not his word,
Your father, great Manas, watching them,
In the season he bent them by force,
Upon the face of the earth
In the hour he loosed his doomsday,
From every land he reached, the tribute
In the hour he gathered in,
From Orumboor, from Margalañ,
I, your black-faced mother,
Had their heartlands searched,
Had it taken by force.

Anan nereden uyusun,
Bir gün dışarı çıkmadı,
İpekliyi alıp getirmeye
Anan kırk yiğidi gönderdi.
Ak ipekliden aldırdım,
Çelik demirin eğintisini
Kum inceliğinde eleyip,
Nice seksen kat yapıp,
Akolpok'a koydurdum.
Usanmadan dikip, çok uğraşıp,
Sekiz yılda güç bela yaptım.
Daha dün, malımı yağmaladıklarında,

How should your mother sleep?
Not one day did she step outside,
To fetch and bring the silken stuff
Your mother sent the forty braves.
I had white silk cloth brought,
The filings of steel iron
Sifted fine as sand,
Laid in eighty plies and more,
I had them set within Akolpok.
Sewing unwearied, laboring long,
In eight years, hard put, I made it.
But yesterday, when they plundered my goods,

Dulluk kurusun,
Hırlaya hırlaya o kaba it
Ordayı basıp bozduğunda,
Ganimete gitti o kıymetli.
Hepsinden kıymetlisi o, oğlum,
Sen girdiğinde altın taht,
Babanın oturduğu taht odur,
Azgın kadın Akılay,
Kalçasının altına beş kat büküp,
Serip yattığı çağ odur.
Abıke ile Köböş'ün
Ordasına varıp gel,
«Anacığım, armağan ver» diye,
Değdiklerinin hepsi
Akılay'dan Akolpok'u al gel.
Durulmayıp azsın gitsin diye,
Ananın azgın olduğunu
Bu yandan bilmiş ol,
Armağan diye isteyip onu,
Akolpok'u giyip gel.
Yine sözüm var, dahası var,
Yine yetimim, sözümü tut!
Yarım sözümü bırakmam,
Yine oğlum, belleyiver.
Abıke ile Köböş'ün

A curse upon widowhood!
Snarling and snarling, that coarse dog,
When he stormed and wrecked the orda,
That precious thing went off as spoil.
Most precious of them all, my son —
When you enter, the golden throne,
That is the throne your father sat upon,
That wanton woman Akılay,
Folding it five-fold beneath her haunches,
This is the season she lies sprawled on it.
To Abıke's and Köböş's
Orda go and return,
Saying «Dear mother, give me my gift»,
All of what is due to you —
Take Akolpok from Akılay and come.
Let her rage on unstilled and go her way —
That that mother of yours is wanton,
Know it henceforth from this,
Ask it of her as your gift,
Put on Akolpok and come.
Again I have words, more besides,
Again, my orphan, keep my word!
I will not leave my word half-said,
Again, my son, mark it well.
Into Abıke's and Köböş's

Düşüne han baban girer,
Altı yerinden bükülü,
Babanın dövüşe girdiği Sırnayza,
Adanıp yapılan mülk odur,
O ordanın içindedir.
Sırnayza'nın halini söyleyeyim:
«Tutamak yeri yivli,
Tutamak yeri sırlı,
Fil derisiyle kaplanmış,
Kızıl altın, sırma döküp,
Tutacak yerini burma işlemiş.
Baban Manas kaplan,
Öfkeyle uzattığında,
Düşman kaçmadan duramamış.
Gece uzatılsa parıldayan,
Kamçı değse Sırnayza
Davul gibi çınlayan.

Dreams your father the khan still comes,
Curved in six places along its length,
Sırnayza, with which your father entered
combat, A heritage made upon a vow,
It is within that orda.
Let me tell of Sırnayza's state:
«Its grip-place fluted,
Its grip-place lacquered,
Sheathed over with elephant hide,
Pouring red gold and gilt thread,
Its handhold worked in twisted coils.
Your father Manas, the tiger —
When he leveled it in wrath,
The foe could not stand, but fled.
Leveled at night, it gleams,
At a whip's touch Sırnayza
Rings out like a drum.

Saplayıp güç verilse,
Kırılmadan eğilen.
Yaman yiğidinin Sırnayza'sı,
Görenin gönlünü doyuran,
Sırtına çelikten kaplatmış.
Ustaların da ustası,
Topal usta Bölökbay,
İnce işçi usta, aziz arslan,
Tastamam getirip yapmış.
Sahtiyanla kaplamış,
Demirini çelikten dövmüş.
Ucunu ulayıp kızartmış,
Eceli böyle yetsin diye,
Çaresi büsbütün bitsin diye,
Yuvasına iyice oturtmuş.
Altı sıra bileyip,
İnsanın gözyaşıyla suvarmış.
Püskülüne altın gerdirmiş,
Her hizmeti beğenilince,
Yılkıdaki bin kısrağı
Bölökbay'a verdirmiş.

Thrust home with force behind it,
It bends and does not break.
Sırnayza of your fierce brave,
Filling the heart of all who see,
Its back he had plated with steel.
The master of all masters,
The lame master Bölökbay,
Master of fine craft, dear lion,
Wrought it whole and complete.
He covered it with morocco leather,
Forged its iron out of steel.
Joined and fire-reddened its point,
That doom might thus be dealt,
That all remedy might wholly end,
He set it firm within its socket.
Whetting it six rows deep,
He tempered it in human tears.
He had gold strung upon its tassel,
When every service found favor,
A thousand mares from the herd
He had given to Bölökbay.

Bölökbay'ın yaptığı Sırnayza,
Baban Manas o arslana —
İnsana istemekle bulunmaz,
Han baban Manas'tan kalan çelik odur.

Altı haramın ordasından
Armağan diye isteyip alıp gel.
Yabancı sözden başlama,
Boz ala şahinim, körpem,
Boz atmacam, çolpanım,
Söylediklerimin hepsini,
Elinden gelirse, bırakma,
Elinden gelirse altısına
Yerli yerinde sözler döküp gel,
Dediğine uymazsa,
Alacaklarını vermezse,

Usulca geri dönüp gel,
Kavga etmeden dönüp gel.»
Mülkün hali böylece,
Bunu böylece bırakayım,
Canlıdan çıkma büyük tulpar

Buurul'dan haber başlatayım:
«Bir Tanrı'ya yana yakıla ağlayıp,
Göçüp giden han baban,
Nazarlıklı yavrucak binsin diye,

Hayvandan çıkma Arbuudan'a,
Ardımda biriciğim binsin diye,
Bir sana adayıp,
Başına muska taktırmış,
Birinin nazarı değer diye,
Bakay hana baktırmış.
Tayken o Buurul,
Geyik gibi boynunu buran.
Küheylanlığını bildiğinde,
Külçe külçe altın, sırma verip,
Buhara'nın hanı istemiş.

Sırnayza that Bölökbay made
For your father Manas, that lion —
Not to be had by man for the asking,
That is the steel left from your khan father Manas.
From the orda of the six vile ones
Ask it as your gift and bring it.
Begin with no stranger's words,
My grey-pied falcon, my tender one,
My grey sparrowhawk, my morning star,
All of the things I have told you,
If it lies in your power, leave none,
If it lies in your power, to the six
Pour out words each in its rightful place,
If they heed not what you say,
If they give not what is yours to take,

Turn quietly back and come,
Turn back without a quarrel, come.»
Such then is the state of the heritage,
Let me leave this matter so,
Of the great tulpar sprung from living kind,
Of Buurul let me begin the news:
«Weeping, burning before the one God,
Your khan father who passed away,
That his charm-guarded little one might ride
On Arbuudan, sprung from beast,
That my only one behind me might ride,
Vowed him to you alone,
Had an amulet hung at his head,
Lest someone's evil eye should strike,
Had Khan Bakay tend him.
As a colt that Buurul
Turned his neck like a deer.
When his courser-nature was known,
Offering gold ingot on ingot, gilt thread,
The khan of Buhara asked for him.

İsteyene vermemiş,
Vermek şöyle dursun Buurul'u,
«Yiğidim yalnız biner» diye,
Abdestsiz kişi binmemiş.

Kaplan baban sağken
Pirinç yıkayıp yem vermiş.
«Canım oğlum biner» diye,
Seni ta kendinle bir tutmuş. Sırtı başı ağrımaz.
Asıy çağına geldiğinde,
Dağ koyunu gibi boynunu buran,
Urgan boyu hendek gelse
Sakınmadan sıçrayıp aşan.
Soylu olduğunu bilince,
Vergiden altın sırma sunup,

Andican hanı istemiş.
İsteyene vermemiş,
Vermek şöyle dursun Buurul'u,
Yönelen kişi binememiş.
Boynuna muska taktırmış,

«Sözleşilen biricik biner» diye,

Hazinede baktırmış.
Buğra kâkül, kısa yele,
Bacağı kısa, kendi iri,
Kara bayır soylu küheylan,
Kendisi kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Gaipten doğma Arbuudan,
Kız Saykal'ın Algara'sı,
Bu ikisi bir kardeştir.
Doğurttum diyen baba yok,
Doğurdum diyen ana yok,
Gerçek gaibin yavrusu.
Sınanmış tulpar Buurul at,
Binip gelirsen at odur.
Altı ay binilse yorulmaz,

He gave not to the asker,
Far from giving Buurul away,
Saying «Only my brave shall ride him»,
None unwashed for prayer ever mounted him.
While your tiger father lived
He washed rice and gave it him for feed.
Saying «My darling son shall ride him»,
He held you equal to his very self. His back and withers never ache.
When he came to his asıy years,
Turning his neck like a mountain sheep,
Should a ditch come, a rope-length wide,
He leaps it over without a flinch.
When his high blood became known,
Offering gold and gilt thread from the tribute,
The khan of Andican asked for him.
He gave not to the asker,
Far from giving Buurul away,
None who tried could ever mount him.
He had an amulet hung at his neck,

Saying «The promised only one shall ride him»,
Had him kept within the treasury.
Camel-stallion forelock, short of mane,
Short in the leg, massive of body,
A courser of noble kara-bayır stock,
Sieve-lunged himself, bronze-shanked,
Arbuudan, born of the unseen,
And maiden Saykal's Algara —
These two are of one birth.
No sire to say «I begot him»,
No dam to say «I bore him»,
A true foal of the unseen.
The proven tulpar, the horse Buurul —
If you come mounted, that is the horse.
Ridden six months, he does not tire,

Altmış asıy oluncaya dek
Azı dişi sarksa da kocamaz.
Yedi ay binilse yorulmaz,
Yetmiş asıy oluncaya dek
Azı dişi sarksa da kocamaz,
Cet-Kayt'a binilse yorulmaz,
Ders okursan, okumandır,

Binip gelirsen o Buurul
Bu dünyada kanadındır.
Keşfe binsen yorulmaz,
Cenge binsen yağır olmaz,
Akına binsen, kulunum,
Sağrısı yüksek, beli alçak,
Yamaca sürülse sakatlanmaz.
Kış tüyünü döktüğünde
Kızıl kırçıl, kısa yele,
Yaz tüyünü döktüğünde
Kara kırçıl, kulan belli.
Sana adanmış küheylanın,
Arbuudan'ı tutup binmeden,
Kulunum, bu dünyada durma.
Asil baban öldüğünde,
Yamaçta yılkı ala baş,

Argımak, küheylan karışık,
Abıke, Köböş altı haram
Sayısız yılkını çalıp bölüştüğünde,

Dağ koyunuyla bir durup,
Abıke, Köböş haramın
Düşman olduğunu gördüğünde,
Bel bel yükselen Suusamır'ı
Aşıp gitmiş o Buurul,
Altmış yüğrüğü peşine takıp,
Kaçıp gitmiş o Buurul.
Tüfek görüp durmadan,
Bir yerde iki kez otlamadan,
Kaçıp gitmiş o Buurul.

Until he is sixty asıy old,
Though his molars sag, he grows not old.
Ridden seven months, he does not tire,
Until he is seventy asıy old,
Though his molars sag, he grows not old,
Ridden to Cet-Kayt, he does not tire,
If you recite your lessons, he is your learning,
If you come mounted, that Buurul
Is your wing in this world.
Ridden on reconnaissance, he does not tire,
Ridden to war, he takes no saddle-galls,
Ridden on a raid, my foal,
His croup high, his back low-slung,
Driven up the slope, he comes to no harm.
When he sheds his winter coat,
Red-roan, short of mane,
When he sheds his summer coat,
Black-roan, kulan-backed.
Your courser vowed to you —
Until you catch and mount Arbuudan,
My foal, do not rest in this world.
When your noble father died,
The herd on the slope, pied of head,

Argımaks and coursers mingled,
Abıke, Köböş, the six vile ones,
When they stole and shared the countless herd,
Standing as one with the mountain sheep,
When of the vile Abıke and Köböş
He saw that they were foes,
Suusamır rising pass on pass
That Buurul crossed and went,
Trailing sixty swift ones after him,
That Buurul fled and went.
Never staying where he saw a gun,
Never grazing twice in one place,
That Buurul fled and went.

Han babana yas tutup,
Gaip olmuş o Buurul.
Söyleyeyim dese dili yok,
Başıboş otlayıp, ıssız gezip,
Bakınıp durur Buurul at.
«Yazgıyla can bir olduğum
Semetey ne zaman gelir?» diye, O
günden beri hayvancağız
Ay hesaplayıp, gün yorup,
Bakınıp durur o Buurul.
«Semetey ne zaman gelir?» diye, Geniş
Ak-Say'ı aşmıştır.
Sayıp durur o Buurul.
Altmış yüğrüğü peşine takıp,
Kulunum, ilk kaçtığında,
Kışın günü geldiğinde
Dağ başında durdu.
Dokuz tepede otladı,
İşte o günden bu güne
Bir yerde nerede durdu ki.
Yerin yüzünü dolanmıştır,
Yerin üstünü gezip,
Özgürce otlamıştır.
«Yavrucak ne zaman gelir?» diye,
At aşığını sıyırıp,
Seni anıp saymıştır.
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,
Bastığını kuytu vadiler bilip,
Sarı-Caz'a girmiştir.
Gezdiğini sarp dağlar bilip,

Yaylayıp, kışlayıp iki yıl,
Pınar seçip su içip,

Kuytudan seçip ot koparıp,
Betegeli belde otlayıp,
Usanmadan yeri dolanmıştır,
Elsiz ıssız yere varmıştır.

Mourning for your khan father,
That Buurul vanished away.
He has no tongue, though he would speak,
Grazing masterless, roaming the wastes,
The horse Buurul keeps gazing round.
«He whose soul fate made one with mine —
When will Semetey come?» saying, Since
that day the poor beast,
Counting the months, reading the days,
That Buurul keeps gazing round.
«When will Semetey come?» saying, He
has crossed broad Ak-Say.
That Buurul keeps his count.
Trailing sixty swift ones after him,
My foal, when first he fled,
When the day of winter came
He stood on the mountain top.
He grazed on nine hilltops,
From that day to this day,
Where has he stood in one place?
He has circled the face of the earth,
Roaming over the land,
He has grazed in freedom.
«When will the little one come?» saying,
Wearing smooth his anklebones,
He has counted, calling you to mind.
Look — he meets no eye,
Where he is, no one knows,
Only the sheltered valleys know his tread,
He has gone into Sarı-Caz.
Only the sheer mountains know his
roaming,
Summering, wintering two years,
Choosing springs to drink from,

Cropping grass from chosen hollows,
Grazing the fescue-grown passes,
He has circled the land unwearied,
He has reached lands empty of men.

Köönö-Turpan yüzünde,
Barbar'ın beri ucunda,
Lop ormanının çukurunda,
Lop ırmağı boyunda,
Yedi yıl orada kalmıştır,
Kulanla kovalaşıp,
Oyununa iyice doymuştur.
Ak-Suu boyunca aşmıştır,
Kum arığından geçmiştir,
Caman-Suu'yu dolanmıştır,
Geniş Kakşaal'ın büyük yaylası —

Yamaç boyu çekip Buurul at
Bu yeri yaylak edinmiştir.
Geniş Kaşgar'ı yanlayıp,
Eteklerini boylaya boylaya,
Arpa-Tektir büyük yaylada
Altı ay boyu gezmiştir.
Narın'ın başı Kök-Adır,
Kök-Adır'da kışlamıştır.
Alaca karlar eriye,
Yere hamel-bahar ere,
Yamaç boyunca gezmiştir,
Kara-Kucur, Çoñ-Balgart,
Ta oraya girmiştir.
Dağ başlarını dolaşıp,
Dokuz suyun kavşağı,
Doksan dağın çarpıştığı
Soğuk yerde gezip durmuştur.

Yılları sayıp Buurul at
Bu yıl geleceğini bilmiştir.
Yorulmak bilmez yola koyulup,
Üç gün durmadan yol alıp,
Bahar vakti geldiğinde
Suusamır'ın Suurma-Kök'ü,
Suurma-Kök'e girmiştir,
Senin geleceğini kesin bilmiştir.
Suusamır'ı aşmıştır,

On the face of Köönö-Turpan,
At the near end of Barbar,
In the hollow of the Lop forest,
Along the Lop river's course,
Seven years he stayed there,
Racing in chase with the kulan,
He has had his fill of play.
He has crossed along the Ak-Suu,
He has passed the sand channel,
He has rounded Caman-Suu,
The great summer pasture of broad Kakşaal —
Ranging the slopes, the horse Buurul
Has made this land his summer ground.
Skirting broad Kaşgar,
Ranging its skirts from end to end,
On the great pasture Arpa-Tektir
He has roamed six months long.
At Narın's head, Kök-Adır —
In Kök-Adır he has wintered.
As the patchy snows were melting,
As hamel-spring reached the earth,
He has roamed along the slopes,
Kara-Kucur, Çoñ-Balgart —
Even there he has gone in.
Rounding the mountain tops,
Where nine waters meet as one,
Where ninety mountains collide,
In that cold land he roams on still.

Counting the years, the Buurul steed
Has known that you would come this year.
Setting out untiring on the road,
Traveling three days without a halt,
When springtime came at last,
Suusamır's Suurma-Kök —
Into Suurma-Kök it entered,
It knew for certain you would come.
It crossed over Suusamır,

Anacığın Kanıkey'in Kötörmö'sü,
O Talas'ın boyunda,
Kötörmö'yü geçmiştir.
«Dilektaşım ne zaman gelir?» diye,

Buurul'unu bırakma.
Geleceğini bilmiştir,
Atan Manas'tan kalan sayısız yılkı
Hüzünlenip dinle destanını,
Haftasında o gelip,
Yılkıyı yoklayıp durmuştur.
Sen varınca Buurul at
Geyik gibi boynunu bükerek,
Dönüp gelir Taybuurul.
Boynunu uzatıp tay misali
Karşında durur Taybuurul.
Başını uzatıp okşanmaya
Sunup gelir Taybuurul.
Canım yavrum, seni gördüğünde
Tel ipek gibi kâkülü
Bölük bölük bölünür,
Söylemek istese dili yok,
Gözünün yaşı dökülür.
Omzuna çenesini dayayıp,
Dalıp durur Buurul at,
İçini toplayıp, yeri eşeleyip,
Gerinip durur Buurul at.
Sağ omzundan bir koklayıp,
Dağ koyunu gibi gözü kızarıp,
Kıymetlim, seni gördüğünde
Tay sesiyle kişneyip,
Uyur gibi durur Buurul at.
Açık kalan al teninden

Koklayıp durur Buurul at.
Söylemek istese dili yok
Hayvanken akıllıdır gök kaşka
Hayvandan görünüşü bir başka,

Your dear mother Kanıkey's Kötörmö,
There along the Talas shore,
It passed beyond Kötörmö.
Asking «When will my heart's desire come?»,
Do not forsake your Buurul.
It has known that you would come,
The countless herds left from your father
Manas Grieving, listen to its tale,
Within the week it came,
And kept its watch over the herds.
When you arrive, the Buurul steed,
Bending its neck like a deer,
Taybuurul comes turning back.
Stretching out its neck like a foal,
Taybuurul stands before you.
Reaching out its head to be caressed,
Taybuurul comes offering itself.
My darling child, when it beholds you,
Its forelock like threads of silk
Parts and falls in strand on strand,
It would speak, but has no tongue,
The tears spill from its eyes.
Resting its chin upon your shoulder,
The Buurul steed stands lost in thought,
Gathering itself, pawing the ground,
The Buurul steed stands stretching.
Sniffing once at your right shoulder,
Its eyes reddening like a mountain ram's,
My precious, when it beholds you,
Neighing with a foal's own voice,
The Buurul steed stands as if asleep.
From your bared crimson flesh

The Buurul steed stands sniffing.
It would speak, but has no tongue,
Though a beast, the grey-blazed one is wise,
Unlike a beast in its bearing,

Yılkıdan küheylandır gök kaşka.

«Babamdan kalan malım» diye,
Buurul'u yakalayıp binip gel.
Anacığının cehennem çektiğini,
Şu yandan öğrenip gel.
Boş yere savaş başlatma,
Han-zadenin biriciği,
İsteyerek sana emanet ettim,
Küheylan Buurul atının,
Bu anacığın kadına,
Yüce Allah'ım bir buyurup,
Verdiği yeri söyleyeyim.
Sana adayıp özellikle,
Karaça'nın hanı Saykal,
Atanla çarpışıp,
Kara gece çöküp başına,
Çaresi tükenip, kız Saykal
Armağan edip Buurul'u
Verdiği yeri söyleyeyim.
Atan Manas er idi,
Ala göğüslü şir idi,
Her yanı tastamam idi,
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden geniş idi.
At semirip kıvama gelmişti,
Atan katılıp kırk olmuşlardı.

Evliya soylu er Bakay,
Gelip konmuş Talas'a,
Çoro olmuş Manas'a.
Argın hanın Acıbay'ı
O da gelmiş Kırgız'a,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Bu da gelmiş Talas'a.

Azız hanın Almambet'i,
Üzük gibi kalpaklı er Şuutu,
Iraman'ın Irçıuul'u,

Of all the herds the grey-blazed one is the courser.
Saying «This is my father's legacy»,
Catch Buurul, mount him, and come.
The hell your dear mother has endured,
Come and learn it from this side.
Do not start a war in vain,
Only child of the khan's own son,
Willingly I entrusted him to you;
Of the courser, the Buurul steed —
To this mother of yours, a woman,
By great Allah's own command —
Let me tell the place where he was given.
Devoted specially to you,
Saykal, khan of the Karaça,
Having battled with your father,
Black night descending on her head,
Her means exhausted, the maiden Saykal,
Making a gift of Buurul —
Let me tell the place where he was given.
Your father Manas was a hero,
A lion with a dappled breast,
In every part he was complete,
If you sat gazing into his soul,
It was wider than the earth.
The horses had fattened into prime,
Your father's band had joined and grown to forty.
The hero Bakay of saintly line
Had come and settled in Talas,
Become a çoro to Manas.
Acıbay of the Argın khan,
He too had come to the Kırgız,
Akbaltay's Çubak —
He too had come to Talas.

Almambet of the Azız khan,
The hero Şuutu with his felt-dome kalpak,
Iraman's Irçıuul,

Güçlü kollu Bayçoro,
Falcı hanın Tölök'ü,
Adıkan'ın nazlısı,
Deve kaldıran Akayar,
Talaluu hanın Tazbaymat'ı,
Kırkların başı Kırgılçal,
Adıkan'ın Akcoltoy'u
Hepsi gelmiş Talas'a,
Çoro olmuş, atan sultan Manas'a. Dini Müslüman olur mu?
Kırkların başı Kırgılçal –
Kırkında şımaran deli ihtiyar,
Değerini bu yıl düşürdü,
Her huyu tuhaf ihtiyar,
Kırk çoronun hepsinden ulu ihtiyar.
Kırgılçal fesat kardığında,
Ululuk sevdasına düşen,
Fesatlığını bırakmayan.
Ölünceye dek o kâfir,
Fesadını bırakmadı.
Altınını eritip akıtsa da,

Asil Manas, aziz şir.
«Onu o bozdu» diye söylemedi.
Fesadı önceden kuran,
Malını mülkünü yaksa da,
Küheylan soylu atacığın
«Onu o bozdu» diye söylemedi.
Ordada yatan atana
Yıkım sözünü sokmuş,
İşte o vakit ananı
Büsbütün karalayıvermiş.
«Manas'ım, bildiğimi bildin mi?
Han atanı baş kılıp,
Han-zadenin karısı
Karalık eden iflah olur mu?
Kadını adam saydığın,
Aman aman, dini Müslüman olur mu?

Strong-armed Bayçoro,
Tölök of the soothsayer khan,
Adıkan's darling one,
Akayar, who could lift a camel,
Tazbaymat of the Talaluu khan,
Kırgılçal, head of the forty,
Adıkan's Akcoltoy —
All of them had come to Talas,
Become çoros to your father, sultan Manas.
Can his faith be Muslim still?
Kırgılçal, head of the forty —
A mad old man grown spoiled at forty,
This year he cast his worth away,
An old man strange in every habit,
An old man senior to all forty çoros.
When Kırgılçal brewed his mischief,
One fallen for the love of rank,
One who never left his scheming.
Until his death that infidel
Never once gave up his plots.
Though he melted down and poured his gold,
Noble Manas, the sacred lion,
Never said «It was he who spoiled it».
Though the one who plotted mischief first
Burned his goods and all his wealth,
Your dear father of courser stock
Never said «It was he who spoiled it».
To your father lying in the horde-camp
He slipped the word of ruin in,
And at that very hour your mother
He blackened altogether.
«My Manas, do you know what I know?
Setting your khan father at the head,
Can the wife of a khan's own son
Who works such blackness ever prosper?
You who count a woman as a man —
Aman, aman, can his faith be Muslim still?

Sürüp ektiğin ekinin –
Senin ekinin değilmiş meğer,
Çubak ile Kanıkey

The crop you plowed and sowed —
It was not your crop, it seems;
Çubak and Kanıkey

Temiz değilmiş meğer!
Töre Manas bozkurdun
Döşeğini çiğneyen iflah olur mu,
Tuzuna karşı kötülük kuran
Çorolar, dini Müslüman olur mu,
Buna Müslüman diyen iflah olur mu?
Hem de Manas törenin
Yastığını çiğneyen iflah olur mu,
Yanına varsa hoş olur mu?
Akbaltay'ın Çubak'ı
Hayvana yaraşır iş yaptı,
Baltay hanın oğlu
Padişah Manas, düşünsene?»
Hızır'ın kutsadığı, ey, atanı
Ustaca kandırıp dururken,
Senin deli dolu atan şir
O zaman ben talihsiz anacığını
Perişan ettiği yer o yerdi.
Kırgılçal'a inanıp,
Boynuma ağır top yükledi,
Öfkelenen han atan
O zaman koynuma girmez oldu.
Vadiye ayrı kondum,
Ölmeden yitmeden ben zavallı,
Kırgılçal'ın yüzünden,
Altı ay terk edilmiş kaldım.
Boş oturup bakmadım,
Bir tutam huzur bulmadan bizim can,
Kırk beyzadeyi topladım.
Geniş çeneli erenlerden,–
Hem yanılmayan yiğitten,
Söz bulmada usta olandan,
Topladım bunca seçkinden.
Besili kuzu, tatlı baş,
Bembeyaz haşlayıp koydum,

Were not clean, it seems!
Of lord Manas the grey wolf —
Can he who tramples his bedding prosper,
Those who plot evil against his salt —
Çoros — can their faith be Muslim,
Can one who calls this Muslim prosper?
And of Manas the lord —
Can he who tramples his pillow prosper,
Is it seemly if she goes to his side?
Akbaltay's Çubak
Did a deed befitting a beast,
The son of Baltay khan —
Padishah Manas, only think!»
O, your father, blessed by Hızır —
While he cunningly deceived him,
Your wild and headlong father, the lion —
That was the place he brought me then,
Your luckless mother, down to ruin.
Believing Kırgılçal,
He laid a heavy ball upon my neck,
Your khan father in his rage
Then came no more into my bosom.
I camped apart in the valley,
Neither dead nor lost, poor wretch,
Because of Kırgılçal,
Six months I stayed forsaken.
I did not sit and idly gaze,
Our soul finding not a handful of peace,
I gathered the forty beys' sons.
From broad-jawed men of valor, —
From warriors who do not err,
From those masterful in finding words,
I gathered from so many chosen ones.
A fattened lamb, a sweet head,
I boiled them white and set them out,

İç derdimi bilir diye,–
Kaplan doğmuş han Bakay
Amcamı getirttim.
O zaman Argın hanın Acıbay'ı,
Üzük gibi kalpaklı Şuutu kulu,

Kırkların başı Kırgılçal'ı,
Akbaltay'ın Çubak'ını
Bile isteye çağırttım,
Doyasıya söze kandırdım:
«Asık kaşlı, solgun yüzlü Çubak,
Kazılmış derin hendeğin var, Çubak,
Senin sultanlığın tam bu çağ, Çubak!

Senin kaynayıp yatan çilen
Kara söz olmuş kinayen, Çubak,

Bu yıl kırıldı mı ki bizim dal,
Çubak.
Evlat gibi olup sen kaldın, Çubak,
Sana fesat söylediği yer var,
Ana gibi olup ben kaldım, Çubak!
Oygut'tan kaçıp sen geldin, Çubak,
Seni ayartıp söylediği sözü var,
Ceylan misali sütümü verdim, Çubak,
Aybalta güçlüdür, baş yarar, Çubak,

Seni yoldan çevirdiği hali var,

Akarsu güçlüdür, taş deler, Çubak!

Ahmak adam el bozar, Çubak,
Haram hayal onmaz asla, Çubak,
Fesatçı iki türlü olmaz, Çubak!
Ak buğday undan hamur derler,
Çubak, Kapı kanadı gibi aziz diş

Kırkların başı Kırgılçal,

Thinking he would know my inner grief, —
Khan Bakay, born a tiger,
My uncle — I had him brought.
Then Acıbay of the Argın khan,
The servant Şuutu with his felt-dome kalpak,
Kırgılçal, head of the forty,
Akbaltay's Çubak —
I summoned them knowingly, willingly,
I let them drink their fill of speech:
«Çubak of the knuckle-bone brow and pale face, You have a deep-dug trench, Çubak,
Your sultan's prime is this very hour, Çubak!
Your torment lying at the boil —
Your taunts have turned to black words, Çubak,
Was our branch then broken this year, Çubak.
You have stayed to me like a son, Çubak,
There was a place he spoke sedition to you,
I have stayed to you like a mother, Çubak!
You came fleeing from Oygut, Çubak,
There are words he spoke to lead you astray,
Like a gazelle I gave you my milk, Çubak,
The moon-axe is strong, it splits the head, Çubak,
There was a time he turned you from the road,
Running water is strong, it bores through stone, Çubak!
A foolish man corrupts the people, Çubak,
An unclean dream never prospers, Çubak,
A schemer is never of two kinds, Çubak!
Dough is made of white wheat flour, they say, Çubak, Sacred teeth like leaves of a door,
Kırgılçal, head of the forty,

Çubak, Gözünden yanan od-alev,
İkimize hısım derler, Çubak!
Sultan başlı, solgun benizli,
Çubak, Kırkında şımarmış ahmak ihtiyar!
Sen, suratını asıp kalmışsın,
Çubak! Kökünden fesat çıkmış ihtiyar!

Sultanım bakıp dururken, Çubak,
Sen, insanı çok alaya alır olmuşsun, Çubak!
Kıymetlime iftira edip,
Han başınla sultan nidersin, Çubak,

Yiğitleri kırk yana
Hunharım bakıp dururken, Çubak,

İnsanı çokça eğlenceye alıp nidersin, Çubak! Sen, ezeyim demişsin meğer!
Karaltımı görüp nazlanıp, Çubak,

Sen, böylece kökümü kurutursun, Çubak!
Ayköl'ün coşup çıkınca, Çubak,
Sen atan Akbaltay hana gidersin, Çubak!
Çaresiz yükünü sararsın, Çubak,
Nazlı öfkeni takınırsın, Çubak!
Değerli canın pek yanıp, Çubak,
Sen, eline doğru dönersin, Çubak!
var, Çubak!
Kırkların başı Kırgılçal,
Çubak,
Çubak!
Çubak,
Çubak!»
Arslan misali han Çubak,

Çubak, Fire-flame blazing from his eyes,
They call the two of us kin, Çubak!
Sultan-headed, pale of face,
Çubak, A foolish old man spoiled at forty!

You have stayed with a sullen face,
Çubak! An old man rotten with mischief to the root!
While my sultan stands watching, Çubak,
You have taken to mocking people greatly, Çubak!
Slandering my precious one,
With your khan's head, why play the sultan, Çubak,
The warriors to forty sides —
While my fierce one stands watching, Çubak,
Making such sport of people —
why do you, Çubak! You meant, it seems, to crush me!
Seeing my silhouette and sulking, Çubak,

You would thus dry up my root, Çubak!

When your Ayköl surges forth, Çubak,
You go off to your father Akbaltay khan, Çubak!
Helpless, you bind up your load, Çubak,
You put on your petulant anger, Çubak!
Your precious soul sore burning, Çubak,
You turn back toward your people, Çubak!
there is, Çubak!
Kırgılçal, head of the forty,
Çubak,
Çubak!
Çubak,
Çubak!»
Khan Çubak, like a lion,

Öfkesi gelip renkten renge girip,
Kırgılçal'a söylenip,
Darı tanesi gibi saçılıp,
Görülmedik biçimde köpürüp:
«Ey, kırkların başı Kırgılçal,
Kendince yürüyen ulu ihtiyar,
Derlenip yürüyen çoroyu
Ezeyim demişsin meğer,
Saçayım demişsin meğer!
Manas'ın gönlünü işte böyle
Hizmetini gördüm hunharın,

Sen, bulandırayım demişsin meğer.
Karısıyla kavga çıkarıp,
Sen, gideyim demişsin meğer.
Yatsan kalksan kötü iş,
Sen güç belâ yürümüşsün,

Fesadın aşıp başından,
Sen haince yaşamışsın meğer!
Ay hay dostum, ay Manas,
Sultanlığını hak bilip,
Gelip kondum Talas'a,
Ben de hanın oğluydum,
Kendim de hanlardan biriydim,
Kadrimi Manas bilir diye,
Akına beraber götürür diye,
Gelip kondum Talas'a.
Memesini emdim Kanıkey'in,
Çoro oldum Cakıp'ın
Biricik oğlu Manas'a.
Andımı çiğnersem onar mıyım,
Dince Müslüman kalır mıyım?
Ben pek haram oldum, gideyim,
Çubak'ın gözünün yaşı dökülüp,
Bu yerde durup nideyim?
Huyu kötü Kırgılçal,
Senin köküne topluca kastedeyim.
Kırgız, seni ben korurum,

His anger rising, color changing to color,
Muttering against Kırgılçal,
Scattering like grains of millet,
Foaming as never seen before:
«Hey, Kırgılçal, head of the forty,
Great old man who walks by his own will,
The çoro who walks composed and ready —
You meant, it seems, to crush him,
You meant, it seems, to scatter him!
The heart of Manas, even so —
I have done the fierce one's service,

You meant, it seems, to muddy it.
Stirring quarrel with his wife,
You meant, it seems, to go your way.
Lying down, rising up — evil work,
You have walked, it seems, by strife and pain,
Your mischief overflowing your head,
You have lived, it seems, in treachery!
Ay hay, my friend, ay Manas,
Holding your sultanhood as right,
I came and settled in Talas,
I too was a khan's son,
I myself was one among the khans,
Thinking Manas would know my worth,
Thinking he would take me on his raids,
I came and settled in Talas.
I sucked the breast of Kanıkey,
I became a çoro to Cakıp's
Only son, Manas.
If I trample my oath, can I mend,
Can I stay a Muslim in the faith?
I have become too unclean — let me go,
The tears spilling from Çubak's eyes,
What should I do remaining in this place?
Kırgılçal of evil temper,
Let me strike at your whole root together.
Kırgız, it is I who guard you,

Dinlemem senin, Kırgılçal,
Böyle dolambaçlı sözünü!» «Atası
Alöökö kan davasını gütsün» diye,

Akbaltay'ın Çubak'ı
Atlanıp çıkıp, yola koyulup,
Gündüz yürümeden yol alıp,
Namlı yiğit bel aşıp,
Yöneldiği nice yeri geçip,
Akıl kaçıp, gözü dönüp,
Türlü hallere düşüp, içi kaynayıp,
Coşup Çubak çok düşünüp,
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'a
Malını yağmalayıp alsın diye,
Bir gaile salayım diye,
Düşüncesi dilim dilim bölünüp,
Çubak'ın gözünün yaşı dökülüp:
Tepesinden bassın diye,

«Peygamber Kerim, dinim hak,
İnsandan iyilik çok görmeden,
Kırıldı mı ki bizim dal.
Biz de hanlardan biriydik,
İş eğrilip, ele bakıp,

Yazık, böyleymiş bizim baht.
Namlı hanın oğlunu
Perişan edip durması,
Koyu iftira sözünü esirgemeden,
Bu kırkların başı domuzun,
Bu ne biçim itlik ettiği!»
Akbaltay'ın arslanı,
Yaman utanca boğulup,
Utanç içinde can ölmeden,
Eziyet çekip boşuna ölmeden,
Arslan Manas bozkurda
Ar edip mızrak uzatamadan,
Öleyim deyip ölemeden,
Kendi canına kıyamadan.

I will not listen, Kırgılçal,
To such winding words of yours!» Saying
«Let his father Alöökö press the blood-feud»,
Akbaltay's Çubak
Mounted, rode out, set upon the road,
Traveling without journeying by day,
The famed warrior crossing passes,
Passing many a place he headed for,
His reason fled, his eyes gone wild,
Falling into many states, his heart at boil,
Çubak surging, brooding long,
Upon Cakıp's only son Manas —
That he might plunder and seize his wealth,
Thinking, let me loose a torment on him,
His thought split slice by slice,
The tears spilling from Çubak's eyes: That he might stamp upon his crown,

«Gracious Prophet, my faith is true,
Having seen little good from men,
Was our branch then broken.
We too were one among the khans,
Affairs gone crooked, looking to others' hands,
Alas, such then was our fate.
That the son of a famed khan
Should be kept in wretchedness,
Not sparing words of thick slander —
This swine, head of the forty —
What manner of dog's work he has done!»
Akbaltay's lion,
Drowning in bitter shame,
His soul not dying within the shame,
Not dying in vain beneath torment,
At the lion Manas, the grey wolf,
For honor's sake unable to level his lance,
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take his own life.

Gönlü fena bölünüp,
Çizmiş meğer çizgiyi
Han Baltay'ın Çubak'ı
Han atan Manas bozkurda
Göstermiş meğer görülmedik işi.
Altı yörük at verip,
Beecin'deki Koñurbay
Kalça'ya sıkıca mektup verip:
«Manas'ın bu yıl gitti aklı,
Kırgılçal oldu yakını.
O da gitti bir yana,
Çare bulup veren
Manas'ın Kanıkey hanım karısı.
Er olduğu gerçekse –
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'a
Fesadı adamakıllı salsın diye,

His heart sorely torn,
He crossed, it seems, the line —
Khan Baltay's Çubak
To your khan father Manas the grey wolf
Showed, it seems, a deed unseen before.
Giving six swift-paced steeds,
Koñurbay there in Beecin —
Giving a firm letter to the Kalça:
«This year Manas has lost his wits,
Kırgılçal has become his intimate.
She too has gone off to one side —
The one who found and gave the remedy,
Manas's lady wife Kanıkey.
If it is true he is a man —
Upon Cakıp's only son Manas
That he might loose mischief in earnest,

Beecin'in hanı Koñurbay
Töre olduğu gerçekse,
Dört tür malını saçsın diye,

Malını yağmalayıp alsın diye,
Şuracıkta duran Kırgız'a
Fesadı adamakıllı salsın diye,
Altı-Şaar'ın hepsine
Burmalı tunç naydar*
Köşesinden tutup çevirip,
Kıymetli kürkünü giydirip,
Kılceerde'ye bindirip,
Kasırga yürüyüşlü Enteri –
Enteri'yi gönderip,
Argın'a denk boy biçip,
Padişah Manas sultana
Pek gücenip o Çubak
Gücü yetse çarpışmayı kurup, Ak otağlı altmış rehin toplayıp,

Kuşağa düğümlediği ahdinden,
Korkmuş meğer o Çubak

Koñurbay, khan of Beecin,
If it is true he is a lord,
That he might scatter his four kinds of herds,
That he might plunder and seize his wealth,
Upon the Kırgız dwelling close at hand
That he might loose mischief in earnest,
To all of Altı-Şaar —
*The twisted bronze naydar**
Grasping it by the corner, turning it,
Robing him in a precious fur,
Mounting him on Kılceerde,
Enteri of the whirlwind gait —
Sending Enteri forth,
Measuring himself a match for the Argın,
At Padishah Manas the sultan
Sorely aggrieved, that Çubak,
Plotting battle if his strength sufficed,
Gathering sixty hostages with white pavilions,
From the vow he knotted in his sash —
That Çubak, it seems, took fright

Manas'ın Hüda dediği andından.
Namus edip, ar etmeden,
Aziz Çubak han-zade,
Dimdik duran koca bozkurt,
Arslanca atılıp,
Ancıyan'ı geçmiş,
Çubak atasına doğru kaçmış. Düşmana birlikte girişip,
Maseyil'i aşmış,
Geniş Kaşkar'ı geçmiş.
Alçak dağların eteğinden dolanıp,

Deve semerine binen Sartların
Rast geleni hırpalayıp.
Çarpacak dağ bulamayıp,
Çubak dövüşecek düşman bulamayıp,
Basacak kor bulamadan,
Atışacak ok bulamadan,
Çevresine bakınmadan,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Kıl kadar canını esirgemeden,
Yol üstünde kurulmuş aziz dam,
Bir tutama gelmeden aziz can.
Atacığının Kumayık'ı
Gücendiğinden çırpınıp,

Talas'taki han atana gücenip,
Muradına erdiğinde,
Hani, Kırgılçal bozup gücendirip,

Çubak eline girip gittiğinde,

Kaşkar'ı kuşatıp aldı diye,
Kimi birinden söz duyduk,
Çubak sultan olup kaldı diye,

Vadi boyunca kondum,
Kırgılçal'ın yüzünden,
Fesatçının işleri yüzünden,

At the oath Manas swore by Hüda.
Making it honor, feeling no shame,
Sacred Çubak, the khan's own son,
The great grey wolf standing bolt upright,
Springing lion-like,
He passed Ancıyan,
Çubak fled toward his father. Charging the foe together,
He crossed Maseyil,
He passed broad Kaşkar.
Winding along the skirts of the low mountains,
Of the Sarts who ride on camel-saddles
Roughing up whomever he met.
Finding no mountain to strike against,
Çubak finding no foe to fight,
Finding no ember to stamp out,
Finding no arrow to exchange,
Never glancing about him,
Khan Baltay's Çubak,
Sparing not his life by a hair,
A sacred dwelling raised upon the road,
The sacred soul not worth a handful. Your dear father's Kumayık,
Thrashing from his grievance,

Aggrieved at your khan father in Talas,
When he attained his desire,
You see, when Kırgılçal spoiled and embittered him,
When Çubak went off into his people's land,
That he besieged and took Kaşkar —
From this one and that we heard the word,
That Çubak stayed there and became sultan —
I camped along the valley,
Because of Kırgılçal,
Because of the schemer's doings,

Senin atan koynuma gelmez olup,
İki yıl terk edilmiş kaldım.
Kadınlardan şir toplayıp,
Kadınlardan pehlivan er toplayıp,

Arslan atan bozkurda
Talas'a varıp kondum.
Davasını birlikte güdüp,
Düşmanına birlikte kılıç çekip,
Urgan gibi gür aziz saçı
Tepeye sımsıkı düğümleyip,
Atan terk ettiğinde,
Bir yana atılmış tuttuğunda
Koskoca başımı tuğ edip,
Kadın başımı er edip,
Gerisini söyleyip nideyim,
Yavrum, işte böyle yürüyüp denk oldum.
Ordada oynayıp dururken,
Ombu'yu atan bozduğunda,
Orozoy Sart'ın on oğlu
Deli dolu atanı
Yar göçürüp kapattığında,

Cefasını anan çektiğinde,
Kırlara vurup koşturduğunda,

Anacığın ben kara yüzlü bahtsıza

Kumayık kaçıp geldiğinde,
Kırk çoro ile atan yok,
Zulpukor'u ele aldım,
Cenk pusatının hepsini
Belime sımsıkı kuşandım.
Urgan gibi gür aziz saçı,
Tepeye sımsıkı düğümledim,
Ok geçmez gök zırhı,
Üstümden bastırıp giydim.

Your father came no more to my bosom,
Two years I stayed forsaken.
Gathering lions from among women,
Gathering champion warriors from among women,
To your lion father, the grey wolf,
I went and settled in Talas.
Pressing his cause together with him,
Drawing the sword together against his foe,
My sacred hair thick as a rope
Knotting it tight upon my crown,
When your father forsook me,
When he held me as one cast aside,
Making my great head a standard,
Making my woman's head a man's,
What use to tell the rest,
My child, thus I walked and made myself a match.
While he played there in the horde-camp,
When your father broke Ombu,
The ten sons of Orozoy the Sart —
Your wild and headlong father —
When they collapsed the cliff and shut him in,
When your mother bore the anguish of it,
When she struck out galloping across the steppes,

When to me, your black-faced luckless mother,
Kumayık came fleeing,
The forty çoros and your father gone,
I took Zulpukor in hand,
All the harness of war
I girded tight about my waist.
My sacred hair thick as a rope
I knotted tight upon my crown,
The grey armor no arrow pierces
I pressed down over me and wore.

Anacığının kara sakar argamağı –
Mızraklaya mızraklaya baht kıldım.

Eyerleyip buna bindim,
Atacığının Kumayık'ı –
Kovalayıp yola girdim.
Kumayık'ı kovalayıp,
Şerefi bundan buldum.
Ölmeden önce öldüm,
Yar dibinde yatarken
Han atanı bulup gördüm.
Soluk soluğa koşturdum,
Atanı sağ almaya,
Bir diriltip koymaya
Deve kaldıran koca pehlivan
Akayar'a kazdırdım.
Ak tazı görüp işaretleyip,
İnleyip yeri tırmalayıp,
Kıymetli atan töreyi
Ölmüşken bulup ben aldım.
Yarın toprağını saçtırdım,
Atacığının kırk yiğidi
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek,
Soluk aldırmadan açtırdım.

Sönmüş ateşini tutuşturdum,
Ölmüş canını dirilttim.
Saçılanını topladım,
Ben kadın gibi bakıp durmadım.
Akıncı atan Manas'a
Düşmana girince güç oldum,

Kırkı kırk hanın oğluydu,
Kırk çoroyu, yavrum,
Ben usulünce el kıldım,
Ev bekleyip bakıp durmadan,
Ben kadın başımla şirlik ettim.
Senin atan Manas'ın

Your dear mother's black white-blazed argamak — Lancing and lancing I made my fortune.
I saddled it and mounted,
Your dear father's Kumayık —
Chasing after, I took the road.
Chasing after Kumayık,
From this I found my honor.
I died before my dying,
As he lay at the cliff's foot
I found and beheld your khan father.
I galloped panting breath on breath,
To take your father out alive,
To revive him once again,
The great champion who lifts a camel —
I set Akayar to digging.
The white hound seeing, marking the spot,
Whining and clawing at the ground,
Your precious father, the lord,
Though dead, I found and took him.
I had the cliff's earth scattered,
Before your dear father's forty braves
Could say this thing or that,
In the blink of an opening eye,
I had him dug free without drawing breath.
I kindled his fire gone out,
I revived his soul that had died.
I gathered what was scattered,
I did not stand gazing like a woman.
For your raider father Manas
I was strength when he charged the foe,

The forty were sons of forty khans,
The forty çoros, my child,
I duly made into a people,
Not keeping house and idly gazing,
With my woman's head I played the lion.
For your father Manas

Gönlünce olmasını sağladım,
Sandığının hepsini
Sarı altın mala doldurdum.
Kura kura dam kıldım,–

Atan Manas kaplan
Kırgılçal'dan söz duyup,
Aldığım deli Kanıkey
Şerefsiz çıktı diye duyup,
Âlemin yollarını dolaşırım diye,
Aldığım kötü çıktıktan sonra,
Vuruşa vuruşa nice yıl,
«Karaça'nın kızı Saykal'ı
Kendime gelin alırım diye,
Peşine taktığı kırk çoro,
Acıbay, Bakay hanı var,
Ulak hanın Sırgak'ı,
Azız hanın Almambet'i,
Yiğitlerin hepsi var.
Atan Manas kaplan
Söyleyenden söz duyup,
Kadından han Saykal
Yiğit çıktı diye duyup,–
Düşmanlık edene boyun eğmeden,
Kakan'ın hanı Koñurbay
Basıp girip geldiğinde,
Kaplan Saykal boyun eğmeden,
Lop ırmağı aziz yeri
Usulünce yurt kılıp,
Lop'taki Kırgız'ı, Oygut'u
Usulünce el kılıp,
Karaça'nın Saykal'ı
Er çıktı diye duyup,

Kızdan doğma kaplan,
Yiğit çıktı diye duyup.
«Aldığım kötü Kanıkey,
Ahmak çıkıp kaldıktan sonra,
Cihana kırgın salarım diye,

I made all be as his heart desired,
All of his chests
I filled with yellow gold and goods.
Building and building I made dwellings,
—
Your father Manas the tiger,
Hearing word from Kırgılçal,
Hearing that mad Kanıkey he took
Had proved to be without honor,
Saying, I shall roam the roads of the world,
Since the one I took proved evil,
Fighting on and on for many a year,
«Saykal, daughter of the Karaça,
I shall take to be my bride» —
The forty çoros he drew behind him,
There are Acıbay and Bakay khan,
Sırgak of the Ulak khan,
Almambet of the Azız khan,
All of the warriors are there.
Your father Manas the tiger,
Hearing word from those who told,
That Saykal, a khan from among women,
Had proved a warrior — hearing this, —
Bowing not to those who wrought enmity,
When Koñurbay, khan of Kakan,
Came pressing in upon her,
Tiger Saykal did not bow her neck,
The sacred land of the Lop river
She duly made her homeland,
The Kırgız and the Oygut at Lop
She duly made her people —
That Saykal of the Karaça
Had proved a man — hearing this,

A tiger born of maiden kind,
Had proved a warrior — hearing this.
«Since evil Kanıkey whom I took
Has proved to be a fool,
I shall loose slaughter on the world,

Tümsek nice dağı geçip,
Karaça'nın hanı Saykal'ı,
Çarpışa çarpışa onu,
Kendime kadın alırım» diye,–

Bele yükletip ok alıp,
Bilgili Bakay içlerinde
Kırk beyzade gibi asker alıp,
Iraman'ın Irçı'sı
Ok geçmez kürkü katlatıp,
Celmayan'a yükletip.
Mızraklarını şakırdatıp,
Tüfeğini baştan başa hazırlatıp,
Onbaşılar dolanıp,
Senin evliya atan aziz şir, Celmayan'ı yedeğine alıp,
Kız Saykal'a doğru seğirtip,
Atan Manas kaplan
Yalvarsam dinlemez sözümü,

Kendimi terk edilmiş kılıp,
Sonunda görmeden gözümü,
Atan Manas durmadan,
Kötörmö'yü aştı,
Suusamır'ı geçti.
Narın boyunca yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Sırtları boylayıp süzülüp,
Caman-Eçki, Taragay
Bunları boylayıp dolaşıp.
Bikirtik'i aşmış,
Öte yanında koca Turpan,
Koca Turpan'ı geçmiş.
Caman-Suu boyunca yol yürüyüp,
Yalçın dağın çıkıntısına
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Kum-Arık'ı geçmiş,
Öte yanında koca bozkır
Koca Ak-Kum'a ulaşmış.

Crossing many a humped mountain,
Saykal, khan of the Karaça,
Battling her again and again,
I shall take her for my wife» — saying this, —
Loading arrows at the waist,
Wise Bakay among them,
Taking soldiers like the forty beys' sons,
Iraman's Irçı,
Folding the fur no arrow pierces,
Loading it on Celmayan.
Clattering their lances,
Making ready every rifle end to end,
The leaders of ten going round,
Your saintly father, the sacred lion, Taking Celmayan on a lead,
Hastening toward the maiden Saykal,
Your father Manas the tiger —
Though I begged, he would not hear my words,
Leaving me as one forsaken,
Without a last look in my eyes,
Your father Manas without pause
Crossed over Kötörmö,
Passed beyond Suusamır.
Traveling along the Narın,
Riding hard, not sparing the horse,
Gliding along the ridges,
Caman-Eçki, Taragay —
Ranging along them all.
He crossed Bikirtik,
On the far side great Turpan —
He passed great Turpan.
Traveling along the Caman-Suu,
To the spur of the sheer mountain
Riding hard, not sparing the horse,
He passed Kum-Arık,
On the far side the great steppe —
He reached great Ak-Kum.

Lop'a doğru yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,

Nice yerde göl görüp,
Nice yerde çöl görüp,
Usanmadan atan yol alıp,
Sarp çukur dereleri geçip,
At yorup, yer yoklayıp,
İt salıp, kuş uçurup,
Sıkılınca ceylan avlayıp,
Sıkılmayınca senin atan,
Atları çıplak salıp yatıp,
Önünde türkü söyletip,
Töröbek'in falcısına
Başında fal açtırıp.
Barbar'ın dağını etekleyip,
Yol başçısı ulu Bakay
Atını dolu dizgin süzdürüp,
Kız Saykal'ın Lop ırmağı,
Lop ırmağı, Çoñ-Tokoy,
Onların hepsini dolaşıp.
Eyer beli gibi çıkıntıya,
Yalçın dağın burnuna
Henüz ulaşıp vardığında

Kalkaman'ın Kara atı –
Atan keşfe çıkarsa,
Hangi çoro, gök kaşkayı
İsteyip binmekti âdeti.
Gözcülüğe çıkan Serek'i
Kalkaman'ın Kara atını.
İsteyip binmiş o er,
Gözcülüğe çıktığı o yer.
Han Manas'ın Serek'i,
Yuvarlak başlı kullardan
Atanın gözcülüğe çıkan yiğidi.
Han Manas'tan dua alıp,
Gözcü yerine doğru atlanıp,

Traveling on toward Lop,
Riding hard, not sparing the horse,

In many a place beholding lakes,
In many a place beholding deserts,
Your father pressing on unwearied,
Crossing steep and sunken gorges,
Tiring horses, probing the land,
Loosing hounds, flying hawks,
Hunting gazelle when weary of heart,
And when not weary, your father,
Turning the horses loose unsaddled, resting,
Having songs sung before him,
By Töröbek's soothsayer
Having his fortune cast at his head.
Skirting the mountain of Barbar,
Great Bakay, leader of the way,
Letting his horse glide at full rein,
The maiden Saykal's Lop river,
The Lop river, Çoñ-Tokoy —
Ranging over all of them.
To the spur like a saddle's seat,
To the nose of the sheer mountain,
When he had barely reached and come there —

Kalkaman's Kara steed —
When your father rode to scout,
Whichever çoro wished, the grey-blazed one
To ask for and to ride was the custom.
Serek, riding out on watch —
Kalkaman's Kara steed —
That man had asked and mounted it,
That was the place he rode out on watch.
Khan Manas's Serek,
Of the round-headed servants
Your father's brave who rode the watch.
Taking a blessing from Khan Manas,
Riding out toward the watchman's post,

Sancak elde dalgalanıp,
Kara çelik Zulpukor
İnce bilekte parıldayıp,
Kara demir tulgayı*
Aziz başa giyinip,
Gözcülük dense sevinip,
Çevresine bakınmadan,
Uzayıp giden bele
Çıkmış meğer o er
Kıl kadar canını esirgemeden.
Calpak-Kıya'da, Car-Taş'ta
Yatıp uykuya kanıp,
Şekerleme edip, uyku alıp,
Dirseğine yaslanıp dinlenip.
Gökten yıldız ayrılıp,
Yer ağarıp görünüp,
Terazi yıldızı battıktan sonra,
Tan ağarıp attıktan sonra,
Tepede yıldız ayrılıp,
Tan sökülüp görünüp,
Bakıp dursa er Serek
Lop ormanının çıkıntısında,
Yalçın açılmış burunda,
Puslu puslu görünen
Çoñ-Tokoy'un yüzünde,
Coşkun kara ata binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
İriliği dağın yarısı kadar,
Göründüğünü yiyecek gibi,
Orta boylu, geniş omuzlu,
Aç arslan bakışlı,
Görünüşü soğuk yüzlü,
Urgan gibi gür aziz saçı
Tepesine sımsıkı düğümlemiş,
Cenk pusatının hepsini
Birbirine denk kuşanmış,
Solgun benizli bir adam
Algara'nın sağrısına bir vurup,
«Oygut!» diye nara atıp,

The banner waving in his hand,
Zulpukor of black steel
Gleaming at his slender wrist,
*The black iron tulga**
Set upon his sacred head,
Rejoicing at the word of watch-duty,
Never glancing about him,
Up the long-stretching pass
That man, it seems, had climbed,
Sparing not his life by a hair.
At Calpak-Kıya, at Car-Taş,
Lying down, drinking his fill of sleep,
Dozing sweetly, taking sleep,
Resting propped upon his elbow.
The stars departing from the sky,
The earth showing pale with light,
After the Scales star had set,
After the dawn had paled and broken,
The stars departing overhead,
The dawn tearing forth to view,
As the man Serek stood gazing —
At the spur of the Lop forest,
On the sheer and open headland,
Showing dim through the haze,
On the face of Çoñ-Tokoy,
Mounted on a fiery black horse,
Its hair tail knotted tight,
In bulk the half of a mountain,
As if to devour whatever it saw,
Of middle height, broad-shouldered,
With the gaze of a hungry lion,
Cold-faced in its look,
Sacred hair thick as a rope
Knotted tight upon the crown,
All the harness of war
Girded on in even match,
A person pale of countenance,
Striking once on Algara's croup,
Roaring the war-cry «Oygut!»,

Görenin gönlü bölünüp,
Uzatıp aldığı sırlı mızrak
Kırk kulaç gibi görünüp,
Bakıp duran Serek'in
Gönlü fena bölünüp.
Altındaki Kara atın
Ağzından köpük dökülüp,
İnişte o Kara at
Ceylan gibi ön ayağı uzanıp,
Yokuşa çıkıverdiğinde,
Yelesi kuyruğu yayılıp,
Engebeye geldiğinde
Boğa gibi boynu oynayıp,
Kıraç tepelere geldiğinde,
Çakmak gibi gözü parlayıp.
Kara atın sağrısına bir vurup,
Karaça hanın kızı Saykal
O anda gözcüye saldırıp,
Oktan önce yetişmiş.
Yetiştiği yerde kız Saykal

Kalkaman'ın Kara atından
Yetişince mızraklayıp Serek'i,
Devirip yumruklayıp geçmiş.

Kalkaman'ın Kara atı
Gözcüsünü mızraklatıp,
Karaça'nın o çılgın kızına
Ganimet düşüp gitmiş.
Manas hanın kırk beyzadesi
On iki boyu yoklamadık koymayan,
Ukuruk çevirecek er bırakmayan,
Su iç dese, ağı içen,
Börk al dese, baş kesen,
Kan dök dese, cin döken.
Han Manas'ın yiğitleri
Gözcü öyle gittikten sonra,
Yetişmişler hep birden,

The heart of any who saw it torn,
The painted lance she leveled forth
Seeming forty fathoms long,
And Serek's heart, as he stood gazing,
Was sorely torn within him.
From the mouth of the Kara horse
Beneath her the foam came spilling,
On the downslope that Kara horse
Stretched its forelegs like a gazelle,
When it sprang up the rise,
Its mane and tail spread streaming,
When it came to broken ground
Its neck played like a bull's,
When it came to the barren hills,
Its eyes flashed like struck flint.
Striking once on the Kara horse's croup,
Saykal, daughter of the Karaça khan,
That instant charged the watchman,
And reached him before the arrow.
Where she reached him, the maiden Saykal,
From Kalkaman's Kara steed —
Reaching Serek, she lanced him,
Toppled him, pummeled him, and passed on.
Kalkaman's Kara steed,
Its watchman lanced away,
To that wild daughter of the Karaça
Fell away as battle-spoil.
Khan Manas's forty beys' sons,
Who left none of the twelve tribes unprobed,
Who left no man to swing the lasso-pole,
Who, told to drink water, drink poison,
Who, told to take a cap, cut off a head,
Who, told to spill blood, spill demons.
Khan Manas's braves,
After the watchman was thus lost,
Came up all as one,

Davulu bir vurup,
«Manas!» diye hepsi ses verip,
Yüz yüze gelip bağırıp,

Striking the drum a single blow,
All giving voice, crying «Manas!»,
Coming face to face and shouting,

Yetişmişler hepsi
O anda «Manas!» diye nara atıp.

They all came up together,
That instant roaring the war-cry «Manas!».

Çapa tırnaklı, geniş sağrılı
Han atan Manas hanın kırk
beyzadesi, Cenge dayanır güçte olan.

Hoe-hoofed and broad of croup —
Your khan father, Khan Manas's forty beys' sons, Strong enough to stand the battle.

Kız Saykal'ın kırk yiğidi
Birbirine karışıp,
Altı gün, altı gece
Aça-Moynok ovasında
Esirgemeden mızraklaşıp,
Biri birini alamadan,
Biri birini bunların
Ölüme seriveremeden.
Yüz yüze durup,
Bastırıp girip vuruşup,
Yenişemeyip durduklarında,
Karaça'nın hanı Saykal
Saldırıp yetişmiş.
Iraman'ın Irçıuul'u,
Üzük gibi kalpaklı er Şuutu,
Kırkların başı Kırgılçal,
Kolu güçlü Bayçoro,
Bodokan'ın Bozuul'una
Aldırmadan Saykal yetişmiş,
Yetiştiği yerde yedisini
Devirip geçmiş.
Ermek hanın er Bolot'u –
Kız Saykal'ın pehlivanı,
Manas hanın kırk beyzadesinin,
Attan düşenlerin atlarını
Er Bolot ganimet edip aldı.
Kırgını Saykal salmış,
Karşısına aldığını attan düşürüp,–

The maiden Saykal's forty braves
Mingled all together,
For six days and six nights
On the plain of Aça-Moynok
They lanced each other without sparing,
Neither able to take the other,
Neither of them the other
Able to stretch out in death.
Standing face to face,
Pressing in and fighting,
When they stood unable to prevail,
Saykal, khan of the Karaça,
Came charging up.
Iraman's Irçıuul,
The hero Şuutu with his felt-dome kalpak,
Kırgılçal, head of the forty,
Strong-armed Bayçoro,
Down to Bodokan's Bozuul —
Heedless, Saykal reached them,
Where she reached them, all the seven
She toppled and passed on.
The hero Bolot of Ermek khan —
The maiden Saykal's champion —
Of Khan Manas's forty beys' sons,
The horses of those who fell
The hero Bolot took as spoil.
It was Saykal who loosed the slaughter,
Unhorsing all she faced, —

Üstünlüğü namlı Saykal almış.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azız hanın Almambet'i,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem şir,
Erilmez uzak Beecin'e
Gücü yeten aziz er,

Famed Saykal took the upper hand.
Gold-forelocked, with tasseled sash,
Almambet of the Azız khan,
Tall of stature, broad-shouldered,
Both champion and lion,
To far unreachable Beecin
The sacred man whose strength sufficed,

Almambet'in Sarala'sı
Geniş yerin tulparı,
Kızıl mızrağı kavramış,
Kırk çoro büsbütün yaya kalıp,
Kız Saykal ile mızraklaşıp,
Kırk yedi gün Alakem
Yalnız kendi dayandı.
Doruğa dikilen Alakem,
Uzanıp mızraklayan kız Saykal,

Almambet's Sarala,
Tulpar of the wide land —
He gripped his crimson lance,
The forty çoros left wholly afoot,
Trading lances with the maiden Saykal,
For forty-seven days Alakem
Alone held his ground.
Alakem planted on the summit,
The maiden Saykal thrusting her lance full-stretch,

Ürkmeyivermiş Almam şir.
Yamaca dikilen kız Saykal,
Haykırıp mızraklayan Alakem,
Eğilmeyivermiş kız Saykal.
Durup mızrak saplaşıp,
Mızrağın ucu eğilip.
Kara toza bulanıp,
Kaçmadan durup mızraklaşıp,
Saplanan mızrak paramparça olup,
Toprak uçup, toz yanıp,
Mızrak kırılıp elde kalmış,

Almam the lion never flinched.
The maiden Saykal planted on the slope,
Alakem thrusting his lance with a cry,
The maiden Saykal never bowed.
Standing, driving lance on lance,
The lance-points bending back.
Smeared in the black dust,
Standing without flight, trading lances,
The driven lances shattering to pieces,
Earth flying, dust burning,
The lance broke and stayed stumped in hand,

Ayaş atan Almambet
Altmış gün mızraklaşıp,
Kız Saykal'a dayandı.

Your ayaş-father Almambet,
Trading lances sixty days,
Held his ground against the maiden Saykal.

Ayaş atan Almambet
Arını bir yana koyup o zaman,
«Altı gün mühlet ver» diye,
Kız Saykal'dan istedi.
Dediğine razı olmuş,

Your ayaş-father Almambet
Then set his pride aside,
Saying «Grant six days of respite»,
He asked it of the maiden Saykal.
She consented to his word,

Karaça hanın hanı Saykal
Altı gün mühlet vermiş,
İşte o zaman Almambet
Ayköl'üne gelmiş.
«Ayköl'üm Manas, sözümü dinle,
Nice yerde kor içinden geçtim,
Gazada sık ok içinden geçtim,

Kazılmış kara hendek gördüm,
Kaynatılıp konmuş çile gördüm,

Nice yerde düşman görüp,
Böylesine hiç düşmemiştim.
Çetin yandan vuruldum,
Kırk yiğit attan ayrılıp
Bunların hepsini kaptırdım.
Cehennem çilesi bir geçit gördüm,
Ben kadından şir gördüm,
Ay-âlemi kasıp kavuran

Üstün pehlivan er gördüm».
Almambet böyle dedikten sonra,
Han atan Manas aziz şir
Kızılca kıyameti koparmış,
Han Bakay ile Almambet'i,
İkisini birden er Manas
Az kalsın yutuvermiş.
«Ben Talas'ta dururken
Düşünsene, ay Almam,
Sağrı yağın kesip yerim,
Kancık şöyle dursun, Kalmuk'u
Un ufak ederim deyip gezerim.
Kazıyı kesip yerim,
Dayanağım Bakay, Almambet
İkisi dursa yanımda
Kadın şöyle dursun, aziz can
Ben Kalday'ı bozarım deyip gezerim,
Horoz gibi kabaran aziz şir
Kara mızrak, has çelikle

Saykal, khan of the Karaça khan's folk,
Granted six days of respite,
And then it was that Almambet
Came to his Ayköl.
«My Ayköl Manas, hear my words,
In many a place I passed through embers,
In holy war I passed through thick-flying arrows,
I have seen the black dug trench,
I have seen torment set boiling and laid by,

In many a place beholding foes,
Never had I met the like of this.
I was struck from the hardest side,
Forty braves parted from their horses
And all of them I let be seized.
I saw a pass of hell's own torment,
I saw a lion from woman born,
Scourging and scorching moon and world —
I saw a champion man supreme».
After Almambet had spoken so,
Your khan father Manas, the sacred lion,
Raised red doomsday's own uproar,
Khan Bakay and Almambet,
The two at once — the man Manas
All but swallowed them whole.
«While I dwell in Talas —
Only think of it, ay Almam,
I cut and eat the croup-fat,
Let alone a bitch — the Kalmuk
I go about saying I will grind to meal.
I cut and eat the kazı,
My stays, Bakay and Almambet —
If the two but stand beside me,
Let alone a woman — sacred soul,
I go about saying I will break the Kalday,
The sacred lion puffed up like a cock,
With black lance and trusty steel

Ben, boy ölçüşürüm deyip gezerim,

Kadın şöyle dursun, Hıtay'la
Ben, göğüs göğüse girerim deyip
gezerim.
Aziz başım var oldukça,
Gözbebeğim, ikiniz durdukça
Kuyruğunu düğümlesem Akkula'nın,
Ben, adım yeter der idim.
Ben, kadın şöyle dursun kancığa,
Ayırıp almaya,
Gözbebeğim Almambet dursa
yanımda, Hoca, molla toplamaya,
Ben, gücüm yeter der idim.
Tüh-tüh-tüh, Almam, gece duysun,
Senin bu kapkara sözünü kim
Öfkelenip bilenip,
duysun, Almam. Karaça'nın Saykal'ına

Kazılmış derin hendek duysun,
Kaynatılıp konmuş çile duysun, Almam.

Akıntısı sert su duysun,
Senin bu sözünü
Geçidi yüksek kayalık duysun.
Kazılmış kara mezar duysun,
Bundan başka kim duysun!
Tüh-tüh, Almam, ölüm hak,
Tükenmiş kıza kaptırıp,
Kırıldı mı ki bizim baht!»
Öfkelenip han Manas
Beli sıkı kuşanıp,
İman dileyip ses verip,
Dert çekip suratı asılıp,
Ateş gibi gözü pek alevlenip,
Kapı kanadı gibi aziz dişini,
Böle böle pek gıcırdatıp.
Kan içiciliği gerçekten tutup,

I go about saying I will measure my strength,
Let alone a woman — with the Hıtay
I go about saying I will close chest to chest.

So long as my sacred head remains,
So long, apples of my eye, as you two stand,
If I but knot Akkula's tail,
I would say my name suffices.
I — let alone a woman — from a bitch,
To wrest and take away,
If Almambet, apple of my eye, stands by me, To gather hodjas and mullahs,
I would say my strength suffices.
Tüh-tüh-tüh, Almam, let the night hear it,
This pitch-black word of yours — who
Enraged and whetted keen,
should hear it, Almam. At Saykal of the Karaça

Let the deep dug trench hear it,
Let torment set boiling and laid by hear it, Almam.
Let the hard-running water hear it,
This word of yours —
Let the high rocky pass hear it.
Let the black dug grave hear it,
Who else besides should hear it!
Tüh-tüh, Almam, death is truth,
Losing all to a spent maiden,
Was our fortune then broken!»
Khan Manas in his wrath,
Girding tight about his waist,
Giving voice in prayer for faith,
Grieving, his face darkened over,
His fiery eyes blazing fierce,
His sacred teeth like leaves of a door
Grinding hard, again and again.
His blood-thirst truly seizing him,

Ürküp namaz okuyup,
Genç kısrağın tayı,
Kara yılkının düldülü
Akkula'yı eyerleyip,
Zulpukor'u kuşanıp,
Cenk pusatını hazırlayıp,
Homurdanıp yanıp, içi tutuşup,
Yerinde duramayıp kaynayıp,
Öfkelenip bilenip,
Kaplan atan atlanıp,
Karaça'nın Saykal'ına
Yönelip mızrak salmaya,
Kırk beyzadenin yörük atını,
Fırsatı düşerse Saykal'dan,
Gücü yeterse Saykal'ı
Güpegündüz öğleyin kıymaya,

Startled, reciting his prayers,
The young mare's foal,
The düldül of the black herd —
Saddling Akkula,
Girding on Zulpukor,
Making ready the harness of war,
Growling, burning, his heart aflame,
Boiling, unable to stand in place,
Enraged and whetted keen,
Your tiger father mounted,
At Saykal of the Karaça
To turn and hurl the lance,
The forty beys' sons' swift steeds —
Should the chance fall, from Saykal,
Should his strength suffice, Saykal
To slay at noon in open day,

Kaplan atan atlandı.
Mekke'den gelen yedi tuğu,
Yedi yere dikip,
Kırgız'dan gelen ak boz kısrağı
Yedeğe çektirip getirtip,
Atan Manas gök kaşka
Ay tırnaklıyı kurban ettirip.

Your tiger father rode.
The seven standards come from Mecca
He planted in seven places,
The white-grey mare come from the Kırgız
He had led up on a tether,
Your father Manas, the grey-blazed,
Had the moon-hoofed one offered in sacrifice.

Savaş kösünü çaldırıp,
Davulu dövdürüp,
Görenin gönlü bölünüp,
Bozkurt atan ulu dağ gibi görünüp.
Dizlerine dek kuma batıp,
Eyer beli gibi puslu geçitten
Eğilip inip yol yoklayıp,
Karaça'nın Saykal'ına
Kaplan atan saldırıp,
Sıra sıra mızraklaşıp,
Karaça'nın Saykal'ı
Birbirini tüketircesine,
Haykırıp mızrak uzatıp,
Yenişemeden durup,

Having the war-kettledrum sounded,
Having the drum beaten,
The heart of any who saw it torn,
Your grey-wolf father loomed like a great mountain. Sinking to their knees in sand,
Down from the hazy pass like a saddle's seat
Bending, descending, probing the way,
Upon Saykal of the Karaça
Your tiger father charged,
Trading lances bout on bout,
Saykal of the Karaça —
As if to spend each other utterly,
Crying out, leveling lances,
Standing, neither prevailing,

Almambet, Bakay o an yok,
Atacığın tek başına vuruşup,
Gece gündüz nice gün
Yenişemeden durup,
İnişe girdiğinde.
Karaça'nın Saykal'ını
Han atan yetişip beş kez mızraklayıp,

Beş mızrağı sıra sıra kırıp,
Bittiği yerde dağın çıkıntısından.

Han atan Manas hunharı
Yetişip Saykal dört kez mızraklayıp,
Dört mızrağı sıra sıra kırıp,
Sıra sıra karşı durup,
Atan ile kız Saykal
Nöbetleşe vuruşup,
Balta ile girişip,
Baltanın başı paramparça olup,
Sapı elde kalıp.
Kılıç ile girişip,

Kılıçların hepsi paramparça olup,
Kını elde kalıp.
Ta eteğinden kapışıp,
O vakit iki eren
Birbirini tüketircesine tutuşup.
Yakalaşıp çekişip,
Kız Saykal'ın Alkara'sı,
Atacığının Akkula'sı
Zorlu darbesine bu pehlivanların
Hayvan dayanıp duramayıp,
Gündüz dayanıp duramayıp,
Gece içinde uyku almayıp,
Günlerce gecelerce durup,
Dinmeksizin vuruşup.
Ayrık otlu yamaçta
Atan ile kız Saykal
Karşılaştıkları yerde,

Almambet and Bakay not there that hour,
Your dear father fighting all alone,
Many a day, by night and day,
Standing, neither prevailing,
When he entered the downslope.
Saykal of the Karaça —
Your khan father, overtaking, lanced her five times,
Breaking five lances one by one,
There where it ends, from the mountain's spur.
Your khan father Manas, the fierce one —
Saykal, overtaking, lanced him four times,
Breaking four lances one by one,
Standing against each other bout on bout,
Your father and the maiden Saykal
Fighting turn and turn about,
Setting on with axes,
The axe-heads shattering to pieces,
The hafts left in hand.
Setting on with swords,

The swords all shattering to pieces,
The scabbards left in hand.
Grappling by the very skirts,
Then those two men of valor
Grappled as if to spend each other utterly.
Seizing collars, wrestling hard,
The maiden Saykal's Alkara,
Your dear father's Akkula —
Beneath these champions' grievous blows
The beasts could not endure and stand,
Could not endure and stand by day,
Taking no sleep within the night,
Standing days and nights on end,
Fighting on without surcease.
On the couch-grass slope,
Your father and the maiden Saykal,
There where they met,

Irgaytı'nın belinde
Sallanışıp dururken
Saykal'ı Hüda çarpmış,
Kancık Saykal, o deli
Yüreklenip durmuş.
Altındaki Alkara'ya
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Öfkelenip bağırıp,
Narasını «Karaça!» diye atıp,
Pirlerin koruduğu biriymiş,
Dişi arslan, şirmiş.
Atan Manas soluyup,
Eğilemeden er atan
İyice semirdiği çağıymış.
Saldırıp Saykal yetişmiş,
Kaburganın kasını
O anda yumruklayıp geçmiş.
Hırıl hırıl öksürüp,
Dert çekmiş gibi,
Heybetli atan Manas'ı

On the pass of Irgaytı,
As they stood swaying each other,
Hüda smote Saykal with daring,
The bitch Saykal, that mad one,
Stood and took new heart.
To Alkara beneath her
Laying the whip on right and left,
Spurring from right and left,
Shouting in her wrath,
Hurling her war-cry «Karaça!»,
She was one the pirs protected,
A lioness, a lion indeed.
Your father Manas panting,
Your hero father unable to bend —
It was the season he had grown full fat.
Saykal charged and reached him,
The muscle over his ribs
That instant she pummeled and passed on.
Coughing hoarse and rasping,
As if worn down by grief,
Your majestic father Manas —

Almış meğer o anda
Kız Saykal at üstünden kaldırıp.

Attan atıvermeye
Asil Saykal kıyamayıp,
Bahadıra belâ salmaktan
Bahadırın Saykal utanmayıp.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Bırakır mı ola ben bahtsızı
Kız Saykal'ın başına
Altmış düşünce bir gelip:
«Şu duran han Manas.
Kâfiri kıran şirdi,
Her yanı tastamamdı,
İçine bakıp otursam
Yeryüzünden genişti.
Altı şirin küçüğü,

She had taken him, it seems, that instant —
The maiden Saykal lifted him from the horse.
To hurl him down from off the horse
Noble Saykal could not bear,
Yet of loosing ruin on the bahadur
Saykal felt no shame before the bahadur.
Allah's day clouding over in the sky,
Would he ever spare me, the luckless one —
Upon the maiden Saykal's head
Sixty thoughts came all at once:
«This one standing is Khan Manas.
He was the lion who broke the infidel,
In every part he was complete,
If I sat gazing into his soul,
He was wider than the earth.
The youngest of the six lions,

Hüda'nın sevdiği kulu,
Kendisi zayıpburuş* erdi.
Ayköl Manas sultan gibisini
Can yaratıp var eden Yaradan

Kolay kolay vermezdi zaten.
Benim sırt yanımda Hıtay var,
Baş yanımda tüfekli düşman var,
Bizimle boy ölçüşen düşman epey var.
Sağ gezerse mal ortağı,
«Manas'ı kadın mızrakladı» diye,
Kırk boyun eliydi,
Hıtay'ı Hüda mı çarpar?
Müslüman'ın şiriydi,
İslam'ın beli mi kırılır?
Kakan'daki Koñurbay
Basıp gelip, şuradaki
Kırgız'ın yurdunu mu kırar?
«Delilik ettin» diye,
Göz göre Hüda mı çarpar?
Kırk boy Hıtay kalabalık el,
Haber düşüp, ansızın
Basıp gelse bu yere
Ayırıp alamayıp,
Benim göz göre bahtım mı kırılır?
İtliğimi el yurt bilir mi,

Mahşerin tan gününde
Bakacak olsa Müslüman,
Beni kara eşek mi eder?
Ak boz atını nallayıp,
Müslüman'ın şiriydi,
«Bunca azap saldın» diye,
Dar yerde yakama yapışıp.
Kâfiri bozan şirdi,
Her yanı tastamamdı» –
Deyip, o anda kız Saykal,
Kıyametin korkusundan,

The servant beloved of Hüda,
He himself was a zayıpburuş man.*
One like Ayköl Manas the sultan
The Creator who makes souls and brings them to being
Would not lightly grant again.
At my back there is the Hıtay,
At my head a foe with rifles,
Foes to measure strength with us are many.
If he walks alive, a partner in wealth,
Saying «A woman lanced Manas»,
He was the people of the forty tribes,
Will Hüda smite the Hıtay?
He was the lion of the Muslims,
Shall the back of Islam be broken?
Koñurbay there in Kakan —
Shall he come pressing in, and crush
The homeland of the Kırgız here?
Saying «You have done a madness»,
Shall Hüda smite me in plain sight?
The forty-tribe Hıtay, a teeming people —
Should word fall, and of a sudden
They come pressing on this place,
Unable to part and save him,
Shall my fortune break before my eyes?
Will people and homeland know my dog's deed,

On the dawn-day of the Last Gathering,
Should the Muslims look upon me,
Will they make of me a black donkey?
Shoeing his white-grey horse,
He was the lion of the Muslims,
Saying «You loosed such torment»,
Seizing my collar in the narrow place.
He was the lion who broke the infidel,
In every part he was complete» —
So saying, that instant the maiden Saykal,
For terror of the Last Day,

Hem de kahrolası cehennemin varlığından,
Atan Manas sultanı
Yeniden ata bindirdi.
Tam öyle dururken
Aysarala ata binmiş,
Sarı meşin şalvar giymiş,
Püskülsüz mızrak almış,
Beline yalın kılıç bağlamış,
Karadan kaçıp ak olmuş,
Kara dinden yad olmuş,
Ölüp kalsa imandaş,
Keşfe gitse can bir,
Atışa girse kan bir,
Diriyken mal bir,
Gökten altı boy yıldız kımıldamış,
Atan Manas şir ile
Altmış sefer dost olmuş.
Erliğinden coşan,
Irgaytı'nın belinde
Sallanışıp dururken,
Karaça'nın Saykal'ına
Böğründen saldırıp,
Kaplan Almam çıkagelmiş.
Sarala'nın sağrısına bir vurup,
«Han Manas!» diye nara atıp,

Han Saykal'a saldırıp,
Kâfiri bozan şirdi,
Her yanı tastamamdı,
Sarsıp mızrakladın töremi,
Sen kadın, nereden gelme
şeydin sen Coo-Cürök'e vardığında

Hıtay'ı bozan şirdi,
Kıymetlimi mızraklayıp sendelettin,

Sen kadın, nereden çıkma

And for the being of accursed hell,

Your father Manas the sultan
She set upon his horse again.
Just as they stood so —
Mounted on the horse Aysarala,
Wearing trousers of yellow leather,
Bearing a lance without a tassel,
A naked sword bound at his waist,
Fled from the black and become white,
Estranged from the black faith,
In death a brother in the faith,
On the scout, one soul,
In the arrow-fight, one blood,
In life, one wealth,
Six spans of stars in the sky had stirred,
With your father Manas the lion
Sixty times over he was made friend.
Surging with his manhood,
On the pass of Irgaytı,
As they stood swaying each other,
Upon Saykal of the Karaça
Charging at her flank,
Tiger Almam came riding forth.
Striking once on Sarala's croup,
Roaring the war-cry «Khan Manas!»,

Charging at Khan Saykal:
He was the lion who broke the infidel,
In every part he was complete,
You shook my lord with your lance —
You woman, from where did you come,
what thing were you When he came to Coo-Cürök

He was the lion who broke the Hıtay,
You lanced my precious one and made him stagger —

You woman, from where did you spring,

şirdin sen.
Arlanıp giden zavallı can
Çek böylesi elini,
Şimdi ederim ben sana
Kişinin etmediği görülmedik işi.
Deyip, öylece, Almambet,
Saldırıp girip Saykal'a
Issız ovada mızraklaştı.
Gündüz gece vakit yok,
Böyleymiş şu değersiz dünya.
Ölesiye tutuşmuşlar,
Zahmeti görüp aziz şir,
Atacığın Manas bozkurdu
Ayırıp aldılar.
Haberciden söz duyup,
Talas'ta yatan ben anan,
Karaça'nın Saykal'ına,
Bozkurdum yenildi diye duyup,

Irgaytı'nın belinde,
Dedikodudan bozuk söz duyup,
Şevketli Saykal'a,
Han atan Manas bozkurdum
Mızraklatıverdi diye duyup,
Kahrolası gönlü bölünüp,
Benim gözümün yaşı dökülüp.
Çığlık çığlığa ağlayıp,
Gerçekten çarem tükenip zavallı can,
Sinek kadar çare bulamayıp,
Bozuverdim kanımı,
Bozuverdim halimi.
Urgan gibi gür aziz saçı
Tepeye sımsıkı düğümledim,

Kara sakar argamağı
Sıkı eyerleyip bindim.
Talas'tan çıkıp yol yürüdüm,
Atı esirgemeden bol yürüdüm.
Taragay'ı yayla edindim,

what lion were you.
The poor soul going off in shame —
Draw back such a hand,
Now I shall do to you
The unseen deed no person yet has done.
So saying, even so, Almambet,
Charging in on Saykal,
Traded lances on the desolate plain.
No hour of day or night —
Such, then, is this worthless world.
They grappled to the death,
Seeing his travail, the sacred lion,
Your dear father Manas, the grey wolf —
They parted them and drew them off.
Hearing word from the messenger,
I your mother, lying in Talas,
That to Saykal of the Karaça
My grey wolf had been beaten — hearing this,
On the pass of Irgaytı,
Hearing twisted words of gossip,
That by majestic Saykal
My grey wolf, your khan father Manas,
Had let himself be lanced — hearing this,
My accursed heart was torn,
And the tears spilled from my eyes.
Weeping scream on scream,
My means truly spent, poor soul,
Finding no remedy even fly-small,
I let my blood run wild,
I let my state be spoiled.
My sacred hair thick as a rope
I knotted tight upon my crown,

The black white-blazed argamak
I saddled tight and mounted.
I rode out from Talas on the road,
I rode hard, not sparing the horse.
I made Taragay my summer pasture,

Genç kısrakları ayırıp bağladım.

Atacığının yüzünden,
Kız Saykal'ın yüzünden,
Soğuk yeri yayla edindim.
İçim yandı gizliden,
Deli dolu atana
Suyu verdim kımız diye,
Onu vermemin sebebi,
Düşüncesiz kadın Akılay,
Aklı kıt, aman aman,
Kazı doğrayıp, bal verip,
Sağrı yağı doğrayıp, yele yağı verip,
Besili kuzu, tatlı baş
Bembeyaz haşlayıp et verip,
Semirten aştan çok verip,
Aklı kıt o anan,
Yapışıp durup Manas'ı
Çok semirtivermiş.
Sallanışıp dururken,
Senin atan Manas han,
Bu yüzden hantallaşıp,
Pek semirmiş atacığın
Eğilemeden kaskatı olup,
Becerikli Saykal mızraklamış,
Semirip gidip senin atan
Eğilemez olmuş.
Yana yana varıp zavallı can,
Taragay'ı yayla edindim.
Elimle belli etmeden,
Düşüncesiz atan Manas'ı
İşte böylece bağladım.

Atan Manas sultanın
İçini yumuşatıverdim,
İç yağının hepsini
Ben anacığın bahtsız,
Usulümce alıverdim.
Altındaki Akkula'ya

I parted the young mares and tethered them.
Because of your dear father,
Because of the maiden Saykal,
I made the cold land my summer pasture.
My heart burned in secret,
To your wild and headlong father
I gave water, calling it kumis,
And the reason that I gave it:
The thoughtless woman Akılay,
Scant of wit, aman, aman,
Slicing kazı, giving honey,
Slicing croup-fat, giving mane-fat,
A fattened lamb, a sweet head
Boiling them white, giving meat,
Giving much of fattening food,
That mother of yours, scant of wit,
Clinging fast, had made Manas
Grow all too fat.
As they stood swaying each other,
Your father Manas khan
For this had grown unwieldy,
Your dear father, grown too fat,
Stiff and rigid, could not bend,
Deft Saykal drove her lance home,
Your father, run to fat,
Could bend no more.
Going on, burning and burning, poor soul,
I made Taragay my summer pasture.
Without betraying it by my hand,
Your thoughtless father Manas —
Even thus I put him in trim.

Your father Manas the sultan —
His inner parts I softened,
All of his inward fat
I, your luckless dear mother,
Duly drew away.
To Akkula beneath him

Arpadan aşırı yem verip,
Ayda terini aldım.
Pirinçten seçme yem verip,
Günde terini aldım.
Atan ile Akkula'yı
İkisini kıvama getirip,
Usulümce bağladım.
Salıverdim Saykal'a,
Saparbay'dan aşağı vuruşup,
Caman-Suu boyunca kapışıp,
Birbirini esirgemeden,
Karşı karşıya iki eren,
Esirgemeden atışıp,
Barut kabından barut silkip,
Tulparın başını çevirip,
Mızraklaşıp durup,
Esirgemeden bir hayli vuruşup,
Aklı şaşmış,
Karaça'nın Saykal'ı
Deminki Oygut'a doğru kaçmış.
Giymeyivermiş kız Saykal,
Kaygan kuma vardığında
Eğilip kaptığı Saykal'ı,
İnişe vardığında
Adamakıllı inletip,
Yenip getirdiği Saykal'ı,
Yem torbası gibi terkiye bağlayıp,

Yediyle birden el veren
Kaplan Manas bozkurdum
O anda eğilip kaptı Saykal'ı. Hunhar,
sözünü tutayım,
Öfkelenip hor tutup,
Karaça'nın Saykal'ını
Atacığın zorla alıp geldi.

On iki asır molla misali sayıp,

Giving feed of barley in full measure,
I drew his sweat by the month.
Giving choice feed of rice,
I drew his sweat by the day.
Your father and Akkula,
Bringing the two of them to prime,
I duly put them in trim.
I loosed him upon Saykal,
Fighting down below Saparbay,
Grappling along the Caman-Suu,
Sparing not each other,
The two men of valor face to face,
Trading shots without sparing,
Shaking powder from the powder-flask,
Turning the tulpar's head about,
Standing, trading lances,
Fighting long without sparing,
Her wits astray,
Saykal of the Karaça
Fled toward that same Oygut.
The maiden Saykal had not put it on,
When she came to the sliding sand —
Saykal, whom he bent and snatched up,
When he came to the downslope,
Making her groan in earnest,
Saykal, whom he overcame and brought,
Binding her behind the saddle like a feed-bag,
He who lends his hand to seven at once,
My tiger Manas, my grey wolf,
That instant bent and snatched up Saykal.
Fierce one, let me keep my word,
In his wrath, holding her in scorn,
Saykal of the Karaça —
Your dear father took her by force and brought her.
Reckoning like a mullah the twelve-year cycle,

Karaça'nın Saykal'ını,
Atacığın ganimet edip alıp gelmişti.

«Gazaba gelmiş kâfirin,
Azabı canıma yetti, böylesi kadının –

(Baban Manas böbürlenip,
Karaça'nın Saykal'ına
O zaman kabararak zorbalık etti.)

Kâfiri kıran bir aslandım,
On sekiz bin âlemi,
Gözetip duran ben idim.
Böylesine bir kadını,
Gazaba gelmiş kâfiri
Güpegündüz koynuma alayım,

Zevke sefaya dalayım,
Çekin şöyle gerdek perdesini,
Serin geniş döşeği,
(Hor görüp kabararak,
Saykal'ı hor görerek
Alırım diye baban böbürlenmişti.)
Hoca, molla toplayın – diye,
Dua okutup o dik başlının

Bugün nikâhını kıyın! – diye,
Baban Manas zorbalıkla,
Alırım deyip dururken,
Altın nakışlı ipek gömlek,
Atacığın bozkurt sultana
Varmamıştı kız Saykal.
«Küheylan bozkurt, sözümü dinle,
Bu gömleğini giymem ben,
Bu dünyada sana varmam ben.
Bugün var olan yarın yok,
İşte bu dünya böyle boş,
Bu dünyaya heves etmem,

Karaça's own Saykal,
Your dear father had seized and brought as spoils.
«Of the infidel roused to wrath,
Her torment has reached my soul, such a woman –
(Your father Manas, boasting,
Upon Karaça's Saykal
Then swelled with pride and wrought his tyranny.)
I was a lion who crushed the infidel,
The eighteen thousand worlds,
It was I who watched over them.
Such a woman as this,
The infidel roused to wrath,
In broad daylight let me take her to my bosom,
Let me plunge into pleasure and delight,
Draw the bridal curtain so,
Spread the wide cool bedding,
(Scorning her, swelling with pride,
Scorning Saykal so,
I shall take her, your father had boasted.)
Gather hodjas and mullahs – saying,
Have prayers recited, and of that headstrong one
This very day seal the marriage! – saying,
Your father Manas, by force,
While declaring he would take her,
A silk shirt worked with gold,
To your dear father, the grey-wolf sultan,
The maiden Saykal had not gone.
«Courser grey wolf, hear my words,
This shirt of yours I shall not wear,
In this world I shall not wed you.
What is today is gone tomorrow,
Behold, this world is empty so,
For this world I have no craving,

Kıyametlik yâr olup,
Tan yeri mahşer olduğunda
Ben kendim seninle
Kavuşmaya varayım.

Becoming your beloved for the Day of Doom,
When the dawn's edge turns to the Last Gathering,
I myself with you
Shall come to be united.

Kıyametlik ben olup,
O dünyalık sen olup,
Öleceğinde kırk gün
Kendim gelip padişahım,
Baş ucunda hizmetine durayım.
Bu dünyalık benim kendimin
Senin olamayışımın sebebi şu, –
Nikâhında olan hatununuz
Her yönüyle eksiksizmiş,
Kadınların aslanıymış,
On iki kızın en küçüğü,
Allah'ın sevgili kuluymuş.
Kara yağızın güzeli,
Kendisi Müslüman soyundanmış.
Âdemoğlunun en beceriklisi,
Kadınların en yiğidi,
Hatun denenin en temizi,
Nikâhında olan hatununuz
Geniş etekliler padişahı.
Gerçek ermiş bir canmış,
Nikâhındaki hatununuz
Kanıkey'in dilinde mühür varmış,
Boynunu yere eğdiğinde,
Dudağında beni varmış.
Onun ilendiği adam onmaz,
Diline değen sağ kalmaz.
Geniş Talas boyuna konmam,
Kadınlar sultanı Kanıkey'e
Onunla çekişe çekişe kuma

olmam ben.
Ala kaftanlı Aykoco,

I being yours for the Day of Doom,
You being mine for the world beyond,
When you die, for forty days
I myself shall come, my padishah,
And stand in service at your head.
That in this world I myself
Cannot be yours – the reason is this, –
The lady bound to you in wedlock
Is flawless in her every way,
She is the lioness of women,
The youngest of twelve daughters,
Allah's beloved servant she is.
Beauty of the dark-complexioned,
She herself is of Muslim stock.
Most skillful of the sons of Adam,
Most valiant of all women,
Purest of all called lady,
The lady bound to you in wedlock
Is padishah of the wide-skirted ones.
A truly sainted soul she is,
The lady bound to you in wedlock,
On Kanıkey's tongue there is a seal, When she bows her neck to the ground,
On her lip there is a mole.
The man she curses shall not prosper,
Whom her tongue touches shall not live.
I shall not settle along broad Talas,
To Kanıkey, sultan of women,
Wrangling and wrangling with her, a rival-wife
I shall not be.
Aykoco of the motley kaftan,

Bu kişinin dili değen onmaz, Aykoco'yu baş edip,
Ona dik bakan can sağ kalmaz.
Kuru dünyaya imrenip,
Bu dünyada onmam ben.
Bu dünyada koca tatlıdır,
Gürleyip sizi paylaşarak,
Yüzü kara olmam ben.
Dediğine uymam ben,
Bu dünyada sana varmam.
Hatununun sözü değerse bana,

Whom this one's tongue touches shall not prosper, Making Aykoco her chief,
No soul that stares her down shall live.
Coveting the barren world,
In this world I shall not prosper.
In this world a husband is sweet,
Thundering, sharing you with her,
I shall not be black of face.
I shall not bow to what she says,
In this world I shall not wed you.
If your lady's word should touch me,

At bağlanan kazık gibi
Kupkuru kalıp geçerim.
Hüda'nın yüzünü görmeden
Kâfir olarak göçerim.
Öteden beri hatununu bilirim,
Kadınların padişahı,
Peygamber misali o çetin hatuna,
Ben zavallı, hangi yüzle
Kuması olup gezerim!
Padişahlı Kırgız yurdu işte,
Basıp zorbalık edersen,
Başımı kesersen işte ben!
Akıtacaksan işte kan,
Kıyacaksan işte can.
Çepeçevre yiğitler, işte el,
Zorbalık edersen işte ben!
Bahadır bozkurt, sözümü dinle,
Engebe boyunca konmam ben,
Aldığın sultan Kanıkey'e
Uluyarak kuma olmam ben!»
Karaça Han'ın Han Saykal'ı
Olmam deyip diretince,
Araya o Bakay girip,
Taş kesilip razı olmamıştı.
Söz dinlemez inatçı diretince,

Kulandan doğma boz kunanı,

Like the stake where horses are tethered
I shall pass on left utterly dry.
Without seeing the face of Hüda
I shall depart as an infidel.
From of old I know your lady,
The padishah of women,
To that stern lady, like unto a prophet,
I, poor wretch, with what face
Could I go about as her rival-wife!
Here is the Kyrgyz land with its padishah,
If you trample and play the tyrant,
If you cut off my head – here am I!
If you would spill it – here is blood,
If you would take it – here is life.
All around are warriors – here is the people,
If you play the tyrant – here am I!
Batyr grey wolf, hear my words,
I shall not settle along the rough ridges,
To Kanıkey, the sultana you took,
I shall not, howling, be her rival-wife!»
Karaça Han's Han Saykal,
When she stood firm, saying I shall not,
Though that Bakay stepped in between,
She turned to stone and did not consent.
When the unheeding, stubborn one stood firm,
The grey colt born of the kulan,

Ay tuyaklı deyip kurban kesince,

Altı hoca toplatmıştı.
Ahdi pekiştirip,
Ölümüne şart koşup,
Kıyametlik nikâhını
Hızır dokunmuş o baban
Hocalara kıydırmıştı.
O zaman Saykal sevinmişti:
«Her yönün eksiksiz, padişahım,
Dengim olduğun bilindi,

Altı aslanın en küçüğü,
Er olduğun bilindi.
Sağ yanından geleni
Biçtiğin bugün bilindi.
Şurada duran Müslüman'a
Kale olduğun bugün bilindi.
Vuruşmaya girsen azığın benim,
Bilmeden seninle sıkıca mızraklaştım,
Bahadır, sakın çektirme bana
suçumu». Hüda'nın sevdiği canıbar

Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Karaça'nın Saykal'ı
«Yol azığı işte budur» – diye,
Yumruk başı kadar tane verip:
«Padişahım, hani Kökötöy'ün
aşında, Altmış asıy oluncaya dek

Kalabalık toplantının önünde,
Koşoy dua verdiğinde,
Kâfir ile Müslüman
Birlikte dua verdi – diye,
Benim babam Karaça'nın,
İşitip söylediği söz var.
Bahadır, senin kendine,
O duadan olma bir oğul,
Gelecek demi, çağı var.

Calling it moon-hoofed, they slew in sacrifice,
And he had six hodjas gathered.
Sealing the pledge fast,
Setting terms unto death,
The marriage for the Day of Doom
That father of yours, touched by Hızır,
Had the hodjas solemnize.
Then Saykal had rejoiced:
«Flawless in your every way, my padishah,
That you are my equal is now known,

Youngest of the six lions,
That you are a man is now known.
That whoever comes at your right hand
You mow down, is known today.
For the Muslims standing here
That you are a fortress is known today.
If you enter the fray, I am your provision,
Unknowing, I crossed lances hard with you,
Batyr, do not make me suffer
for my fault». The dear soul beloved of Hüda
Saying, then speaking thus,
Karaça's Saykal,
«Here is provision for the road» – saying,
Gave grain the size of a fist's crown:
«My padishah, remember, at Kökötöy's memorial feast, Till it be sixty years an asıy,
Before the thronging assembly,
When Koşoy gave the blessing,
Infidel and Muslim
Gave the blessing together – saying,
My father Karaça
Has words he heard and spoke.
Batyr, for you yourself,
A son born of that blessing,
Has his moment and his hour to come.

Gönüldeki muradına,
Bir tay bağışlayayım,
Bahadır, senin ana karnındaki oğluna.
Bizim yılkıdan idi,
Tayın halini anlatayım:
Hani, pusarıp köşelenen,

Sisler çekip burunlaşan,
Barbar'ın beri yüzünde,
Lop ırmağının kıyısında,
Karların eriyip çamur olduğu çağda,
Keñ-Özön koyağında,
Yetmiş kısrak kulunlayıp,
Keñ-Özön'de yatarken,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,

Ala toz duman burgacı,
Yel olup eserken.
Sürüp varsam bir yere,
Kasırga oynayıp durmakta,
Kasırga değil, o gördüğüm
Bir kulun oynayıp durmakta.
Doğurdum diyen ana yok,
Doğurttum diyen ata yok.
Gaipten rast gelmiş,
Bozkırdan böyle bulunmuş.
Anası bozkırın gaybı,
O günden bugüne dek
İzi belirsiz gider.
Altı ay binilse yorulmaz,
Azı dişi aşınıp kocamaz.
Cet-Kayt yolu binilse yorulmaz,
Yetmiş asıy oluncaya dek
Diş nişanı kapanıp kocamaz.
Sağrısı yüksek, yelesi yatık,
Engebeye sürülse toprağı oymaz,

Asil beyim, iyi dinle.

For the longing in your heart,
Let me bestow a foal,
Batyr, for your son in the mother's womb.
It was from our herds,
Let me tell you the foal's condition:
Remember, where mists huddle into corners,

Where fogs draw in and jut like headlands,
On the hither face of Barbar,
On the banks of the river Lop,
In the season when snows melt into mire,
In the hollow of Keñ-Özön,
Seventy mares foaling,
While lying at Keñ-Özön,
When dawn broke and rent the sky,
When light touched the earth,

A whirl of dappled dust and haze,
While it blew as a wind.
When I drove the herd to a place,
A whirlwind was playing there,
No whirlwind was it – what I saw
Was a foal at play.
No mother there to say I bore it,
No sire there to say I begot it.
Met by chance from the unseen,
Found thus upon the steppe.
Its mother the steppe's unseen,
From that day unto this
Its track goes untraceable.
Ridden six months it does not tire,
Its molars do not wear with age.
Ridden the Cet-Kayt road it does not tire,
Till it be seventy years an asıy,
Its tooth-mark does not close with age.
Croup high, mane lying flat,
Driven over rough ground it does not gouge the earth,

My noble bey, listen well.

Akkula'dan epey üstün,
Çalkuyruk'tan kat kat üstün,
Maaniker'den bir baş üstün,
Koñurbay'ın Algara'sı,
Alkara'dan epey üstün.
Kulansur'dan dahi üstün,
Telkürööñ'den büsbütün üstün.
Mahmuzlanıp sürülse sırtı yağır olmaz,
Yortmasına yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
Büyürse Buurul at olur,
Sağ olursa görürsünüz,
İsteyen adam yad olur».
Baban bozkurt Manas'a,
Taybuurul armağan verilmişti,

Far superior to Akkula,
Fold upon fold above Çalkuyruk,
A head above Maaniker,
Koñurbay's Algara –
Far superior to Alkara.
Superior even to Kulansur,
Wholly superior to Telkürööñ.
Spurred and driven, its back does not gall,
No wind can catch its trot,
No beast can match its gait.
Should it grow, it becomes the steed Buurul,
If you live, you shall see,
He who covets it becomes a stranger».
To your father, the grey wolf Manas,
Taybuurul was given as a gift,

Tay çağında ben aldım.
Taragay'a geldiğinde,
Bitkin bir boz tay imiş,
Ağzını açıp baktımdı,
Kurt dişi çıkmış imiş.
Kurt dişini söktürdüm,
Üşüyüp ölür gider – diye,
Eceli böyle erişir – diye,
Abadan örtü kaplattım.
Altmış kulunu birden kırıp,
Analarını ancak az emdirtip,
Anası ölünce böyle baktırdım.
Başına puhu tüyü taktırıp,
Birinin gözü değer diye,
Kimsenin görmediği yerde baktırdım.
Han önünde şakıyıp öten,
Kunan çağına geldiğinde,
Geyik gibi boynunu burdum,
Bir ok atımı hendek çıksa,
Duraksamadan sıçrayıp aştı.
Küheylan olduğunu görüp bildikten sonra,
Kara ormanı mal edinen,

In its foal days I took it in.
When it came to Taragay,
It was a worn-out grey foal,
I opened its mouth and looked,
A wolf-tooth had grown in.
I had the wolf-tooth pulled out,
It will freeze and die – saying,
Thus its appointed hour will come – saying,
I had it draped with a cover of fine cloth.
Culling sixty foals at once,
Letting it suckle their mothers but little,
When its mother died, thus I had it tended.
Fixing eagle-owl plumes upon its head,
Lest someone's evil eye should strike,
I had it tended where no one could see.
Warbling and singing before the khan,
When it came to its kunan age,
Like a deer I twisted its neck,
Should a ditch an arrow-shot wide appear,
Without faltering it leapt across.
After seeing and knowing it was a courser,

He who claims the black forest as his own,

Batmanla altın baha verip,
Buhara beyi istedi onu.
İsteyene verilmedi,
Vermek şöyle dursun, küheylana
Abdestsiz kişi binmedi.
Buurul'a binersen yavrum,
Baban Manas'tan kalma Burak'ındır.
Eybit Han'ın yiğidi Ürbü.
Buurul'una bindiğinde,
Beri yana yöneldiğinde,
Çeliğini körleştirme,
Atacığının Aktulpar'ı,
Aktulpar'ı yitirme.
Ana deden Temirkan,
Kara niyetli bir handı,
Mala düşkün cimri candı,
Geçmiş işin hali yüzünden,
Aktulpar'ın yüzünden,
Ormombek'in aldığı Oyumkan,
O da benimle öz kardeştir.
Altın taçlım Muzburçak,

Offering gold by the batman as its price,
The bey of Buhara asked for it.
To the asker it was not given,
Far from being given – upon the courser
No one unwashed for prayer ever mounted.
If you mount Buurul, my child,
It is your Burak left from your father
Manas. Eybit Han's warrior Ürbü.
When you have mounted your Buurul,
When you have turned toward this side,
Do not let your steel grow dull,
Your dear father's Aktulpar –
Do not lose Aktulpar.
Your mother's father Temirkan
Was a khan of black intent,
A miserly soul greedy for goods,
Because of that bygone affair,
Because of Aktulpar,
Oyumkan, whom Ormombek took,
She too is my own blood kin.
My golden-crowned Muzburçak,

Argımak besleyip ata kavuşan,
Aktulpar'ın yüzünden,
O güveyi gidip yad oldu.
Eştekler'in Camgırçı'sı,
Bu da bir güveyi idi,
Aktulpar'ın yüzünden,
Bu güveyi gidip yad oldu.
Cediger'in yiğidi Şıgay,
Bu da bir güveyi idi,
Aktulpar'ın yüzünden,
O güveyi gidip yad oldu.
Eki-Kemin'i yaylayan,
İkiz kara at bağlayan,
Kara dilini bileyen,
Pirincini güzlük eken,
Pirincinin delice otunu
Yürük ata yem edip bağlayan,

Who reared argımaks and gained a name,
Because of Aktulpar,
That son-in-law went and turned stranger.
Camgırçı of the Eşteks,
He too was a son-in-law,
Because of Aktulpar,
This son-in-law went and turned stranger.
Şıgay, warrior of the Cediger,
He too was a son-in-law,
Because of Aktulpar,
That son-in-law went and turned stranger.
He who summers at Eki-Kemin,
Who tethers twin black horses,
Who whets his black tongue,
Who sows his rice as an autumn crop,
Who binds the darnel of his rice
As fodder for his swift steed,

Kara mağarayı ev edinen,
Çaylak besleyip kuş eden,
Derme çatma toplayıp yurt eden.

Yaban kuşu besleyip doğan eden,
Başıboş gezeni yurt eden.

Keregesini çatıp bağlayan,
İnatçı halkı yola getiren,
Bu da bir güveyi idi.
Geçmiş işin hali yüzünden,
Aktulpar'ın yüzünden,
Fal çubuğu kırkıp hayır görmeden,

Güveyi Ürbü yad oldu.
Altın taçlım Muzburçak,
Celpiniş'i yurt edinen,
Yedi gaip eren kaftan giydirmiş,

Yedi evliya el vermiş.
Mazarlı yerde geceleyen,

Düşmanın sezip yaklaşamadığı,

Who makes the black cavern his home,
Who rears a kite into a hunting bird,
Who gathers makeshift shelters into a camp.
Who rears a wild bird into a falcon,
Who makes a people of the masterless wanderers.
Who lashes together his lattice frames,
Who brings the stubborn folk to heel,
He too was a son-in-law.
Because of that bygone affair,
Because of Aktulpar,
Shearing the divining rods yet seeing no good,
The son-in-law Ürbü turned stranger.
My golden-crowned Muzburçak,
Who made Celpiniş his home,
Seven unseen saints clothed him in a kaftan,
Seven holy ones gave him their hand.
He who passes the night at shrine-marked ground,
Whom the foe, though sensing, could not approach,

O da bir güveyi idi,
Aktulpar'ın yüzünden,
O güveyi gidip düşman oldu.
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ağırbaşlı, çetin er denen,
Darısını taş gibi döven,
Karısını kız diye öven,
Keregesi ağaçtan,
Kök atası Alaş'tan,
Aydarkan'ın yiğidi Kökçö,
O da bir güveyi idi.
Çam kargıya bağ bağlayan,
Aktulpar'ın yüzünden,
O güveyi gidip düşman kesildi.

He too was a son-in-law,
Because of Aktulpar,
That son-in-law went and turned foe.
He who made Sarı-Arka his home,
Called the grave and stern man,
Who threshes his millet like stone,
Who praises his wife as a maiden,
His lattice frame of timber,
His root-father from Alaş,
Aydarkan's warrior Kökçö,
He too was a son-in-law.
Who binds thongs to his pinewood lance,
Because of Aktulpar,
That son-in-law went and turned foe.

Ecigey ile Cançı, iki han,
Bunlar da güveyi idi,
Nice karanlık dava koptu,
Aktulpar'ın yüzünden,
O iki han düşman oldu.
Cakıp Han'ın genç Manas'ı,
Ana deden Temir, bu hana,
Bu da bir güveyi idi.
Hani, altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
O yerde rahat yüzü bulamayıp,
Beecin'deki Azız Han'ın biriciği,
Kañgay'a girdi diye işitip,
Kulağının ucu deliktir,
Doğup yeryüzüne geldiğinde,
Sünneti kesiktir,
Alnı yere değmiştir,
Alake'm yere düştüğünde,
Ana karnından ağlayıp, kelime getirip,

Yeryüzünde âdemoğlu kullarına,

Kakançın'ın Beecin'ine,
Seksen gün yağmur yağıp,
Zelzele yürüyüp geçtiğinde.
Pamuk gibi beli bükülüp,
Ünlü adı Almam'ın,
Beecin'in hanı Karı Han'ın
Defterine çizilip,
Düşünde görüp evliyayı,
Cennet-cehennemi görüp,

Mihneti çetin bir can görüp,
Kara dinden ak olup,
Kâfirden kaçıp yad olup,
Yığdığını saçıp savurup,

Yalnız imana göz dikip,
Altın tahtını darmadağın edip,

Ecigey and Cançı, two khans,
These too were sons-in-law,
Many a dark dispute broke out,
Because of Aktulpar,
Those two khans turned foe.
Cakıp Han's young Manas,
To your mother's father Temir, to this khan,
He too was a son-in-law.
Remember – with golden forelock, tasseled sash, Finding no ease in that land,
The only one of Azız Han of Beecin,
Hearing that he had entered Kañgay,
The tip of his ear is pierced,
When he was born and came to earth,
His circumcision was cut,
His brow has touched the ground,
When my Alake dropped to the earth,
Weeping in the mother's womb, uttering the holy word,
To the sons of Adam, servants upon the earth,
Upon Kakançın's Beecin,
Rain fell for eighty days,
When the earthquake rolled through.
His waist bent like cotton,
His famed name Almam's,
In the register of Karı Han,
Khan of Beecin, inscribed,
Seeing the saints in his dream,
Seeing paradise and hell,

Seeing a soul whose toil is stern,
Turning white from the black faith,
Fleeing the infidel, turning stranger,
Scattering and squandering what he had heaped,
Fixing his eye on faith alone,
Smashing his golden throne to pieces,

«Müslüman dinine girmiyor – diye,
Benimle İslam'a doğru
yürümüyor» – diye,
Atası Azız Han'ı
Geniş Beecin'de yere serip.
Gümüş tahtını darmadağın edip,
Atası Kün Cañ-Cuñ'u yere serip.
Ölümden kıl payı kurtulup,
Alööke'nin Koñurbay'ı ile
Tam altı ay vuruşup,
Hazine malını saçtığında,
İslam'a doğru kaçtığında,
Dedikodu, fısıltı söz işitip,
Arslan Almam, er bozkurt,
Altay'a girdi diye işitip,
Altay hanını kırıp geçirip,
Kañgay'ın yurdu, işte o el,
Kara Kalmuk, Mançu yurdu,
Bunları kırdı diye işitip.
Kañgay'da bakıp yer bulamayıp,
At sırtından hiç inmeden,
Kimseyi koymadan dolaşıp,
Yiğitliğinden coşup,
Alake'm nice cana rastlayıp,
Kökçö'ye geldi diye işittik,
Kazakların Kökçö'sünü,
Kuşatıp gitti diye işittik.
Ayaş kadın Akerkeç'in yüzünden,
Kazağı çatır çatır,
Dövüp gitti diye işittik.

Yanına kattığı yiğit Macik,
Hiçbir cana bakmadan,
Almam tek başına gitti diye işittik.
Âlem yurdunun şahbazı.
Sarı-Arka'dan çıktığında,
Yiğit Almam, bozkurdun,
Ta oradaki Mekke'ye,

«He will not enter the Muslim faith – saying,
He will not walk with me
toward Islam» – saying,
His father Azız Han
He laid low in broad Beecin.
Smashing his silver throne to pieces,
He laid low his father Kün Cañ-Cuñ.
Escaping death by a hair's breadth,
With Alööke's Koñurbay
Fighting six whole months,
When he scattered the treasury's goods,
When he fled toward Islam,
Hearing gossip and whispered words,
The lion Almam, the grey-wolf hero,
Hearing that he had entered the Altay,
Cutting down the khan of Altay,
Kañgay's land – that very people,
The Black Kalmuk, the Mançu land,
Hearing that he crushed them all.
Finding no place to bide in Kañgay,
Never once dismounting from his horse,
Roaming, sparing no one,
Surging with his valor,
My Alake meeting many a soul,
We heard that he came to Kökçö,
The Kökçö of the Kazakhs
We heard he besieged and went on.
Because of the ayaş-wife Akerkeç,
The Kazakh, crack upon crack,
We heard he beat and went on.

The warrior Macik he took at his side,
Looking to no living soul,
We heard Almam went all alone. Falcon-prince of the world's people.
When he set out from Sarı-Arka,
The warrior Almam, the grey wolf,
To Mecca far yonder,

Varıp ulaştı diye işittik.
Hazineli bir bel gördüm,
Mekke'den geri dönerken,
Yiğidim Alma dönerken,
Dileğini Hüda verirken,
Arslan Almam gelirken.
Kalabalık Kırgız ovaya inip,

Konup yattığı çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup yattığı çağda,
Baban kaplan Manas,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,
Kısrak başta, beş dokuz,
Ay tuyaklıyı kurban kestirip,
Evliya soylu yiğit Bakay'ı,
Katagan'ın hanı Koşoy'u,
Düş yormaya getirtip:
«Koşoy, Bakay, evliyam,
Kırgız'dan çıkma ululurım!
Duası şaşmaz yanılmaz,
Nice yurdun atası,
Duası yurdu zengin eden,
Peygamber misali ulum.
Ceti-Suu gibi aziz yeri,
Hünerinle yurt kıldın.
Ceti-Suu'nun Kırgız'ını
Uğraşıp didinip el kıldın.
Evliya soylu yiğit Bakay,
Karanlık gecede göz buldun,
Almambet adlı garibin,
Ansızın söz buldun.
Önüme düşsen uğur getirensin,

We heard he went and arrived.
I saw a pass rich with treasure,
While returning back from Mecca,
While my warrior Alma was returning,
While Hüda was granting his wish,
While my lion Almam was coming.
When the thronging Kyrgyz came down to the plain,
In the season when they camped and lay,
Kumis by day and maidens by night –
In the season when they lay so,
Your father, the tiger Manas,
Starting from sleep, awakening,
Turning onto his right side,
Plunging his hand into the water,
Making the ablution of his hands,
A mare foremost, five nines,
Had the moon-hoofed slain in sacrifice,
The saint-descended warrior Bakay,
Koşoy, khan of the Katagan,
He had brought to read his dream:
«Koşoy, Bakay, my saints,
My elders sprung from the Kyrgyz!
His blessing errs not, strays not,
Father of many a people,
Whose blessing makes the people rich,
My elder, like unto a prophet.
The hallowed place like Ceti-Suu
By your craft you made a homeland.
The Kyrgyz of Ceti-Suu
By toil and striving you made a people.
Saint-descended warrior Bakay,
In the dark night you found an eye,
Of the stranger named Almambet
You suddenly found word.
When you go before me you bring good fortune,

Savaşa sürsem sayısız ordu gibisin.

Driven to war, you are like a numberless army.

Bu Kırgız'ın uluları,
Koşoy, Bakay, iki han,
Uyurken bir düş gördüm,
Düşümde yaman bir iş gördüm.
Aç Arslan, bir şir gördüm.
Işıl ışıl kızıl kor gördüm,
Âlemde eşi yok gördüm.
Gün doğusunda doğmuş,
Bedeni apak yıkanmış,
Tomağası alınınca coşan,
Hayvan soyunun padişahı,
Arslan görse saldıran,
Ayıdan geri dönmeyen,
Kaplanı görse kaçmayan
Bir kartal kondu düşümde.
Çaldığı ölmeden kurtulmadı,
Pençelediği sağ dönmedi,
Arslandan altmışını
Ona katıp aldırdım.
Domuza salsam, çalmadığı kalmadı,
Kolumdaki kartalın
Uçtuğunda sağ kalan olmadı.
İşte bu anlattığım düşü,
Bakay, Koşoy, ulularım,
Yorup verseniz gam yok».
Bakay, Koşoy şöyle der:
«Erene eren rast gelirse,
Rabbimin derman verdiğidir.
Beecin'deki Kakan Han'ın biriciği,
Kaplan Almam'ın gelişidir.
Aç Arslan şahbazın,
Kolunda taşıdığın kartalın –
Azozıl Han'ın biriciğidir.
Keregeni bereketle yağlar,
Gelecek olsa Almambet,

Elders of these Kyrgyz,
Koşoy, Bakay, two khans,
While sleeping I saw a dream,
In my dream I saw a fearsome thing.
A hungry lion, a şir I saw.
Glittering crimson embers I saw,
Its peer in the world I saw not.
Born at the sun's rising,
Its body washed pure white,
Surging when its hood is lifted,
Padishah of the race of beasts,
That attacks when it sees a lion,
That turns not back from a bear,
That flees not at sight of a tiger –
An eagle alighted in my dream.
What it struck escaped not death,
What it clawed returned not alive,
Sixty of the lions
I had it seize, setting them against it.
Loosed at the boar, none went unstruck,
When the eagle on my arm
Took flight, none remained alive.
This dream that I have told,
Bakay, Koşoy, my elders,
If you would read it, there is no grief».
Bakay and Koşoy speak thus:
«When saint meets saint upon the road,
It is our Lord who grants the remedy.
The only one of Kakan Han in Beecin,
It is the coming of the tiger Almam.
The hungry lion, the falcon-prince,
The eagle you bore upon your arm –
Is the only one of Azozıl Han.
He anoints the lattice frame with plenty,
Should Almambet come,

Seni heybetli bir han kılar.

He will make you a khan of majesty.

Arslandan altmışını
Alıp verse kartalın,
Çalıyar'ın ermediği Beecin'e

Gücünüz yetecek demektir.
Almambet size rast gelip,
Gücü yüce Beecin'in
Keşfini yapacak demektir,
İskender'in dokunamadığı Beecin'e

Hizmetini görecek demektir.
Almambet eline geçerse,
Oğlum, ak maralı güdüp sığır kıldın,
Sünneti kesiktir,
Ay-âlemi buyruğuna aldın.

Gök maralı güdüp sığır kıldın,
Sen, görünen yeri buyruğuna aldın.

On iki kapılı Beecin'e,
Köstekli kıran, ak omuzlu,
Arslandan geri dönmezse,
Almambet'in ta kendisidir.
Talas'a obasını kurup,
Seninle dost olup,
Bahadır, kavuşma çağıdır!»
«Yine düşüm var, dahası var,
Yine hanlar, yorun hele!
Geçen gece düş gördüm,
Candan üstün bir mülk gördüm.
Gazaplanınca karşıma çıktı,
Gün doğusuna sefere
Çıkıp durduğum yerimden,
Issız bozkırın ta içinden,
Yanında kını yok,
Bana yalın bir kılıç bulundu.
Ala-Too gibi demiri
Çalsam kesmeden dönmedi,

Sixty of the lions
If your eagle seizes and brings,
It means for Beecin, which Çalıyar never reached,
Your strength shall suffice.
Almambet meeting you on the way,
It means of mighty-powered Beecin
He shall make the reconnaissance,
It means to Beecin, which İskender could not touch,
He shall render his service.
If Almambet comes into your hand,
My son, you herded the white deer into cattle, His circumcision is cut,
You took the moonlit world under your command.
You herded the grey deer into cattle,
You took all the visible earth under your command.
To twelve-gated Beecin,
The hobbled slayer, white-shouldered,
If he turns not back from the lion,
It is Almambet's very self.
Pitching his camp at Talas,
Becoming your friend,
Batyr, it is the hour of union!»
«I have yet a dream, there is more,
Again, khans, read it now!
Last night I saw a dream,
I saw a treasure dearer than life.
When I raged it came before me,
On campaign toward the sun's rising
From the place where I had halted,
From the very heart of the desolate steppe,
No scabbard at its side,
A naked sword was found for me.
Iron great as the Ala-Too,
When I struck, it turned not without cutting,

On iki vuruşta gedik vermedi.
Şu duran âlemde,
Bana urgan çevirecek kimse kalmadı.
Düşümdeki o çelik
Benim elime geçse gam yok!
Bu nedir, ne ola ki,

In twelve blows it took no notch.
In all this standing world,
None remained to cast a rope at me.
That steel within my dream –
If it comes into my hand, there is no grief!
What is this, what may it be,

Koşoy, Bakay, ikiz han,
Ağalar, şu düşümü yorun!»
O zaman Bakay şunu deyip,
Bu düşü yordu durdu:
«Soylu doğan şahbazın,
Kâfirde doğup ulu olan,
Aç Arslan garibin.
Hüda Almam'ı yarattığında,
Alake'ni anası doğurduğunda,
Kulağının ucu delinip,
Ana karnından ağlayıp düştü – der.

Koşoy, Bakay, twin khans,
Elders, read this dream of mine!»
Then Bakay, saying this,
Read this dream through and through:
«It is the nobly born falcon-prince,
Born among the infidel yet grown great,
The hungry lion, the stranger.
When Hüda created Almam,
When his mother bore your Alake,
The tip of his ear was pierced,
From the mother's womb he fell weeping – he says.

Alnı yere değdi – der.
Ulemaya sordumdu,
Gece gündüz seksen gün,
Durmadan dolu, yağmur yağıp,
Zelzele yürüyüp geçti – der.
Çinlilerin ululları,
Büyücülerin hepsi,
Kutsal kitabından okuyan
Bilginlerinin hepsi,
Almam çocuk hangisi – diye,
Ay-âleme kargaşayı
Salan çocuk hangisi – diye,
Hanların hepsini kırıp,
Boğazlayacak çocuk hangisi – diye,

His brow touched the ground – he says.
I asked the ulema of it,
Night and day for eighty days,
Hail and rain fell without cease,
The earthquake rolled through – he says.
The elders of the Chinese,
All of the sorcerers,
Those who read from the holy book,
All of their sages,
Which child is Almam – saying,
Upon the moonlit world the turmoil –
Which child is it that looses it – saying,
Cutting down all the khans,
Which child is it that shall slaughter them – saying,

Beecin'e kargaşa düşüp,
Çocuğu bulamaz iken,
Anacığı Altınay,
Boynuna muska taktırmış,

Turmoil fell upon Beecin,
While they could not find the child,
His dear mother Altınay
Had an amulet hung at his neck,

	Bağrına basıp sarmıştı.	*Had pressed him to her breast and wrapped him.*
	Yavruma azap ederler – diye,	*They will torment my little one – saying,*
	Yavrusunu izden şaşırtıp,	*Throwing them off her young one's trail,*
	Atası Sooronduk'a baktırmıştı.	*She gave him to his father Sooronduk's care.*
29670	Bir adama sezdirmeden,	*Without letting one man sense it,*
	Bir kişiye bildirmeden,	*Without letting one soul know,*
	Azız Han'ın oğlu – diye,	*He is Azız Han's son – saying,*
	Besleyip koruyup büyütmüştü,	*He had fed, guarded, and raised him,*
	Sarala'yı eyerletip,	*Having Sarala saddled,*
	Yaşı yediye geldiğinde,	*When his years came to seven,*
	Acayip ilimlerden okutup,	*Schooled in wondrous sciences,*
	Serpilip boy atıp er olup,	*Shooting up, growing tall, becoming a man,*
	Er oğullarla denk olup.	*Becoming the equal of men's sons.*
	Gece gündüz yol yürüyüp,	*Walking the road night and day,*
29680	On ikisine geldiğinde,	*When he came to his twelfth year,*
	Yürüdüğü yerden toz çıkıp,	*Dust rising from where he walked,*
	«Sağ kalırsa Almambet,	*«If Almambet stays alive,*
	Bir belayı salar» – diye,	*He will loose a calamity» – saying,*
	Kañgay hanını yere serip,	*Laying low the khan of Kañgay,*
	Ezkara'dan can çıkıp.	*The life going out of Ezkara.*
	On ikisine geldiğinde,	*When he came to his twelfth year,*
	Usulca yürüyüp yolunu şaşırmış,	*Walking softly he lost his way,*
	Kır-Kayıñ'ın çukurunda,	*In the hollow of Kır-Kayıñ,*
	Kan-Caylak boyunda,	*Along Kan-Caylak,*
29690	Çay-Kent dağını çekişip, Tuurduğunu paramparça edip,	*Wrestling over the mountain of Çay-Kent, Tearing his yurt-walls to shreds,*
	Gelenlerden söz işittim,	*I heard word from those who came,*
	Mediyan çölünde,	*In the desert of Mediyan,*
	Alööke'nin Koñurbay'ını,	*Alööke's Koñurbay,*
	Algara'nın üstünden,	*From the back of Algara,*
	Altı sefer o Kalça'yı	*Six times that Kalça*
	Yere yıktı – diye işittim.	*He threw to the ground – so I heard.*
	Beecin'de Almam er, tek başına,	*In Beecin the hero Almam, all alone,*
	Hanlığını halktan aşırıp,	*Raising his khanship above the people,*
	Körpe kamış olgunlaşıncaya dek,	*Till the young reeds grew ripe,*
	Otlağını toza gizleyip,	*Hiding his pasture in the dust,*
29700	Mıyzam otunun külü uçana dek,	*Till the ash of the mıyzam grass blew away,*

Vuruş kıldı – diye işittim.
Gücünü candan aşırıp.
Ölümden kıl payı kurtulup,
Baştan başa Beecin'in
Hanlığı için vuruşup,
Putlarından yüz çevirip,
Yurtlarını un ufak edip.
Yığdığını tümden saçıp,
Yalnız imanını dileyip,
Altın tahtını kana bulayıp,
Dediğime yürümüyor – diye,
Altı yıl kadar olmuştur.
Atasını yere serip.
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Azız Han'ın Almambet'i,
Altay'a indi diye işittim.

Made battle – so I heard.
Raising his strength beyond life.
Escaping death by a hair's breadth,
From end to end of Beecin
Fighting for its khanship,
Turning his face from their idols,
Grinding their camps to dust and crumbs.
Scattering wholly what he had heaped,
Wishing only for his faith,
Steeping his golden throne in blood,
He walks not as I bid – saying,
It has been some six years now.
Laying his father low.
Without a glance at those around,
Never sparing his own life,
Azız Han's Almambet
Came down to the Altay – so I heard.

Altay hanını yere serip,
Gazaplanıp katılaşıp,
Kara bozkurt Alake'n,
«Kanlı boyun» diye nam salıp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Kañgay'a indi diye işittim.
Bileğini kana bulayıp,
Sapacak bir yer bulamayıp,
Müslümana benzer el bulamayıp,
Dert gamını çözecek şir bulamayıp,
Sarı-Arka'ya geldi diye işittim.
Sarı-Arka'da Kökçö'yü,
Rastladığında Kökçö'yü,
Dört bir yana han kılıp.
Gönlünce olduruvermiş,
Sandıklarının hepsini
Sarı altın mülkle doldurup.
Ağılını toza gizleyip,
Aydarkan oğlu Kökçö'nün,
Yiğit Kökçö'ye geldiğinde,
Sarı-Arka'nın yamacını

Laying the khan of Altay low,
Raging and hardening,
Your black grey-wolf Alake,
Winning the name «the bloody-necked»,
Riding far, never sparing the horse,
Came down to Kañgay – so I heard.
Steeping his wrist in blood,
Finding no place to turn aside,
Finding no people that seemed Muslim,
Finding no şir to loosen his grief and care,
He came to Sarı-Arka – so I heard.
At Sarı-Arka, Kökçö –
When he met with Kökçö,
He made him khan to the four quarters.
He wrought all as his heart desired,
All of his coffers
He filled with yellow gold and goods.
Hiding his sheepfold in the dust,
Of Aydarkan's son Kökçö –
When he came to the warrior Kökçö,
The slopes of Sarı-Arka

Almam yaylayıp geldi diye işittim.
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Karakolunu bozup kırkını
Bağlayıp geldi diye işittim.
Sarı-Arka'ya konmuştur,
Almambet, Kökçö'ye geleli,
Sohbet muhabbet kurmadan,
Halini hatırını sormadan,
Güze yakın mevsim çağı,
Altmış av hayvanı vururmuş.
İçi sıkkın yiğit Alma'n,

Vuruşmaya düşman bulamayıp,
Çarpışmaya dağ bulamayıp,
Altı ay, yedi ay kaybolup,
Yalnız uzun ava çıkıp gider imiş.
Senin yüzünü güldürecek er değil,
Uzun avdan döndüğünde,
Almam Sarı-Arka'ya doğru
döndüğünde,
Gülüşüp oynayıp, Kazak'a,

Toy Kökçö asker toplayıp,
Hesapsız çok toplayıp,
Elden dedikodu işitip,
Ayaş kadın Akerkeç
Oynaşıymış diye işitip,
Mızrakçının en ustasından,
Esirgemeden toplamıştır.
Vuruşmaya niyet edip,
O Kökçö yatarken,
Akerkeç, Kökçö'nün karısı,
Aklı insandan üstün,
Önüne çıkıp hıçkırıp,
Ayaş kadın Akerkeç,
Ağlayıp feryat ederek:
«Kızıl mızrak flamam,
Uuluke'm, Çin'den gelen armağanım!
Kamışın içine daldırıp,

Almam came summering – so I heard.
Of the Black Kalmuk, of the Mançu,
He broke the watch-post and forty of them
He came binding – so I heard.
He has settled at Sarı-Arka,
Since Almambet came to Kökçö,
Without holding talk and fellowship,
Without asking after his state,
In the season drawing near to autumn,
He would strike sixty beasts of the chase.
Your warrior Alma, heavy of heart,

Finding no foe to fight,
Finding no mountain to clash against,
Vanishing six months, seven months,
Would go out alone on the long hunt.
He is no man to bring laughter to your face,
When he returned from the long hunt,
When Almam turned back toward Sarı-Arka,
Laughing and sporting, among the Kazakhs,
Toy Kökçö gathered soldiers,
Gathered them countless many,
Hearing gossip from the people,
That the ayaş-wife Akerkeç
Was his paramour – so hearing,
From the most masterful of lancers,
He gathered without stinting.
Setting his mind upon battle,
While that Kökçö lay waiting,
Akerkeç, Kökçö's wife,
Her wit above all mankind,
Coming before him, sobbing,
The ayaş-wife Akerkeç,
Weeping and crying out:
«My crimson-lanced banner,
My Uuluke, my gift come from Çin!
Dipping it deep among the reeds,

Ulu sözde utanç yok,
Atının başını çevire dur,
Uulcan, öndeki yerde dura dur!
Dövüp gitti diye işittim.
Añır suyu boyunca komşu – diye,
Ayaş kadın Akerkeç,
Bununla oynaş – diye.
Ak buğday unu hamur diye,
İkimize ahbap diye,
Kazdığı derin çukur oldu,
Kazak'ın topladığı kalabalık
ordu oldu. Ben talihsiz anan,
Gün bulutlanıp bahar oldu,
Aydarkan'ın hilekâr Kökçö'sü,
Talihiyle birlikte düşman oldu.
Yetişip vursa bal tadar,
Ceylanın eti yiğide,
Yetkin gönlün pek sağlam kalsın,

In lofty speech there is no shame,
Keep turning your horse's head,
Uulcan, keep standing at the place ahead!
I heard he beat them and went on.
Neighbors along the Añır water – saying,
The ayaş-wife Akerkeç
Is paramour with this one – saying.
White wheat flour is but dough – saying,
A friend to us both – saying,
The pit he dug became deep,
The throng the Kazakh gathered became
an army. I, your luckless mother,
The day clouded over and it became spring,
Aydarkan's cunning Kökçö
Became a foe together with his fortune.
If he strikes in time he tastes honey,
The gazelle's flesh is for the warrior,
May your ripened heart stay ever firm,

Yerin dibine giresi Aydarkan oğlu

Kökçö'ye.
Şurada duran Kazaklar,
Kederini dağıtacak şir değil,
Yanına oba kuracak el değil.
Gönlün kırıldı Kökçö'den,
Göçüp git Talas'a,
Varıp obanı kur,
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'a».
Ayaş kadın Akerkeç,
Söylemiş bir sözü,
Şakıyıp ağlayarak Akerkeç,
Kaygı veren o sözü gönle salıp.
Geçen ayın hali yüzünden,
Ölesiye fena gücenip,
Akerkeç'in yüzünden.
Fitnecinin yüzünden,
Bu Erkeç'in hali yüzünden,
Aydarkan oğlu Kökçö'yü,

May he sink into the earth's depths,
Aydarkan's son
Kökçö.
The Kazakhs standing there
Are no şir to scatter your sorrow,
No people beside whom to pitch your camp.
Your heart is broken by Kökçö,
Move off and go to Talas,
Go there and pitch your camp,
To Cakıp's only son Manas».
The ayaş-wife Akerkeç
Spoke a word,
Trilling and weeping, Akerkeç
Laid that grievous word upon his heart.
Because of the past month's affair,
Offended mortally sore,
Because of Akerkeç.
Because of the mischief-maker,
Because of this Erkeç's affair,
Aydarkan's son Kökçö

Kuşatıp gitti diye işittim.
Kazağı çatır çatır döven,
O, Almam'ın ta kendisiymiş,
Mekke'ye girip ziyaret
Edip döneceği çağıymış.
Düşteki kartalın, kılıcın,
Almambet'in ta kendisiymiş.
Alake'ni bir Hüda'nın
Verip bağışlayacağı çağmış».
Haberin gerçeğini böylece,
Han Bakay'dan söz işitip,
Altmış gelini, kırk kızı,
Maiyet edinip yanıma,
Yürüyüp çıktım Talas'tan.
Yerin yüzünü kolaçan ettim,

He besieged and went on – so I heard.
He who beat the Kazakh crack upon crack,
Was Almam's very self,
It was the hour when, entering Mecca,
He would make pilgrimage and return.
The eagle and the sword in the dream
Were Almambet's very self.
It was the hour when the one Hüda
Would give and bestow your Alake».
Thus the truth of the tidings
Hearing in words from Han Bakay,
Sixty brides and forty maidens
I took as retinue at my side,
And marched out from Talas.
I swept my gaze across the face of the earth,

Kullara yetkin evliya,
Bildiğin Bakay ağamı,
Yoldaş edinip aldım.
Azız Han'ın Almambet'i,
Geri dönme çağıdır diye,
Buhara'da yolunu gözleyip vardım.
Buhara'dan karşılayıp,
Hoca molla topladım,
Dokuz gün ağırlayıp konukladım,
Agınay kızı Aruuke'yi,
Benimle amca çocuğudur, O asil zatın kendisine,
Kız kardeşimin nikâhını kıydırdım.
Gökten yıldız kımıldayıp,
Baban ile Alake'n.
O dünyalık dost olup,
Gelip kondu Talas'a,
Gelir gelmez dost oldu,
Kıyamete göçen Manas'a.

Baban ile Alake'n,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Düşmana birlikte girmeye,

The saint perfected among servants,
My elder brother Bakay, whom you know,
I took as my companion.
Azız Han's Almambet,
It is the hour of his returning – saying,
I went to Buhara to watch for his road.
Meeting him from Buhara,
I gathered hodjas and mullahs,
Nine days I feasted and hosted him,
Aruuke, daughter of Agınay,
She is my uncle's child, To that noble one himself,
I had my sister's marriage solemnized.
A star stirring in the sky,
Your father and your Alake.
Becoming friends for the world beyond,
He came and settled at Talas,
No sooner come than he was friend
To Manas, who has passed to the Day of Doom.
Your father and your Alake,
Chewing white wheat flour together,
To go against the foe as one,

Kelam-ı şerifi tutuşup.
Almambet Talas'a konduğunda,
Babana çora olduğunda,
İşte o zaman han baban:
«Ey baş hatunum Kanıkey,
Çift heybe, samur börkün
Savrulup durduğu çağ bu çağ,
Argın'ı, Kırgız'ı katıp,
Sefa sürülen çağ bu çağ.
Argın, Kırgız karışık,
Konup yatılan gün bugün,

Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup yatılan gün bugün.
Hızır dokunmuş bu başa,
Çetinlerin hepsi geldi mi,
Kıymetlim Almam bulunup,
Yaradan gerçekten verdi mi!
Ant içtiğim dert ortağım,

Aç arslana, şahbaza,
Kaftan bağışlamazsak,
Hiç kadrini bilmezsek,
Bizi Hüda çarpmaz mı,
Baş hatun, bu bahadırın onuru
kırılmaz mı,
Bizi baştan Hüda çarpmaz mı?
Alma'nın bileğine,
Karadan çelik asmazsak,
Altı ay binilse zayıflamaz,
Bir at bağışlamazsak,
İnsan olmadan ölelim,
Sırıtıp dolaşıp gezmektense,
Doğmamış olup yere batalım!
Silah pusatını sağlamlaştırıp,
Ondan sonra arslanın
Sürüp gücünü görelim.
Sırtımın ardında Çinli var,
Karşımda tüfek var,

Holding fast the holy Word together.
When Almambet settled at Talas,
When he became your father's çora,
Then it was your khan father said:
«O my head-wife Kanıkey,
The paired saddlebags, the sable cap –
This is the season of their tossing free,
Joining Argın and Kyrgyz together,
This is the season of delight.
Argın and Kyrgyz mingled,
Today is the day of camping and lying at ease,
Kumis by day and maidens by night –
Today is the day of lying so.
Hızır has touched this head,
Have all the stern ones come,
My treasured Almam being found,
Has the Creator truly given!
My sworn companion in sorrow,

To the hungry lion, the falcon-prince,
If we do not bestow a kaftan,
If we know his worth not at all,
Will Hüda not smite us,
Head-wife, will this batyr's honor not be broken,
Will Hüda not smite us from the first?
Upon Alma's wrist
If we hang no steel of black iron,
Ridden six months it grows not lean –
If we do not bestow such a horse,
Let us die before being human,
Rather than roam about grinning,
Let us be unborn and sink into the earth!
Making the weapons and armor sound,
And after that, the lion's
Strength let us drive forth and see.
Behind my back are the Chinese,
Before me is the musket,

	Benimle boy ölçüşecek düşman çoktur.	*Many are the foes who would measure themselves with me.*
	Var, baş hatun, git diye,	*Go, head-wife, go – saying,*
	Atacığının Aktulpar'ını,	*Your dear father's Aktulpar,*
	Bir yolunu bulup getir diye,	*Find some way and bring it – saying,*
	Nazlanıver ona diye.	*Plead sweetly with him – saying.*
29890	Onu eğilip istemeye vardığında,	*When you go bowing to ask it,*
	Dediğine razı olur diye,	*He will consent to what you say – saying,*
	Hanlığı gerçek ise,	*If his khanship is true,*
	Aktulpar'ı verir diye,	*He will give Aktulpar – saying,*
	Dediğine boyun eğer diye.	*He will bow to what you say – saying.*
	Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,	*To the golden-forelocked, tassel-sashed one,*
	Azız Han'ın biriciğine,	*To the only one of Azız Han,*
	Gerçekten bağışlar diye,	*He will truly bestow it – saying,*
	On iki kızın en küçüğü,	*Youngest of the twelve daughters,*
	Sen ciddi tutarsan söze uyar – diye,	*If you press in earnest he will heed the word – saying,*
29900	Gerçek evladım diye düşünse,	*If he deems you his true child,*
	Aktulpar'ı verir» – diye,	*He will give Aktulpar» – saying,*
	Baban söyledi, ben işittim,	*Your father spoke, and I heard,*
	O sözüne ben uydum.	*And I obeyed that word of his.*
	Yürüyüp girip otağa,	*Walking into the pavilion,*
	İçini ipekle astarlamış,	*Its inside she had lined with silk,*
	Ben anacığın Kanıkey,	*I, your dear mother Kanıkey,*
	Yedi yıl durmadan diş nakışı vurmuş,	*Seven years without pause had stitched tooth-patterned broidery,*
	Orunbor'un, Margalañ'ın	*Of Orunbor and Margalañ*
	Orta yerini dolaştırtmış,	*Had made them travel through the very midst,*
29910	Kervancının pamuğunu,	*The caravaneer's cotton*
	Zorla aldırtmış.	*She had taken by force.*
	Keskin demirin eğesini,	*The filings of the keen iron file,*
	Eğintisini ustaca işletip,	*Its shavings worked with mastery,*
	Ortasına koydurtmuş,	*She had set within its midst,*
	Gören insanın gözünü doyurmuş.	*It sated the eye of all who saw.*
	Dediğime razı olmadan,	*Not yet content with what I say,*
	Kangal demiri dövdürtmüş,	*She had kangal iron hammered,*
	Kelte tüfeğin okunu bezdirmiş.	*Wearied the ball of the short musket.*

Tüfek kurşunu işlemez,
Arkesken'in ucu delmez,
Vurulsa mızrak geçmez,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh halkalı, tarla kuşu gözlü,
Geniş yaka, bol cepken,
Anacığının özenle yaptığı ak kaftanı,
Ben anacığın, o inatçıyı,

«Savaşta giyesin diye,
Yengenin halini bilesin – diye,

Alake'ne giydirdim.
Haykırıp kından çekildiğinde,

Kızıştığı düşmana yönelse,
Sallandı mı boşa gitmeyen,
Kana doymayınca,
Kurusa da kınına girmeyen.
Ustalar ustası,
Göbek atan Bölökbay,
Altı günde güçbela yapmış.
Otağdaki Arkesken –
Kara çelik, keskin mi keskin,
Han Almambet bozkurdun
Bileğine astım.
Han babama doğru baba evine varıp,

Aktulpar'ı isteyip durdum.
Atacığının hazinesi,

Hazinesini açtım.
Seksen erkek deveye havut vurdurup,

Seksenine altın yükleyip,
Atacığının servetini
Aktulpar uğruna saçtım.
Geniş Ancıyan'ın, Margalañ'ın
Orta yerini dolaştım.

The musket's bullet cannot pierce it,
Arkesken's point cannot bore it,
Struck, no lance can pass it,
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Double mail-ringed, lark-eyed,
Wide of collar, ample of jacket,
The white kaftan your dear mother wrought with care, I, your dear mother, that stubborn one,
«That you may wear it in battle,
That you may know your aunt-in-law's state – saying,
I clothed your Alake in it.
When it is drawn shrieking from the sheath,
Should it turn on the foe it burns against,
Once swung, it goes not in vain,
Until it is sated with blood,
Though it dry, it enters not its sheath.
Master of masters,
Bölökbay of the dancing belly,
In six days had barely wrought it.
The Arkesken in the pavilion –
Black steel, keen beyond keen,
On Han Almambet the grey wolf's
Wrist I hung it.
Going to my father's house, to my khan father,
I kept asking for Aktulpar.
Your dear father's treasury –

I opened his treasury.
Having pack-saddles set on eighty he-camels,
Loading gold upon all eighty,
Your dear father's fortune
I scattered for Aktulpar's sake.
Of broad Ancıyan and Margalañ
I traveled through the very midst.

Salınan anan gelinlik çağında,
Babacığımın önüne,
Ta öteden baba evine varıp,
Aktulpar'ı istemeye vardım.
Mala cimri benim babam,
Seksen devenin altınını
Hazinesine koyması,
Bana kastetmesi miydi?
Hüda'nın büsbütün çarptığıdır.
Ağlayıp sızlasam da söze uymadan,

Aktulpar'ı vermeden,
Uluyan it gibi inleterek,
Beni eli boş, boynu bükük uğurladı.
Dediğime razı olmaz diye,
Babasının bir tayını,
Baba evinden alıp gelemez diye,

Vadi boyuna konamaz diye,
On iki kızın en küçüğü,
Babasının bir tayı kadar olamaz diye.
Geçmiş işin hali yüzünden,
Aktulpar'ın yüzünden,
Yatmadan konmadan, senin baban,

Aktulpar için, garip can,
Altı ay küskün kaldım.
Evliyanın verdiği on yoksula,
Dua demez oldum.
Orak burunlu kara Sart,
Onulmaz Temir Han,
O zaman ben ona baba demez oldum.
Altı ay küskün olup,

Ağlaya ağlaya geçtim.
Buhara'daki Temir Han'ın,
Ölene dek yüzünü görmem diye,
Ağlaya ağlaya gittim.
Orak burunlu kara Sart,

Your graceful mother, in her bridal season,
Before my dear father,
Going from far yonder to my father's house,
I went to ask for Aktulpar.
My father, miserly with goods –
That the gold of eighty camels
He put away into his treasury,
Was that not his ill will toward me?
It is Hüda's smiting altogether.
Though I wept and moaned, he heeded no word,
Not giving Aktulpar,
Making me groan like a howling dog,
He sent me off empty-handed, neck bowed.
She will not gain what she asks – saying,
One foal of her father's
She cannot fetch from her father's house – saying,
She cannot camp along the valley – saying,
The youngest of the twelve daughters
Is not worth one foal of her father's – saying.
Because of that bygone affair,
Because of Aktulpar,
Without lying down, without camping, your father –
For Aktulpar, poor soul,
Six months I stayed estranged.
To the ten paupers the saints commend
I ceased to say a blessing.
The sickle-nosed black Sart,
The incorrigible Temir Han,
Then I ceased to call him father.
Being six months estranged,

Weeping and weeping I passed the time.
Of Temir Han in Buhara,
Till I die I shall not see his face – saying,
Weeping and weeping I went.
The sickle-nosed black Sart,

Asık suratlı o huysuzu,
Ben babalıktan sildim.
Altı boyun kale şehrinden,
Ağlaya ağlaya gittim.
Sağ oldukça yüzünü görmem diye,
Babamdan böyle bezdim.
Aktulpar'ın yüzünden,
Garip can, düşman olup gittim.
Çelik aldın, körleştirme,
Ey, kurbanın olayım yavrum,
Buurul'una bindiğinde,
Aktulpar'ı yitirme.
Gönlü başka, niyeti başkaydı,

Atanız Temir Han,
Böylesine mala cimri kişiydi.
Aktulpar eşsiz tek at idi,
Ana deden Temir Han,
Aktulpar'ın yüzünden,
Benden önce on iki kızına yad

olmuştu. Akbaltay'ın Çubak'ı,
Aktulpar'ın hali işte böyle.
Bunu böylece bırakayım,
Yine oğlum, yine söz,
Yine derim bir söz daha,
Ötesinden başlayayım:
«Han baban sultandı, han idi,
Yöneldiği söze inanan,
Baban kaplan Manas,
Böylesi saf yürekli candı,
Can yaratan, babanın dengini,
Kulları içre vermemişti aslında.

Akbaltay'ın Çubak'ı,
Fitneye kapılıp gücenip,
Kırgılçal'ın yüzünden,

Kırk çoranın hali yüzünden,

That sour-faced churl,
I struck from fatherhood.
From the fortress city of six districts,
Weeping and weeping I went.
While I live I shall not see his face – saying,
Thus I sickened of my father.
Because of Aktulpar,
Poor soul, I went and turned foe.
You have taken the steel – let it not dull,
O my child, may I be your sacrifice,
When you have mounted your Buurul,
Do not lose Aktulpar.
His heart was elsewhere, his intent elsewhere,

Your grandfather Temir Han
Was a man so miserly with goods.
Aktulpar was a peerless, single horse,
Your mother's father Temir Han,
Because of Aktulpar,
Before me, to his twelve daughters had turned

stranger. Akbaltay's Çubak,
Such is the tale of Aktulpar.
Let me leave it thus,
Again, my son, again a word,
Again I say one word more,
Let me begin from beyond it:
«Your khan father was sultan, was khan,
Trusting the word he turned toward,
Your father, the tiger Manas,
Was a soul so pure of heart,
The Maker of souls, your father's equal
Had never in truth given among His servants.

Akbaltay's Çubak,
Swept up in mischief, aggrieved,
Because of Kırgılçal,

Because of the forty çoras' affair,

Arada geçen müşkül söz,
Bir kahrolası dedikodu yüzünden,
Gökte yıldız tutulup,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Babana gücenip gidip,
Ötedeki koyağa girip kurtulup.
«Manas'tan bu yıl ayrıldım – diye,
Gerçek dostumdan bezdim – diye,
Yok yere yüreğini dağlayıp,
Kara basmış Kırgılçal,
Candan dostum Han Manas'tan
ayrıldım – diye,
İkizinden ayrılıp,
Manas yalnız başına kaldı – diye,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Ay-âlemi buyruğuna alan,

O da bir aç arslan yavuzu,
Keskin çığlık, yaman nara,
Ala bayrak, kızıl tuğ,
Oyuncu çocukluk çağında,
Âleme salmıştı gürültü kıyamet.

Talas'a Alay denk değil,
Baban sultan Manas'tan,
Kıl kadar yeri eksik değil.
Çubak atasına doğru çekilince,
Han Manas'a gücenip,
Çubak eline doğru dönünce,

Argın'a saldırıp buyruğuna alıp,

Baban kan içici Manas'a,
İnsanın görmediği müşkülü
Bırakayım diye düşünüp,
Gücüm yetse Talas'ı,
Bırakayım diye düşünüp,
Yığdığımı saçmazsam,
Çubak olmayıp öleyim,

The thorny words passed between them,
Because of one accursed piece of gossip,
A star eclipsed in the sky,
Akbaltay's Çubak,
Going off aggrieved at your father,
Escaped into the hollow beyond.
«This year I parted from Manas – saying,
I sickened of my true friend – saying,
Searing his heart for nothing,
Kırgılçal, ridden by darkness,
From my bosom friend Han Manas
I have parted – saying,
Parted from his twin,
Manas is left all alone – saying,
Akbaltay's Çubak,
Who took the moonlit world under his command,
He too a hungry lion's fierce one,
Keen shriek, dread war-cry,
Motley banner, crimson standard,
In his playful childhood days
Had loosed on the world a thundering doom.
Alay is no match for Talas,
Than your father, sultan Manas,
Not a hair's breadth is he less.
When Çubak drew back toward his father,
Aggrieved at Han Manas,
When Çubak turned back toward his people,
Falling on the Argın, taking them under command,
To your father, blood-drinking Manas,
A hardship no man has ever seen
Let me leave him – so he thought,
If my strength suffice, Talas
Let me leave in ruin – so he thought,
If I scatter not what I have heaped,
Let me die and be no Çubak,

Bu Talas'tan kaçmazsam.
Kıyametlik dostum Manas,

Döşeğine bassam onar mıyım,
Tepemden vursa söner miyim?

Şu Manas dostumun
Yastığına bassam onar mıyım,
Yine canımdan vursa söner miyim?

Kırgılçal'ın uğursuzluğundan,
Ana yerine tuttuğum,
Sırdaş edindiği kadın Kanıkey'i,
Bir yolunu bulup elde etsem onar mıyım,
Ben dinli Müslüman olur muyum?» –
Toprak uçup, toz yanıp,
Gazaplanıp dertlenip,
Kaplan Çubak gücenip,
Sırtının ardındaki Çinliye,
Sırasını bulup mektup verip,
Mektubu alabildiğine tez verip,
Mançu hanı Ezkara,
Çin'in hanı Ilama,
Koca Coloy gibi pehlivanı,
Talas'ta büyük kavga kopar,
Geri kalmadan gelsin şu
Koca Ilama Kalmuğu.
Kulağı demir Kutan alp,
Hüda'nın verdiği vakittir,
Kuşatılacak çağdır bu.
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Sooronduk Han'ın oğluydun,
Kırgın salacak demindir bu.
Mañküş'ün oğlu Çoñtiken,
Kim göründüyse yere seren,
On iki batman gürzü,
Beline sıkıca bağlanmış,
Yiğitliği gerçek ise,

If I flee not from this Talas.
Manas, my friend for the Day of Doom,

Shall I prosper if I tread upon his bedding,
If he strikes my crown, shall I be snuffed out?
Of this friend of mine, Manas –
Shall I prosper if I tread upon his pillow,
If he strikes again at my life, shall I be snuffed out?
Through Kırgılçal's ill omen,
She whom I held in a mother's place,
The lady Kanıkey he made his confidante –
Shall I prosper if I find some way and win her,
Would I be a Muslim of the faith?» –
Earth flying, dust burning,
Raging and grieving,
The tiger Çubak, aggrieved,
To the Chinese behind his back,
Finding his moment, sent a letter,
Sent the letter with all haste,
The Mançu khan Ezkara,
Ilama, khan of Çin,
A wrestler great as Koca Coloy –
A great fray will break out in Talas,
Let him come without lagging behind,
That great Kalmuk of Ilama.
Iron-eared Kutan the alp,
It is the time Hüda has given,
This is the hour for the siege.
Crimson-whipped Şıpşaydar,
You were the son of Sooronduk Han,
This is the moment to loose the slaughter.
Mañküş's son Çoñtiken,
Who lays low whoever shows himself,
His mace of twelve batmans
Bound fast about his waist,
If his valor be true,

Beecin'den kimse geri kalmasın.
Tüktüü ile Muzkindik,
Tüylü tabanlı koca pehlivan,
Onun öcünü alsın – diye,
Mızrakçının en ustası,
Hepsinden yiğidi,
El yaylaya göçerken,
Atın kara dil olduğu çağda,

Let no one from Beecin stay behind.
Tüktüü and Muzkindik,
The great wrestler with hair-grown soles,
Let him take his vengeance – saying,
The most masterful of lancers,
The most valiant of them all,
While the people move to summer pasture,
In the season when the horse's tongue turns black,

Alaköö'nün Koñurbay'ı,
Er olduğu gerçek ise,
Bu çağda gelsin – diye,
O Çubak'ın mektubundan,
Altı tulpar at varıp,
Beecin'in Karıkan'ına,
El ayasından mektup varıp,
Yer bozulup toz uçup,
Koca davulunu vurmuştur,
Bu haberi işitince,
Beecin'in hanı Karıkan,
Pehlivanlarını toplamıştır.
Mercan kopçalı, inci taşlı,
Luñtuñ'un hanı karışık,
Haramisini heybetle salındıran,
Kalday'ın hanı karışık.
Zırh gömleğini giyinen,
Beecin'in yurdu karışık,
Cepken giymiş Kalmuk'un
Güçlüleri ayrılıp,
Taş kuşanmış Çinlinin,
Seçkinleri başkaca görünüp.
Demir halatlı, ağ taşıyanı,
Kara Çinlinin, Mançu'nun.
Hepten hançer kuşananı,
İnsanın burnunu, kulağını
Muska yapıp takınan,
Hepten kara kürklü takımı,
Helal haram ayırt etmez,

Alaköö's Koñurbay,
If his manhood be true,
Let him come in this season – saying,
From that letter of Çubak's,
Six tulpar steeds went forth,
To Beecin's Karıkan,
A letter went from the palm of the hand,
The ground churned, the dust flew,
He beat his great drum,
On hearing these tidings,
Karıkan, khan of Beecin,
Gathered his wrestlers.
With coral clasps, with pearl stones,
The khan of Luñtuñ among them,
He who parades his brigands in pomp,
The khan of Kalday among them.
Clad in his shirt of mail,
The land of Beecin among them,
Of the jacket-clad Kalmuk
The strong ones set apart,
Of the stone-girded Chinese
The chosen showing separately.
The iron-cabled, net-bearing ones
Of the Black Chinese, of the Mançu.
Those girded all with daggers,
Who take men's noses and ears
And wear them made into amulets,
The whole black-furred company,
Telling not the lawful from the forbidden,

Soloon'un yurdu sayısız ordu.
Öküzü kocayıp kendi ölen,
Ölüp kalsa âdeti şu –
Ölenin malını eşit bölüşen.

Kızıl alaca giyinen,
Yürüyüşüne sevinen,
Hiç mi hiç don giymeyen,
Çömelip su dökmeyen,

Bindiği azgın at olan,
Kadınla yad olan,
Her nişanını kuşanan,
Tunçtan yapılma putu,
Onu Hüda'dır – diye,
Göğe asıp bağlayan.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'den yüz binlik ordu verip,

Ok geçmezi giydirip,
Alkara'ya bindirip,
Koñurbay'ı gönderip.
«Elinden gelirse, Koñurbay,
Babanın öcünü al – diye,
Manas'ı diri tutup,
Kırk urgan boyu zindana
Getirip at – diye,
Kahrolası Burut'tan
Böylece öcünü al – diye.
Gök açık, yer kapalı,
Yerden bir dal görünmez,
Toprak uçup toz kaynayıp,
Elden bir kişi görünmez.
Mızrağın başı çarpışıp,
İnsanın başı tokuşup,
Saf tutup çığrışıp,
Sıra sıra dizilip inleyip,
Kamışı gör, seli gör,

The land of the Soloon, a numberless army.
Whose ox grows old and dies of itself,
Should one drop dead, this is their custom –
They share the dead man's goods in equal parts.
Clad in crimson motley,
Rejoicing in their gait,
Wearing no breeches at all,
Never squatting to pass water,

Whose mounts are savage horses,
Estranged from women,
Girding on every emblem,
Their idol wrought of bronze –
It is Hüda – saying,
They hang and bind it to the sky.
Cotton-sashed, wide-booted,
Giving a hundred-thousand host from Keçil,
Clothing him in armor no arrow pierces,
Mounting him on Alkara,
They sent Koñurbay forth.
«If it lies in your power, Koñurbay,
Take your father's vengeance – saying,
Seize Manas alive,
Into a dungeon forty rope-lengths deep
Bring him and cast him – saying,
On the accursed Burut
Thus take your vengeance – saying.
The sky clear, the earth shrouded,
Not a branch to be seen upon the ground,
Earth flying, dust seething,
Not one man of the people to be seen.
Lance-heads clashing,
Men's heads knocking,
Ranks forming, screaming,
Row on row arrayed, groaning,
See the reeds, see the flood,

O zaman basıp gelen Çinli eli gör.

Mızraklaşmaya girince,
Pusarıp değen koru gör,
Sapmadan değen oku gör.
At kaldıramaz devi gör,
Kahrolası, aybalta almış yayayı gör. Altı ay durmadan diş nakışı vurdum.

Karıncayı gör, kurdu gör,
Kuşatıp gelen yurdu gör!
Beecin'in ordusu kımıldayıp,
Yiğit babanı tutup alacakken,
Kapatıp çukura atacakken,

Üç ay kadar önce, ben anan,
Bu haberi bilmiştim.

See then the Chinese host that came trampling.
When the lance-play began,
See the embers that struck through the haze,
See the arrow that struck unswerving.
See the giant no horse can carry,
See, accursed, the footman with his poleaxe.
Six months without pause I stitched tooth-patterned broidery.
See the ant, see the wolf,
See the people coming to besiege!
Beecin's army stirring,
When they would seize your warrior father,
When they would shut him and cast him in the pit,
Some three months before, I, your mother,
Had known these tidings.

Basıp gelirse dinsiz kâfir,
Müslüman'ın direğini,
Yıkar diye kaygılandım.
Kazar mı ki çukurumu,
Azıya alırsa Çinliler,
Kaynatır diye kara bahtımı.
Gönlüm fena bölünüp,
Benim gözümün yaşı dökülüp.
Kederden dayanamayıp,
Geniş Talas boyuna kondum,
Koynuna girmeyip, senin babandan,
Altı ay küskün kaldım.
Yiğitliği var, aklı yok,
Toy baban düşünce kurup,
«Akkula'yı bu yıl,
İyice semirtirim» – diye kurup,
Akkula'yı salıverip,
Baban gamsız yatarken,
Yerin yüzünü kolaçan ettirdim,

Bir adama bildirmeden,

Should the faithless infidel come trampling,
The pillar of the Muslims –
He will topple it, I feared.
Will he dig my pit, I wondered,
Should the Chinese take me in their jaws,
He will set my black fate boiling.
My heart sorely torn,
The tears of my eyes spilling.
Unable to bear the grief,
I camped along broad Talas,
Not entering his bosom, from your father
I stayed estranged six months.
He has valor, but no forethought,
Your guileless father, making his plan,
«Akkula this year
I shall fatten well» – so planning,
Turning Akkula loose,
While your father lay carefree,
I had the face of the earth swept and searched,
Without letting one man know,

Bir kişiye sezdirmeden,
Akkula'yı aldırttım.
Altına kum döktürüp,
Pirinçten kepekli yem verip,
Her gün terini aldırdım,
Arpadan bol yem verip,
Her ay terini aldırdım.
Mızrağın ucu işler – diye,
Eceli boş yere erişir – diye,
İçini ipekle işledim,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh halkalı, tarla kuşu gözlü,
Kelime nakışlı boto, bol cepken,

Yakışıklı Akolpok –
Savaşa girse kaptırmaz,
Temrenin ucu erişmez,
Saplansa çelik geçmez,

Arkacını sekiz kat büküp,
«Horlanıp salbar oldum» demeden,

Gücenmeden anacığın
Savaş için sağlamca onardı;
Baban Ayköl Manas'ın
Kaftanını süsleyip düzdüm,
Atını özenle besledim.
Tökör usta Bölökbay'ı,
Kırk kalçasını* baş edip,
Kırk ustayı topladım.
Kırk boy Hıtay, Kakan* halkı

Ansızın basacak olursa,
Eğilmeden dursun diye,
Çelikten kurşun döktürdüm.
Boş durup bakmadım,
Kuşanıldığında sırtın aynası,
Savaşa çıkınca Akkelte* –
Emanet canın siperi,

Without letting one soul sense it,
I had Akkula fetched.
Having sand poured beneath him,
Giving bran-rich feed of rice,
Each day I had his sweat drawn,
Giving plentiful feed of barley,
Each month I had his sweat drawn.
The lance's point will pierce – saying,
His end will come in vain – saying,
I worked his housing with silk,
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Double mail-ringed, lark-eyed,
The boto broidered with the holy word, ample jacket,
The comely Akolpok –
In battle it is not torn away,
The arrowhead's point cannot reach,
Driven home, no steel can pass,

Folding its back-piece eight times over,
Never saying «I was scorned and left in rags»,
Without resentment your dear mother
Mended it stoutly for the war;
Your father Ayköl Manas —
His kaftan I adorned and set aright,
His horse I fed with tender care.
The lame master Bölökbay
I made chief of his forty smiths,*
Forty craftsmen I gathered in.
Should the forty tribes of Hıtay, the Kakan folk,*
Come falling on us unawares,
That he might stand and never bend,
I had bullets cast of steel.
I did not stand by idly gazing,
The mirror of the back when girded on,
Akkelte when he rode to war —*
The shield of the soul held in trust,

O zaman Akkelte'yi hazırladım.
Cenk pusatını hazır edip,
Yine deli dolu dururken,
Ayaş baban er Çubak,
Ondan haber başlayayım:
Atası Akbaltay
Ay-âleme han imiş,
Akbaltay'ın başında
Bir keramet var imiş.
Heybetini gören ürkermiş,
Akbaltay Mekke'de beş yıl okumuş.
On ikisine gelmeden
Halife'den* mektup almış,
Hanzâdeden* hayır dua almış,
Kendisi zayıpburuş* diye anılmış.
Altay'da kalmışlar,
Büyük baban domuz han ile Akbaltay
Vuracak dağ bulamayıp,

Suçlu olup sürülüp,
Geniş Altay'a varmışlar,
Gökten yıldız kımıldayıp,
Büyük baban ile Akbaltay
Ahiretlik* dost olup,

It was then I made Akkelte ready.
Making ready the harness of battle,
While still he stood wild and unruly,
Your sworn-kin father, the man Çubak —
Let me begin the tale with him:
His father Akbaltay
Was khan over the moonlit world, they say,
Upon the head of Akbaltay
There rested a wonder-working grace.
Who saw his majesty took fright,
Akbaltay studied five years in Mekke.
Before he reached his twelfth year
He had a letter from the Halife,*
Had the blessing of the Hanzâde,*
And was himself called zayıpburuş.*
They remained in the Altay,
Your great forefather, the boar-khan, and
Akbaltay Finding no mountain left to strike,
Made guilty men and driven out,
They came to the broad Altay,
A star stirred in the heavens,
Your great forefather and Akbaltay
Became friends sworn for the world to come,*

Koyunları bir ağılda,
Aşları bir sofrada,
Keşfe çıksa toz bir,
Savaşa girse can bir.
Hani, ervahı* sayan Akbaltay,
O Çubak kaçıp vardığında:
«Altay'dan kurtulup, ben atan,
Geniş Kaşgar boyunca konduğumda,
Ben Akbaltay sayısız mal güdüp,
Malım dört yana dolduğunda,
Altmış kadın almıştım,
Altmışı da doğurmayıp,
Ben evlât* yüzü görmemiştim.

Their sheep within a single fold,
Their food upon a single cloth,
Riding to scout, one cloud of dust,
Entering battle, one single soul.
Lo, Akbaltay who honored the spirits,*
When that Çubak came fleeing to him:
«Escaped from the Altay, I your father,
When I camped along broad Kaşgar,
I, Akbaltay, herding countless stock,
When my herds filled the four quarters,
I had taken sixty wives,
And not one of the sixty bore a child,
I had never seen an offspring's face.*

Dört tülük* malın hepsini
Bir tek evlât uğruna
Harcayıp saçmıştım,
Eyer beli gibi mazarı*
Nice kez dolanıp gezmiştim.
At üstünde yol tepip,
Altmış pehlivan yanımda,
Âlemi baştan başa dolaşıp,
El yaylaya çekilirken,
At kara dil olduğu çağda,
Mediyan çölünde,
Kayıp-Bulak kıyısında
Bulup aldığım çocuktun.
Toyunda doksan mal kesip,
Adını Çubak koyduğumda,
Ninniyle besledim seni,
Bugün var olan yarın yok,
Haşarı oğlum, dinle sözümü!
Yaşın on ikiye geldiğinde
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Varıp kondun Talas'a,
Çora oldun Cakıp'ın
Bir tek oğlu Manas'a.
Düşmana birlikte gitmeye,

*All the herds of the four kinds**
For the sake of one sole child
I had squandered and strewn away,
Round shrines curved like a saddle-bow*
How many times had I wandered.
Treading the road on horseback,
Sixty wrestlers at my side,
Roaming the world from end to end,
As the people moved to summer pasture,
In the season the horse's tongue turns black,
In the Mediyan desert,
By the shore of Kayıp-Bulak,
You were the child I found and took.
Slaughtering ninety head at your feast,
When I gave you the name Çubak,
I nursed you with a lullaby,
Here today and gone tomorrow —
My unruly son, hear my word!
When your years had come to twelve,
Finding no foe left to fight,
You went and settled in Talas,
You became a chora to Cakıp's
One and only son Manas.
To ride together against the foe,

Davayı birlikte gütmeye,
Kuday diyerek söz verdin,
Ölesiye şart* ettin.
Ak buğday tanesin çiğneştin,

Kelime-i şerife* el bastın,
Yer yarılırcasına koptun,

Yetmiş sefer dost oldun,
Sen Manas'a vardığından beri
Yetip aldın Oogan'ı,
Senin elin değmemiş
Cerkent nerden sağ kaldı?
Mekke'den aldın yedi işan*,

To press the quarrel side by side,
You gave your word, calling on Kuday,
You swore an oath unto the death.*
You chewed together the grain of white wheat,
You laid your hand on the holy words,*
You burst forth as though the earth had split,
Seventy times over you were made friends,
Since the day you went to Manas
You reached and seized Oogan,
Untouched by your hand,
How did Cerkent stay unscathed?
From Mekke you brought seven işan,*

Yedi yere yerleştirdin,
Sana karşı diyen kalmadı,
Yettiğin yeri süründürdün.
Kararan yüzünü görmeyen
Elde bir kişi kalmadı,
Devleri kovalamadığın
Yerde bir karış kalmadı,
Kuru çığlığını duymayan
Elde bir kişi kalmadı
Oogan'ı vurdun, dilde* aldın, Delikanlı
çağa erip er oldun,

Kara gözlüden binini aldın,
Ombu'yu bozdun, ganimet* aldın,
Oyronun Manas'la sen ikiniz
Ortasını yarıp yol açtınız!
Hızır* dokunmuş Manas'a
Kıyametlik dost idin,
Manas senin yoldaşın,
Yoldaşınla düşmanlaşıp,
Oğlum, ne diye ayrıldın?
Aklını başına al Çubak'ım,
O arslan Manas'la ikiniz
Sultan olacak çağınız.
Dedikodu söze gücenip,
Ne oldu sana haşarım?
Ayköl'ünle birleşseniz,
Senin hayvanlığın olmasa –
İkinizin cihanı bozar çağı!

Sırt yanında Hıtay var,
Senin çarpışacak düşmanın çoktur.
Hızırlı Çubak kulunum,
Atan Akbaltay söylüyor, sözümü tut!

Dedikoduya kapılan onar mı,
Boş söze inanan
Dini bütün Müslüman olur mu?
Yedi günün biri ölüm,

You set them down in seven places,
None remained to speak against you,
You made all you reached crawl in the dust.
None who had not seen your darkened face
Remained among the people,
No spot of earth a span in breadth
Where you had not chased the devils,
None who had not heard your dry war-cry
Remained among the people,
You struck Oogan, took it by the word,*
Reaching manhood's age you became a man,
Of the black-eyed you took a thousand,
You broke Ombu, you took the spoils,*
You and the destroyer Manas, you two,
Split the middle and opened the way!
To Manas, touched by Hızır,*
You were a friend sworn to Judgment Day,
Manas is your companion,
Turning foe against your companion,
My son, why did you break away?
Come to your senses, my Çubak,
You and that lion Manas, you two —
Yours is the age to be sultans.
Taking offense at gossip's word,
What has come over you, my wild one?
If you joined with your Ayköl,
Were it not for your brutishness —
It is the hour you two could wreck the world!

At your back there stands Hıtay,
Many are the foes you have to fight.
My Hızır-favored colt Çubak,
Your father Akbaltay speaks — heed my word!
Can he who falls for gossip mend,
Can one who trusts in empty talk
Be a Muslim whole in faith?
One of seven days is death,

Balam, sana sözüm var,
Tan atan mahşer* gününde,
Han Manas'ın özüne,
Balam, kara eşek olacak hâlin var.
Üstü kapalı* söze gücenip,
Balam, kaçıp gelmişliğin var!
Üstü kapalı söze gücenip,
Balam, kaçan can adam olur mu?
Hunharına gücenip,
Bu yere şaşkın şaşkın gelen onar mı?
Atın semirip rahat buldun,
Her yerden gelip kırk çora,
Âlemi bozan kırk oldunuz.
Er oğluyla denk oldun.
Talas'a kurulan ev oldun,
Nice yere han oldun.
Koskoca obanı basan olmadı,
O Manas var iken,
Size ukuruk* döndürecek kalmadı.

Atanın körü, kırk çora,
Siz ölseniz de gam yok!
Bozgunla çıkıp hazırlanıp,
Kırkın başı Kırgılçal,
Kırkında azmış deli çal,
Bir azgın ite gücenip,
Kırkın başı Kırgılçal –
Kırk çoraya ulu çal,
Düşündüğü bozgun olan çal,
Fesattan nicesin kuran,
Buudanın* Manas kaplan

«Onu o bozdu» diye düşünmedi.
Atlanıp Çubak yola koyulup,
Ahmakça* dedikodu edildiğinde,
Çubak, küsüp kendinden geçtin,
Ezelî dostun Manas'a
Sen hazırlanıp düşmanlık ettin.
Şimdi Çubak balam, sözümü tut,

My child, I have a word for you:
On the dawning day of the Last Judgment,*
Before the very self of Khan Manas,
My child, you may stand as a black donkey.
Taking offense at veiled words,*
My child, you have fled away before!
Taking offense at veiled words,
My child, can a soul that flees be a man?
Resentful of your fierce lord,
Can he who comes here dazed ever mend?
Your horse grew fat, you found your ease,
From every land came forty chora,
You became the forty who shook the world.
You stood the equal of a hero's son.
You became a house set up in Talas,
You became khan over many a land.
None dared to raid your mighty camp,
While that Manas is living,
None remained to turn the ukuruk against you.*
Blind wretches of your fathers, forty chora,
Though you should die, there is no grief!
Setting out in rout, made ready,
The head of the forty, Kırgılçal,
An old man run wild at forty,
Taking offense at one rabid dog,
The head of the forty, Kırgılçal —
Elder graybeard of the forty chora,
A graybeard whose every thought was ruin,
Weaver of many a mischief-plot,
Your buudan Manas the tiger*

Never thought «It was he who wrecked it».
Çubak mounted and took to the road,
When foolish gossip had been spread,*
Çubak, you sulked and lost yourself,
Against Manas, your friend of old,
You made yourself ready and turned foe.
Now, my child Çubak, heed my word:

Sen acayip bir yurda konarsın,	*You will settle in a stranger land,*
İnat edip sözümü tutmazsan,	*If you turn stubborn and heed me not,*
Çubak, sen büsbütün kâfir*	*Çubak, you will become an utter infidel**
olursun. Akbaltay atan ben idim,	*in the end. Akbaltay your father, that was I,*
Söz tutarsan, balam, bahadırsın*,	*Heed my word, my child, and you are a bahadır*,*
Balam, söz tutmazsan kâfirsin!»	*Heed it not, my child, and you are an infidel!»*
Öfkelenip han Baltay,	*Khan Baltay, waxing wrathful,*
Bahadırın Çubak bozkurta	*When on his bahadır, the gray wolf Çubak,*
Ters dua* verdiğinde,	*He laid a curse* instead of blessing,*
Atasının kendisinden geçeceğini	*That his father would forsake him —*
Arslanın Çubak görünce,	*When the lion Çubak saw this,*
Kızıl kuyruk fil alıp,	*Taking the red-tailed elephant,*
Kıymetlin Çubak söz dinleyip,	*Precious Çubak heeded the word,*
Altı tanap* çadırı	*His tent of six tanap**
Enine boyuna katlattırıp,	*He had folded lengthwise and across,*
Alay'dan çıkma tulpara	*On the tulpar sprung from Alay*
Alıp gelip yükletip,	*He brought it and had it loaded,*
Ok ve barutun hepsini	*All of his shot and powder*
O zaman Çubak bozkurtun	*Then Çubak, the gray wolf,*
Celmayan'a* yükletip,	*Had loaded on the Celmayan*,*
Mızrakçının ustasından	*From the master of the lance-makers*
Bundan alıp bir dokuz,	*He took from these a nine,*
Aybalta çalan yamanından	*From the fiercest wielder of the aybalta*
Ondan alıp bir dokuz.	*He took from those a nine.*
Her pusatın hepsini	*Every weapon, all of them,*
Kızıl file yükletip,	*He loaded on the red elephant,*
Geniş Kaşgar'ın Sart'ına	*The Sarts of broad Kaşgar*
Ardı kucak koca komuz	*He set to playing the great komuz, armful-wide,*
Dutarını* çaldırıp,	*And the dutar* strings,*
Altmış kadar Sart'ına	*His sixty-odd Sarts*
Hep birden akuş* söyletip,	*He set all singing akuş* as one,*
Atlanıp, en becerikliden	*Mounted, with the most skillful,*
Hepsini birden yürütüp,	*He set them marching all together,*
Gündüz yürümeyip, gece göçüp,	*Not moving by day, migrating by night,*

Atası Akbaltay
«Âmin!»* deyip el açıp:
«Bir tanem Çubak kulunum,
Evliya* olsun vaaden,
Ölecek olsan kulunum,
İmanın* olsun yoldaşın!
Arslan Çubak sen idin,
Kırk çilten*, Hızır İlyas'ın*
Haykırıp göz kulak olsunlar.
Kara bozkurt* kaplan,
O bildik Manas bozkurtun

Yoldaş olup kalsın sana!».
Yüzünü dönüp Akbaltay
«Âmin!» deyip durdu ya.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Atasından dua* alıp,
Alay'dan çıktı atlanıp.
Geniş Kaşgar boyunca kıyılayıp,
Derlediği askeri sarıp,

Gündüz durup, gece göçüp,
Geçit aşıp, taş basıp,
Çubak'ın durmaksızın yol alıp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Ak alaca tuğ kaldırıp,
Büyük Talas'a yönelip,
Karakol gözleyip*, yer yoklayıp*,

Yanına kırk bir can alıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Arslan yapılı o garibin
Ala-Too gibi görünüp.
İki yanını gözetleyip,
İri yarı doğmuş garibin,
Dudağını, burnunu yalayıp,
Gök ırapıs* kaftan giyip,
Gökala soylu at binip,
Nice türlü kılığa girip,

His father Akbaltay
Opened his palms, saying «Âmin!»:*
«My one and only colt Çubak,
May the saints keep your pledge,*
Should you come to die, my colt,
May your faith be your companion!*
The lion Çubak, that was you,
May the forty çilten, may Hızır İlyas**
Cry out and watch over you.
The black gray-wolf tiger,*
That well-known gray wolf of yours,
Manas,
May he remain your companion still!»
Turning his face, Akbaltay
Stood and said «Âmin!» indeed.
Akbaltay's own Çubak,
Taking his father's blessing,*
Rode mounted out of Alay.
Skirting the length of broad Kaşgar,
Gathering round the troops he had mustered,
Halting by day, migrating by night,
Crossing passes, treading stone,
Çubak pressed on without a halt,
Riding hard, not sparing his horse,
Raising the white-dappled standard,
Turning toward great Talas,
Watching the outposts, probing the ground*,*
Taking forty-one souls at his side,
The hearts of all who saw him torn,
That lion-built stranger
Loomed like the Ala-Too itself.
Keeping watch on either flank,
That stranger born so huge of frame,
Licking his lips and his nose,
Clad in a kaftan of gray ırapıs,*
Mounted on a noble gray-pied steed,
Passing through many a guise,

Arslan gibi coşup,
Görenin gönlü bölünüp,
Kapı kanadı gibi güzelim diş
Darı gibi aralanıp.
Keñ-Kol'a Talas denk değil,
Baltay han'ın Çubak'ı,
Bakarsan, Manas han'dan eksik değil,
Dertlendim, ağlayıp çok gezdim,

Âdemoğlu Çubak'ı
Küçümsenecek er değil.
Koruyucusu Kocosan*,
Çubak'ın el verdiği Ak işan,
Ala-Too gibi er Çubak
İşte oradan gelmekteydi.
Âlemi sel bassa da,
Çubak'ın yerinden oynamaz arslan işte.

«Düşmanı mızraklayan kim idi,
Adı kaldı Manas'a,
Savaşa çıkacak düşman olsa
Ağır azap vereyim,
Ayköl'üm sultan Manas'a
Obamı yanına kondurayım.
Derdim ağır, içim yanar,
Yalan mı, gerçek mi, kim bilir,
Şu büyük Keñ-Kol'a varayım» –
«Töreniz bön Manas'ı
Yola düşüp Çubak durmadan,
Kaplanın hâlini sorma –
Akbaltay'ın azıp giden ereni,
Kısrağına el koyup,
Atasının yüzünden,
Gelecek oldu Talas'a
Hani o Çubak berenin*,
Bunu şimdilik böyle bırakayım,
Anan bahtı kara Kanıkey'in

Surging like a lion,
The hearts of all who saw him torn,
His fine teeth like a door's twin leaves
Parted like scattered millet grains.
Talas is no match for Keñ-Kol,
Khan Baltay's own Çubak —
Look, and he falls not short of Khan
Manas, I grieved, I wandered long in tears,
Çubak, son of Adam,
Is no man to be despised.
His guardian is Kocosan,*
Ak işan, to whom Çubak gave his hand,
The man Çubak, like the Ala-Too,
Was even then coming from there.
Though a flood should drown the world,
Çubak is a lion not to be moved from his place.
«Who was it lanced the enemy?
The name remained with Manas;
Should a foe ride out to war,
Let me deal him heavy torment,
Beside my Ayköl, sultan Manas,
Let me pitch my camp close by.
My grief is heavy, my heart burns,
Lie or truth, who can tell,
Let me go to that great Keñ-Kol» —
«Your töre, the guileless Manas» —
Çubak took the road without a halt,
Ask not after the tiger's state —
Akbaltay's errant champion,
Laying hands upon his mare,
Because of his father,
Was on his way to Talas —
That Çubak, the beren,*
Let me leave this here for now,
Of your mother, ill-fated Kanıkey,

düz masalı, Kambar* misali Manas devini.
Hiçbirini bırakmadan başlayayım:
Kanıkey'in hisarında,
Anan altı ay salbar olduğunda,
Kırk urgan boyu zindana
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Altı boy Hıtay'ın geleceğini
Anan çilekeş bildiğinde,

the plain tale, Manas your div, like Kambar himself.*
Let me begin and leave out nothing:
In Kanıkey's walled fortress,
When your mother lay six months forsaken,
In a dungeon forty lassos deep,
Alööke's Koñurbay,
That the six tribes of Hıtay would come —
When your long-suffering mother learned it,

Ayrılıp yaylada yayladım,

Gerisini de söyleyivereyim,
Atacığının Akkula'sını
Kendi elimle bağladım.
Tam etine getirip,
Gerçek gazaya* hazırladım,
Altmış kez salbar etse de,
Ayköl'üm Akkula'ya binip,
Savaşa girsin diye durdum.
O zaman boş bakıp durmadım,
Atacığının cenk pusatı
Nesi var nesi yoksa toplayıp,
O ordaya* hazırladım.
Anan böyle dururken,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay,
On iki zubun* asker alıp,
Demir urgan ağ alıp,
Onbaşıları* oraklayıp,
Mızrak uçları sallanıp,
İnsan başları tokuşup,
Mızrak uçları çarpışıp,
«Tepesinden basayım» diye,

«Dört tülüğünü saçayım» diye,

«Yakına gelirse onların

I parted and pastured on the summer range,
Let me tell the rest as well:
Your dear father's Akkula
I tethered with my own hand.
Bringing him to his full flesh,
I made him ready for true holy war,*
Though sixty times cast off and scorned,
That my Ayköl might mount Akkula
And enter battle, so I stood.
I did not stand then idly gazing,
Your dear father's battle-harness,
All he had, I gathered up,
I made it ready for that orda.*
While your mother stood just so,
Cotton-sashed and wide of boot,
Keçil's khan Koñurbay,
Taking twelve zubun of soldiers,*
Taking nets of iron lasso,
Sickling down the onbaşı,*
Lance-points swaying to and fro,
Men's heads knocking each on each,
Lance-points clashing point on point,
«Let me trample him from above,» he said,
«Let me scatter his four kinds of stock,» he said,
«If they come within my reach,

Beyinlerini ezip dağıtayım,
Çıkarayım Burut'un
Ta derindeki hıncını,
Yakalayıp bağlayıp getireyim,
İnat ederse Manas'ı
Çok uzatmadan yakalayayım,
Sürüp getirip atayım,
Ondan sonra Burut'un
Ben obasını kırıp vurayım.»

Let me crush their brains and strew them,
Let me draw out of the Burut
His rancor from the very depths,
Let me seize him, bind him, bring him in,
If Manas should prove stubborn,
Let me take him without long delay,
Let me drive him here and cast him down,
And after that, the Burut's camp —
Let me smash it and strike it down.»

Yedi sancak* tuğ olup,
Alaköö'nün Koñurbay'ı
Yedi tümen* asker olup,
Kızıl püsküllü* Hıtay'ın
O zaman yamanları, hey, kımıldayıp,
Eline sıkı kargaşa* salan,
Taş kuşanan Hıtay'ın
Seçkinleri kımıldayıp.
Cepken giyen Kalmak'ın
Güçlüleri ayrılıp,
Karabçı kuşanmış Mançu'nun
Kaldayları ayrılıp,
Sert haber, söz duyup,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Kaçıp gitti diye duyup,
Hazine* ile altını
Saçıp gitti diye duyup,
Mançu'nun hanı Ezkara
Esnemez cepken giydirip,
Büyük doruya bindirip,
Mançu'dan tümen asker verip,
Ezkara'yı göndermiş.
Çirkin, mercan düğme, inci taş,
Kulunum, işte böyledir bok dünya!
Luñtuñ'un hanı karışık,
Altı yıl yaya yürüyüp,
Altmış mızrak yağlamış,
Altı bin kişiyi devirmiş,
Kalmak'ın hanı han Coloy,

Seven sancak raised as standards,*
Alaköö's own Koñurbay
With seven tümen of soldiers,*
Of the red-tasseled Hıtay*
Then the fierce ones, hey, began to stir, He
who looses hard turmoil on the land,*
Of the stone-girded Hıtay
The chosen ones began to stir.
Of the jacket-wearing Kalmak
The strong ones were set apart,
Of the Mançu girded with karabçı
The kalday lords were set apart,
Hearing the harsh news, the word,
That Khan Baltay's own Çubak
Had fled away — so they heard,
That treasure and gold*
He had strewn and gone — so they heard,
The Mançu's khan Ezkara
They clad in an unyielding jacket,
They mounted on the great bay,
Giving a tümen of Mançu soldiers,
They sent Ezkara forth.
Ugly one, coral button, pearl-stone,
My colt, such is this dung-heap world!
The khan of Luñtuñ, a muddled one,
Six years he marched on foot,
He greased sixty lances,
He felled six thousand men,
The Kalmak's khan, khan Coloy —

Ok geçmezi giydirip,
Açbuudan'a bindirip,
Kara kalpaklı, geniş çizmeli
Kalmak'tan tümen asker verip,
Han Coloy'u göndermiş.
Alacağı halkta çok kalmış,
Alacakaranlıkta kırda kalsa
Kurt dişleyip yiyip gitmiş.
Şibee'nin hanı – Orokkır,
Büyük kara kürk giydirip,
Koca kerike* bindirip,
Şibee'den tümen asker verip,

They clad him in armor no arrow pierces,
They mounted him on Açbuudan,
Black-kalpaked and wide of boot,
Giving a tümen of Kalmak soldiers,
They sent khan Coloy forth.
Much of his due remained among the folk,
Were he left on the steppe at dusk,
The wolf would bite and eat him up.
Şibee's khan — Orokkır,
They clad him in a great black fur,
They mounted him on a huge kerike,*
Giving a tümen of Şibee soldiers,

Orokkır'ı göndermiş.
Beecin'in hanı Karıkan,
Huyu çetin, hırçın olan,
Beecin'e sıkı buyruk vermiş,
Kızıl kamçı Şıpşaydar
Devini katıp göndermiş,
Muzkindik oğlu Tiken alp.
O zaman yayasını da katıp göndermiş.

They sent Orokkır forth.
Beecin's khan Karıkan,
Hard of temper, quarrelsome,
Gave Beecin a stern command,
The red-whipped Şıpşaydar —
He joined his div and sent him forth,
Muzkindik's son, the alp Tiken.
Then he joined his foot-troops too and sent them.

Kamıştan beter sel olup,
Kaynayan Hıtay eli dolup,
Karınca gibi kaynaşıp,
Sivrisinekten beter kımıldaşıp,
Kamışına bak, seline bak,
Bir gece yatıp bakılsa,
Basan Hıtay eline bak.
Tepemizden dolanıp,
Dört bölük* Hıtay bastığında,

A flood worse than the reeds,
The seething Hıtay land brimming over,
Swarming like the very ants,
Stirring worse than the gnats,
Look at their reeds, look at their flood,
Watch them through a single night —
Look at the raiding Hıtay host.
Circling above our heads,
When the four divisions of Hıtay fell on us,*

Uykudaydı Kırgız halkı.
Gözcü, bekçi yoktu o an,
Kara gece çökse kuru başa,
Argın, Kırgız ovaya inip,
Konup yattığı sırada,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup yattığı sırada,

The Kırgız folk lay fast asleep.
No watchman, no sentry in that hour,
Should black night fall on a bare head —
Argın and Kırgız, come down to the plain,
Just as they lay encamped,
Kumis by day and girls by night —
Just as they lay at ease,

Çift kat samur börk* giyip
Sallanıp durduğu sırada,
Öyle düşman gelir akılda yok,
Sefa sürdüğü sırada.
Bütün kunduz* derisini
Yarıya bölüp alışıp,
Paça bağına koyuşup,
Canı sıkılsa karaca vurup,
Sıkılmasa geniş Talas'ta yatıp,
Keşifçi yok, gözcü yok,
Kalın Hıtay kımıldayıp,
İle boyunca yol alıp,
Aç-Maral'ı bastığında,

Wearing double sable börk,*
Just as they swaggered to and fro,
No thought that such a foe might come,
Just as they took their pleasure.
Whole pelts of beaver,*
Splitting them in half to share,
Tucking them into their trouser-ties,
Shooting roe deer when bored,
Lying in broad Talas when not,
No scout, no watchman posted,
The thick Hıtay host stirred,
Made its way along the İle,
When it fell on Aç-Maral,

Ak-Ermen'i bastığında,
Dört tülüğü saçtığında,
Talas'taki Kırgız'ı
Beecin'deki Koñurbay
Gece yarısı vaktinde
Hazırlanmaya vakit vermeden bastığında,
Kurt kadar çok Hıtay halkına bak,
Varı yoğu* yağmaladığında,
Hıtay bozgunu saldığında,
Talas'ta Argın, Kırgız halkı Baban Manas'ta kaldı nice ukde.
Görülmedik çile çektiğinde,
Başına belâ* dokunup,
Ormombek han öldüğünde,
Bozala flama, kızıl tuğ,
Tanrı böylesini göstermesin,
Vay vaylaşan feryat figan,
Ak alaca flama, kızıl tuğ,

When it fell on Ak-Ermen,
When it scattered the four kinds of stock,
The Kırgız there in Talas —
Koñurbay from Beecin,
In the midnight hour,
When he struck, giving no time to make ready,
Look at the Hıtay folk, many as wolves,
When they plundered all there was,*
When Hıtay loosed the rout,
In Talas the Argın and Kırgız folk In your father Manas many a knot remained.
When they suffered trials unseen before,
Calamity touching his head,*
When Ormombek han was slain,
Gray-pied pennant, crimson standard,
May Tanrı show none such a sight,
Wails of woe, lament and outcry,
White-dappled pennant, crimson standard,

Han Manas'a yalvarıp:
Aç çığlık, feryat figan,
Ne yapacağını bilemeyip,
Kırgız kaçıp perişan olup,

Begging Khan Manas for aid:
Hungry screaming, lament and outcry,
Not knowing what to do,
The Kırgız fled in wretched rout,

«İmanla al» diyerek, «Dört tülüğü saçtı» diyerek,
Ölüm yanına hazırlanıp,
Azız han'ın Almambet'i,
Vasiyetli er Bakay,
Argın han'ın Acıbay'ı,
Ulakan'ın Sırgak'ı,
Kimsenin dayanamadığı
Savaşa girip o zaman,
Dört Arslan dayandı.
Mızrağın ucu eğilip,
Aban Bakay mızraklaşıp,
Azız han'ın Almambet'i
Acayipten* okumuş,
Yaz gününü kış edip,
Giyimi ince Hıtay'ı
İnletip kız gibi edip,
Kırgız'ı koruyup ölesiye
Kıymetlim Almam dayandı.
Cekeyi bele kuşanıp,
Ulakan'ın Sırgak'ı

«Take it with faith,» they said, «He scattered the four kinds,» they said,
Made ready at the side of death,
Azız khan's Almambet,
The man Bakay of the testament,
Argın khan's Acıbay,
Ulakan's Sırgak,
Where no man else could hold,
Entering the battle then,
Four Lions held their ground.
The lance's point was bent,
Your elder Bakay fought lance on lance,
Azız khan's Almambet
Had studied wondrous arts,*
Turning summer's day to winter,
The thin-clad men of Hıtay
He made moan like very girls,
Guarding the Kırgız to the death,
My precious Almam held his ground.
Girding the ceke at his waist,
Ulakan's Sırgak

Yedi tümen Kalmak'a
Tek başına daldı saldırıp.
Hıtay yığın yığın*, o yalnız,
Ettiğini Tanrı mı bilir.
Karıncaya bak, kurda bak,
Kırk boy Hıtay – sayısız pehlivan

Into seven tümen of Kalmak
Plunged attacking all alone.
Hıtay in heaps on heaps, he alone,*
What he wrought, does Tanrı only know.
Look at the ants, look at the wolves,
Forty tribes of Hıtay — wrestlers past counting,

Gece içinde at sürüp,
Azı dişlerini gösterip,
At ölüsü dağ gibi yığılıp,
Bıyıklarını dikleştirip,
Er ölüsü demet demet düşüp,
Kırgız kaçıp perişan olup,
Uykuda yatan atacığın.
«Aman, bozkurt, ne yaparsın?
Dört boy Hıtay hazırlanıp,
Tepemizden bastı» diyerek,

Driving their horses through the night,
Baring their eye-teeth to the gums,
Dead horses piled up like a mountain,
Bristling their mustaches stiff,
Dead men falling sheaf on sheaf,
The Kırgız fled in wretched rout,
Your dear father lying fast asleep.
«Mercy, gray wolf, what will you do?
Four tribes of Hıtay made ready
And fell upon our heads,» they cried,

«Bir hüner göster» diyerek,
Şurda duran güzelim halk:
«Han olduğun gerçekse,
Bizi kurtarıp al» diyerek,
Kırgız ağlayıp sızlayıp,
Kızı kadını çığrışıp,
Toy arslan atacığına vardıklarında,

Baban Manas kaplan
Gömlekle koşup apar topar,
Yalınayak, baş açık,
Ok geçmez giymeden çıplak,
Bel sırığını* alıp eline,
«Azabım geldi, çekeyim»,
«Hiç değilse yastığımı alıp yatayım!»*.

Dertlenip baban homurdanıp,

Vasiyetini* söyleyip inleyip,
Atı yok, yaya koşup,
Emanet candan* umut kesip.
«Ah, çirkin kahpe yalan,

Benim gafilliğimin eşi yok.
Baytal kısrağın kulunu,
Kara yılkının düldülü*,
Akkula tulpar burda yok,
Yoksa böyle miydin, bok dünya?!
Alaköö'nün Koñurbay'ı
Haykırıp mızrak salar ya,
Kızıl kamçı Şıpşaydar.
Zorlu çıkmış dev idi,
Beni şimdi yakalar ya,
Mançu'nun hanı Ezkara
Yol üstünde sürükleyip,
Beni dañgıtlara* yem eder ya!
Mançu'nun hanı Ezkara,
Eti yerine gelmiş koca tulpar,
Hesabımı bir yolla görür ya!

«Show us some feat of skill,» they cried,
The fair folk standing there:
«If it is true that you are khan,
Save us and take us up,» they cried,
The Kırgız weeping and lamenting,
Their girls and women screaming out,
When they came to your father, the well-fed lion,
Your father Manas the tiger
Ran out in his shirt, in headlong haste,
Barefoot and bareheaded both,
Naked, without his arrow-proof mail,
Taking his tent-pole in his hand:*
«My torment has come, let me bear it»,
*«At the least let me take my pillow and lie down!»**
Grieving, your father growled and muttered,
Groaning out his last testament,*
No horse, he ran on foot,
Giving up hope of the soul held in trust.*
«Ah, foul harlot lie of a world,

There is no match for my heedlessness.
The foal of the baytal mare,
The düldül of the black horse-herd,*
Akkula the tulpar is not here —
Or were you always thus, dung world?!
Alaköö's own Koñurbay
Will roar and hurl his lance, no doubt,
The red-whipped Şıpşaydar —
A div of grievous strength he proved,
He will seize me now, no doubt,
The Mançu's khan Ezkara
Will drag me along the road
And feed me to the dañgıt hounds!*
The Mançu's khan Ezkara,
A great tulpar come to full flesh,
Will settle my account one way, no doubt!

Uçan kuşla yarışıp,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,

Kalmış meğer Akkula,
Alaköö'nün Koñurbay'ı,
Kazı tutan böğür eti
Obamı kırıp vurur ya!
Alt kaburgaya yapışıp.
Mançu'nun hanı Ezkara,
Eti yerine gelmiş Akkula,
Hesabımı bir yolla görür ya!
Kırgız ganimete gider ya?!
Köküme Hıtay erer ya?!
Derin kazıp çukurumu,
Karanlık gecede kavga başlatıp,
Kakan'ın halkı hazırlanıp,
Gösterdi demek görülmedik günü!»

Vasiyetin söyleyip homurdanıp,
Dertli basıp gümbürdeyip,
Sırık alıp senin baban
Hıtay'ın namlı devini vuramadan,
Eyerledim telaşla apar topar,
Yalınayak, baş açık,
Devletli Manas senin baban
Ne yapacağını bilemeden,
Gökte Allah'ın* günü bulutlanıp,
Orda duran Akkula,
Başına altmış kaygı bir gelip,
Sırık alıp yalvarıp,
Bahadırın imanın söyleyip sayıklayıp.
Okoro* düğümlü yuları
Dinmeden bindiği Akkula,
Bu yıl dinlenmede mi kaldı?

Rahatı kaçan güzelim halkı,
Sinsice gelip Hıtay halkı
Ses çıkarmadan mı bastı?

Racing the flying bird itself,
Six thousand Hıtay, kalday past counting —
Akkula, it seems, was left behind,
Alaköö's own Koñurbay,
The flank-flesh where the kazı sets,
Will smash and strike my camp, no doubt!
Clinging fast to the lower ribs.
The Mançu's khan Ezkara,
Akkula come to his full flesh,
Will settle my account one way, no doubt!
The Kırgız will go for spoils, will they not?!
Hıtay will reach my very root, will it not?!
Digging deep my pit for me,
Starting the fight in the dark of night,
The folk of Kakan, made ready,
Have shown, it seems, a day unseen before!»
Growling out his testament,
Treading heavy with grief, thundering,
Your father, taking up the pole,
Before he could strike Hıtay's famed div, I saddled in a flurry, headlong haste,
Barefoot and bareheaded both,
Fortune-blessed Manas, your father,
Not knowing what to do,
In heaven Allah's day grew clouded,*
Akkula standing there,
Sixty sorrows come upon his head at once,
Taking the pole, imploring,
The bahadır reciting his faith, raving.
The halter with the okoro knot,*
Akkula whom he rode without respite —
Has he stood this year at rest?

The fair folk driven from their peace —
Did the Hıtay folk come creeping
And fall on them without a sound?

«Yastığım alıp yatarım» diyerek,

Senin nurlu baban apar topar,
Ok gibi, kayıp savuşturacakmış gibi,

Yalınayak baban paldır küldür.
Öndeki deveye yetişirken,
Karışıp gitmek üzereyken,
Eceli böyle yetişirken,
Alaköö'nün Koñurbay'ı
Aç nara atarken,
Diri diri bağlarken,
Atacığının Akkula'sını –
Bu gidişten ürktüm,
«Toy töre binsin» diyerek,
Gücenmeden eyerledim.
Almambet yapımı Akkañkı*,
Akkula'ya tam gelen eyer,
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,
İki yanı enli demir,
Cenge binilen Akkañkı,
Baban binse yaraşır,
«Baban salbar etti» diye,
Eski kini gütmeden,
Kolanını* sıkı çekip,
Kuskununu kısaltıp,
Ok geçmezi örttürüp,
Uzunca taktırıp,
Heybetle donatıp saldım,

Ak heybede çelik ok,
Baştan başa altı but*.
Canı yandığında anacığın,
Yarı belden kavrayıp o an,
Akkañkı'ya fırlattım.
Usul bastım, çırpındım,
Akkelte ile Akolpok,
İkisini elde birden tutup,

«I shall take my pillow and lie down,» he said,
Your radiant father in headlong haste,
Like an arrow, as though he would slip and parry it,
Your barefoot father crashing on.
As he caught up with the lead camel,
As he was about to mingle and be gone,
As his fated hour thus drew near,
Alaköö's own Koñurbay
Loosing his hungry battle-roar,
Binding men alive —
Your dear father's Akkula —
I took fright at how things went,
«Let the well-fed töre mount,» I said,
Without resentment I saddled him.
Akkañkı, of Almambet's making,*
The saddle fitted true to Akkula,
Its front bow of white gold,
Its hind bow of solid silver,
Its two flanks of broad iron,
Akkañkı, ridden into battle,
Fitting when your father mounts,
Never nursing the old grudge,
«Your father cast me off,» —
I drew its girth up tight,*
I shortened up its crupper,
Had the arrow-proof mail draped over,
Had it hung at goodly length,
I sent him decked in majesty,

Steel arrows in the white saddle-bag,
Six but from end to end.*
When your mother's soul was seared,
Gripping him then about the waist,
I flung myself onto Akkañkı.
I stepped softly, I struggled hard,
Akkelte and Akolpok,
Holding the two in hand at once,

Gücenmişliği bırakıp ben anan,
Atacığına yalvarıp,
Okoro düğümlü koca yuları
Boynuma sıkıca geçirdim,
Akkelte ile Akolpok,
Sır mızrak ile Akkula,
Zülfikar* başta, bu beşini,
Gücenmişliği bırakıp ben anan,
Babana armağan ettim:
«Padişahlı* şehir yurt işte,
Deminki söze inanırsan,
Padişahım*, başımı kesersen

ben işte! Yersiz söze gücenip,

Kadirli Kırgız eli işte,
Kanımı dökersen ben işte!
Bağlayacaksan kol işte,
Derin kazarsan çukur işte,
Dinlersen, Ayköl, söz işte,
Oyacaksan göz işte!
Kıyıver, sinek can işte!
Binersen Akkula tulpar mal işte!
Kırgılçal kula inanıp,
Dedikoduya kapılan onar mı,
Fesatçıya inanan,
Padişahım, erenim senin gibi olur mu?
İşte Akkula gibi küheylânın.
Kaynayan Kakan Hıtay'a
Bakıver, sultan kaplan,
Yiğitliğin var, aklın yok,
Çıplak girilir mi hiç?!
Talas'ta diktiğin bağ yok,
Bahadır, senin kasıla kasıla duracak
El üstünde tutulan Akkelte,
çağın yok, Omzunuza asınız,

Keñ-Kol'a diktiğin bağın yok,
Bahadır, senin gerinip yatacak

I your mother, laying resentment by,
Imploring your dear father,
The great halter with the okoro knot
I drew down tight about my neck,
Akkelte and Akolpok,
The secret lance and Akkula,
Zülfikar at their head — these five,*
I your mother, laying resentment by,
Gave as gifts unto your father:
«Here is the city-realm with its padişah,*
If you believe the word just spoken,
My padişah, if you would cut off my head —*
here am I! Taking offense at a groundless word,
Here is the honored Kırgız land,
If you would spill my blood — here am I!
If you would bind, here are my arms,
If you dig deep, here is the pit,
If you will listen, Ayköl, here is the word,
If you would gouge, here are my eyes!
Slay on — here is my fly-speck soul!
If you will ride, here is Akkula the tulpar!
Trusting the dun Kırgılçal,
Can he who falls for gossip mend?
Can one who trusts the mischief-maker,
My padişah, be a champion such as you?
Here is your courser like Akkula.
At the seething Kakan Hıtay
Look now, sultan tiger:
You have valor, but no sense —
Does one ever go in naked?!
No vineyard have you planted in Talas,
Bahadır, this is no hour for you to stand
Akkelte, borne aloft in honor by the people,
and swagger, Sling it on your shoulders,

No vineyard have you planted in Keñ-Kol,
Bahadır, this is no hour for you

çağın yok.
Oogan'ı bozup durduğunda,
Şooruk han kızı Akılay –
Bahadır, senin zorla aldığın
kadının.
Onu yakın görüp,
Bozkurtum, senin bozulmuş meğer
aklın.
Padişahlı Hıtay, yanmış ok,
Padişahım, çorapla giren onar mı?

Pusatının hepsin hazırlayıp,
Kadının benim gibi olur mu?
Ilıcak döşek, tatlı uyku,
Sokulup oynaşıp yatarsın,
Hiçbir şeyle işi yok,
Kadın hiç öyle olur mu?
Oynarsan törem, ölürsün,
Öbür dünya yüzün görürsün.
İnsana sert sert çemkirirsin.
Bunca dermanımı yitirdim,
Padişahım, bunca kanımı döktün.

«Uçsuz bucaksız dert oldu» diye,

Bunca takatini tükettin.

Bön kadın Akılay,
Akılay oldu hısımın.
Beni sen altı ay salbar ettin ya.
Önüne bir armağan koydum,
Savaşa girene ok geçmez
Akolpok işte, giyip gir.
Üstün keskin, demir Almabaş*,
Irak yakın seçmez,
Altmış güne dek bozulmaz,

Esirgemeden, sıra geldi,

to stretch and lie at ease.
When you were breaking Oogan,
Şooruk khan's daughter Akılay —
Bahadır, the woman you took
by force.
Holding her close to your heart,
My gray wolf, your mind, it seems,
had been unmade.
Hıtay with its padişah, a burnt arrow —
My padişah, can he who enters in stockings
mend?
Making ready all his weapons —
Can a wife be such as I am?
A warm bed and sweet sleep,
You lie nestling and dallying there,
With nothing else to trouble her —
Can a wife be ever so?
If you dally, my töre, you will die,
You will see the face of the other world.
You snap harshly at everyone.
So much of my strength have I spent,
My padişah, so much of my blood you have
spilled.
«It became a grief without bound or
shore,» —
So much of your own strength you have
wasted.
The simple woman Akılay —
Akılay became your kin.
Six months you cast me off forsaken.
I set a gift before him:
For him who enters battle, arrow-proof —
Here is Akolpok — put it on and go in.
Keen-edged above all, iron Almabaş,*
Choosing neither far nor near,
Not fouling for sixty days,

Unsparing — the turn has come,

Sultanım, önündeki düşmana giriniz!
Atacığın durdu çırpınıp,
Nicedir salbar oldum ya,
Gündüz rahat yüzü görmeden,
Gece içinde uyku almadan,
«Güreşilen düşmana gerek» diye,

Görklü pusat Sır mızrak*
Armağan verdim, alınız.
Kakan'ın eli ağır dert,
Sultanım, saldırıp savaş veriniz!
Argımak yeleli tay kuşum,
Haykırıp kından çıkarılsa
Kan içmeden boş dönmeyen,

Kana doymayınca
Dönüp kınına girmeyen,
Zülfikar verdim, alınız.
Hıtay'ın hanı Koñurbay,
Çetin bir savaş veriniz.
Töreli Kırgız kalın halkı,
Gücünüz yeterse, sultanım,
Kurtarıp alınız!»
Akkula'ya bindirip,
Akolpok'u giydirip,
Saçı salkım anacığın
Biriktirdiğini bildirip.
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Kopanını uladım,
Saçılanını topladım.
Dönek gönüllü babana,
Gücenmeden ben çilekeş,
Saya saya bahtiyar ettim,
Kadın iyiyse er iyi –
Babanı böyle han ettim.
Koskoca başımı tuğ ettim,
Kadın başımı er ettim,
Baban Manas Arslan,

My sultan, go in against the foe before you!
Your dear father stood there struggling,
Long enough was I cast off,
Seeing no face of ease by day,
Taking no sleep within the night,
«It is needed against the foe one grapples,»
I said,
The splendid weapon, the Sır lance —*
I gave it as my gift — take it.
The Kakan land is a heavy grief,
My sultan, attack and give them battle!
My foal-bird with the argımak's mane,
Which, drawn crying from its sheath,
Turns not back empty without drinking blood,
Which, till it is glutted with blood,
Turns not back into its sheath —
I gave Zülfikar — take it.
Hıtay's khan Koñurbay —
Give him a bitter battle.
The thick Kırgız folk of ancient law,
If your strength suffices, my sultan,
Deliver them and take them back!»
Mounting him on Akkula,
Clothing him in Akolpok,
Your mother of the hanging tresses
Made known all she had stored away.
I kindled his fire gone out,
I quickened his soul gone dead,
What was broken, I spliced anew,
What was scattered, I gathered in.
Your father of the turning heart —
I the long-suffering, without resentment,
Counting it all out, I made him glad,
If the wife is good, the man is good —
Thus I made your father khan.
My own great head I made a standard,
My woman's head I made a man's,
Your father Manas the Lion,

İçse kana doymayan,
Âdemoğlu bendeye
Cefasını çektirmeyen.

Who drinking is not glutted with blood,
Who on no bond-child of Adam's sons
Ever let his cruelty fall.

At sürüp düşmana girmeden,
Vazgeçivermiş senin baban,
Ben çilekeşe yalvarıp:
«Atanın körü, hanımım ey,
Kara üzüm gözlerinden!
Kurban olayım özüne,
Cam gibi kara gözünden,
Döne döne kurban olsam sana!

Before spurring his horse into the foe,
Your father suddenly relented,
Imploring me, the long-suffering:
«Blind wretch of your fathers, oh my lady,
By your eyes of black grapes!
Let me be offered up for your self,
By your glass-black eyes,
Turning and turning, let me be your sacrifice!

Benim pazarımı* açan garibim!
Sözü şirin bülbülüm,
Ne zaman olsa arka olan biçarem,
Sağ kalırsa han başım,
Aşırtıp kamçı vurmam,
Hırlaşıp dövüşüp,
Seninle «öyleydi, böyleydi» demem.
Güzelim başım var iken
Sel bassa da aldırmam,
Senin ettiğin işe,
Hanımım ey, «ikiymiş» deyip durmam!

My poor one, who opened my market!*
My nightingale sweet of word,
My helpless one, my stay and backing at every hour,
If my khan's head comes through alive,
I shall not swing the whip across you,
Nor snarling brawl and fight,
Nor say to you «it was thus, it was so».
While my fair head remains
I care not though the flood should come,
For anything that you have done,
Oh my lady, I shall not keep saying «there were two»!

Keçil'in hanı Koñurbay
Gömlekliyken yakalarken,
Mançu'nun hanı Ezkara
Kurban diye keserken,
Kızıl kamçı Şıpşaydar
Devini, pehlivanını toplayıp,
Beni diri yakalarken»...
Sevinip baban bunu deyip,
Hıtay'a kırgın saldığı yer.

While Keçil's khan Koñurbay
Was seizing me in my shirt,
While the Mançu's khan Ezkara
Was cutting me down for sacrifice,
While red-whipped Şıpşaydar,
Gathering his div and his wrestlers,
Was taking me alive»...
Rejoicing, your father said this —
There is the place he loosed slaughter on Hıtay.

Argın, Kırgız güzelim el,
Tan ağarıp söktüğünde

The Argın and Kırgız, the fair people —
When dawn whitened and broke through,

Kurtarıp aldığı yer.
Gökten inme boz kuşağı
Yetkin bele kuşanıp,
Yedi tümen Hıtay'a
Atacığın tek başına dalıp saldırıp.

There is the place he delivered them.
The gray sash come down from heaven
He girded on his ready waist,
Into seven tümen of Hıtay
Your dear father plunged attacking all alone.

Öfkelenip bağırıp,
Gürleyip nara atıp,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay,
Mızrakçının ustası imiş,
Kendisi düşmanın çaresini bilen
yamanı imiş. Bozkurdumla tutuşup,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Aksakalı Koñurbay,
Arslan babanın özüne
Hep birden mızrak uzattığında,
Opol Dağı gibi koca Makil
Evliya atan Manas'ın
Önünden mızrak vurduğunda,
Cepken giyen güçlüsü,
Kara günlü baban Manas'ı
Çepeçevre sardığında,
Ben deli dolu anacığının
Gönlü fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
«Diri gezmeden öleyim,
Adaklım olan Ayköl'e,
Kadın da olsam garip can,
Bir karaltı olup vereyim»,–
Deyip o zaman garip can,
Urgan gibi güzelim saçı
Tepeye sımsıkı düğümledim.
Gök demirden tulgayı*
Başıma kapatıp giydim,
Yılkıdan tulpar, yağız aygır,
Karakaşka argımağı
Sıkıca eyerleyip bindim.

Shouting in his wrath,
Thundering out his battle-roar,
Cotton-sashed and wide of boot,
Keçil's khan Koñurbay
Was a master of the lance-men,
Himself a fierce one who knew the remedy
for every foe. Grappling with my gray wolf,
Six thousand Hıtay, kalday past counting,
Their white-beard Koñurbay,
At the very self of your lion father
When all at once they thrust their lances,
Great Makil, huge as Opol Mountain,
Before your sainted father Manas
When he struck with his lance,
The strong one clad in a jacket,
Your black-dayed father Manas
When they hemmed him round about,
I, your wild and reckless mother,
My heart most sorely torn,
The tears spilling from my eyes:
«Rather than walk alive, let me die,
For Ayköl, my betrothed,
Woman though I be, a poor soul,
Let me stand at least a shadow-shape,» —
So saying then, this poor soul,
My fair hair like a lasso
I knotted tight upon my crown.
The helmet of gray iron*
I clapped upon my head and wore,
A tulpar from the herd, a dark bay stallion,
The black-blazed argımak
I saddled firm and mounted.

Ölmeyip diri gezmekle
Hangi murada ereyim,
Ondansa garip can,
Hunharım bozkurt Manas'a
Kurban olup gideyim!»
Ben yetişmeden önce
Arslan gibi gözü süzülüp,

By walking alive, undying,
What desire should I attain?
Rather let this poor soul
For my fierce lord, the gray wolf Manas,
Go as a sacrifice!»
Before I could reach him,
His eyes narrowed like a lion's,

Arslanın özüne
Altı bin mızrak birden değip.
Baban dimdik, aldırmadan,
Koñurbay'dan gayrısını
O an topuğuna denk saymadan.
Gözü göl yatağı kadar,
Bozkurdun teki imiş Koñurbay.
Sırayla mızraklaşıp,
Sıra kimdeyse kapışıp,
Ortaya düşen pehlivandan
Altmışar, yetmişer
Gerçekten öldürüp devirip.
Toprak uçup, toz kaplayıp,
Gök açık, yer bulutlu,
Yerde bir dal görünmeden,
Bakılsa göze ilişmeden,
Savrulan kamgak misali
Hangisi hangisi bilinmeden.
Gün donuklaşıp bulutlanıp,
Günün gözü örtülüp.
Ay donuklaşıp bulutlanıp,
Ayın gözü örtülüp.
Karanlık çöküp yayılıp,
İnsanın gözü bağlanıp.
Boz pus, toz uçup,
Toprak uçup vınlayıp,
Talas'ta Kırgız'ın, Argın'ın
Kadını, kızı çığrışıp.
Şaşkına dönüp, güç gidip,
Perişan olup kalışıp,
Cefaya yalnız dayanıp,

At the lion's very self
Six thousand lances struck as one.
Your father stood bolt upright, heedless,
Counting all but Koñurbay
Not even the equal of his heel.
His eyes wide as a lake's own bed,
Koñurbay proved a very gray wolf.
Trading lance-thrusts turn by turn,
Grappling whosever turn it was,
Of the wrestlers who fell in the midst,
By sixties and by seventies,
Slaying and felling them in truth.
Earth flying, dust blanketing all,
Sky clear and ground beclouded,
Not a branch to be seen on the ground,
Nothing catching the searching eye,
Like tumbleweed tossed on the wind,
None knowing which man was which.
The sun grew dull and clouded over,
The eye of the sun was veiled.
The moon grew dull and clouded over,
The eye of the moon was veiled.
Darkness fell and spread abroad,
The eyes of men were bound.
Gray haze, dust flying up,
Earth flying up and whining past,
In Talas the Kırgız and the Argın —
Their women and girls screaming out.
Turned dazed, their strength gone out,
Left wretched in their rout,
Bearing the torment all alone,

Ayköl'ün baban vuruşup,
Alaköö'nün Koñurbay'ı
Haykırışıp durduğunda,
Bağrışıp mızrak uzatışıp,
Uzanan mızrak kırılışıp,
İnsan yorulup, güç gidip,
Karışılan kırgında

Your father, your Ayköl, fighting on,
Alaköö's own Koñurbay —
As they stood roaring each at each,
Shouting, thrusting out their lances,
The thrusting lances splintering,
Men wearying, strength going out,
In the mingled slaughter

Zayıflayıp kara kan gidip,
Perişan olup durduğunda,
Kahkahayla gülüp senin baban,
Zınk zınk edip aldırmadan,
Yığınla Hıtay pehlivanı
Topuğuna denk saymadan,
Koruyucusu Kocosan
Koltuğundan destekleyip üşüşüp,
Kırk çilten, Hızır İlyas'ı
Kırk bin can gibi üşüşüp,
Kara benekli kaplan,
Baksan, bozkurt babanın
Böğründe atılıp,
Çolak bozkurt arslan
Yanı sıra atılıp hazırlanıp,
Bahtlı baban kaplan
Önünü verip yüklendiğinde
Altı bin asker gibi görünüp,
O karaltıyı görünce
Hıtay kaçıp bölünüp,
Kaçıveren Hıtay'ın
Denk gelince kanı dökülüp.
Kaçıveren Hıtay'a,
Yüreklenip Koñurbay,
«Özü Hıtay'dır» diye,
Hor görmeyelim Koñurbay'ı,
Her yanı denk imiş,
Beecin'den çıkma er imiş.
Kaynayıp yatan sayısız askerden
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Şıpşaydar denen han çıkıp,

Weakening as the black blood ran,
As they stood in wretched plight,
Your father laughing loud with scorn,
Standing rock-fast, heedless,
Heaps upon heaps of Hıtay wrestlers
Counting not the equal of his heel,
His guardian Kocosan
Swarming to prop him under the arm,
The forty çilten, Hızır İlyas,
Swarming like forty thousand souls,
The black-spotted tiger —
Look, at your gray-wolf father's
Flank it leapt and sprang,
The maimed gray-wolf lion
Leaping ready at his side,
Your fortunate father the tiger,
When he set his front and bore down,
Seemed six thousand soldiers strong,
And seeing that dark looming shape,
Hıtay broke apart and fled,
And of the fleeing Hıtay,
Whoever he met, their blood was spilled.
At the fleeing Hıtay host
Koñurbay took heart anew,
Saying «He is Hıtay's very self» —
Let us not hold Koñurbay in scorn,
Every side of him proved equal,
He proved a man sprung from Beecin.
From the numberless soldiers seething there
Red-whipped Şıpşaydar,
The khan called Şıpşaydar came forth,

Alaköö'nün Koñurbay'ı,
O kahrolasının sesinden can çıkıp,
Ölüp yatan nice can,
Koñurbay'ın Kara atı,
Kara atının var imiş –
Böğründe kanadı.
Aziz canı dara düşse,
Alaköö'nün Koñurbay'ı,
Kara Kalmak'ın, Mançu'nun

Alaköö's own Koñurbay —
At that accursed one's voice souls fled,
Many a soul lying dead,
Koñurbay's Black horse —
His Black horse had, they say,
Wings upon his flanks.
When his dear life fell in straits,
Alaköö's own Koñurbay —
Of the Black Kalmak and the Mançu

Pehlivanlarını tokmaklayıp,
Sürüp getirmekti âdeti.
Cepken giyen Hıtay'ın
Güçlülerini tokmaklayıp,
Sürüp girdi Koñurbay.
Karabçısını dikeltip,
Kuşatıp girdi Koñurbay.
Kara Kalmak'ı, Mançu'yu
Döverek girdi Koñurbay,
Döverek girmesinin sebebi:
Er değil mi Koñurbay,
Beecin'de Hıtay'ın, Mançu'nun
Beli değil mi Koñurbay,
Kâfir diye onu hor görme,
Arslan değil mi Koñurbay.
Zırhını kabartıp,
Pehlivanlarını tokmaklayıp,
Balyozlayıp sürüp girdiğinde,
Elinde gürzlü Tiken alp,
Demir urgan ağcısını,
Eli hançerli takımını,
Hanları basıp geldikten sonra,
Kalın Hıtay çoğalıp,
Hepsi basıp aldıktan sonra,
Demir ağa koymaya,
Babanı çepeçevre sarıp
Diri yakalamaya.
Beecin'in teytey* kızına
Götürüp aygır salmaya,

Cudgeling their wrestlers down,
To drive them on before him was his way.
Of the jacket-wearing Hıtay
Cudgeling down the strong ones,
Koñurbay drove in among them.
Raising his karabçı on high,
Koñurbay closed round and entered in.
The Black Kalmak and the Mançu
Beating them, Koñurbay went in,
And the reason he went in beating:
Is not Koñurbay a man?
Of Hıtay and Mançu in Beecin
Is not Koñurbay the backbone?
Scorn him not for an infidel —
Is not Koñurbay a lion?
Puffing out his coat of mail,
Cudgeling their wrestlers down,
When he drove in sledgehammering,
The alp Tiken, mace in hand,
His netter with the iron lasso,
His dagger-handed company,
After they came pressing on the khans,
The thick Hıtay grew ever more,
After they had overrun it all —
To cast him in the iron net,
To hem your father round about
And take him still alive.
To Beecin's teytey daughter*
To carry him, to loose the stallion,

Baban bozkurt Manas'tan
Böylece öcünü almaya...
Boz pus, yanık toz,
Çare tükenip, güç gidip,
Atacığını beriki
Kalabalık Hıtay çevirip,
Nice pehlivan gücü yetip,
Kaynaşan Hıtay yetişirken,
Atacığın asil bozkurdu

On your father, gray wolf Manas,
Thus to take at last their vengeance...
Gray haze, and scorched dust,
Remedy spent, strength going out,
Your dear father here at hand
The crowding Hıtay encircled,
Many a wrestler's strength prevailing,
As the seething Hıtay was closing in,
Your dear father's noble gray wolf —

Diri yakalayıp giderken,
Köküne böyle ererken,
Ben bahtsız anacığın:
«Ecelim yetse öleyim,
Ayköl'ümün özüne,
Ölmeyip kalırsam, ben kadın,
Bir karaltı olayım» –
Deyip o zaman garip can,
Mızrak uzatıp haykırıp,
Kadınlığımı belli etmeden,
«Manas!» diye nara atıp,
Arsız Hıtay'ı, Mançu'yu
Baban bozkurt Manas'tan
Savurup sürüp çıkardım.
Tepem buz kesip, kol yorulup,
Tepeye nişanlayıp vuruşup,
Mızraklaşıp çarpışıp,
Bir ileri bir geri tutuşup,
Uzayıp gelen mızrağı
Karşıdan savuşturup.
Eceli yeten ölüşüp,
Allah'ın verdiği buyruğu
Zavallı kuru baş görüşüp.
Baban Manas Arslan,
Er olduğunu duymuşlar,
Kanlı kana çarpışıp,
Kaplan baban er bozkurt
Kaçmadan durup vuruşup.
Eğildiğinde er mızraklayıp,

As they were bearing him off alive,
As they thus reached his very root,
I, your luckless mother:
«If my hour has come, then let me die,
For the very self of my Ayköl,
If I live on undying, I this woman,
Let me be at least a shadow-shape» —
So saying then, this poor soul,
Thrusting out the lance and crying loud,
Betraying nothing of my womanhood,
Roaring the war-cry «Manas!»,
The shameless Hıtay and Mançu
From your father, gray wolf Manas,
I scattered and drove out.
My crown turned ice, my arm grew weary,
Striking aimed blows at the crown,
Clashing lance against lance,
Grappling now forward, now back,
The lance that came stretching on
I parried from before me.
Those whose hour had come died there,
The command that Allah gave
The poor bare head beheld.
Your father Manas the Lion —
They had heard that he was a man,
Clashing blood against blood,
Your tiger father, the man, the gray wolf,
Stood fast unfleeing, fighting on.
When he stooped, he lanced a man,

Ezelî Şibee'nin, Mançu'nun
Nicesini sıra sıra birden mızraklayıp.
Akkula'yı oynatıp,
Tutuşan Şibee'nin, Tırgoot'un
Karşısına çıkanı yerde süründürüp.

Hızır dokunmuş han baban,
Kırgını çetin saldığında,
Argın, Kırgız o halkı
O Hıtay'ın elinden
Kurtarıp aldığında,

Atacığının Akkula'sı –
Küheylânın hâlini söyleyeyim:
Aziz cana güç gelip,
Sayısız Hıtay geldiğinde,
Yokuş aşağı koşunca,
Atacığının Akkula'sı
Karaca gibi kolları saplanıp,
Yokuşa dayandığında,
Yaman tulpar, canım hayvan,
Yelesi, kuyruğu yayılıp,
Engebeye geldiğinde,
Küheylân adımıyla canım hayvan
Coşup koşup seğirtip,
Tepelere geldiğinde,
Çakmak taşı* gibi gözü parlayıp.
Gerçekten koşup düz gitse
Yelesi, kuyruğu yayılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne sıvanıp.
Bakıp durdum şaşırıp,
«Yalnızı Tanrı korusun!» diye,
Yaradan'a* yalvarıp.
Kimi yere vardığında,
Atacığının Akkula'sı
Uçan kuşla yarışıp,
Okoro düğümlü ak dizgin
Avuç içinde kenetlenip,

Of the ancient Şibee and the Mançu
Lancing many in rows at a single pass.
Making Akkula dance beneath him,
Of the grappling Şibee and Tırgoot
Whoever crossed his path he made crawl in the dust.
Your khan father, touched by Hızır,
When he loosed the bitter slaughter,
That Argın and Kırgız folk
Out of that Hıtay's hand
When he delivered and reclaimed,

Your dear father's Akkula —
Let me tell the courser's state:
Hardship pressing his dear life,
When the numberless Hıtay came,
Running down the falling slope,
Your dear father's Akkula,
His forelegs planted like a roe deer's,
When he set himself against the rise,
The fierce tulpar, my dear beast,
Mane and tail spread streaming,
When he came upon rough ground,
With his courser's stride, my dear beast,
Surged and ran and darted,
When he came upon the hilltops,
His eye flashed like flintstone.*
Should he run in earnest on the flat,
Mane and tail spread streaming,
White foam mingled with blood
Was plastered on his breast.
I stood gazing, struck with wonder,
«May Tanrı guard the lone one!» —
So I implored the Creator.*
When he reached whatever place,
Your dear father's Akkula
Raced against the flying bird,
The white rein with the okoro knot
Locked fast within the palm,

Görülmedik yüğrük küheylânın
Ağzıyla çekişip.
Atacığının Akkula'sı,
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Koşusuna yel yetişmez,
Yel yetişmezliğin sebebi –
Kara yılkının düldülü.
Altı at binmekti âdeti,
Atacığının kanadı,
Obayı vurup kavga çıkarmak
Koñurbay'ın âdeti.
«Manas'ı bağlayıp alırım» diye,

The matchless swift-running courser
Straining, mouth against the bit.
Your dear father's Akkula —
No beast can match his walking pace,
No wind can match his gallop,
And why the wind cannot keep pace —
He is the düldül of the black horse-herd.
To ride six horses was his way,
Your dear father's very wing;
To strike the camp and raise a brawl
Was ever Koñurbay's way.
«I shall bind Manas and take him,» he said —

Üstüne çullanıp kavga çıkaran
Ezkara'nın gazâsı.
Kalın Hıtay, Kakan halkı
Dikleşip yine kavga salıp,
Mızrakçının ustaları,
Aybalta çalan yamanları,
Çevik kurnazlar, zorlular,
Onbaşı ile binbaşı.
Onbaşılar oraklayıp,
Mızrakları sallanıp,
Binbaşısı* coşup,
Ellibaşı, onbaşı
Hesapsız azgınlaşıp,
Yağmur gibi kurşun atıp,
Dolu misali yay atıp.
Kararıp yanan kora bak,
Han babana yönelip,
Sağanak olan oka bak.
Doluya bak, kora bak,
Bölük bölük değen oka bak.
Kazılıp konmuş çukura bak,
Kaynatılmış çileye bak,
Kalın Hıtay, çok Tırgoot
Sel olup basan orduya bak,
Kara canı esirgemeden,

Piling upon him, raising the brawl,
Such was Ezkara's holy war.
The thick Hıtay, the Kakan folk,
Bristling, loosed the fight anew,
The masters of the lance-men,
The fierce wielders of the aybalta,
The nimble cunning ones, the strong,
The onbaşı and the binbaşı.
The onbaşı sickling down,
Their lances swaying to and fro,
Their binbaşı surging hot,*
Ellibaşı and onbaşı
Running wild beyond all count,
Firing bullets like the rain,
Loosing bowshots like the hail.
Look at the embers burning black,
Turning upon your khan father,
Look at the arrows falling in torrents.
Look at the hail, look at the embers,
Look at the arrows striking rank on rank.
Look at the pit dug out and set,
Look at the torment boiled and brewed,
Thick Hıtay and many Tırgoot —
Look at the army flooding in.
Not sparing his own dark life,

Sertleşip girdi Koñurbay,
O bildik Kalça zorbaya bak.
Iybı, Şıykı pehlivanı
Karşıdan kement atmaya,
Mançu'nun hanı Ezkara
Bu da haykırıp mızrak salmaya. «Han
Manas kırgın eder» diye,
Nice mızrak birden yarsa da
Hızır dokunmuş atacığın
Kılı kıpırdamadan bakıp durması!
Her yanı denkti,
İçine bakıp otursan
Yeryüzünden genişti,
Müslümana kalınca
Yıkılmaz demir kaleydi,

Koñurbay went in grown hard —
Look at that well-known Kalça tyrant.
The wrestlers Iybı and Şıykı
Casting the lasso from before,
The Mançu's khan Ezkara —
He too roaring, hurling his lance. «Khan
Manas deals out slaughter,» they said,
Though many lances split at once,
Your dear father, touched by Hızır,
Stood gazing with never a hair astir!
Every side of him was equal,
Sit and look into his heart —
It was wider than the earth itself,
And when he stood for the Muslims,
He was an iron fortress none could raze,

Bahtı üstün arslandı,
Baban gibisini bir Tanrı,
Yetimim, bir daha can yaratmaz zaten!
Hıtay sıkıştırıp bastırdığında,
Haykırıp Hıtay, çok Mançu,
Hızır dokunmuş babanı
Çepeçevre sardığında,
Kalın Hıtay dikleşip,
Çığrışarak basıp girer.
Baban dönüp bakınca –
(Arslanlığını gördün mü ya),
Kalın Hıtay, çok Mançu
Çığrışarak kaçıverir.
Hıtay basıp vardığında,
Babana savaş saldığında,
Nice yüğrük tulparın
Eyer takımı böğründe,
Boynu bükük gezen ondan çok.

Hıtayca'sıyla mızıldayıp,
Kalmakça'sıyla takırdayıp,
Kaçıp, şaşıp kırlara düşüp,
Duraklayıp gezen ondan çok,

He was a lion supreme in fortune,
One like your father, Tanrı himself,
My orphan, will never make another soul!
When Hıtay pressed and bore down hard,
Roaring, Hıtay and many Mançu,
Your father, touched by Hızır,
When they hemmed him round about,
The thick Hıtay came bristling,
Screaming, they press in upon him.
But when your father turned to look —
(Did you see his lionhood indeed?) —
The thick Hıtay, the many Mançu,
Screaming, break and flee.
When Hıtay came pressing on,
When it loosed war on your father,
Many a swift tulpar
With saddle-gear slipped to its flank
Went wandering bowed of neck — more than that.
Whimpering in their Hıtay tongue,
Clattering in their Kalmak tongue,
Fleeing, dazed, falling to the wild steppe,
Halting and wandering — more than that,

«Vah güzelim bir ciğerim,
Falan yerde öldü» diye,
Ağıt yakıp gezen ondan çok.

Birbirinden ayrılıp,
Bakakalan ondan çok,
Yalandan yüreklenip,
Yine karşılayıp birbirini
Dövüp duran bundan çok.
Kaçıp, ürküp birer birer
Dağılıp giden bundan çok.
Yoldaşından ayrılıp,
Belâya uğrayıp birer birer
Bakınıp gezen ondan çok.

Çarpışmada mızrak değip
Feryada düşen bundan çok.
Savaşta aybalta değip

Kör olan bundan çok,
Nice pehlivan hazırlanıp.
Bacağı kırılıp yürüyemeden,
Yedeğe alınan bundan çok.
Bir domuzun etine
Kolu kırılıp feryat edip,
İnleyip gezen bundan çok.
Opol Dağı gibi koca Makil
Kuskunu kopup,
Eyeri boynuna kayıp
Mahvolup gezen ondan çok.
Hıtay'ın nice bahadırının
Kolanı kopup,
Eyeri böğrüne düşüp
Mahvolup gezen bundan çok.
Kara üzüm gözümden
Kötüleri kaçışıp,
Erleri kaçmadan vuruşup.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,

«Alas, my fair one, my own liver's blood,
He died in such-and-such a place,» —
Wandering keening dirges — more than that.
Sundered each from each,
Standing agape — more than that,
Taking false heart again,
Meeting one another once more
And trading blows — more than these.
Fleeing, startled, one by one,
Scattering away — more than these.
Parted from their companions,
Fallen on calamity, one by one,
Wandering peering about — more than that.
Struck by the lance in combat,
Fallen to wailing — more than these.
Struck by the aybalta in war,

Blinded — more than these,
Many a wrestler making ready.
Legs broken, unable to walk,
Taken in tow — more than these.
For the flesh of a single boar,
Arms broken, crying out,
Wandering groaning — more than these.
Great Makil, huge as Opol Mountain —
His crupper snapped apart,
His saddle slid onto his neck,
Wandering ruined — more than that.
Many a bahadır of Hıtay —
His girth snapped apart,
His saddle fallen to his flank,
Wandering ruined — more than these.
Before my eyes of black grapes
The base ones fled away,
The men fought on unfleeing.
When dawn whitened and broke through,
When light touched upon the earth,

Tan ağarıp yırtılıp,
Yere ışık dökülüp,
Kuş havalanıp tan sürüp,
Hıtay kuşatmış görünüp.
Alööke'nin Koñurbay'ı,
O da çıkıp üşüşüp,
Mançu'nun hanı Ezkara,
Şibee'nin hanı Orokkır,
Kalmak'ın hanı er Coloy,
Erkekçe nara atıp,
Kalın mañküş, yaya yüğrük*,
Karakaşka tulparın
Kıyamet salıp çok basıp,
Ağzını çekip çevirdim,

Cefa salıp üşüşüp,
Salt Hıtay, çok Kalmak
Han babanın üstüne,
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Kırk boy Hıtay kalın el – Sağ oyluğuma vurdum,
Oturup işemeyen,
Yeni toprağa değmeyen,
Allah Taalâ'nın, tek olanın,
Varlığını, birliğini bilmeyen
Kara Tiken, koca Malgun,
Hıtay hanları üşüşüp,
«Yakalarım» diye babana

Dawn whitening, torn asunder,
Light spilling on the earth,
Birds rising as dawn drove on,
Hıtay was seen encircling all.
Alööke's own Koñurbay,
He too came out and swarmed,
The Mançu's khan Ezkara,
Şibee's khan Orokkır,
The Kalmak's khan, the man Coloy,
Loosing a manly battle-roar,
The thick mañküş, swift of foot,*
The black-blazed tulpar —
Dealing doomsday, pressing hard,
I wrenched his mouth and turned him round,
Dealing torment, swarming in,
Sheer Hıtay and many Kalmak
Upon your khan father's head,
Red-whipped Şıpşaydar,
Forty tribes of Hıtay, a thick host — I struck upon my right thigh,
Who never sit to make their water,
Who never touch clean earth,
Who of Allah Taalâ, the One,
Know not His being nor His oneness,
Black Tiken, great Malgun,
The khans of Hıtay swarming in,
Saying «I shall seize him» — at your father

Üçüncü cildin sonu.

Dördüncü cilt, Semetey'in Talas'a dönüşü ve atalar yurdunu geri alışıyla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Üçüncü cilt, Kül-Tokoy ormanında yırtılan sır perdesinden Kanıkey'in büyük ağıtına; ananın vasiyetiyle çizilen Talas yolundan Akkelte, Akolpok ve Taybuurul emanetlerinin gömülü destanlarına uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT III

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT III
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME III